

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Miként vélekedünk a jogról?

PhD értekezés

Dr. Kelemen László

Témavezető: Prof. Dr. László János

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Doktori Program

2013.

TARTALOMJEGYZÉK

A KUTATÁS CÉLJA	5
1. A KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE.....	9
1.1 A szociális reprezentációk.....	9
1.1.1 A szociális reprezentációk jelentése és funkciói	10
1.1.2 A szociális reprezentációk kialakulása	14
1.1.3 A szociális reprezentáció kutatása.....	16
1.1.4 A szociális reprezentációk kapcsolatai a narratív pszichológiával ...	17
1.2 Az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás elmélete	20
1.2.1 Néhány bevezető gondolat az igazságosság és a rendszerkritika elméletéről.....	20
1.2.2 Az igazságos világba vetett hit	22
1.2.3 Rendszerigazolás, rendszerkritika	29
1.2.4 Empirikus kutatások.....	34
1.2.4.1 <i>Ifjúság 2008 Gyorsjelentés egyes részletei</i>	34
1.2.4.2 <i>Tárki Európai Társadalmi Jelentés 2009 egyes megállapításai</i>	36
1.3 A kognitív stílus: megismerés iránti szükséglet és a lezárás iránti igény	39
1.4 A tekintélyelvűség	41
1.5 A bűnelkövetés okai és a büntetés céljai	42
1.5.1 A bűnözés okainak csoportosítása	42
1.5.2 A büntetés céljai	43
1.5.2.1 <i>Az abszolút (igazságossági) büntetési elméletek</i>	43
1.5.2.2 <i>A relatív (hasznossági) büntetési elméletek</i>	44
1.5.2.3 <i>Az egyesítő elméletek</i>	45
1.5.3 A bűnözés okainak megállapítása egy empirikus kutatás keretében	46
1.5.4 A büntetéspártiság növekedése	48
1.6 Sértett-áldozat	48
1.6.1 A bűncselekmény sértettje – történeti visszatekintés	50
1.6.2 Tudományos ismeretek.....	51
1.6.3 Hazai kriminálstatisztikai adatok és empirikus kutatások.....	52
1.6.3.1 <i>Kriminálstatisztikai adatok</i>	52
1.6.3.2 <i>Empirikus kutatások</i>	52
1.6.3.2.1 <i>ENSZ felmérés (2000)</i>	53
1.6.3.2.2 <i>OBT (1997)</i>	53
1.6.3.2.3 <i>Az OKRI kutatás (2003)</i>	54
1.6.3.2.4 <i>OBMB kutatás (2008)</i>	55
1.7 A halálbüntetés indokoltsága vagy indokolatlansága.....	56
1.7.1 A büntetés célja.....	56
1.7.1.1 <i>A megtorlás</i>	56

1.7.1.2	<i>A generális prevenció</i>	57
1.7.1.3	<i>A speciális prevenció</i>	59
1.7.2	A halálbüntetés az emberi jogokkal ellentétes büntetés.....	59
1.7.2.1	<i>Az élethez való jog</i>	59
1.7.2.2	<i>Kegyetlenség</i>	60
1.7.2.3	<i>A gyilkosnak is vannak/nincsenek emberi jogai</i>	60
1.7.3	A justizmord, a visszaélés és a gazdaságosság.....	61
1.7.3.1	<i>A justizmord</i>	61
1.7.3.2	<i>A visszaélés lehetősége</i>	62
1.7.3.3	<i>Gazdaságossági szempontok</i>	62
1.7.4	Részösszegzés.....	63
2.	MÓDSZERTANI FEJEZET	65
2.1	A kutatás kérdőíve	65
2.2	A minta	68
2.3	Az adatok feldolgozásának módszere és főbb elemzési szempontjai	69
3.	A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ELEMZÉSE	71
3.1	Alapeloszlások, a két minta összehasonlítása	71
3.1.1	A két minta szocio-demográfiai jellemzése.....	71
3.1.2	A társadalom aktuális kérdései iránti érdeklődés.....	75
3.1.2.1	<i>Információszerzési források és azok hitelessége</i>	75
3.1.3	Pártpreferencia.....	86
3.2	Vélemények a bűnözésről, jogalkalmazásról	88
3.2.1	Jogalkotás, jogalkalmazás, bűnözés.....	88
3.2.1.1	<i>Jogalkotás és jogalkalmazás, a halálbüntetés visszaállítása</i>	88
3.2.1.2	<i>A bűnelkövetés okai</i>	94
3.2.1.3	<i>Bűncselekmény, sértett, áldozat</i>	96
3.2.2	Az igazságszolgáltatás elfogadottsága.....	101
3.2.3	Rendszerkritika és világkép.....	103
3.2.3.1	<i>Rendszerigazolás, rendszerkritika</i>	103
3.2.3.2	<i>Igazságos világba vetett hit</i>	106
3.3	A kognitív stílus	108
3.3.1	A megismerés iránti szükséglet.....	108
3.3.2	A lezárás iránti igény.....	110
3.4	A tekintélyelvűség	111
3.5	Vélemények a bűnözésről, jogalkalmazásról a szocio-demográfiai tényezők tükrében	113
3.5.1	Jogalkotás, jogalkalmazás.....	113
3.5.2	Halálbüntetés.....	124
3.5.3	A bűnelkövetés okai.....	129
3.5.4	Sértett-áldozat.....	133
3.5.5	Az igazságszolgáltatás elfogadottsága.....	137
3.5.6	Igazságos világba vetett hit.....	144

3.5.7	Rendszerigazolás, rendszerkritika	150
3.5.8	A megismerés iránti szükséglet	163
3.5.9	A lezárás iránti igény	184
3.5.10	A tekintélyelvűség	197
3.6	A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák	208
3.6.1	A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák többváltozós összefüggései	208
3.6.1.1	<i>A szociálpszichológiai jelenségek</i>	<i>208</i>
3.6.1.2	<i>A személyiségpszichológiai jelenségek</i>	<i>209</i>
3.6.2	A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák összefüggései	210
3.7	A kutatási eredmények összefoglalása	211
3.7.1	A két vizsgálati minta általános összevetése	211
3.7.2	Jogalkotás, jogalkalmazás, bűnelkövetés.....	212
3.7.3	Bűnelkövetés okai	214
3.7.4	Bűncselekmény, sértett, áldozat.....	215
3.7.5	Igazságszolgáltatás	215
3.7.6	Rendszerkritika, világkép, személyiségpszichológia és szociálpszichológiai jelenségek.....	216
MELLÉKLETEK JEGYZÉKE		219
1. sz. Melléklet:	Ifjúság 2008 Gyorsjelentés és a Joghallgatók a jogról kutatás egyes eredményeinek ismertetése	220
2. sz. Melléklet:	Kérdőív	223
3. sz. Melléklet:	A tartalomelemzés módszere	234
4. sz. Melléklet:	A sértetté válással kapcsolatos empirikus kutatások.....	236
5. sz. Melléklet:	A halálbüntetéssel kapcsolatos magyarországi jogi szabályozás	240
6. sz. Melléklet:	A képzett skálák kialakításának pontosítása	243
7. sz. Melléklet:	Kivonat az egyes mutatók egymással való korrelációjáról.....	246
8. sz. Melléklet:	Az egyedi rangok sorrendje a bűnözési okokat illetően	247
9. sz. Melléklet:	Volt-e már bűncselekmény áldozata?	248
10. sz. Melléklet:	Az áldozattá válás veszélyérzete	249
11. sz. Melléklet:	A főkomponensek statisztikái	249
12. sz. Melléklet:	A skálák korrelációi	250
4.	TÁBLÁZATOK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE	251
5.	IRODALOMJEGYZÉK.....	257

A KUTATÁS CÉLJA

Kutatásom célja a mai magyar társadalom jogi természetű tájékozottságának, nézetrendszerének, és ezek szerveződési szempontjainak a feltárása volt. Természetesen meghatározott elemek mentén végeztem kutatásaimat, és nemcsak bizonyos jogi kategóriák pusztán ismeretét kívántam bemutatni/prezentálni, hanem a törvények, és általában a jogi intézmények, azok funkciói és képviselői iránti érzelmi-értelmi beállítódást igyekeztem feltérképezni. Vizsgálódásom fő célja az volt, hogy kiderüljön, milyen attitűdök és egyéb viszonyulások alakultak ki a megkérdezettekben a jog elemei és működése iránt.

Egy korábbi, 2007-ben elvégzett kutatás keretében 150 elsőéves és 100 ötödéves joghallgatónak a joggal és az igazságszolgáltatással kapcsolatos nézeteit hasonlítottam össze több dimenzió mentén, kérdőíves módszerrel, feltételezve azt, hogy a jogi oktatás szintjeinek következtében szignifikáns különbségek mutatkoznak majd a két csoport között.

A két rész minta a közös egyetemi háttér ellenére eltérő sajátosságokkal rendelkezett. Az első minta az egyetemi tanulmányaikat éppen megkezdő elsőéves joghallgatókból állt, akiket „laikusoknak” neveztem. A másik rész mintába a „félszakértőként” definiált ötödéves joghallgatók kerültek, akik már elsajátították a jogi ismeretek szélesebb körét.

Az egyetemisták körében lefolytatott kutatás során kutatási kérdésem az volt, hogy a jogismeret, az eltérő tudás birtokában milyen attitűdök alakultak ki a jogi intézményekkel kapcsolatban.

Kutatásom a büntetőjogra és kriminológiára korlátozódott, mert ez az a terület, amelyet folyamatosan széles társadalmi érdeklődés kísér. A jog társadalmi percepciója szinte még mindig a büntetőjogra korlátozódik.

Az egyetemisták körében lefolytatott kutatás alapfeltevése nem igazolódott. A szakmai ismeretek nem befolyásolták jelentős mértékben az egyetemi hallgatók jogi nézeteit. A bűnözés okaival kapcsolatosan olyan társadalmi jelenségeket vizsgáltam, amelyben a „laikusok” és a „félszakértők” elgondolásait nem lehetett élesen elkülöníteni. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a válaszadók politikai értékrendje, közéleti tájékozottsága és anyagi helyzete hatott leginkább a joggal kapcsolatos nézeteikre.

Módszertani szempontból a 2007-es kutatás vitathatatlan eredménye többek között az volt, hogy sikerült olyan relevánsnak bizonyuló skálákat kidolgoznom és tesztelnem, amelyek a jelen kutatás során is hasznosíthatóak voltak. A kutatás célzott, egyetemistákból álló mintavételéből adódóan a kapott eredmények általánosíthatósága természetesen korlátozott. Az együttjárások és attitűd-típusok feltárásával csak egy modellvázlatot tudtam kialakítani.

A 2007-es kutatásommal párhuzamosan zajlott egy 8000 fős, országos, reprezentatív mintán lefolytatott nagy felmérés. Az „Ifjúság 2008 kutatás” a 15-29 éves korosztály iskoláztatását, elhelyezkedését, karrierjét, önállósodását és boldogulási esélyeit befolyásoló társadalmi tényezők változását vizsgálta. Elemezte továbbá, hogy ezek a hatások hogyan tükröződnek a fiatalok életmódjában, szabadidős tevékenységében, kulturális fogyasztásában. A két vizsgálat egybecsengő eredményei azt mutatták, hogy a szűkebb körben lefolytatott „Joghallgatók a jogról” kutatás eredményei megbízhatóak. A két elemzés néhány összehasonlításra érdemes eredményét az 1. számú Melléklet tartalmazza.

Jelenlegi kutatásom meghatározó célja az volt, hogy egy ezerfős, országos, reprezentatív minta segítségével – korábbi vizsgálatom eredményeit bővítve – tartalmi szempontból feltárjam, hogy a mai magyar társadalom:

- miként vélekedik a jogalkotás és jogalkalmazás egyes kiemelt kérdéseiről,
- miként látja az igazságszolgáltatás alapvető elveinek érvényesülését,
- mi a véleménye a bűnözői magatartás okairól és annak megelőzéséről,
- a bűncselekmények áldozatává válásának kérdéséről
- és a halálbüntetés indokoltságáról.

Ugyanezen kérdéseket illetően egy kisebb mintaszámú, százfős jogi végzettséggel rendelkező almintát is megnyilatkoztattam, és a két minta jellemzőinek összevetésével kívántam feltárni a hasonlóságok és eltérések mögötti tényezőket.

Kutatásom egésze inkább feltáró jellegű, azonban a vizsgálat megkezdése előtt igyekeztem megfogalmazni előfeltevéseimet, melyekre a tanulmányozás során választ keresek:

1. Feltételeztem, hogy a demográfiai változók (nem, életkor, lakóhely és foglalkozás), az anyagi helyzet szubjektív megítélése és a közéleti kérdések iránti érdeklődés fontos független, magyarázó változó lesz a válaszadók rendszerigazoló és rendszerkritikus nézeteit illetően. Feltételezém

sem szerint a magasabb státuszt jelző változók a rendszerigazolás magasabb szintjét vonják maguk után, míg a rendszerkritika inkább az alacsonyabb státuszú válaszadókra lesz jellemzőbb. Ennek oka, hogy a rendszerrel kapcsolatban elfogadóbb lehet az, akinek megélhetése, életkörülményei nem okoznak frusztrációt, így a külső körülményekkel kapcsolatban is megengedőbb, azokat könnyebben elfogadja.

2. Feltételeztem továbbá, hogy a politikai attitűd és a pártválasztás szintén szoros korrelációs kapcsolatot fog mutatni a válaszadók értékítéleteire vonatkozóan. A rendszerkritikai szemlélet jellemzőbb lesz az ellenzéki pártok támogatóinak körében, hiszen a rendszer sokban megfeleltethető a kormány tevékenységével, aki a kormányt kritizálja, az a rendszert is kevésbé fogadja el.
3. Azt is vélelmeztem, hogy a válaszadók neme, életkora, iskolázottsága és anyagi helyzete bizonyos szempontból befolyásolni fogja azt a tényt, hogy a válaszadók milyen jellegű személyiségjegyekkel jellemzik majd önmagukat. Az egyének társadalmi helyzete, életpaszatalata nagyban meghatározza az egyes témakörökben adott válaszokat, amiknek meg kell jelenniük a kérdőívben szereplő kérdésekre adott válaszokban is.
4. A gondolkodás nyitottsága, illetve zártsága, a gondolkodás absztraktsága és rugalmassága valószínűleg összefügg majd a válaszadók egyes demográfiai változóival is. Az imént felvázolt okokra hivatkozva feltételezhető, hogy egy fiatalabb, városias, magasabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadó gondolkodása nyitottabb, absztraktabb és rugalmasabb, míg az ezzel ellenkező demográfiai jellemzőkkel bíró kérdezett ennek épp az ellenkezője.
5. Az önbecsülés kérdésének vizsgálata során feltételeztem, hogy a válaszadók anyagi helyzetének szubjektív megítélése, és az azt jelentős mértékben befolyásoló foglalkozása meghatározó fontosságú lesz. A szubjektív anyagi helyzet megítélése már önmagában is jelez egyfajta önbecsülést, de a kérdőívben erre vonatkozó állításokra adott válaszokat nagyban befolyásolhatja. Az anyagi jólét például nagyobb/biztosabb önbecsülést vonhat maga után.

Kutatásom másik fő vonulata az volt, hogy a reprezentatív minta és a jogászai minta összehasonlításával a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszer megítélésében és

elfogadottságában mutatkozó különbségeket feltárjam. A tanulmányozás járulékos kérdései a közéleti nyitottság és az információszerzési források közötti kapcsolat, továbbá az internethasználat vizsgálatának néhány szempontja voltak. Ezen esetekben is fontos, magyarázó változók lehetnek a státuszra vonatkozó kérdések, hiszen a magasabb státusz nagyobb tájékozottságot, nyitottabb gondolkodást feltételez.

A kérdőív egyes skálái egy nemzetközi kutatás keretében zajló globalizáció-parokializmus kutatáshoz szolgáltatott adatgyűjtési lehetőséget. A vizsgálat ezen részének módszertani sajátosságai és nemzetközi beágyazottsága miatt az itt megszületett eredményeket egy későbbi feldolgozási ütemben szeretném értelmezni. A jelen tanulmányban csupán a lakóhely és az iskolai végzettség hatását vizsgáltam annak vonatkozásában, hogy a válaszadók a globalizációs jelenségeknek pozitív vagy negatív hatásokat tulajdonítanak-e.

Az empirikus adatfelvétel kérdőívének¹ 19-28. számú kérdései olyan skálákat tartalmaznak, amelyek lehetőséget biztosítottak egyes pszichológiai jellemzők (az elidegenedés, az önbecsülés, a gondolkodási stílus, a gondolkodás nyitottsága és zártsága, valamint az autoritarizmus iránti igény) mérésére. Ezeket a skálákat magyarországi vizsgálatokban korábban ilyen nagy elemszámú reprezentatív mintán még nem használták, hasonlóan az öt nagy személyiségvonás tesztjének az alkalmazásához. A mostani kutatás korlátja, hogy e skálák eredményeinek kölcsönös és teljes mértékű egybevetésére és értékelésére nem kerül sor. Annyiban térek ki a skálák eredményeinek ismertetésére, amennyiben a válaszadók jogi jellegű reprezentációit érintik. Az öt személyiségjeggy vizsgálatával kapcsolatban pedig hangsúlyozni kívánom, hogy azok ugyan összefüggésbe hozhatók bizonyos kutatásom során feltárt demográfiai változókkal, de a jelen kutatásban csupán a teljesség kedvéért kívánom megemlíteni ezt a személyiség-pszichológiai dimenziót, semmint részletesen tárgyalni azt.

¹ Lásd a 2. számú Mellékletet

1. A KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERE

Kutatásom elméleti háttérét az interdiszciplinaritás, azaz a jog és a pszichológia kettőssége határozta meg. Kérdőívem széles körű adatgyűjtéséből adódó „adattenger”, amelynek kezelhető feldolgozása érdekében szelektálnom kellett adekvátságuk szerint a lehetséges elméleti hátterek között, így az elméleti rész három pszichológiai és négy jogi vonatkozású fejezetre szűkült le.

A pszichológiai elméleti háttér bemutatása kapcsán először a szociális reprezentációk szerepéről szeretnék szólni a jogi szocializáció során. Ezt követően az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás, rendszerkritika szociálpszichológiai elméleteket mutatom be. Végül a kognitív stílus és a tekintélyelvűség témáját érintem.

Kutatásomnak a jogról, jogintézményekről és azok működéséről szóló empirikus megállapításai mindenképpen szükségessé teszik, hogy röviden felvázoljam a bűnözés okairól és a büntetés céljairól szóló főbb kriminológiai megállapításokat, valamint bemutassam a sértetté válással kapcsolatos jelentősebb elméleti alapvetéseket, illetve röviden ismertetem a halálbüntetés indokoltságát, indokolatlanságát alátámasztó érveket.

Az elméleti fejezeteket – ahol erre módomban volt –, mindig kiegészítettem a hatályos jogi szabályozásra való utalással, valamint a kriminálstatisztikai adatok és a korábbi empirikus kutatások eredményeinek közlésével.

1.1 A szociális reprezentációk

A szocializáció legáltalánosabb értelemben az egyén társadalomba történő beilleszkedését, az egyénnek a társadalom életében való hatékony részvételhez szükséges szabályok, normák elsajátítását jelenti (Bakos, 2002). A szocializáció mindig kölcsönhatáson alapuló folyamat, ahol a környezet hat az egyénre és fordítva, az egyén is visszahat a környezetére, miközben elsajátítja az adott kultúrában használatos értékeket, hagyományokat, nézeteket, attitűdöket, valamint a lehetséges és az elvárt viselkedésmódokat. A szocializáció színterei a születéstől kezdődően jellemzően tárgulnak, a családtól a kortársakon, az óvodán, az iskolán át végül az egész társadalomig.

A szocializáció egy specifikus formája a jogi szocializáció, a jogrendszerben manifesztálódott kulturális normák, szabályok és elvárások megismerése és belsővé válása. Váriné Szilágyi Ibolya a jogi szocializáció főbb elemeit a következőképpen foglalta össze:

- „a) az egyén jogi érzékenysége és érintettsége, involváltsága;*
- b) a jog egyéni és társadalmi vagy rétegbeli vagy szubkulturális percepciója, valamint e kép összhangja vagy diszharmóniája az erkölcsi és politikai beállítottsággal;*
- c) az egyén jogismerete és ezáltal behatárolt kompetenciája;*
- d) az egyén attitűdjei a jog intézményei és szereplői iránt, ezek harmonikus vagy konfliktuózus együttese; valamint mindezekből szerveződve*
- e) az egyén jogtudata, s ennek részeként a jogosultságtudata.”*

(Váriné, 2010. 24-25)

A jogi szocializáció tehát a kielégítő szintű jogismereten keresztül vezet el a konkrét élethelyzetek megtapasztalásán át a komplex szocializációs folyamat részeként a jogtudathoz, amely eszközként szolgál a megközelítőleg helyes tájékozódáshoz a főbb jogi normák tekintetében, valamint az állampolgári mivolt gyakorlásában.

A jogtudat mikrokörnyezeti meghatározásairól először egy empirikus kutatás eredményeinek ismertetése kapcsán Sajó András publikált (Sajó, 1981), majd egy újabb, 1986 decemberében lefolytatott felvétel során 6000 magyar, felnőtt válaszadó lekérdezésének útján az akkori magyar társadalom jogosultság-tudatát vizsgálta (Sajó, 1989).

A tanulás, az új ismeretek elsajátításának folyamatában, valamint ezen tudások folyamatos újrakonstruálásában fontos szerepet kapnak a szociális reprezentációk, amelyek a jogi szocializáció során kettős funkciót látnak el. Egyrészt az egyéneknél sajátos belső rendet képeznek, amelyek előhangolják a tájékozódását. Másrészt lehetővé teszik az emberek közti kommunikációt azáltal, hogy a körülöttük lévő világ különböző aspektusainak megnevezésével és kategorizálásával közös kódokat adnak. (László, 1999; Váriné, 2010)

1.1.1 A szociális reprezentációk jelentése és funkciói

A szociális reprezentáció-elmélet egy fogalmi keretként fogható fel a modern társadalmak szociálpszichológiai jelenségeinek tanulmányozására. Az elmélet feltéte-

lezi, hogy a szociálpszichológiai jelenségeket és folyamatokat csak a történelmi, kulturális és makrotársadalmi összefüggésekbe ágyazva lehet megfelelően megérteni, tárgyalni. Emiatt szemben áll a szociálpszichológia hagyományos individualizmusával, valamint azzal az ismeretelmélettel, amely elválasztja egymástól a szubjektumot és az objektumot. Az elmélet keretében főleg azon folyamatok kerülnek górcső alá, amelyek révén a közösség számára jobbra ismeretlen tartalmak a társadalmi kommunikáció különböző csatornáin közlekedve a köznapi viselkedés értelmezésének és viselkedéstervek kialakításának eszközeivé válnak (László, 1999).

Az embert nagy mennyiségű inger éri a mindennapok során. Találkozik ismerős és ismeretlen dolgokkal, gondolatokkal, tárgyakkal. Ezt az információtömeget bizonyos mértékben a reprezentációk szabályozzák és teszik kezelhetővé. Korunkban már az átlagemberek is hozzávetőleg tisztában vannak olyan fogalmakkal, mint a gének, az atomok, holott valószínűsíthető, hogy túlnyomó többségük még nem „látta” ezeket a dolgokat. Mégis, rendelkeznek róluk egy információhalmazzal, egy reprezentációval, amelyet vagy tanultak, vagy olvastak, vagy hallottak, vagy pedig mások kommunikáltak feléjük. Ezeket a közös tudáson alapuló információs halmazokat nevezzük reprezentációknak, amiknek célja az, hogy helyettesítsenek egy természetesen létrejövő látványt, hangot, fogalmat stb. (Bower, 1976).

A szociális reprezentációk megformálják, kezelhetővé teszik a gyakran homályos és nehezen megfogható új információkat. A szociális reprezentációk elméletének a szociális észlelésekhez való viszonya egy összetettebb megközelítést feltételez. Első ránézésre a reprezentációk szociális sémáknak tűnnek, hiszen mindkettő egyaránt tartalmaz az egyént orientáló, kognitív struktúrákat. Amíg azonban a séma-elmélet nem szól a sémáknak a társadalmi eredetéről, addig a szociális reprezentációk elmélete egyértelműen nyilatkozik a keletkezési folyamatokról. A sémákat a valóság ábrázolásaként látják, hasonlóan az emberi elmében zajló képalkotói folyamatokhoz, a szociális reprezentációkat viszont a társadalmi csoportok konszenzusos szerkezeteként értelmezik, amelyek részét képezik az adott közösség mindennapi kommunikációjának (Wagner és mtsai, 1999).

Az ismeretek a reprezentációk által konvencionalizálódnak is. Ezen feltételezett megállapodások alapján állíthatják az emberek, hogy a Föld gömbölyű, az infláció a pénz értékének a csökkenése s így tovább (Moscovici, 2002). A reprezentációk nem egymástól függetlenül fejtik ki hatásukat, hanem hálókat alkotnak, amelyben az egyik szál a másik függvénye. A reprezentációk ereje abban ragadható meg, hogy a tegnap valóságán keresztül a ma realitását sikeresen irányítják, valamint folytonossá

teszik. Minden emberi interakció – akár két ember, akár csoportok közöttiről legyen szó – feltételezi a reprezentációk létezését. A befogadott információk és a jelentések, amiket nekik tulajdonítunk, mind a reprezentációk ellenőrzése alatt állnak, és az általuk közvetítetteken kívül nem is lehet más jelentőségük számunkra (Moscovici, 2002).

Fogalomtörténetileg mindenképp meg kell említeni Serge Moscovici: *La psychoanalyse, son image et son public* című monográfiáját, amelyben felvázolta a szociális reprezentáció fogalmi kereteit (Moscovici, 1976). Az írásmű egy 2200 embert érintő vizsgálatot ölel fel, amelyben a pszichoanalitikus tudományos elméletnek a hétköznapi gondolkodás részévé válását (fogalmak használata, elterjedése stb.) vizsgálták. Az eredmények szerint a pszichoanalízis fogalmai behatoltak a mindennapi kommunikációba, viszont nem minden egyes szakkifejezés terjedt el a laikusok között. A legtöbb csoport esetében a pszichoanalízissel kapcsolatos pozitív vagy negatív attitűd összefüggött az ismeretek mennyiségével. Az olyan fogalmak, mint a tudattalan, az elfojtás, valamint a komplexusok a köznapi gondolkodás részévé váltak, míg a libidó fogalma például figyelmen kívül maradt a laikusok körében. Moscovici a szociális reprezentáció figuratív magjának nevezte azokat a fogalmakat, amelyek kapcsolatban állnak egymással, illetve amelyek körül a tárgyról való tudás központosul. Moscovici kettős funkciót tulajdonított a magnak, miszerint a centrumát képezi a reprezentáció kognitív szerveződésének, valamint a tárgyról való diskurzusnak. A másik funkciója, hogy szimbolikusan konkretizálja a gondolkodás és a diskurzus elvont fogalmait.

A szociális reprezentáció figuratív magja kapcsán érdemes megemlíteni a metaforikus képszerűség gondolatát, amelyet Moscovici a pszichoanalízis figuratív magjaként feltételezett elfojtás esetében hidraulikai metaforával szemléltetett: *„Azok a képek, amelyeket reprezentálhatóságuk okán kiválasztunk, összeolvadnak vagy beépülnek egy figuratív magnak nevezett mintázatba, egy olyan képegyüttesbe, amely vizuálisan reprezentálja az ideák csoportját. Például a pszichoanalízistől örökölt népszerű elképzelés szerint a lélek két részből áll, a tudatosból és a tudattalanból, amelyek olyan köznapi dualitások maradványai, mint az akarattalagos-akarattalan, lélek-elme, belső-külső, amelyek a térben egymás fölött helyezkednek el. Történetesen a magasabban elhelyezkedő nyomást gyakorol az alacsonyabbra, és ebből az elnyomásból származnak a komplexusok.”*(Moscovici, 2002. 252. o.)

A szociális reprezentáció fogalma úgy illeszkedik a durkheim-i kollektív reprezentációkról szóló elmélethez, mint egy hiányzó láncszem, amely összekapcsolja az egyéni, individuális és a kollektív reprezentációs formákat (László, 1999). Durkheim

szerint (1894, 1978) a kollektív reprezentációk a nyelvben, az intézményekben és a szokásokban testesülnek meg, a tudattól független felismerések, amelyek a szociológia tárgyát képezik. A kollektív reprezentációk önmagukban elégségesek a társadalom működésének leírására, vagyis tovább nem oszthatóak, nem magyarázhatóak kisebb egységekkel. Moscovici (2002) szerint azonban a szociális reprezentációk a mai tagolt társadalmakban már nem feleltethetőek meg a kollektív reprezentációknak, pontosan amiatt, mert külön szociális csoportokhoz köthetően alakulnak, és nem terjednek ki az egész közösség életére. Moscovici szerint *„A szociális reprezentációk a mindennapi életből eredő koncepcióknak és magyarázatoknak az egyének közötti kommunikációban kialakuló halmazai. A mai társadalomban egyenértékűek a hagyományos társadalmak mítoszaival vagy hiedelemrendszereivel; akár a common sense modern változatainak is tekinthetők.”* (Moscovici, 2002. 12. o.)

Moscovici vizsgálatának második részére hivatkozva, 210, felerészben fővárosi, felerészben vidéki újság 1610 megjelent cikkét elemezték tartalmilag, és ezek alapján Moscovici háromféle kommunikációs közvetítési stílust ír le. Első a diffúzió, amely elsősorban a nagy példányszámú lapok sajátossága volt. Az információkat az olvasók érdeklődéséhez alkalmazkodva adták tovább a specialistáktól, a közös tudás létrejövételének céljával. A másik forma a propagáció, amely leginkább az egyházi lapokra volt jellemző. Az ismereteket egy jól szervezett világnézet (a vallás) rendszeréhez igazítva helyezték el. A harmadik, a marxista sajtóra jellemző kommunikációs forma, a propaganda. Itt megjelenik az antagonista szemlélet (a pszichoanalízis nem működhet a kommunisztikus elmélet szerint), és eszerint kommunikálják a tárgyról felmerülő ismerteket.

Ezekhez a kommunikációs formákhoz az üzenetek jellegzetesen kognitív szerveződése tartozik. Míg a diffúziónál a témák gyengén integrálódnak, és egymásnak ellentmondó információk is megjelenhetnek, a propagáció kiemeli az elmélet valláskonform vonatkozásait (szimbolizmus stb.), viszont bizonyos dolgokat elutasít (libidó). A propaganda, mint kommunikációs forma pedig teljes mértékben elutasító a pszichoanalízissel szemben. Moscovici ezt a három kommunikációs formát párhuzamba vonja. A diffúziót a véleménnyel, a propagációt az attitűddel, a propagandát pedig a sztereotípiával. Ez az összehasonlítás arra utal, hogy amikor gondolkodásról van szó, akkor mindig két kognitív rendszer működik. Az egyik asszociációkkal, diszkriminációkkal és következtetésekkel dolgozó rendszer. A másik az ellenőrző rendszer, amely szimbolikus szabályok segítségével ellenőrzi, hitelesíti, hogy az előző rendszer következtetései helyesek voltak-e. A szociális reprezentáció tehát nem

nevezhető egy kisebb vagy nagyobb embercsoport valamilyen hallgatóságos egyetértéssel elfogadott véleményének. A kognitív tartalmak és szerveződések kutatása és a szociális reprezentáció kutatása közé nem tehető egyenlőségjel. A szociális reprezentációk vizsgálata a szimbolikus viszonyok dinamikája és az egyéni kognitív szerződés közötti kapcsolat tanulmányozására irányul (Doise, Clemence, Lorenzo-Cioldi, 1993).

Fontos még azt is kiemelni, hogy a reprezentációk kialakulásuk után elkezdnek saját életet élni. Összeolvadnak, agonistaként / antagonistaként működnek, elterjednek, új reprezentációkat hoznak létre (Moscovici, 2002). A szociális reprezentációk szociológiai felfogásától eltérően – ahol a szociális reprezentáció fogalmába túl sok minden tartozik bele, mint a vallás, a tudomány, a mítoszok stb. – Moscovici azt javasolja, hogy a szociális reprezentációkat inkább jelenségként, mint fogalomként kellene kezelni. Moscovici szerint a szociális reprezentációk inkább specifikus megértési módok, a már ismert dolgok kommunikálásának módozatai, félúton helyezkednek el a fogalmak és a percepciók között. A fogalmi oldal szűri le és rendezi a jelentéseket, míg a percepció oldal jelentésteli módon reprodukálja a világot.

A szociális reprezentáció-elmélet konstruktivista elméletnek tekinthető, mivel a kultúrák, a csoportok és az egyének részére a társadalmi valóságot azon tárgyak, események, fogalmak szociális reprezentációja képviseli, amelyek a csoporttagok kommunikációjában jönnek létre, töltődnek fel jelentéssel, illetve abban változnak, alakulnak (László, 2005). A szociális reprezentáció elmélete a társadalmi kommunikációban kialakuló reprezentációs formákra vonatkozik, ahelyett, hogy a kognitív pszichológiában megjelenő sémákat vizsgálná, az egyének viselkedését a szociális reprezentációkból kiindulva próbálja magyarázni. Ez magában foglalja az egymással versengő szociális reprezentációk kialakulásának lehetőségét és vizsgálatát, valamint kitér a szociális reprezentációk kialakulási folyamatának részleteire is.

1.1.2 A szociális reprezentációk kialakulása

Moscovici és Vignaux (2000) tematizációnak nevezi azt a folyamatot, ahogyan a szociális reprezentációk kialakulnak. Ennek háttérében a köznapi gondolkodás rutinja áll, miszerint a világ kétpólusú kategóriák mentén jelenik meg az embereknél. Ilyen dichotómiának számítanak például a „mi” és az „ők”, az „iható”, és az „ihatatlan”, valamint az „ember” és az „állat” kategóriák. Ezekben az egymást kölcsönösen

kizáró tételekben, kategóriákban való közmegegyezések irányítják a mindennapi gondolkodást és ezáltal a társas életet olyan természetességgel, amely nem igényel különösebb erőfeszítést a megmagyarázásukra. Az ismeretlen jelenségek és események beindítják a tematizációt, és új reprezentációkat hoznak létre. Ezen kategóriák tartalma, mélysége és terjedelme nem feltétlenül azonos a csoport minden tagjára nézve.

Moscovici (1988) három részre osztja a szociális reprezentációkat:

- polemikus (a társas csoportok versengő reprezentációi),
- emancipált (néhány szempont alapján illeszkedő),
- hegemonikus (tágabb társadalmi rétegek által elfogadott).

A szociális reprezentációk kialakulásának első lépése a lehorgonyzás. Moscovici (2002) szerint a lehorgonyzás folyamata és mechanizmusa biztosítja, hogy az emberek számára az új, idegen és zavaró képzeteket a már ismerős kategóriák és képzetek kontextusába illesszék. A lehorgonyzás segítségével ismerős elnevezéseket és kategóriákat adnak az emberek a reprezentált tárgyaknak, amik így integrálhatóak a gondolatok előzetesen már létező rendszerébe (Jodelet, 1984). A lehorgonyzás folyamata az osztályozás és megnevezés által valósul meg. Az osztályozás során az emberek egy ismeretlen dolgot összevetnek egy adott kategória prototípusaival. Ha a reprezentálandó dolog hasonlóságát kívánja valaki hangsúlyozni az adott kategóriával, akkor elvonatkoztat a kategóriaprototípusokhoz képest megjelenő különbségektől, vagyis generalizál. Ha a különbséget akarják hangsúlyozni, akkor partikularizálnak, azaz kiemelik a különbségeket a dolog és a prototípus között. Hogy melyik eljárást használják az emberek, az függ a csoportnak a szóban forgó dologhoz, vagy tárgyhoz fűződő viszonyától, valamint a csoport céljaitól (Purkhardt, 1993). Az osztályozással összefonódik a megnevezés művelete. A név nem csak az azonosításhoz fontos címke, hanem megadja a reprezentált dolog viszonyát más dolgokhoz és eseményekhez. A megnevezés biztosítja azt, hogy az adott dolog a társadalomban kommunikálhatóvá váljon (Moscovici, 2002). A kognitív sémák kialakulásának kategorizációjától abban tér el a szociális reprezentációk kategorizációja, hogy – míg a kognitív kategorizáció esetében a kategorizáció individuális, szociális beágyazottságtól független folyamat – a szociális reprezentáció esetében a kutatók kiemelt figyelmet szentelnek az osztályozás csoport által való közös birtoklásának (social sharing, Farr, 1985).

A reprezentációk kialakulásának második pontja a tárgyiasítás, amikor egy absztrakt fogalmat ismerős, konkrét tapasztalatokká alakítanak az emberek. A fo-

galmakhoz homályos képzet, vagy egy tárgy ikonikus szimbóluma társul, és a fogalom képpé válik. Ezután a képek, szimbólumok egy figuratív magba integrálódnak, vagyis a képeknek egy olyan komplexusába, amely a gondolatok valamely komplexumát szimbolizálja (Moscovici, 2002). A lehorgonyzással szemben a tárgyiasítás nem terjed ki minden fogalomra, hanem csak azon esetekben jelenik meg, amelyekből figuratív mag képezhető. Ezt jól példázza Moscovici pszichoanalízissel kapcsolatos, már említett vizsgálata. A figuratív magba sűrített képek szimbolizálják a mindennapi élet realitását annak segítségével, hogy konkrét elképzeléseket nyújtanak az elvont, verbális fogalmak megértéséhez, valamint azon folyamatok, jelenségek kezeléséhez, amelyeket reprezentálnak. A szociális reprezentáció kialakulási folyamatáról Moscovici szemléletesen a következőket írja:

„Valójában a szociális reprezentációk, hogy egy ismert kifejezéssel éljek, a világteremtés módjai. Ebben a folyamatban nincs semmi tetszőleges, mivel a gondolkodás, a nyelv és a társadalmi élet szabályai valamennyien együttműködnek a lehetőségek behatárolásában. Ezért van az, hogy a konstrukció fogalma, mihelyst trivializálják, vagyis az emberek közötti társalgás és konszenzus egyszerű termékének tekintik, elveszíti világos emancipatorikus jellegét. Ha arról van szó, hogy minden lehetséges, akkor a konstruálás aktusa nem annyira a valóság kreatív szabadsága, de sokkal inkább e szabadság feltételeiről szőtt illúzió” (Moscovici, 1988: 231. o.).

1.1.3 A szociális reprezentáció kutatása

A szociális reprezentáció kutatásában Doise és munkatársai (Doise, 1993; Doise-Clemence – Lorenzo - Cioldi, 1993) finomították a szociális reprezentáció alapfolyamatait, a lehorgonyzást és a tárgyiasítást (Moscovici, 2002). Doise és munkatársai négy fázist azonosítottak a lehorgonyzás során.

- Az első szakaszban egyfajta adatgeneráció történik, valamint az objektifikált szociális reprezentációk feltérképezése, ami azt eredményezi, hogy a szociális reprezentáció az adott embercsoport részére egy kollektív térképként jelenik meg. Ezek a reprezentációk azonban nem közös vélekedéseknek, hanem sokkal inkább közös referenciapontoknak tekinthetők, ezért az eltérő csoportokban élő személyek különféle módon viszonyulhatnak hozzájuk. Ez alapozza meg a következő fázist.

- A reprezentációkat a referenciapontokhoz való viszonyulás szerint csoportosíthatjuk. Ez a szakasz az egyéneket, a csoport tagjait horgonyozza le a kollektív térképen. Jesuino (1995) ezt a folyamatot pszichológiai lehorgonyzásnak nevezte, ahol a szociális reprezentációk a személyes attitűdökhöz, vélekedésekhez és értékekhez viszonyíttatnak.
- A harmadik fázisban a szociális reprezentációk történeti-kulturális hátterének elemzése történik meg. Ez a szociológiai lehorgonyzás.
- Az utolsó fázis a pszichoszociális lehorgonyzás, ahol a reprezentációk a csoportközi viszonyoknál megjelenő társas összehasonlítás és a szociális identitás szociálpszichológiai folyamataihoz viszonyíttatnak (Breakwell, 1993).

A kutatók kezdettől fogva különös hangsúlyt helyeztek arra, hogy a szociális reprezentációt elkülönítsék a kognitív szociálpszichológiai hagyományoktól. Amiben a szociális reprezentációk újat nyújtanak, az a szerveződés tartalmára és a szerveződés elveinek szociális eredetére, a szociális jelentés konstruálás folyamatára irányuló figyelem (László, 1999). A szociális reprezentációk megismerésére irányuló empirikus kutatások fő sajátossága ebben a szemléletben ragadható meg. Módszertani apparátusuk tekintetében nehezen lehetne megkülönböztetni őket a hagyományosnak tekinthető kognitív szociálpszichológiai megismeréstől. Viszont már a kérdésfeltevésben is megmutatkozó, a szociális gyökerezettségre és a társas alkotás procedúrájára való fókuszálás markáns sajátossága a szociális reprezentációs kutatásoknak.

A szociális reprezentációk vizsgálatai kísérleti és nem kísérleti jellegű vizsgálatokra oszthatók. A vizsgálatok túlnyomó többsége nem kísérleti jellegű, hanem egyéni vagy csoportos interjúval, kérdőívvel, kártyaszortírozással, asszociációs gyakorlatokkal vagy természetes szövegek felhasználásával történik. Ezek általában feltáró kutatásoknak nevezhetők, melyek segítségével a szociális reprezentációk komplex szerveződési formáit és dinamikáját ragadják meg a kutatók. A jelen disszertációban ismertetésre kerülő vizsgálat is az ilyen feltáró jellegű kutatások sorába illeszkedik.

1.1.4 A szociális reprezentációk kapcsolatai a narratív pszichológiával

A pszichológiában a narratív megközelítés egyik vezető alakja Jerome Bruner (1986, 2005), aki különbséget tesz az emberi gondolkodás két formája között. A két mód mindegyike más úton szervezi a tapasztalatokat, és máshogy konstruálja a való-

ságot. Az egyik a logikai-tudományos mód, amely elvont fogalmakkal dolgozik. Az igazságot logikai úton és tapasztalatok alapján tételezi fel úgy, hogy közben oksági viszonyokat keres. A másik az elbeszélő mód, amely emberi tetteket, szándékokat, történéseket, az ezekkel kapcsolatos következményeket vizsgálja. Önmagát az életszerűséggel igazolja, és nem az igazság segítségével. A narratív gondolkodás lényege az értelem adása, a koherencia-teremtésre való törekvés (Pléh, 1996).

A narratív gondolkodás legnyilvánvalóbb megjelenési formái a hivatásos írók, valamint az átlagemberek által elmondott történetek. Bruner (1986, 2005) vette észre, hogy a történetekben a cselekvés mezője (a cselekvés argumentumai: cselekvő, szándék, cél, helyzet, eszközök stb.) együtt jelenik meg a tudatosság mezejével (a cselekvés résztvevői mit tudnak, mit gondolnak, mit éreznek). A narratívum két mezejének ezen egyidejű megléte azt is feltételezi, hogy ezek a történetek pszichológiai perspektívát is felvázolják. A narratívumnak alkotó jelleget is tulajdonítanak (Bruner és Lucariello, 1989 idézi László, 1999), miszerint az egyik legmélyebb oka a történetmesélésnek az, hogy értelmet akarunk kihozni abból, amit életünk során megélünk.

Schank és Abelson (1995, idézi László, 1999) szerint az emberi tudat elbeszélte természete az alap. Azt állítják, hogy minden emberi tudás a múlt tapasztalatainak ismeretében szerkesztett történeteken alapul, emellett az új élményeket is a régi emlékek fényében értelmezzük. Ezáltal megkérdőjelezzük a hagyományos kognitivisták szemléletét, miszerint az ember „információfeldolgozó gépként” működik, és problémákat old meg. Ez elég világidegenül hangzik, mivel kevés ember tölti a mindennapjait teoreémák bizonyításával. A két szerző szerint a megértés egyenlő azzal, hogy a hallott történetet rátérképezi a hallgató a saját történeteire (Schank és Abelson, 1995, idézi László, 1999). Azt is megállapítják a fenti szerzők, hogy emlékeinket az általunk elmondott történetek alkotják, a történetek pedig emlékeinkből állnak össze.

A kultúrában a történetek közös tapasztalatokként jelennek meg. Minden társadalomnak megvannak a maga történelmileg kikristályosodott mítoszai, és bár az egyének különböző pontokból szemlélhetik ezeket, különböző történeteket kreálhatnak ugyanarról az alapról, eseményről, a kultúra mégiscsak tudtul adja tagjai számára a lehetséges történetváz-készleteket. Schank és Abelson ezzel a gondolattal behozta az intencionalitás fogalmát a társas tudás tanulmányozásába. Visszaulva a kognitív szemlélettel kapcsolatos „információfeldolgozó gép” fogalom meghatározásra, az is elmondható, hogy a szerzőpáros meghatározása viszont „történetmegfogalmazó géppé” degradálja az embert. Bruner narratív pszichológiája szerint a narratív paradigma képes arra, hogy sajátos logikát adjon az intencionális cselekvések, gon-

dolatok és érzések számára, valamint olyan új, fogalmilag nem kezelt tapasztalatokat is képes megragadni, mint az érzések, képek, az idő és a perspektíva. Amikor ugyanis történeteket olvasunk, akkor nem csak azt értjük meg, hogy mi a cselekmény, hogy néz ki a hely, hanem el tudjuk képzelni a főszereplőt és a helyszínt is, át tudjuk élni a történetekben megjelenő érzelmeket, megértjük a megjelenő tudatállapotokat (Bruner, 1986, 2005).

A narratív gondolatmenet korántsem idegen a szociális reprezentáció hagyományaitól. Halbwachs (1980, idézi László, 1999), Durkheim tanítványa szerint a narratívumok nagyon fontos szerepet töltenek be a társas tapasztalatok megfogalmazásában és szervezésében. Az emberek által megalkotott és megosztott történetek segítségével a legindividuaisabb emlékek társas lehorgonyozása történik meg. Bartlett (1923, idézi László, 1999) szerint a történetmondás összefügg az emberi közösségekkel, ezek szerint a történetmondás egy szociális aktus, nem pedig egyéni megnyilvánulás. Bartlett szerint a történetek, legendák, mítoszok az adott társadalmi közeg hatása alatt vannak, és eszerint alakulnak. Sperber (1990, idézi László, 1999) szerint az, ahogyan a reprezentációk megoszlanak a különböző populációk között és átterjednek egyikről a másikra, közvetlenül összefügg a reprezentációk formájával. A reprezentációk populációról populációra való terjedése megmutatja ezen reprezentációk természetét. Így értelmezve a narratívumok a közvetítők, amelyek a közösségekbe, populációkba beviszik és alakítják a szociális reprezentációkat.

Az a tény, hogy a szociális reprezentációk elmélete főként a lehorgonyzott kategóriák tárgyiasításának kérdéseivel foglalkozik, háttérbe szorítja a társas gondolkodás intencionális jellegét. Az elvont fogalmi tudásnak a társadalmi csoportok gondolkodásában való megnyilvánulása miatt narratív módszertanokra is szükség van ahhoz, hogy tanulmányozhatóak legyenek azon folyamatok, ahogyan a társadalmi csoportok a jelentéseket tárgyiasítják. A narratív módszerek közé tartoznak a szövegelemzés számítógépes válfajai, a tartalomelemző programok (lásd a 3. számú Melléklet).

A szociális reprezentációk kutatása nem csak elméleti szinten, hanem empirikus kutatások során is megjelent. Magyarországon a múlt század 90-es éveiben már egy nemzetközi kutatás keretében hasznosították a szociális reprezentációk elméletét. Ez a kutatás többféle módszert (szóasszociációs feladatok, kérdőívek, interjúk, fókuszcsoportok, stb.) használt fel. A válaszadók hat európai nemzet polgárai közül kerültek ki: három úgynevezett posztkommunista országból (Magyarország, Csehország és Szlovákia) és három nyugat-európai országból (Nagy-Britannia - angol és skót vá-

laszadók-, valamint Franciaország). A felmérésben összesen 2600 személy szerepelt, akik két generációt képviseltek: volt egy 18-23 éves, és egy 40-45 éves korcsoport.

A kutatás során az „egyén”, a „közösség” és a „demokrácia” reprezentációinak struktúráját, jelentéstartalmának változásait vizsgálták. A kutatás eredményei rávilágítottak, hogy az „egyénről”, a „közösségről”, és a „demokráciáról” szóló laikus reprezentációk tartalma egyértelműen a közös európai örökség hagyományai, és kultúrájának függvényei, amelyeket még a marxista propaganda sem tudott kikezdeni. A válaszadók szerint a „demokrácia” a meghatározó értékek közé tartozik, mely fogalom elsősorban a „szabadsággal”, és az „emberi jogokkal” függ össze, ugyanakkor kevésbé kapcsolódik a „piacgazdaság” fogalmához. A nyugat-európai válaszadók pozitívabban értékelték az „egyén” szempontjából a „vagyon”, a „kollektív értékeket” és a „közösséget”, míg a közép-európaiak az „egyén” vonatkozásában a „piacgazdaság”, az „állam” és az „önösség” kapcsolatát minősítették kedvezőbben. (Markova és munkatársai, 1997; Wagner és munkatársai, 1999).

Egy hasonló, másik kutatásban a „diktatúra”, a „demokrácia” és a „nemzet” reprezentációjának tartalmi változását vizsgálták Magyarországon az 1973-tól 1995-ig terjedő időszakban. A kutatás egyértelmű megállapítása az volt, hogy ezen fogalmak tartalmi változásai híven tükrözik a Magyarországon lezajlott társadalmi és politikai változásokat (László és Farkas, 1997).

A narratív pszichológia eredményeit elsőként Anthony Amsterdam jogászprofesszor és Jerome Brunner világhírű pszichológus alkalmazta a jog területén egy 2001-ben megjelent könyvükben. A két szerző a bírósági ítéletek mögött meghúzódó világképet próbálta meg egzakt módon elemezni úgy, hogy az egyes bírósági ítéletek indokolását narratívának fogta fel, és a narratív szerkesztés valamint narratív alkotóelemek szempontjából elemezte (László 2009).

1.2 Az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás elmélete

1.2.1 Néhány bevezető gondolat az igazságosság és a rendszerkritika elméletéről

„Az igazságosság, illetve az igazságtalanság észlelése és megítélése a társas-társadalmi megismerés megkerülhetetlen aspektusa.” (Berkics, 2009) Az igazságosság és az igazságtalanság érzése megjelenik a mindennapjainkban, gyakran találkozunk vele életünk folyamán. Észleljük a közéletben, a politikában, a társadalmi kommunikációban, az

adott csoporton, közösségen belül, ahova tartozunk, legyen szó családi, baráti vagy munkahelyi kapcsolatokról. Az olyan jelenségeknél, mint az anyagi és társas javak, a vagyon, a presztízs, a befolyás, a társadalmi elosztás, a társadalmi és politikai intézmények vagy akár egyéni cselekedetek, gondolatok az emberek nemcsak a magyarázatot keresik, hanem igényük van az erkölcsi minősítést implikáló igazolásra is. Tehát igényük van arra, hogy a körülményeket, valamint az ezek között megnyilvánuló viselkedésüket, ha lehet igazságosnak és igazolhatónak lássák. A magyar társadalomra különösen jellemző – főleg a rendszerváltás óta – egyfajta cinizmus a társadalmi, politikai és gazdasági rendszerrel kapcsolatban. Ez leginkább a társadalmi viszonyok igazságosságát, a verseny tisztaságát, a moralitás követelményeit érintő kérdésekben nyilvánul meg. A jelenség eltér a nyugati államokban észlelt tapasztalattól, és alkalmas arra, hogy megkérdőjelezze a demokratikus berendezkedés legitimitását. Berkics szerint *„a cinizmus és az igazságos világba vetett hit egy töről fakad”*. (Berkics, 2009)

Az igazságosság észlelésével kapcsolatban kiemelt jelentőségük van azoknak az elméleteknek, amelyek a társas-társadalmi torzításokra mutatnak rá. Ezek közül első sorban az igazságos világba vetett hit és a rendszerigazolás elméletei jelentősek, amelyeket röviden ismertetek. Mielőtt azonban ezt megtenném, néhány gondolatot vázlok fel mindkét elméletről.

Az igazságos világba vetett hit elmélete (Lerner, 1980) szerint az emberek motiváltak arra, hogy a világot igazságosnak lássák, higgyenek abban, hogy mindenki azt kapja, amit megérdemel, és mindenki azt érdemli, amit kap. Az igazságos világba vetett hit az észlelőt hajlamosítja arra, hogy a nehéz helyzetben levő embereket, az esetleges áldozatokat leértékelje. Így gyakran szemet huny az igazságtalanság felett, hogy ezáltal megvédje magát a szorongástól és fenntarthassa a biztonságos, kiszámítható és jóindulatú világról alkotott elképzeléseit. Ez a jelenség akár a fennálló társadalmi, gazdasági vagy politikai rendszer ideológiai alátámasztásának is alapját képezheti.

Az igazságos világba vetett hit oldja az egyén szorongását, egyfajta sajátos énvédelmet biztosít, amelyet Forgács találóan így fogalmazott meg: *„Az embereket sorsukért felelősnek tartva azt a hitet is segítünk fenntartani, hogy az események ellenőrizhetők. Ha az embereket felelősnek tartjuk kudarcaikért, ezzel egyszersmind azt is feltételezzük, hogy valamilyen mértékben ellenőrzésük alatt tartották balszerencséjüket. Ebből az is következik, hogy mi magunk el tudjuk kerülni majd a hasonló problémákat, ha másként viselkedünk.”*(Forgács,1995. 112. o.)

Az igazságos világba vetett hit olyan pszichodinamikai tényező, amely szerepet játszik politikai véleményünk kialakításában. Attitűdrendszerünk kialakulásával, illetve változásaival több konzisztencia-elmélet foglalkozik (lásd Hunyady, 1984). Ezen elméletek alapján kijelenthető és megmagyarázható, hogy a pártpreferenciákat illetően is gyakran a szemben álló párt politikusának elutasítása meghatározóbb az egyén számára, mint a támogatott párt politikusa melletti kiállás.

A rendszerigazolás elmélete (Jost, 2001) az igazságos világba vetett hit elméletére támaszkodik. Ez a teória kevesebb figyelmet szentel az igazolási folyamat pszichodinamikus oldalának, és többet a társas tanulás, a társadalmi intézmények és normák, valamint a társadalmi ideológiák szerepének. A rendszerigazolási elmélet alap gondolata szerint az emberek motiváltak arra, hogy a világot igazságosnak lássák. Az elméletnek két fő célja van. Az egyik annak a megértését segíti elő, hogy az emberek miért nyújtanak kognitív és ideológiai segítséget a status quo fenntartásához még akkor is, ha az ellentétben áll egyéni és csoportérdekeikkel. Másik céljával arra keresi a választ, hogy a status quo fenntartása milyen társadalmi és pszichológiai következményekkel jár. A rendszerigazolás koncepciójának keretei között lehetőség nyílik az ideológia, az igazságosság, a törvényesség és a csoportközi kapcsolatok tanulmányozására. Az elmélet az igazolás és a legitimitás szociológiai, szervezeti és pszichológiai elméletére épít, hasonlóan a kognitív disszonanciához, többek között olyan attitűdök meglétével is foglalkozik, amelyek akár ellentétesek is lehetnek a személy önérdekével. A rendszerigazolás elméletét Jost és Banaji (1994) dolgozta ki a külsőcsoport-preferencia és az ehhez kapcsolódó jelenségek vizsgálatára, az igazságosság tolerálására. A rendszerigazolás olyan pszichológiai folyamat, amely a személyes és csoportos érdekek ellenére is legitimálja a fennálló társadalmi berendezkedést.

1.2.2 *Az igazságos világba vetett hit*

Az igazságos világba vetett hit a hetvenes évek közepéig elkerülte a tudósok figyelmét, ugyanis ekkor kezdtek el számos kutatást végezni az igazságosság társadalmi életben való jelentőségének vizsgálatára. *„Az igazságos világba vetett hit elmélet központi gondolata, hogy mindenki érdemei, hozzájárulásai, hibái, bűnei alapján részesül a*

*jóából és a rosszból.*² Ez a gondolat nyugtatóbban hat azokra az emberekre, akiknek pozitív az önértékelésük. Dalbert (2001) szerint az igazságosság motívum nemcsak az igazságtalanság tagadását jelenti, hanem ennél többet. Azt, hogy az emberek törekednek az áldozat kompenzálására és az igazságosság normái szerinti viselkedésre. Ez a motívum implicit, amelynek három fő funkciójára kutatások mutatnak rá. Az első egy személyes szerződés, amelyben kötelességünknek érezzük, hogy másokkal szemben méltányosan viselkedjünk. A második megadja annak a biztonságérzetét, hogy mások is méltányosan fognak viselkedni velünk. Végezetül a harmadik egy olyan konceptuális keretet kínál, aminek köszönhetően az emberek a saját és mások életének értelmet adhatnak. Az igazságos világba vetett hitnek ezek a jellemzői lefedik a motívum teljes egészét.

Az igazságosság észlelését különböző tényezők befolyásolhatják, mint például az elosztást meghatározó társas-társadalmi értékek, az elosztásra, döntésre vonatkozó szabályok vagy maga az eredmény. Ezeket a tényezőket együtt nevezzük procedurális igazságosságnak, amelytől megkülönböztetjük a disztributív igazságosságot.³ A procedurális és a disztributív igazságosság is normákat implikál az igazságossággal kapcsolatban, ebből következően van az igazságosság megítélésének egy harmadik szempontja is, a retributív igazságosság,⁴ amely azzal foglalkozik, hogy milyen szankciók igazságosak a normákat megsértőkkel szemben. Kutatások bizonyítják, hogy a procedurális és a disztributív igazságosság megkülönböztetésének azért van fontos szerepe, mert az érintettek számára is különválnak. A procedurális igazságosság elveinek betartása esetében az emberek könnyebben el tudják viselni, ha az eredmény nem olyan, mint amelyet elvártak. A javak elosztása kapcsán az érintettek elégedettebbek az eredménnyel, ha van beleszólásuk az elosztás folyamatába. Brockner és Wieselheld (1996) analízisükben megállapították, hogy a procedurális és a disztributív igazságosság akkor határozza meg az elosztásban érintettek reakcióit, ha valamely igazságosság vonatkozásában nem tekintik megfelelőnek a helyzetet. Azonban a procedurális igazságosság implikálja a disztributív igazságosságot, hiszen ha az eljárás megfelelően zajlott le, akkor az igazolja annak eredményét is.

² Nguyen Luu Lan Anh: Az igazságosság, a nem és az önértékelés. Modellek, elméletek vitája a szociálpszichológiában II: A társadalmi igazságosságról - Szimpózium

³ A magyar szakirodalom olykor „osztó igazságosság” néven emlegeti – lásd például Örkény, 1997

⁴ Magyarul büntető vagy megtorló, más szóhasználatban „fosztó” – Csepeli, Örkény és munkatársai, 2004

Az anyagi és szociális javakat elosztó társadalmi, gazdasági és politikai rendszer igazságosságának észlelését az elosztás igazságosságának percepciója nagymértékben befolyásolja. Az elosztás igazságos voltának észlelésére az első szociálpszichológiai megközelítés a méltányosság-elmélet volt. George C. Homans (1961) szerint az igazságosság legjelentősebb szociálpszichológiai aspektusa a méltányosságra vonatkozik. Írásaiban a jutalomelosztás igazságosságával foglalkozott az egyének és a csoportok tagjai között, és több tételben megfogalmazta az igazságos elosztás szabályait. Egyik legfontosabb megállapítása, hogy *„az elosztás igazságtalan, ha egy személy nem kap annyi nyereséget, mint amennyire egy másik személy nyereségéhez viszonyítva számít.”*⁵ Elvárható az emberek számára, hogy a jutalmak és a költségek olyan arányban legyenek elosztva, ahogyan az megfelel az egyes emberek nyereségei és beruházásai közti aránynak. Aki igazságtalanság áldozatának véli magát, az haragot érez és kifejezi azokkal szemben, akik erről tehetnek. Az igazságtalanság haszonélvezője viszont gyakran büntudatot érez. A jutalom igazságosságának megítélésében hajlamosak vagyunk másokhoz hasonlítani magunkat.

Homans-t követően J. Stacy Adams (1963) a költségelemzés példájával szemléltetve foglalkozott ezzel a témával úgy, hogy a hozam és a befektetés kifejezéseket használva mutatta be elméletét. Fő tétele, hogy két ember egymáshoz való viszonyában méltánytalanság áll fenn akkor, ha a befektetések és a hozamok arányai egyenlőtlenek.

Ez a gondolatmenet nagy hatással volt Festinger kognitív disszonancia elméletére (Festinger, 1963, 1973). „Festinger kognitív disszonancia-elméletének középpontjában álló fogalom az a kínzó feszültségi állapot, amelyet olyan kogníciók (vélekedések, attitűdök, várakozások) okoznak, amelyek nincsenek összhangban egymással, arra készítve az egyént, hogy csökkentse a disszonanciát azáltal, hogy a konzisztencia fokozása érdekében adjon hozzá, vonjon ki vagy helyettesítsen kogníciókat.” (Hewstone, Stroebe, 2007. 520. o.).

Elaine Walster, Ellen Berscheid és G William Walster (1978) az elméletet rendszerbe foglalták, melynek során ők a „kizsákmányoló” és az „áldozat” kifejezéseket használták. A méltánytalanság helyreállítását a méltánytalan helyzet megváltoztatásával lehet elérni, továbbá ha a tényleges méltányosság elkülönül a pszichológiai méltányosságtól, ez utóbbit lehet helyreállítani. Walsterék különböző stratégiákat

⁵ Morton Deutsch: A „méltányosság elmélet” kritikai áttekintése: Alternatív szempont az igazságosság szociálpszichológiájához. *Pszichológia*, 3, 411-437. Homans: *Társas viselkedés: elemi formák*, 1961

állítottak fel a kizsákmányoló és a kizsákmányolt oldaláról a méltánytalanság nyomasztó érzésének felszámolására. A kizsákmányoló nyomasztó érzésének megszüntetésére és a tényleges méltányosság helyreállítására az áldozat kárpótlásával, a kedvezmény önmagunktól történő megvonásával és a megtorlással van lehetőség. A pszichológiai méltányosságot pedig a saját vélt hozam csökkentésével, a saját vélt befektetés növelésével, a másik vélt hozamának növelésével és a saját vélt befektetés csökkentésével lehet helyreállítani. A méltánytalanság az áldozatot sújtja le inkább, ezért az áldozat nyomasztó érzésének helyreállítását a kárpótlási követeléssel, a megtorlással és az igazolással lehet elérni. Azt, hogy a méltányosságot milyen módon állítjuk helyre, természetesen gazdasági megfontolások is befolyásolják. A méltányosság helyreállítására vagy pszichológiai vagy tényleges méltányosság-helyreállító eljárást lehet választani, de a kettőt együtt nem lehet alkalmazni. A megfelelő eljárást két szempont alapján választják ki, hogy melyik a célravezetőbb és melyik a költség-takarékosabb/költséghatékonyabb módszer.

A méltányosság elmélettel kapcsolatban Morton Deutsch (1982) fogalmazott meg kritikát. Az elmélet feltételezi, hogy a jutalmak és költségek alapját egy egységes mértékegység alkotja, amely segítségével megvizsgálható az elosztás méltányos vagy méltánytalan volta. Deutsch szerint ezt nem lehet ilyen egyértelműen kijelenteni. Az összehasonlítás dimenziója gyakran nem ilyen nyilvánvaló. A pénzt sem lehet például egy csókkal összehasonlítani. A befektetés és a hozam meghatározása is problémákat rejt magában, mivel nem magától értetődő, hogy kinek a szempontjából mi lesz hozam, illetve befektetés. Deutsch szerint a csoportok nem akkor a legeredményesebbek, ha a hozzájárulásuk arányában jutalmazták őket, hanem akkor, ha egyenlő az elosztás. Továbbá az sem mindegy, hogy milyen típusú hozamot mérünk össze milyen típusú befektetéssel, mert egyezést kell mutatniuk. Olyan eset is előfordulhat, hogy valaki a beteg barátját nem pénzért, hanem szeretetből ápolja. Az elmélet hibája továbbá, hogy az embereket külső jutalmaktól motiválnak feltételezi, és a jutalmak tekintetében nem veszi figyelembe azok formáját. Sok esetben, ha szívességet teszünk valakinek, akkor szívességet is várunk érte cserébe, nem pedig pénzt. Deutsch véleménye szerint az, hogy a hozamokat az egyének hozzájárulásának arányában kell elosztani, csak egyike az elosztás igazságosságát meghatározó lehetséges elveknek. Ehhez hasonló igazságossági elv lehet az egyenlőség és a rászorultság elve is. Ilyenkor az érintettek között a javakat egyenlően osztjuk el, vagy aszerint részesülnek a javakból, hogy mennyire vannak rászorulva. A kapcsolat jellege is meghatározhatja az elosztás elvét. Az sem mindegy, hogy nyereség vagy veszteség elosztásá-

ról van-e szó. További fontos tényező lehet, hogy az érintettek mennyire felelősek a végeredményért, valamint az is, hogy milyen értékeket és politikai nézeteket vallanak. Méltányos elosztás esetén bizonyos formában az egyenlőség elve is megvalósulhat, amennyiben egyenlő hozzájárulásért egyenlő haszon jár.

A Deutsch féle igazságos elosztás felfogása az egyén jólétét befolyásoló feltételek és javak elosztására vonatkozik. Az igazságosság alapjául szolgáló értékek – mint a hozzájárulásnak megfelelően arányos, egyenlő, szükségletek szerinti, erőfeszítésekkel arányos értékek – egymással ellentétbe kerülhetnek. Deutsch az igazságosság fogalmát olyan társas viszonyokra érti, amikben minimális szintű együttműködés észlelhető. Ellenségek között akkor észlelhető igazságtalanság, ha olyan közösségek tagjai, ahol a küzdelem viselkedési szabályai elő vannak írva (pl. versenyhelyzet). Az igazságosság köre olyan társas, társadalmi viszonyokban jöhet létre, ahol létezik a normák alapján elvárt kooperáció. Az igazságosság mindig egy közösségre vonatkozik, aki nem tartozik bele ebbe a körbe, arra nem feltétlenül érvényesek annak szabályai sem, ők az „igazságon kívüliek”. Azt, hogy az igazságosság alapjaként mely értéket érvényesítjük, eltérő feltételek határozzák meg. Az együttműködő kapcsolatokban, ahol a gazdasági produktivitás a cél, ott az elosztás elve a hozzájárulásnak való megfelelés. Olyan esetekben, ahol az örömteli társas kapcsolatok elősegítése a cél, ott az elosztás elve és az egyenlőség, a kölcsönösség. Ahol a személyes fejlődés és a boldogulás a cél, ott a szükségleteknek megfelelően történik az elosztás.

Ezt követően az újabb elméletek többféle igazságosságot különítettek el. Többek között az elosztási igazságosságot, az eljárás igazságosságát, az igazságérzetet, a megtorló igazságot és az igazságosság kiterjedtségét.

Az elosztási igazságosság társadalmi és interperszonális szinten is megnyilvánul. Akkor kerül előtérbe, amikor az erőforrások szűkösek, vagy valami rosszat nem tudnak elkerülni az emberek. Keretein belül megvalósul a méltányosság, az egyenlőség és a szükséglet elve. A legtöbb ember számára fontos, hogy az eljárás, ami szerint a javakat elosztják, igazságos legyen. A fair elosztásnak az eredménye is fair lesz, legfőképpen akkor, amikor nem vagyunk abban biztosak, hogy ki, mikor és mit érdemel. Ennek következménye, hogy elköteleződünk intézmények (pl. kormányzatok) felé.

Az eljárás igazságossága magába foglal olyan fogalmakat is, amelyeket Deutsch már korábban felvetett, ilyen például a szabályok megalkotása és kivitelezése, valamint a döntési eljárások igazságossága.

Az igazságérzettel kapcsolatban megállapítható, hogy mindig vannak olyan emberek, akik sokkal érzékenyebbek az igazságtalanságra, mint mások. Ezt legjobban az áldozat és a károkozó szembeállításával lehet szemléltetni. Egyértelmű, hogy az érzi jobban az igazságtalanságot, aki hátrányba kerül. A károkozó a büntudatát gyakran a kognitív diszonzanciával csökkenti.

A megtorló igazságosság olyan közösségben valósul meg, ahol morális normák állnak fenn, és ha valaki megsérti, akkor helyre kell hoznia azokat. A megtorlás funkciója, hogy szankcionálja a szabályszegőt és kárpótolja az áldozatot. Az igazságosság kiterjedtségénél kell egy kooperatív bázis, egy olyan közösség, amelyen belül létezhet. Azonban ha valaki nem tartozik bele ebbe a közösségbe, akkor vele szemben nem kell alkalmazni ezeket a szabályokat.

Az igazságosság kiterjedtségével kapcsolatban három kérdésre kell válaszolnunk:

- a) Léteznek-e olyan társas körülmények, amelyek azt is eredményezhetik, hogy kirekesztünk másokat? Amikor is az életkörülmények nehezebbé válásával, a politikai rendszer instabilitásával kialakulhat a társadalmon belül a felsőbbrendűség tudata.
- b) Több pszichológiai mechanizmus játszik-e szerepet abban, hogy egy ember kizárjon valakit az igazságosság rádiuszából? Ilyenek a magasabb morális értékek, a viselkedés átcímkezése, egy tett elkövetéséért vállalt személyes felelősség elkerülése, az áldozat hibáztatása és az, hogy érzéketlenekké válunk embertársainkkal szemben.
- c) Végezetül arra a kérdésre kell választ adunk, mi határozza meg, hogy mely emberek vagy csoportok kerülnek kirekesztésre? Ezek lehetnek olyan emberek, akiket fenyegetőnek érzékelünk azért, mert például veszélyeztetik vallási, morális értékeinket, gazdasági jólétünket vagy éppen családunkat. Ha korábban már érzékeltünk fenyegetést, akkor a későbbiek folyamán kétes jelentésű dolgokat is hajlamosak vagyunk fenyegetőnek vélni.

„A méltányosság-elméletben korán megjelent az a gondolat, hogy az észlelt méltánytalanság feletti harag a valós viszonyok megváltoztatása mellett csökkenthető az észlelés torzításával is.”⁶ Ebből bontakozott ki az igazságos világba vetett hit elmélete (Lerner, 1980),

⁶ Berkics Mihály: Kultúraközi összehasonlító pszichológiai kutatások Európán belül - A disztributív igazságosság észlelése és a rendszerigazolás: Kultúraközi összehasonlítás két volt szocialista ország-

amely szerint az emberek motiváltak abban, hogy elhiggyék, mindenki azt kapja, amit megérdemel, és mindenki azt érdemli meg, amit kap.

Az igazságosság magyarázatára két megközelítés létezik a pszichológiában, az egyik tartalomorientált, a másik a motivációra irányul (Dalbert, 2001). A tartalomorientált megközelítés arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi az, amit méltányosnak, igazságosnak, illetve méltánytalannak és igazságtalannak érzékelünk. A motivációs megközelítés központi gondolata az, hogy az emberek miért foglalkoznak az igazságosság kérdésével, és miért annyira erős bennük az igazságosság iránti vágy, hogy az akár cselekedetüket és viselkedésüket is irányíthatja. Ennek értelmében az igazságosság egy szubjektív konstruktum. Ez a megközelítés megerősíti, hogy az igazságosság szerepe az élet minden területén kiemelkedő jelentőségű. Az emberekben erős az igazságosság iránti igény, olyan világban szeretnénk élni, ahol mindenki méltányos bánásmódban részesül.⁷

Legújabb kutatások szerint megkülönböztetjük az általános igazságos világba vetett hitet a személyes igazságos világba vetett hittől (Lipkus, 1996). Az általános igazságos világba vetett hit azt mutatja meg, hogy a világ általában véve egy igazságos hely, míg a személyes igazságos világba vetett hit arra mutat rá, hogy az egyén saját sorsa igazságos. Azonban mindkettő egyértelműen kifejezi, hogy a világ, amiben élünk értelemmel rendelkezik.

Az igazságos világba vetett hit ismertetésének befejezéséként megemlíteném, hogy az igazságos világba vetett hit és a mentális egészség között indirekt összefüggés írható le (Dalbert, 2001). Az igazságos világba vetett hit ütköző szerepét tölti be, amikor az emberek áldozattá válnak. Akik erősebben hisznek az igazságos világban, kevesebb depresszív hajlamot mutatnak, és életükkel elégedettebbek. Az áldozatoknak szükségük van olyan mentális erőforrásra, hogy a világ igazságos hely, ezáltal is fenntartva szubjektív jóllétüket. Lerner és Somers (1992) munkanélkülivé vált személyekkel végeztek kísérleteket, és megállapították, hogy azok, akik jobban hisznek egy igazságos világban, szubjektíven jobban érzik magukat azokkal szemben, akik nem hisznek benne.

ban. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet; Magyar Pszichológiai Szemle, 2009, 64. 1. 229–252.

⁷ Lerner és mások is az igazságos világba vetett hitet motivációs alapú, attribúciós torzításnak tekintették, „...amikor az észlelő módszeresen eltorzít (pl. az indokoltnál nagyobb vagy kisebb mértékben alkalmaz) egyébként helyes eljárást, vagy ha maga az eljárás eredménye szenved torzítást.” (Hewstone, Stroebe, 2007:512)

1.2.3 Rendszerigazolás, rendszerkritika

A szociálpszichológia egyik központi mondanivalója az 1950-es évektől kezdve napjainkig az, hogy az emberek törekszenek önmaguk, társaik és környezetük megismerésére, igazolására. Magyarazatot keresnek olyan jelenségekre, mint a társadalmi események, saját gondolataik, érzelmeik, agresszív magatartások, saját vagy mások pozíciója, uralkodó társadalmi feltételek. A XX. század szociálpszichológiájára az igazoláskutatás volt jellemző, amelynek három fő iránya volt. Az első az öngazolás, ahol a sztereotípiák azért fejlődnek, hogy megvédjék a self pozícióját és viselkedését. A második a csoportigazolás, ahol a sztereotípiák a csoport egészének státuszát és viselkedését védi. A harmadik a rendszerigazolás, egy olyan pszichológiai folyamat, amely a személyes és a csoportérdekek ellenére is legitimálja az aktuális társadalmi berendezkedést.

A sztereotípiák olyan kognitív struktúra, amely tartalmazza az észlelt ismereteit, elvárásait, hiedelmeit valamely emberi csoporttal kapcsolatban. *„Az emberek a gondolatokat és vélekedéseket igen gyakran úgy állítják az őket körülvevő társas világ igazolásának szolgálatába, hogy olyan sztereotípiákat tartanak fenn a hátrányos helyzetű csoportok tagjairól, amelyek megmagyarázzák az egyenlőtlenségeket.”*⁸ A sztereotípiák fogalmának bevezetését a társadalomtudományokba Walter Lippmann-nak (1922) tulajdonítják. Szerinte a sztereotípiák személyes szokásaink magjai lehetnek és védelmezői a társadalomban elfoglalt pozícióknak, melyek viselkedésünket igazolják. Ez olyan rendszerekben fordul elő, ahol az emberek valamilyen szempontból különböznek egymástól. A rendszerigazolások során ezeket a különbségeket támasztják alá. A rendszerigazoló sztereotípiák legszélsőségesebb példája, amikor alacsony státuszú csoport tagjai, a meglévő hierarchia igazolására saját magukról kedvezőtlen, míg másokról kedvező sztereotípiákat alkotnak. Ez a folyamat a külső csoportot előnyben részesítő vélekedésekhez és attitűdökhöz vezet. Az ilyen gondolatokat Jost szerint gyerekkorban addig tanítják, mígnem automatikusan kezdenek el működni, és a rendszerigazoló sztereotípiák végül észrevehetetlenek lesznek. A sztereotíp tulajdonság ugyanis a státuszról és a betöltött szerepről kapott információ alapján jön létre. A sztereotípiák

⁸ John T. Jost: *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás kritikája*. Osiris Kiadó, Budapest 2003. A külső csoport előnyben részesítése és a rendszerigazolás elmélete: kísérleti paradigma a szocioökonómiai sikeresség sztereotípiatartalomra gyakorolt hatásának vizsgálatára. Eredeti közlés: John T. Jost 2001. *Outgroup favoritism and the theory of system justification: An experimental paradigm for investigating the effects of socioeconomic success on stereotype content*. Moskowitz: *Cognitive social psychology: The Princeton symposium on the legacy and future of social cognition*. 89-102.

azért alakultak ki, hogy igazolják és számunkra is érthetővé tegyék a társadalmi és családi munkamegosztás egyenlőtlenségét. Nagy szerepe van ezáltal a status quo igazolásában, a jelenlegi rendszer fenntartásában. A társadalmi sztereotípiák olyan erős környezeti ingerek, amelyek nem szükségszerűen a tudatos szinten fejtik ki hatásukat. A sztereotípiákat nem kell feltétlenül társadalmilag elfogadni ahhoz, hogy befolyásoló szerepük legyen. A sztereotípiák tartalommal való megtöltése vagy aktiválása gerjesztőleg hat a későbbi megítélésre és viselkedésre, olyan esetekben is, amikor ez nem tudatosodik a személyben. A sztereotípiák nemcsak arra szolgálnak, hogy bizonyos csoportok közötti kapcsolatokat megértsünk, hanem hogy alátámasz-
szák a rendszer igazságosságát, jogosságát és elfogadhatóságát.

Másik fontos elem a hamis tudat. Ez teszi lehetővé olyan vélekedések fenntartását, amelyek ellenkeznek az adott csoport érdekeivel és hozzájárulnak az egyén vagy a csoport előnytelen helyzetének konzerválásához. Az utóbbi években a termékeny elméleti elemzések és a feminista elméletek élesztették újjá a XIX. században megindult hamis tudat tanulmányozását. A feminista elméletek hívei arra keresik a választ, hogy miért olyan nehéz a szexuális és fizikai bántalmazás ellen fellépni, ezeket a bántalmazó kapcsolatokat megszüntetni és nem saját magunkat okolni az ilyen cselekedetekért. A hamis tudat legáltalánosabb szinten „*olyan téves hiedelmek elfogadására utal, amelyek fenntartják saját elnyomottságunkat*”.⁹ A hamis tudatnak két, egymástól független kritériumnak kell megfelelnie az empirikus megfigyelések szerint. Az egyik az, hogy a hiedelemnek hamisnak kell lennie azáltal, hogy ellenkezik a tényekkel. A másik kritérium, hogy hamisan tükrözze az ember valós társadalmi érdekeit.

Jost és Banaji a sztereotipizálás fogalmát a hamis tudat nézőpontjából közelítette meg. Az eredmények alátámasztották azt, hogy a kedvező és a hátrányos helyzetű csoportok olyan hiedelmeket vallanak magukról, melyekkel szerepüket és státuszukat igazolni tudják. Mivel ebben a folyamatban nemcsak a kognitív ökonómia, hanem a személyes, a csoportos és a társadalmi önigazolás is megnyilvánul, ezért a következőkben ezt a három igazolási módot szeretném ismertetni. Kiemelem a három igazolási mód vonatkozásában azt a különbséget, hogy a magas státuszú csoportok tagjai számára az önigazolás, csoportigazolás és a rendszerigazolás motivációja egy-

⁹ John T. Jost: *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás kritikája*. Osiris Kiadó, Budapest 2003. Negatív illúziók: a hamis tudattal kapcsolatos fogalmak tisztázása és a pszichológiai bizonyítékok. Eredeti közlés: Jost 1995. Negative illusions: Conceptual clarification and psychological evidence concerning false consciousness. *Political Psychology*, 16, 397-424.

mással összhangban áll, egymást kiegészíti; míg az alacsony státusú csoportok tagjaival a motivációk ellentmondásba kerül(het)nek egymással.

A személyes öngazolás legfontosabb célja a pozitív énkép fenntartása, ami társas összehasonlítással valósítható meg. Az öngazolás megközelítésénél Lipmann (1922) a kognitív funkciót hangsúlyozta, az egyszerűsítést, a kategorizációt, valamint ezek motivációs háttérét. Véleménye szerint az emberek azért folyamodnak a sztereotípiákhoz, mert ezzel igazolják személyes státuszukat és másokkal szembeni viselkedésüket. Katz és Braly (1935, 182. o.) szerint az előítéletek olyan racionalizációk, melyek fenntartják az egyén önbecsülését és alátámasztják egyéni érdekeit. Allport (1958) álláspontja szerint a sztereotípiák legfőbb célja, hogy igazolja viselkedésünket egyéb szociális kategóriákkal és képviselőikkel kapcsolatban. Freud nyomán azt feltételezték, hogy a sztereotípiák képzés „elhárító mechanizmusként” szolgál, amely folyamat során a belső konfliktusok társadalmi bűnbakokra vetülnek ki. Ezt a feltételezést sokan kritizálták, mert figyelmen kívül hagyja a társadalmi környezet befolyását az egyénre, és nem rendelkezik elégséges empirikus bizonyítékkal. Az öngazolás hipotézise azonban több szempontból is hiányos. Egyrészt nem tudja megmagyarázni a negatív önsztereotipizálást, másrészt az emberek gyakran igazolást igénylő személyes viselkedésük vagy státuszuk hiányában is sztereotipizálnak. Harmadrészt nem veszi figyelembe a sztereotípiák konszenzuális jellegét.

A társas összehasonlítás, csoportigazolás elsősorban akkor jön létre, ha az adott dimenzióban nincs objektív mérce. Összehasonlítás tárgya lehet például a képesség vagy az attitűd. Fő funkciója a pozitív énkép támogatása és ebből fakadóan, ha az összehasonlítás kellemetlen, akkor megjelenhet ellenségeskedés is az összehasonlításba bevont személy(ek)kel szemben. A csoportigazolás megközelítésével kapcsolatban Tajfel (1981) szerint a csoport érdekei és a szociális identitás viszonylatában kell vizsgálni a sztereotipizálást. A sztereotípiák a saját csoport által külső csoport ellen tervezett vagy elkövetett cselekedeteinek igazolására szolgálhatnak. Ilyenkor racionalizáló csoportközi funkciót látnak el, azt igazolva, ahogyan a saját csoport a külső csoporttal bánik. Ennek az a célja, hogy saját csoportjukat pozitívan különböztessék meg más csoportoktól. A konfliktuselmélet foglalja magába azt az elképzelést, hogy a társadalmi csoportoknak versengeniük kell egymással, valamint azért alakítják ki a sztereotípiáikat, hogy igazolják versengésüket. Ugyanis az emberek motiváltak arra, hogy a saját csoportra vonatkozó pozitív és a külső csoportra vonatkozó negatív sztereotípiáikat fenntartsák. Az embereknek lehetnek olyan csoportokról is sztereotípiáik, melyekkel ők személyesen soha, de csoportjuk más tagjai már talál-

koztak. Triandis és munkatársai (Triandis és munkatársai, 1967) megállapították, hogy azok a sztereotípiák, amelyek a nemzetiségekre vonatkoznak széles körben terjedtek el az egyes csoportokban, kultúrákban (Condor,1990). Az elmélettel kapcsolatban azt emelte ki hiányként, hogy az elmélet alkotói nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a különböző csoportok miért alakítanak ki ugyanolyan sztereotípiákat. Továbbá az elmélet kritikájaként került megfogalmazásra az is, amikor az egyén saját csoportjára vonatkoztat negatív sztereotípiákat, azaz hamis tudat képződik.

A rendszerigazolás olyan pszichológiai folyamatra vonatkozik, aminek segítségével a fennálló társadalmi berendezkedés fennmarad a hátrányos helyzetű egyének és csoportok nyilvánvaló pszichológiai és anyagi sérelmének ellenére is. Az elméletnek legalapvetőbb feltevése az, hogy az emberek hajlamosak kognitív és ideológiai szinten támogatni a fennálló rendszert. Az alacsony státusú csoportok tagjai olyan mértékben fogadják el a társadalomban betöltött alsóbbrendű szerepüket, amennyire legitimnek érzik a rendszert.

A sztereotípiák is ilyen igazoló funkciót töltenek be. Az emberek bizonyos körülmények között igazolni akarják a status quot a saját vagy egy másik csoporttag érdekeinek igazolási vágya felett. Az emberek a társadalmi helyzetüknek megfelelő pozitív vagy negatív vonásokkal ruházzák fel magukat és másokat. A rendszerigazolás gyakran akkor is megtörténik, amikor tudják, hogy az elrendezés önkényes folyamat eredménye, és számukra negatív következményekkel jár. Általában olyan pszichológiai folyamatra utal, amelyben elfogadunk, megmagyarázunk és igazolunk bizonyos fennálló feltételeket, körülményeket, legyenek azok szociális, politikai, gazdasági, szexuális vagy jogi jellegűek, egyszerűen azért, mert léteznek. Eagly és munkatársai (Eagly, 1987; Eagly, Steffen, 1984, 1986; Eagly, Wood, 1982) szerint a sztereotípiák megjelenésének egyik lényeges oka az, hogy megmagyarázzák vagy igazolják a meglévő munkamegosztást. A nemi sztereotípiák többsége visszavezethető a társadalmi szerepek megosztására. Ross és munkatársai (Ross, 1977) szerint az emberek hajlamosak alábecsülni, hogy a hatalmi csoportok tulajdonságai milyen mértékben függenek a szociális kontrolltól. Jost állítása szerint a rendszerigazolás nem ad választ minden sztereotípiá megjelenésére és fenntartására. A sztereotípiák többek között ideológiai funkciót látnak el. Azt igazolják, hogy egyes csoportok kizsákmányolnak más csoportokat. Megmagyarázzák egyes csoportok szegénységét vagy hatalomnélküliségét, mások sikerét úgy, hogy ezeket a különbségeket legitimnek, természetesnek láttatják.

A rendszerigazolás elmélete alapján megállapítható, hogy az emberek törekednek a fennálló rendszer, a status quo fenntartására, sőt ennek érdekében arra is, hogy megértsék egymást, és megteremtsenek egy közös valóságot (Hardin, Higgins, 1996). Mindezt azért teszik, hogy létrehozzák, fenntartsák és szabályozzák kapcsolataikat, kielégítsék társasági igényeiket és egy stabil, kiszámítható környezetet alakítsanak ki maguknak.

Végezetül röviden kifejttem, hogy a társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenségek miért és hogyan tarthatók fenn, valamint azt, hogy a státusz ideológiák (Jost, Banaji, 1994; Major, 1994) miként magyarázzák az egyének és a csoportok között fennálló státusz különbségeket. *„A státusz ideológia a társas magatartások, hiedelmek és értékek egy integrált és megosztott rendszere, ami leírja és megmagyarázza a társadalomban létező státusz különbségeket és azon szabályokat, valamint standardokat, melyek szükségesek az értékes emberré váláshoz és a társadalomban státusz megszerzéséhez.”*¹⁰ A státusz ideológiák leíró és tiltó jellegűek, a társadalmi szerkezet leírására szolgáló rendszerigazoló hiedelmek. A státusz ideológiák számos fontos pszichológiai funkciót töltenek be. Laikus teóriaként szolgálnak, ezzel elősegítve a mindennapi értelmezést. Irányelveket adnak arra, hogy az egyén státusza hogyan javítható. A státusz ideológiák a helyi szociokulturális környezet termékei, amelyekben az egyén létezik.

A különböző kultúrák más és más státusz ideológiával magyarázzák meg a társadalmi különbségeket. Ez az indiai társadalomban a kaszt-rendszer, míg a nyugati országokban, az Egyesült Államokban a meritokrácia. A meritokrácia individualista státusz ideológia, melynek lényege abban áll, hogy mindenkinek érdemei és teljesítményei határozzák meg a társadalomban betöltött helyét (Kluegel, Smith, 1986; Plaut, Markus, Lachman, 2002). A meritokrácia legfontosabb konzekvenciája, hogy státusz legitimáló hatása van. Ezáltal támogatja azokat a nézeteket, amelyek fenntartják az egyenlőtlen társadalmi berendezkedést (Jost, Hunyady, 2002; Major, 1994). Az a meggyőződés, hogy az emberek azt kapják, amit megérdemelnek, felelőssé teszi az egyént a társadalomban elért pozíciójáért. A meritokrácia elfogadása a magasabb státuszú csoportok tagjai számára fokozottabb jogosultság tudattal párosul (Major, 1994; O'brie, Major, 2009). Minél többen fogadják el a meritokráciával kapcsolatos attitűdöket, annál inkább lekicsinylik az alacsony státuszú csoportok tagjait, akik gyakran a diszkriminációt okolják saját maguk helyett (Kaiser, Dyrenforth,

¹⁰ Brenda Major és Sarah S. M. Townsend: Az egyenlőtlenség státuszára vonatkozó attitűdökkel és hiedelmekkel kapcsolatos pszichológiai következtetések. Egyenlőtlenségekkel kapcsolatos attitűdök. Kaliforniai Egyetem, Santa Barbara.

Hagiwara, 2006). Három magyarázat létezik arra, hogy az alacsony státuszú társadalmi csoportok miért fogadják el azokat a meggyőződéseket, melyek a státusz ideológiát igazolják. Az első magyarázat, hogy az emberek természetes módon hajlanak arra, hogy elfogadják azt, ami van, mert annak úgy is kell lennie (Heider, 1958). A második, hogy a magas státuszú társadalmi csoportoknak anyagi érdeke fűződik a status quo fenntartásához. A harmadik magyarázat, hogy az emberek motiváltak abban, hogy elhiggyék: a világ, amelyben élnek igazságos hely. Jost (Jost, Banaji, 1994; Jost, Hunyady, 2002; Lerner, 1980) szerint az embereknek alapvető szükséglete, hogy a létező társadalmi berendezkedést legitimnek lássák. A társadalmilag alulértékelt csoportok tagjai számára fogódzót jelent az a meggyőződés, hogy a státusz egyenlőtlenségek a diszkriminációnak tudhatók be, ezáltal csökkentik az igazságtalanság okozta fájdalomérzetet.

1.2.4 Empirikus kutatások

Az Ifjúság 2008 kutatás¹¹ és a TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009¹² empirikus vizsgálati adatokkal mérte fel a mai magyar társadalom rendszerigazoló és rendszerkritikus nézeteit. A következőkben a két vizsgálati jelentés egyes idevágó megállapításait kívánom röviden ismertetni.

1.2.4.1 Ifjúság 2008 Gyorsjelentés egyes részletei

A fiatalok a legkedvezőtlenebbnek nem az emberek életszínvonalának alakulását tartják, hanem az ország gazdasági helyzetét. 2004-hez képest drámai a változás iránya és mértéke. A 2008 októbere folyamán kitörő pénzügyi, majd gazdasági válság

¹¹ Az Ifjúság 2008 kutatás önkitöltős kérdőíves vizsgálata 8076 fős, 15-29 éves korosztályt országosan reprezentáló mintán alapult. A vizsgálat a 8 évvel ezelőtti Ifjúság 2000 és a 4 évvel ezelőtti Ifjúság 2004 kutatással jól összehasonlítható, hiszen akkor is 8000-8000 fő, 15-29 éves korú fiatal került be a reprezentatív mintába. A kutatás megrendelője a Szociális és Munkaügyi Minisztérium volt. Az Ifjúság 2008 Gyorsjelentését a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet adta ki 2009-ben.

¹² A tanulmány a TÁRKI „A gazdasági növekedés társadalmi-kulturális feltételei” c. kutatási programja keretében készült. A kutatás adatfelvételei és az összefoglaló jelentések a DonaDöme Kft. és az Arago Zrt. megrendelésére készültek. A kutatásvezető Tóth István György, kutatási asszisztens Keller Tamás volt. A vizsgálatot a Tárki Zrt. 2009. március 14. és április 2. között végezte el, két, egymással párhuzamosan folytatott, egyenként ezerfős országos reprezentatív vizsgálat keretében. A két kutatás mintafelvételi módszertana megegyezett egymással, azonban néhány helyen a kérdőív módszertani szempontból eltért egymástól.

hatásai nagyon hamar érzékelhetővé váltak az életvilág színterén, valamint a fiatalok gondolkodásmódjában. A társadalmi közérzetet a fiataloknál is befolyásolja a pártpolitikai hovatartozás. A jobboldali ellenzéki pártok szavazói sokkal negatívabban gondolkodnak, mint a kérdőív felvételekor kormányzati helyzetben lévő baloldali párt hívei.

A politikai szocializációs vizsgálatok hagyományosan elemzik a társadalom demokráciához és diktatúrához való viszonyát. A fiatalok 14 %-a szerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia. Míg egyharmaduk számára gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között él-e. 14 %-uk nem tudja eldönteni, hogy melyik a megfelelőbb.¹³ A rendszerszeptikus válaszok elsősorban az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyermekeinél, a községben lakóknál és a legfeljebb szakiskolát végzetteknél mutathatók ki. Az iskolázottabb szülők gyermekei, a diplomások és a fővárosban élők válaszaik szélsőségesebbek. A jelenlegi rendszert jobbnak tartók 55 %-a szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. Akik viszont szimpatizálnak az előző rendszerrel, jobban megosztottak válaszaikat illetően. A fiatalok döntő többsége, körülbelül háromnegyede érzi úgy, hogy a politikusokat nem igazán érdekli a fiatalok véleménye. Úgy ítélik meg, hogy az országos politikusok még a helyi politikusoknál is kevésbé figyelnek az ifjúság álláspontjára, hogy nincs beleszólásuk a közügyekbe, különösen az országos ügyekbe. Minél magasabb iskolai végzettségű a megkérdezett, annál inkább gondolja úgy, hogy van beleszólása a közügyekbe¹⁴, míg 57 %-uk szokott tájékozódni a közügyekben.¹⁵

A fiatalok politikai érdeklődésének alacsony intenzitása mellett rögzíthető a politikai és egyes civil intézmények iránt megnyilvánuló bizalmatlanság. Az Országgyűlésnek és a pártoknak a legnegatívabb a bizalmi indexe. Az adatokból jól látszik, hogy négy intézménynek negatív és hatnak pozitív a megítélése. A kormányzat megítélése romlott a leginkább, de nem javult az egyházak és az Országgyűlés bizalmi indexe sem. A 2008-ban kitört pénzügyi válság következtében a bankokhoz és a biztosítókhoz való negatív hozzáállás következett be. 2004-ben pozitív megítélés alá estek a bíróságok és a rendőrség, ez ma már negatív irányba mozdult el. Kedvező meg-

¹³ Ifjúság 2008 Gyorsjelentés 63. ábra: A demokratikus és a diktatórikus politikai rendszerek megítélése korcsoportok szerint.

¹⁴ Ifjúság 2008 Gyorsjelentés 68. ábra: Mennyire van lehetősége a fiataloknak beleszólni a helyi és országos közügyekbe.

¹⁵ Ifjúság 2008 Gyorsjelentés 69. ábra: Mennyire érdekli az országos és helyi politikusokat a fiatalok véleménye

ítélés alá esnek az Alkotmánybíróság és a polgármesterek. A köztársasági elnök bizalmi indexe csak kicsivel marad el a polgármesterekétől.¹⁶

Az Ifjúság 2008 kutatásban 10 szempont alapján mérték fel, hogy a fiatalok melyik rendszert (a jelenlegi és az előző úgynevezett Kádár-rendszert), illetve korszakot tartották inkább jónak. Ennek megítélésében nagy jelentősége van annak, hogy a 15-29 éves korosztály túlnyomó többségének nincs, vagy alig van személyes élménye a pártállami időszakokkal kapcsolatban. Ezért ez a kérdés nemcsak a fiatalok, hanem a szülői generáció, és ezáltal az egész társadalom véleményét tükrözi e két rendszerről. A kutatás során 15-20 % között mozgott a bizonytalanok aránya, akik elsősorban a legfiatalabbak közül kerültek ki. Szüleik alacsonyán iskolázottak és közéleti, politikai kérdésekben nehezen tájékozódnak. A magyar fiataloknak 51 %-a véli úgy, hogy a mai rendszer jobb az előzőnél. A megélhetéssel és a létbiztonsággal kapcsolatos kérdésekben egyértelmű a korábbi rendszer primátusa, ellenben az élethelyzettel kapcsolatos kérdésekben a mostani rendszerrel szimpatizálnak. A létező szocializmus többszörös kompromisszumokra épülő, viszonylagos szociális biztonságot nyújtó karaktere maradt meg a társadalom kollektív emlékezetében¹⁷.

1.2.4.2 Tárki Európai Társadalmi Jelentés 2009 egyes megállapításai

Egy rendszer elfogadását vagy kritikáját jól jelzi, hogy a társadalom tagjai miként bíznak meg másokban és a közintézményekben. Egy rendszer legkézzelfoghatóbb kritikája a rendszer iránti bizalom hiánya.

A közbizalom állapota szempontjából megállapítható, hogy pontosan azokkal a foglalkozásokkal szemben drámaian alacsony az átlagember bizalma, amelyekben pedig nagyon fontos lenne bízunk. Ilyenek például: parlamenti képviselők, bankárok, újságírók. A társadalom normális működése szempontjából fontos, hogy az állampolgárok mennyire bíznak a társadalom intézményeinek működésében. Az EU megbízásából 2004 tavaszán készített vizsgálat (European Commission 2004) adatai szerint az intézményekbe vetett bizalom Magyarországon általában alacsonyabb, mint Nyugat-Európában. Különösen alacsony a sajtóba és a szakszervezetekbe vetett bizalom. Azonban az igazságszolgáltatás és az EU intézményrendszere iránti bizalom szintje magasabb, mint máshol. A Tárki 2009 vizsgálata szerint azon a 10 fokú

¹⁶ Ifjúság 2008 Gyorsjelentés 72. ábra: A köztársasági intézményeibe vetett bizalom.

¹⁷ Ifjúság 2008 gyorsjelentés 62. ábra: A jelenlegi és az előző (Kádár-) rendszer összehasonlítása különböző szempontok szerint.

skálán, ahol a skála közepe az 5-ös, egyedül az MTA lépi át 6,2 %-os bizalomindexével a középértéket, míg a többi intézmény iránti lojalitás értéke mind kisebb a középértéknél. A megkérdezettek legkevésbé a politikai szereplők iránt vannak bizalommal (bizalmi index: 2-3 pont). A sajtóval, a szakszervezetekkel és a jogrendszerrel szemben a bizalomindex 3,5-4 pont. Az Állami Számvevőszék, a rendőrség vagy a Magyar Nemzeti Bank iránt az általános bizalmatlanság viszonylag kisebb. Ez a fajta bizalmatlanság időben nem állandó, az elmúlt évtizedben jól érzékelhetően romlott az intézmények iránti bizalom.¹⁸

A magyar emberek negyede vallja azt, hogy a legtöbb emberben meg lehet bízni, míg háromnegyede szerint az ember sohasem lehet elég óvatos. A bizalmi szint Európán belül általában Skandináviában a legmagasabb, a poszt szocialista országokban ez jóval alacsonyabb. Megállapítható, hogy a magyar lakosság általános bizalmi szintje alacsonyabb, mint Nyugat-Európában, és hasonló a helyzet az intézményi bizalom indexét illetően is¹⁹. Figyelemreméltó, hogy más emberek iránt még leginkább a magyarok vannak bizalommal a volt szocialista országok közül. Ugyanakkor az intézményi bizalom tekintetében az egész kontinensre vetítve, a volt keleti-blokk országainak sorában is sereghajtók vagyunk. A Gazdasági kultúra 2009 vizsgálat szerint 10-ből 7 magyar bízik meg szomszédjainak, távolabbi ismerőseinek és munkatársainak többségében. A magyarok 56 %-a bizalmatlan. Megállapítható, hogy a bizalmatlanság szintjét erőteljesen befolyásolja a megkérdezettek társadalmi-gazdasági helyzete. A magasabb iskolázottságúak jobban (54 %), az alacsonyabb iskolázottságúak kevésbé bíznak meg másokban (38 %). Az anyagi-vagyoni jólét szintjének emelkedésével is nő a másokban bízók aránya. Az idegenekkel kapcsolatos bizalom függ attól, hogy milyen ismereteink vannak az adott egyénekről és társadalmi csoportokról. A megkérdezettek minden második embertársukat tartják

¹⁸ Társadalmi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 6. ábra: Intézmények és közszereplők iránti bizalom Magyarországon 2009-ben: 1. MTA, 2. ÁSZ, 3. rendőrség, 4. MNB, 5. Nemzeti Közpénzügyi Hatóság, 6. magyar jogrendszer, 7. szakszervezetek, 8. magyar sajtó, 9. Országgyűlés, 10. ellenzék, 11. politikusok, 12. Kormány.

¹⁹ Társadalmi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 2. táblázat: Általánosított, a társadalom többi tagjába vetett bizalom, az intézményekbe vetett bizalom Európában 1990-es évek végén és 2005 táján. Forrás: European Values Study 1999-2000 alapján Schaik, 2002, a WVS 4. és 5. hulláma alapján saját számítások.

megbízhatónak^{20 21}. A vizsgálat szerint jobban bízunk az idősebbekben, mint a fiatalokban. Jóval bizalmatlanabbak vagyunk a gazdagokkal, mint a szegényekkel szemben, az ateistákkal, mint a hívő emberekkel szemben, és nem bízunk jobban az iskolázottabbakban sem az iskolázatlanokhoz képest. A felsőfokú végzettségűek általában jobban bíznak másokban. A bizalomhiány lehet annak oka és következménye, hogy nagyon alacsony nálunk a társadalmi kapcsolattartás szintje. Más országokkal összevetve keveset járunk össze a szomszédainkkal, barátainkkal, nagyon kicsi a hajlandóságunk arra, hogy másoknak segítsünk, és alacsony a civil aktivitás szintje is.

A közintézmények iránti alacsony bizalmi szint összefügg azzal a képpel, ami az adott intézmények működésének tisztaságáról vagy korrupciós fertőzöttségéről kialakult bennünk. A kutatásban szereplő valamennyi intézményt korruptnak tartja a lakosság. Az adott intézmény korrupciójának mértékét ötfokú skálán mérték, ahol az 1-es érték az egyáltalán nem korrupct, és az 5-ös érték a nagyon korrupct megfelelője. A korrupciós index értékei átlagosan 3 és 4 pont között változnak. Legrosszabb értékelést, azaz 4,1-4,2 pontot az üzleti élet és a politikai pártok kaptak. Hasonló megítélés alá esik a parlament, a központi kormányzat és a média (3,6-3,8). A helyi önkormányzatok, az egészségügy, a rendőrség és a bíróságok 3,1-3,2 pontot kaptak. A korrupcióval kapcsolatban szerepelt még egy kérdés a felmérésben, amelynek során a megkérdezetteknek ki kellett emelniük azokat a területeket, amelyek szerintük leginkább érintettek a korrupció által. Első helyen 36 %-uk a politikai pártokat emelte ki, ezt követte 8 %-kal a parlament, 6 %-kal a kormányzat. Ez együttesen a lakosság felét teszi ki, a másik felének 30 %-a az üzleti életet jelölte meg. A többi válasz megoszlott a rendőrség, az egészségügy, a helyi önkormányzatok, a média és a bíróságok között.²²

²⁰ Társi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 4. ábra: A bizalom rádiusza a magyar lakosság körében. Forrás: Társi Gazdasági kultúra 2009 vizsgálat.

²¹ Társi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 5. ábra: Kikben bízunk és kikben nem? Forrás: Társi Gazdasági kultúra 2009 vizsgálat.

²² Társi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 12. ábra: Intézmények korrupció megítélése: mennyire érinti ma Magyarországon a korrupció az alábbi intézményeket. Forrás: Társi Gazdasági kultúra 2009 vizsgálat.

A felnőtt lakosság 72 %-a teljesen egyetért azzal a véleménnyel, hogy ma Magyarországon túl nagyok az emberek jövedelmei közötti különbségek. A lakosság 64 %-a nem ért egyet azzal, hogy a nagy jövedelmi egyenlőtlenségek szükségesek a gazdaság fejlődéséhez. A mai magyar jövedelemkülönbségeket túl nagyoknak tartók aránya emelkedik az életkor növekedésével (35 év alattiak 67 %-a, míg a 65 év feletti-ek 79 %-a vélekedik így), csökken az iskolázottsági szint emelkedésével (általános iskolát végzettek 76 %-a, diplomások 59 %-a vélekedik így). A jóléti-vagyoni helyzetük alapján a jobb helyzetűek körében alacsonyabb és csökken azok körében, akik a tíz év múlva várható jövedelmi-életszínvonalbeli kilátásaik alapján stabil helyzetűek vagy felfelé mobilak.²³ A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a jövedelemegyenlőségi törekvés támogatottsága visszaesik, ha meg kell fizetni érte, azaz ha a válaszadókat figyelmeztetik arra, hogy a nagyobb egyenlőség ára az egyéni teljesítmény visszafogása lehet. A válaszadók általában akkor támogatják az újraelosztást, ha a potenciális nyertesek között lehetnek (ilyenek az alacsony jövedelműek, az állástalannok). A nemek vonatkozásában megállapítható, hogy a nők nagyobb arányban támogatják az egyenlőtlenségek mérséklését.

1.3 A kognitív stílus: megismerés iránti szükséglet és a lezárás iránti igény

Szerzőtársaimmal (Kelemen, Szabó, Mészáros, Forgács és László [2013, Journal of Social and Political Psychology, közlésre benyújtva]) egy még eddig nem publikált cikkben a kognitív stílus és a tekintélyelvűség működését és kapcsolatát elemeztük. A következő két alfejezetben e két személyiségpszichológiai jelenség elméleti háttéréről szólok.

Messick definíciója szerint a kognitív stílus kifejezés az információ felvétel és szerveződés konzisztens mintázatára vonatkozik (Messick, 1976). Elmondható, hogy az emberek eltérnek abban, hogy mennyire preferálják a biztos válaszokat a bizonytalansággal szemben, illetve mennyire hajlandóak elmélyedni a gondolkodásban. Cacioppo és Petty (1982) megismerés iránti szükséglet fogalma a fenti különbségtételen alapul. Elméletük szerint vannak, akiknek a megismerés iránti

²³ Társi Európai Társadalmi Jelentés 2009. Tóth István György: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében; A gazdasági felemelkedés társadalmi-kulturális feltételei című kutatás zárójelentése Budapest 2009. 16. ábra: „Túl nagyok ma Magyarországon az emberek közötti jövedelemkülönbségek”- Az állítással teljesen egyetértők aránya jóléti-vagyoni helyzetük alapján (%). Forrás: Társi Gazdasági kultúra 2009 vizsgálat.

szükséglete magasabb, ezért több erőfeszítést tesznek az információ feldolgozása közben. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozzák, hogy ez nem a gondolkodás minőségét, illetve eredményét minősítő definíció, hiszen nincs lineáris összefüggés a gondolkodás eredménye és a ráfordított idő között. Az eltérés a gondolkodásra fordított időben és az információ feldolgozására fordított energiában mutatkozik meg.

A biztos és bizonytalan információk preferálásával foglalkozik Webster és Kruglanski (1994). Vizsgálataik alapján úgy gondolják, hogy bizonyos szituációs vonások meghatározzák, hogy mennyire vágyuk valaki biztos válaszokra, ezek a szituációs hatásoktól függetlenül is jellemzőek. Elméletük szerint a biztos válaszokat preferálók esetében a megismerés két fázisát lehet azonosítani: a keresés gyors leállításával („leállítás”) és a megszerzett információhoz való ragaszkodással („befagyasztás”). A lezárási igény magasabb szintjével rendelkezők kevésbé körültekintők, kevesebb alternatívát fogadnak el és biztosabbak a döntéseikben (Csanádi, Harsányi és Szabó, 2009).

A vizsgálatok azt mutatják, hogy a lezárási igény és a megismerés iránti szükséglet között enyhe, negatív irányú korreláció mutatkozik. Ennek magyarázata, hogy a magas lezárási igénnyel rendelkező egyének gyorsan próbálnak megoldáshoz jutni („leállítás”), azonban ennek sikertelensége esetén nagy erőfeszítéseket tesznek a megoldás megtalálására (Kruglanski, Peri és Zakai, 1991).

Rigid kognitív stílusnak nevezzük azoknak a személyeknek a megismerési stílusát, akiknek a lezárási iránti igénye magas, a megismerés iránti szükséglete ezzel szemben alacsony. A rigid kognitív stílus és a politikai pszichológia számos változója között korábban már vizsgálták az összefüggéseket, főképpen Nyugat-Európában. Ezek alapján elmondható, hogy korreláció figyelhető meg a lezárási iránti igény és a konzervatív ideológia (Jost és munkatársai, 2003; Kimmelmeir, 1997; Golec, 2001; Chirumbolo, 2002), a dogmatizmus és a tekintélyelvűség (Webster és Kruglanski, 1994; Kruglanski, Pierro, Mannetti és de Grada, 2006) között.

Több szerző ezzel szemben azzal érvel, hogy a lezárási iránti igény bármely ideológiához kapcsolódhat, amelyik képes az adott társas, történeti, kulturális közegben lezárást nyújtani. Fu és társai (Fu, Morris, Lee, Chao, Chiu és Hong, 2007) azt állapították meg, hogy a lezárási iránti igény a konformitással függ össze, azaz a magas lezárási iránti igénnyel rendelkező egyének konformabb válaszokat adnak, a kisebb lezárási iránti igénnyel rendelkező társaiknál. Eközben viszont az igazodásuk kulturálisan meghatározott, azaz az adott válaszok kulturális közegenként

változnak. Kossowska és van Hiel (2003) volt szocialista és nyugati országokban vizsgálták a lezárás iránti igény és a gazdasági konzervativizmus összefüggéseit. Eredményeik alapján elmondható, hogy a volt szocialista országokban negatív kapcsolat figyelhető meg a lezárás iránti igény és a gazdasági konzervativizmus között, ezzel szemben a nyugati államokban ez éppen fordítva tapasztalható. Elméletük szerint ez azzal magyarázható, hogy a kommunista országokban a progresszió volt az uralkodó gondolkodásmód, így az ezzel kapcsolatos gondolkodásban ezek az elméletek voltak elérhetőek, ezek segítették a lezárás iránti igény megvalósulását.

1.4 A tekintélyelvűség

Az előítéletes személyiség jegyeit keresve Adorno és munkatársai (1950) foglalkoztak először a tekintélyelvű személyiséggel. Az akkor megfogalmazott pszichodinamikus elmélet mára sokak által vitatottá vált. Az azonban még most is érvényes, hogy a tekintélyelvűséget mérő skálán magas pontszámot elérőkre jellemző, hogy alárendelődnek a saját csoport vezetőinek, védik a saját csoport normáit és agresszívak az ezeket valóságosan vagy csak vélelmezhetően támadókkal, veszélyeztetőkkel szemben.

A tekintélyelvűség megjelenését a kutatások során külső és belső okokkal egyaránt magyarázták. Az egyik ilyen belső ok a merev kognitív stílus megléte. Az ilyen személyiségjeggyel rendelkező egyének a gondolkodást igénylő helyzetekben gyorsabban lezárják az információ keresését és erős elköteleződést mutatnak a létrejött álláspontjuk mellett. Az eddig megfogalmazottak alapján már nem meglepő, hogy a tekintélyelvűség és a rigid kognitív stílus között kapcsolat áll fenn a kutatási eredmények alapján. Ez könnyen magyarázható, hiszen a tekintélyelvűség lerövidíti a gondolkodási folyamatot, mivel olyan válaszokat kínál fel, amelyek már léteznek és a hagyományokon alapulnak ezzel könnyítve a lezárást (Jugert, Cohrs és Duckitt, 2009; Webster és Kruglanski, 1994; Neuberg és Newsom, 1993; Rokeach, 1960).

Az empirikus kutatások alapján kimondható, hogy a tekintélyelvűség együtt jár a konzervatív ideológiával, a jobboldali pártok és politikusok támogatásával (Altemeyer, 1998; Crowson és munkatársai, 2005; van Hiel és Mervielde, 2002; Jost és munkatársai, 2003; Stone és Smith, 1993; Muelen, 1993; Muelen és munkatársai, 1998; De Regt, Smits és Mortelmans, 2011). A tekintélyelvűség vizsgálata során felvetődött, hogy kizárólag jobboldali ideológiákkal függ össze a tekintélyelvűség,

azonban Pentony és munkatársai (2000) nyugati és magyarországi mintákon tanulmányozva a tekintélyelvűséget megállapították, hogy nyugaton ténylegesen csak a jobboldali ideológiákkal mutat korrelációt, ezzel szemben a magyarországi mintában a szocialista párt szavazói és a szocialista ideológia támogatóinak körében is mutatott korrelációt a két változó.

1.5 A bűnelkövetés okai és a büntetés céljai

1.5.1 A bűnözés okainak csoportosítása

A bűnözés okaira vonatkozó elméletek több évszázados és igen változatos elméleti tablóját több szempontból lehet tudományosan megközelíteni. A Joghallgatók a jogról²⁴ című kötetben az ezzel kapcsolatos elméleteket részletesen tárgyaltam, így most csak néhány rövid megállapítást szeretnék tenni e témakörben.

A legtöbb tudományos elmélet korábban a bűnözést egy okra kívánta visszavezetni, azaz monokauzális teóriának tekintették. Később azonban felismerték, hogy az emberi viselkedés, és ennek körében a bűnelkövetés nem vezethető vissza egyetlen okra, erre tekintettel hozták létre az úgynevezett soktényezős (több faktoros) elméleteket. A tudományos elméletek sokáig a bűnözés okát kívánták meghatározni, nem differenciálva a különböző bűncselekmény és elkövető típusok között. Ténylegesen azonban csak egyes bűncselekmény típusok vagy bűnelkövetői csoportok kapcsán lehet megnevezni és kimutatni a bűnözés okait.

A bűnözés okságára vonatkozó elméletek két csoportra oszthatók:

- a) a kriminálbiológiai és kriminálpszichológiai magyarázatok: a bűnelkövetést az egyén testi, lelki sajátosságaiból, személyiségéből kiindulva értelmezik;
- b) a szociológiai elméletek: a bűnözést társadalmi jelenségekre, illetve környezeti tényezőkre vezetik vissza.

²⁴ A Joghallgatók a jogról című kötet 3. és 4. ábrája feltünteti a bűnözői és bűnözésről szóló történeti és kortárs elméleteket. (Kelemen, 2008: 209-211)

1.5.2 A büntetés céljai

A büntetés céljára vonatkozó gondolkodás fejlődése során alapvetően két célkitűzés áll szemben egymással: a megtorlás és a megelőzés (Nagy, 2008). Abszolút, relatív, illetve egyesítő teóriák között teszünk megkülönböztetést, aszerint, hogy a büntetés céljaként csak a megtorlást, csak a megelőzést vagy ezek kombinációját tartják meghatározónak. A büntetési célokból egyébként nem vezethető le a szankcionálás szigora, hiszen lehet rendkívül szigorú büntetést alkalmazni hasznossági alapon, míg humánusan büntetni a megtorlási elv alapján (Horváth, 1981).

1.5.2.1 Az abszolút (igazságossági) büntetési elméletek

Az abszolút büntetési elméletek értelmében a büntetés jogalapja és célja az igazságos megtorlás, azaz a bűnös jogtalan tetteinek igazságos kiegyenlítése a büntetésben rejlő rossz okozásával. Ezen elmélet szerint azért büntetünk, mert valaki bűncselekményt követett el („punitur, quia peccatum est”) (Györgyi, 1984). A büntetés ezen felül viszont semmilyen további célt nem szolgál, hanem önmagában hordja célját („poena absoluta ab effectu”). A büntetés mértékét az arisztotelészi, ún. osztó-igazság elve határozza meg, vagyis minden bűnelkövető egyenlően, személyi sajátosságaitól függetlenül, csak az elkövetett cselekménye súlyára, illetve bűnössége fokára figyelemmel (proporcionálisan) büntetendő.

Az abszolút büntetési elmélet első képviselője Püthagorasz, aki az arányosságot számtani egyenlőségre alapította, ez lényegében a talio elv („szemet szemért, fogat fogért, életet életért”) igazolását jelentette. Az arányosságnak azonban már az ókori görögöknél (mégpedig Arisztotelésznél) ismeretes egy fejlettebb felfogása. Szerinte a büntetés mértékét az egyenlőség helyett az arányosságnak kell meghatároznia. A tiszta talio ellenkezik az igazságossággal, a bűnösnek többet kell elszenvednie, mint amit elkövetett. A későbbi elméletek szerint pedig az igazság nem is mindig követel meg arányos megtorlást, hiszen azzal a kegyelem, illetve a büntetés mellőzése is összeegyeztethető (Horváth, 1981). A teória egyik legnagyobb hatású képviselője Kant, aki szerint a büntetés „... sohasem lehet pusztán eszköz a bűnöző vagy a polgári társadalom javainak előmozdítására, hanem mindenkor csak azért kell a bűnözővel szemben kiszabni, mert bűncselekményt követett el” (Kant, 1991, 440. o.). Felfogásában a céllal nem rendelkező (hiszen az „ember önmagában cél”), tiszta (ilyen értelemben „metafizikus”) megtorló büntetés védhet meg attól, hogy az embereket emberi méltósággal ellenté-

tesen kezeljék a büntetőjogban. (Nagy, 2008. 259. o.) Ha tehát „a polgári társadalom valamennyi tagja felbontja is az egymással kötött megegyezést (például egy szigetlakó nép elhatározza, hogy tagjai különválnak, s az egész világban szétszóródnak), a börtönben található utolsó gyilkost előzőleg akkor is ki kell végezni, hogy mindenki visszakapja azt, amire tettei érdemesítik” (Kant, 1991, 440. o.).

1.5.2.2 A relatív (hasznossági) büntetési elméletek

A relatív büntetési elméletek szerint a büntetés célja általában a büntetés hasznosságában, azaz újabb bűncselekmények megelőzésében van. Az elmélet szerint azért kell büntetni, hogy ne kövessenek el bűncselekményt („punitur, ne peccetur”) (Györgyi, 1984). A büntetés tehát nem öncél, hanem prevenciós eszköz („poena relata ad effectum”), ami befolyásolja mértékének meghatározását is.

A relatív büntetési elméletek hagyománya szintén a görög filozófiába nyúlik vissza. Alap gondolatát már a szofista Prótagorasz megfogalmazta. Sokat idézett (és plagizált) megállapítása szerint „aki ésszerűen jár el, nem abból a szempontból és nem amiatt bünteti meg a gonosztevőt, mert az jogtalanságot követett el - ha ezért büntetne az ember, csupán esztelen, állati bosszú hajtaná. Aki azonban teroszerűen akar eljárni a büntetés kérdésében, az nem a már elkövetett büntettet akarja megtorolni - hiszen azt már nem teheti meg nem történtté -, hanem a jövő szempontjából büntet: hogy a tettes ne essen újra bűnbe, és általában mindenki, aki csak tanúja volt megbüntetésének, visszariadjon a gáztettől”. (Horváth, 1981, 20. o.) Beccaria szerint a büntetés célja nem lehet pusztán egy elvont eszme (az „igazság”) szolgálata. A büntetés célja „megakadályozni, hogy a bűnös újabb károkat okozzon polgártársainak és másokat visszatartani attól, hogy hasonló károkat okozzanak” (Beccaria, 1967, 68. o.). Követőjének, Benthamnak utilitarista elmélete szerint a büntetés célja, hogy ellenőrizze a büntetett vagy mások cselekvését. Az előbbinek az akaratára hat: vagy megjavítja, vagy megfosztja őt a további elkövetés lehetőségétől. A társadalom többi tagja vonatkozásában pedig lényegében az elrettentés érvényesül. Elismeri, hogy a sértettnek nyújtandó elégtétel a büntetés mellékes, nem önmagában álló célja lehet. (Horváth, 1981)

A relatív teórián belül az egyik irányzat az általános megelőzés (generális prevenció), amely szerint a büntetés célja annak megelőzése, hogy bárki más bűncselekményt kövessen el. Ennek negatív vetülete a potenciális normasértőknek a büntetéssel való fenyegetése elrettentési céllal, amelynek egyik legnagyobb hatású kifejtése Anselm Feuerbach ún. pszichológiai kényszerelmélete. Alapja az a feltételezés, hogy

minden törvénytörtés lélektani oka az ember érzéki vágyán alapul, és annak kielégítéséért követi el a bűncselekményt. Ezt a vágy-indítékot viszont megszünteti, ha a büntetett tudja, hogy a bűncselekmény elkövetését olyan hátrány követi, amely jelentősen nagyobb annál a rossznál, mint amit a bűncselekmény el nem követése miatt érzett kielégítetlenség jelent (Horváth, 1981). Ugyan Beccaria sokat idézett megállapítása szerint *„a bűnözések legerősebb fékje nem a büntetések kegyetlensége, hanem azok elmaradhatatlansága”* (Nagy, 2008, 261. o.), de az elrettentés elérésében a kilátásba helyezett büntetés súlya is fontos lehet. Az általános megelőzés pozitív vetülete a morális gátlások, a jogkövető magatartás, a társadalmi integráció, illetve a „joghűség” erősítése.

A relatív teórián belül a másik irányzat az egyéni megelőzés (speciális prevenció), miszerint a büntetés célja annak megelőzése, hogy az elkövető bűncselekményt kövessen el. Ennek három alapvető útja, hogy az alkalmi büntetett elrettenti, a javíthatót megjavítja, a javíthatatlant pedig ártalmatlanná teszi (pl. Franz von Liszt). Az ártalmatlanná tétel kétféleképp történhet: az elkövető elszigetelésével, illetve fizikai megsemmisítésével (Nagy, 2008).

1.5.2.3 Az egyesítő elméletek

Az egyesítő elméletek lényegében az abszolút és relatív elméletek egyoldalúságára reagálva azon okfejtésenalapulnak, hogy a büntetésnek nem szabad egyetlen célt kitűzni. Másik érdekes elméleti magyarázatuk az, hogy amennyire nincs egyetlen bűnözési magyarázat, úgy nem szólhatunk egyetlen büntetési célról sem (Horváth, 1981).

A közvetítő elméletek körébe sorolhatók azok a büntetési elméletek, amelyeknek követői az igazságos büntetés esetén is lehetőséget látnak bizonyos relatív büntetési célok (hasznosság) érvényesülésére. Ezen belül az egyik megközelítés (Wirth, 1841, Armstrong, 1971) szerint a hasznosság (elrettentés vagy megjavítás) célkitűzése csak a megtorlás határán belül érvényesülhet. Ahol például a megtorlás több bajt okozna, mint amennyi hasznot hajt, ott azt félre kell tenni (Beling, 1908.). A másik felfogás (Berner, 1857) szerint az igazságosság büntetési mértéke nem abszolút módon meghatározott. Így a büntetés kiszabásánál a javítási és elrettentési célzatnak a büntetési tételben jelentékeny tere nyílik. Hall szerint pedig az arányos büntetést az elkövető személyiségi vonásai nemcsak enyhíthetik, hanem akár súlyosbíthatják is (Hall, 1972) (Horváth, 1981).

Az irodalomban széles körben elismert, hogy az egyes célkitűzések ellentmondásba kerülhetnek. Ekkor szokás a büntetési célok antinómiájáról szólni (Nagy, 2008). A büntetéskiszabás során is ellentétes lehet elsősorban a megtorlás, illetve a hasznosság figyelembe vétele. A megtorlás ott is szükséges lehet, ahol a megelőzés nem, míg a megelőzés ott, ahol nem lehet szó megtorlásról (Beling, 1908). Ellentétbe kerülhet akár a generális és a speciális prevenció is, hiszen egyrészt a társadalom tagjainak befolyásolása, másrészt pedig az egyes bűnelkövetőre gyakorlandó ráhatás az adott esetben különböző feltételeket igényel(het). Ilyenkor Hippel szerint a büntetési célok rangsora dönt. (Hippel, 1907) Találó azon jogirodalmi megállapítás, hogy a büntetési célok konfliktusát el kell fogadni, mivel a büntetőjog csak így reagálhat a sokféle elkövetőre és bűncselekményre. (Horváth, 1981)

A dialektikus egyesítő elmélet (Roxin, 1966) a különböző büntetési célok ellentétét hangsúlyozva megkísérli ezeket szintézisbe hozni. A cél szempontjából a büntetéssel fenyegetés szakaszában a büntető-rendelkezések generálpreventív jellegűek. A büntetés kiszabása preventív elemet is tartalmaz, de mindenekelőtt a jogrend megőrzése a cél. A büntetés végrehajtásának pedig a speciális prevencióra kell koncentrálnia (Nagy, 2008).

1.5.3 A bűnözés okainak megállapítása egy empirikus kutatás keretében

2007-ben egy 100 fős mintából álló kutatás keretében egyetemista és főiskolás hallgatókat kérdeztem meg a bűnözés okaival kapcsolatban (Kelemen, 2008).

Az eredmények az alábbi listát adták. A bűnözési okok a mindennapi szóhasználatnak megfelelően lettek megfogalmazva.

A 12 rangsorolandó bűnözési ok a következő lett:

1. nehéz gyermekkor, korai családi problémák,
2. mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok,
3. szegénység, megélhetési nehézségek,
4. bosszú, féltékenység, hirtelen felindultság,
5. nevelési-szocializációs problémák,
6. agresszivitás, erőszakos természet,
7. nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya,
8. alkohol- vagy drogfüggőség, egyéb szenvedélyek,
9. társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek,

10. gondatlanság, felelőtlenség, érdektelenség,
11. csoportbeli társak negatív befolyása,
12. tömegkommunikáció, az erőszak gyakori bemutatása a médiában.

A felsorolt okok egybecsengtek a bűnözés és bűnözői magatartás kortárs elméleteivel. Ezen elméletek két nagy csoportra bontják a fent említett magatartási formák okait:

- kriminálbiológiai és kriminálpszichológiai okok,
- szociológiai okok.

A biológiai okok lehetnek az XYY szindróma (Brennan, Mednick, Idézi Kelemen, 2009. 18. o.), emellett az ikervizsgálatok és az örökbefogadások vizsgálatai is hoztak ezt alátámasztó adatokat (Christiansen, Mednick, Idézi Kelemen, 2009). Valamint az IQ és a bűnözés összefüggései is bizonyos szempontból erősítik ezt az elképzelést (Hirschi, Hindelang, Idézi Kelemen, 2009).

A pszichológiai elméletek szerint a bűnözés oka lehet a kóros elmeállapot, az antiszociális személyiség, az „abnormális” gondolkodási minták (S. Yochelson és S. Samenow, idézi Kelemen, 2009: 211), a bűnözők közös személyiségjegyei (W. S. Laufer, idézi Kelemen, 2009).

Legkiterjedtebbnek a szociológiai elméleteket tekinthetjük, ahol széleskörű szociológiai vizsgálatok alapján határozták meg a bűnözés kiváltó okait (Kelemen, 2009). Ezek között, a teljesség igénye nélkül megtalálhatók a már említett társadalmi egyenlőtlenségek mint okok, továbbá olyan teóriák szolgáltattak ide vonatkozó, releváns adatokat, mint az ismétlődő viktimizáció elmélete (Farrell, idézi Kelemen, 2009), az egyéni és társadalmi kontrollrendszer elmélete (Reiss, idézi Kelemen, 2009), a társadalmi kötelékek elmélete (Hirschi, idézi Kelemen, 2009: 33; Rácz, 1989).

A 250 egyetemista körében 2007-ben lefolytatott kutatás ezen elővizsgálatot követte, amelyben az így megállapított bűnözési okok rangsorolását kértem a válaszadóktól (Kelemen, 2009). A mostani kutatásban ugyancsak ezen okok rangsorolása történt az országosan reprezentatív és a jogász minta által²⁵.

A bűnözési okok szövegrészekből történő kiemelése és az SPSS elemzési módszerrel történő előfordulások és azonosságok kiszűrése ténylegesen tartalom-elemzésnek tekinthető.

²⁵ Lásd K.14. (A továbbiakban a kutatásom során használt kérdőív adott pontjára vonatkozik ez a jelölés.)

1.5.4 A büntetéspártiság növekedése

A büntetéspártiság növekedését a Demker és társai (2008) által végzett felmérés alapján mutatom be. A szerzők általános tendenciaként kezelték a büntetéspártiság növekedését és ezt, az egyébként kevésbé büntetéspárti svéd társadalomban előforduló jelenségként is rögzítették. Ennek fő okaként a bulvármédia termékeinek fogyasztását jelölték meg.

A kutatók több kutatásra hivatkozva azt állítják, hogy a közvélemény elégedetlen a svéd büntetési gyakorlattal az általánosan kiszabott büntetéseknél. Emellett fontos tényezőnek gondolják a média által sugárzott képet, és ennek vizsgálatát állították tanulmányuk fókuszába.

„A bulvársajtó fogyasztása, a büntetéspártiság és a bűncselekményektől való félelem kapcsolatait mutató adatok a 2004-es országos svéd Society, Opinion and Media / Társadalom, vélemény és a média („SOM”) elnevezésű felmérésből származnak” (Demker és társai, 2008). Az adatok elemzése során a bulvársajtó fogyasztójának tekintették Svédország legnagyobb bulvárlapjának legalább heti háromszori olvasóját. Emellett definiálták a büntetéspártiságot (a halálbüntetés elfogadása) és a bűnözéstől való félelmet (a szervezett bűnözéstől való félelem).

Elemzésük szerint nem mutatkozik szignifikáns összefüggés a bűnözéstől való félelem és a bulvársajtó olvasása között. Azonban a büntetéspártiság és a bulvárlap olvasása között szignifikáns összefüggést találtak a kutatók: *„A Aftonbladet rendszeres olvasói egyértelműen jobban hajlottak arra a válaszra, hogy vezessék be a halálbüntetést, mint a nem olvasók: kb. kétszer annyi rendszeres olvasó gondolta jó vagy elég jó ötletnek a halálbüntetés bevezetését, mint ahányan azok válaszolták ugyanezt, akik a bulvárlapot ritkábban olvassák, vagy egyáltalán nem olvassák”* (Demker és társai, 2008). Fontos megjegyezni, ahogy azt a szerzők is megteszik, hogy a kimutatott összefüggés nem egyenlő a magyarázattal, annak számos nem ismert oka lehet.

1.6 Sértett-áldozat

A kutatás vizsgálta a válaszadók tényleges áldozattá válását, vagy attól való félelmét²⁶. Erre tekintettel a következőkben vázlatosan áttekintem a sértett²⁷ szerepét a

²⁶ Lásd K.15.

²⁷ Alapfogalmak: Passzív alany – Sértett – Áldozat

1. Passzív alany

A büntető anyagi jog tudománya ismeri a passzív alany fogalmát, amely a törvényi tényállásban megjelölt olyan személy, akire az elkövetési magatartás behatást gyakorol vagy irányul. A bűncse-

büntetőjog és bűnügyi tudományok területén. Továbbá bemutatom néhány olyan újabb hazai empirikus kutatás eredményét, amelyek a tényleges sértetté válással és a bűnözés visszatükröződéssel, azaz annak ismeretével és az attól való félelemmel kapcsolatosan vallott véleményekkel foglalkoztak.

lekmények többségénél a passzív alany többnyire bárki lehet, vannak azonban olyan bűncselekmények is, amelyek passzív alanyává csak meghatározott személyes tulajdonsággal vagy körülménnyel, személyes kvalifikáltsággal rendelkező egyén válhat (pl. hivatalos személy elleni erőszak) (NAGY, 2008: 107).

Az uralkodó szemlélet szerint a passzív alany csak természetes személy lehet (Bócz, 2007: 117), hiszen az elkövetési magatartás testre vagy pszichére való kihatása is csak ezek vonatkozásában értelmezhető. Mások szerint viszont büntetőjogunk a passzív alanyon a természetes és jogi személyeket egyaránt érti, illetve a személyösszességet is (Görgényi, 2001: 19).

2. A sértett

Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról 51. § (1) bekezdése alapján „*sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette.*” A jogirodalom szerint nem minden bűncselekménynek van sértettje, így pl. nincs azoknak, amelyek kizárólag az állam vagy a társadalom érdekeit veszélyeztetik (pl. hűtlenség, adócsalás, visszaélés kábítószerrel) (Kó, 2004: 37). A jogirodalom szerint azonban nemcsak akkor van sértett, ha a cselekmény egy vagy több (akár igen nagyszámú) konkrét természetes vagy jogi személy érdekét sérti (lopás, piramisjáték szervezése), hanem akkor is, ha az egyének pontosan meg nem határozható, nagyobb létszámú csoportja tekintendő sértettnek (közösség elleni izgatás, környezetkárosítás) (Király, 2001: 175, 176).

A jogirodalom szerint a bűncselekmény sértettje és az adott tényállás passzív alanya rendszerint egybeesik (Nagy, 2008: 107), így a bűncselekmények egyik részénél (pl. erőszakos közöszlés) a passzív alany egyben a sértett is. Megint más bűncselekményeknél a passzív alany és a sértett fogalma elválik egymástól, így Nagy Ferenc szerint a csalás passzív alanya az, akit a tettes tévedésbe ejtett vagy tévedésben tartott, míg a sértettje azon ezzel nem feltétlenül azonos személy, aki a cselekmény folytán kárt szenved (Nagy, 2008: 107).

3. Az áldozat

A 2005. évi CXXXV. törvény hatálybalépés óta a magyar jogrendszer a sértettétől megkülönbözteti az áldozat fogalmát. Az utóbbi kategória tágabb, hiszen az áldozat fogalma a törvény 1. § (1) bekezdése szerint magában foglalja a bűncselekmény sértettjét, valamint azt a természetes személyt, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el.

A törvény 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint a közvetlen következmény a sértetten kívül más személynél akkor állapítható meg, ha sérelme a bűncselekménnyel szoros térbeli és időbeli összefüggésben, és azzal ok-okozati viszonyban következett be. A fogalomban szereplő „lelki sérülés” a bűncselekmény következtében az áldozatban kialakult tartós, komoly félelmet, szorongást jelent, az „érzelmi megrázkódtatás” pedig az erőszakos bűncselekmény következtében az áldozatban kialakult traumát, pszichés zavart, például az emberölésnél a sértetten kívül áldozat lehet a szemtanú, aki lelki sérülést szenved, a sértett közeli hozzátartozója, aki az esetről értesülve érzelmi megrázkódtatást szenved (Bócz, 2007: 116; Ligeti, 2006: 618).

1.6.1 A bűncselekmény sértettje – történeti visszatekintés

Történetileg a sértett szerepe a tágabb értelemben vett büntetőjogban folyamatosan változott.

A korai időszakban a konfliktusok megoldása, a sérelmek megtorlása az egyénre hárult, aminek legfontosabb módja a magánharc, illetve a bosszú volt (Irk, 1928; Kiss, 1997). A büntetőhatalmat a sértett vagy családja, nemzetsége, törzse érvényesítette, aki(k)nek ez nemcsak joga, hanem egyben kötelessége is volt (Kádár, Kálmán, 1966: 40, 41; Görgényi, 1993).

A későbbi fejlődés vezérgondolata a bosszú mérséklésének szükségessége volt (Finkey, 1902). Ennek érdekében a központi hatalom ellenőrzést gyakorolt a bosszú jogossága felett. A bosszú terjedelmét a talio elve alapján korlátozták. Megjelent lehetőségként a kompenzáció, azaz a bosszúról való lemondás kártalanítás fejében. Ezt követően elsőként a gondatlan bűncselekményeknél, majd az egyéneket sértő minden deliktumnál kötelezővé tették a kompenzáció elfogadását. A sértettnek tehát tilos elégtételt vennie, a kompenzáció összegén pedig az állam már osztozik a sértettel, így annak egy része a bosszúról való lemondásért a sértettnek jár, de másik részét az állam (az uralkodó) kapja meg (Kádár, Kálmán, 1966).

A folyamat betetőzéseként az állam nemcsak a magánbosszút, hanem a kompenzációt is megtiltja, a büntetőigényt monopolizálja, amely ezzel már nem a sértett magánügye, hanem közügy (Király, 1988). Az egyéneket sértő cselekmények is a közrend elleni támadássá váltak, arra való tekintettel, hogy az állam és az uralkodó kötelessége volt a közbéke fenntartása. A büntetőjogi felelősség alapja tehát már a közösség érdeksérelme (Bárd, 1984). Az egyéneket sértő cselekmények is osztották így azon cselekmények sorsát, amelyek eleve nem meghatározott személyeket, hanem az egész társadalmat sértették. A büntetőjogi szankciónak már nem célja a sértett kompenzációja, így a kompenzáció lassanként átalakul vagyonek Kobzássá, mégpedig azzal az indokolással, hogy a hűbéresen ejtett sérelem valójában kizárólag a hűbérúr sérelme (Finkey, 1902). A magán-igazságszolgáltatás korszakának elemei a későbbiekben is fennmaradtak. Ilyen például a sértett vádlói joga, vagy az, hogy a sértett és rokonai jogosultak az ítélet végrehajtására (Kádár, Kálmán: 1966).

A fenti fejlődés jól szemléltethető a római jog történetével (Földi, Hamza, 1996), amelyben megkülönböztették a magánvétséget (delictum, pl. lopás) és a közbűntényt (crimen, pl. hazaárulás, későbbiekben a gyilkosság) (Kádár, Kálmán, 1966). A két kategória alapvető különbsége, hogy a magánvétségek miatti keresetre csak a sértett

volt jogosult, és őt illette a kár többszörösére rúgó bírság. Ezzel szemben a közbűntények miatt az eljárás közvádra indult, a pénzbírság (vagy a későbbiekben gyakori vagyonelkobzás) az államot illette (Wiener, Ligeti, 2003). A császárkorban megjelenik az ún. *crimina extraordinaria* intézménye, amelynek keretében elsősorban bizonyos, addig magánvétségeket képező cselekmények egyes esetei (pl. betörés vagy zsebtolvajlás) közvádra üldözendőként súlyosabb megítélés alá estek (Finkey, 1902).

1.6.2 Tudományos ismeretek

A bűnügyi tudományok csaknem mindegyike – elsősorban tématerületüknek megfelelő módon és mértékben – korábban is foglalkozott a bűncselekmények áldozataival. Míg a XVIII. században a bűncselekmény, a XIX. században a bűnelkövető, addig a XX. században a sértett személye állt az érdeklődés középpontjában (Fehér, 1997). Bár a témába vágó tudományos munkák már a XIX. század végén is előfordultak (Görgényi, 1993), a bűncselekmény áldozatainak tudományos igényű tanulmányozása, a viktimológia, azaz az áldozattan megjelenése a II. világháború utáni időszakra tehető.

A viktimológiai gondolkodás előretörésének mozgatórugói: a szolgáltató állam kibontakozása, az emberi jogok és emberi méltóság fokozottabb védelme, de az a felismerés is, hogy a sértettek feljelentési hajlandósága komolyan befolyásolja az igazságszolgáltatás működését (Györe, 2001).

A viktimológia foglalkozik:

- az áldozat szerepével a bűncselekmény létrejövetelében, beleértve az elkövetőhöz fűződő kapcsolatát, ennek alapján pedig a sértetté válás megelőzésével (Fehér, 1992);
- az áldozat és az elkövető általi jóvátétel helyzetével az anyagi büntetőjog tekintetében, különösen a szankcionálás, illetve annak elmaradása körében (Görgényi, 2006);
- a sértett jogi helyzetével a büntetőeljárásban;
- az áldozatnak nyújtott társadalmi segítséggel, valamint az elkövetői jóvátétel hiányában biztosított állami kártalanítással (Görgényi, 2006).

1.6.3 Hazai kriminálstatisztikai adatok és empirikus kutatások

A statisztikai adatok és az empirikus kutatások ismertetésénél – mivel nem jogi elemzést végzek – a sértett és az áldozat kifejezéseket az e részben feldolgozott forrásokhoz hasonlóan egymás szinonimájaként használom.

1.6.3.1 Kriminálstatisztikai adatok

Az Egységes Nyomozóhatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika adatai szerint 2005 és 2009 között a természetes személy sértettek száma kb. 214 és 230 ezer között alakult. A szervezetek sérelmére elkövetett vagyon elleni bűncselekmények száma 65 és 76 ezer között mozgott²⁸. Az életkori megoszlást tekintve a sértetté válásnak leginkább a fiatalabb felnőtt népesség van kitéve, míg – a közvélekedéssel ellentétben – a 60 év felettiak kriminális veszélyeztetettsége 30 %-kal alacsonyabb a teljes népességénél²⁹. Fiatalkorúak sérelmére egyébként a teljes népességénél kétszer gyakrabban követnek el erőszakos bűncselekményt, különösen rablást³⁰.

1.6.3.2 Empirikus kutatások

Az utóbbi időben több olyan hazai empirikus kutatás zajlott, amely adatokat gyűjtött és elemzett a következő kérdéskörökben:

- tényleges viktimizáció (ún. sértetti vagy áldozati megkérdezések alapján),
- a bűnözés visszatükröződése, vagyis annak ismerete és az attól való félelem.

A következőkben ezek legfontosabb eredményeit és következtetéseit mutatom be, különös figyelemmel azokra, amelyeket saját kutatási eredményeim elemzésénél – összehasonlítási alapként vagy támpontként – felhasználhatok.

²⁸ Ld. <http://crimestat.b-m.hu/>

²⁹ IRM Statisztikai és Elemző Osztály: Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozóhatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika adatai alapján. Ld. <http://crimestat.b-m.hu/B%C5%B1n%C5%91z%C3%A9si%20helyzet%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9s.pdf>, 34. o.

³⁰ IRM Statisztikai és Elemző Osztály: Az ezredfordulót követő bűnözési helyzet. Elemzés az egységes nyomozóhatósági és ügyészségi bűnügyi statisztika adatai alapján. <http://crimestat.b-m.hu/B%C5%B1n%C5%91z%C3%A9si%20helyzet%C3%A9rt%C3%A9kel%C3%A9s.pdf>, 39-40. o.

1.6.3.2.1 ENSZ felmérés (2000)³¹

Sértetté válás

A megkérdezettek 67 %-a vált bűncselekmény áldozatává a kérdezést megelőző öt évben. A sértettek 46 %-a tett feljelentést. A viktimizáció aránya az egyes bűncselekményeknél eltérő, így a gépkocsi-lopásnál (a gépkocsival rendelkezők közül) 14 %, gépkocsiból lopásnál 36 %, gépkocsi megrongálásánál 30 %, lakásbetörésnél 10 % (+8 % kísérlet), rablásnál 1,8 %. A sértettek az autójuk megrongálása, illetve dolog abból való eltulajdonítása esetén 75, illetve 41 %-ban tettek feljelentést, míg gépkocsi-lopásnál 95 %-ban. Lakásbetörés esetén a feljelentési arány 80 %-os, míg a rablások háromnegyedét nem jelentették (Kertész, 2000).

A bűnözés visszatükrözése

A válaszadókat feltehetően nagyon érdekelte a bűnözés, hiszen 66 %-uk beszélt róla baráti vagy családi körben a megelőző két hétben. A fiatalok az időseknél kevésbé félnek a bűnözéstől. A magasabb képzettségűek és a magasabb jövedelműek pedig biztonságosabbnak érzik a környezetüket (a lakóhelyüket), nyilvánvalóan azért is, mert objektív körülményeik jobbak. A válaszadók között a rendőrség munkáját a többség nagyjából megfelelőnek (49 %), illetve jelentős számban gyengének ítéli meg (29 %) (Kertész, 2000: 90-93).

1.6.3.2.2 OBT (1997)

Sértetté válás

A megkérdezettek közül egész életében 41,7 % volt már bűncselekmény sértetteje, 16,4 %-uk egy, 16,6 % kettő-négy, míg 8,8 % ötnél több esetben. Az elmúlt öt évben 33,1 %-uk ellen követtek el bűncselekményt, mégpedig 15,9 %-ban egy, illetve 17,2 % két esetben. A megkérdezettek döntő többsége vagyon elleni bűncselekmény áldozatává vált. A férfiak nagyobb arányban váltak bűncselekmény áldozatává, és nagyobb volt az esélyük a többszöri áldozattá válásra. A magas iskolai végzettség is rizikótényező, hiszen az egyetemet végzettek körében csupán 39 % nem volt áldozat, míg az általános iskolát végzettek között 77,3 %. Ezen eltérés a kutatók szerint magyarázha-

³¹ Készült 2000-ben, Budapesten, 1513 telefonos interjú elemzése segítségével. Ld. Kertész (2000)

tó a jobb vagyoni helyzettel, a jogérzék eltéréseivel, illetve a jobb emlékezőtehetséggel is. Érdekes, hogy a négyfős családok tagjai a legkevésbé veszélyeztetettek, míg az egyedül élők, a gyermektelenek, illetve a nagycsaládban élők jobban (Kó, 1998).

Félelem a bűnözéstől

Az ország legnagyobb problémájának – nyílt kérdésre válaszolva – a megkérdezettek döntő többsége a gazdasági bajokat, a szegénységet, illetve a munkanélküliséget tartotta (14-20 %), amihez képest a bűnözés említésének gyakorisága alacsony volt (4,8 %). A bűnözést legfontosabb problémaként definiálók tipikusan budapesti vagyonos férfiak. A válaszadók 55,2 %-a rossznak vagy nagyon rossznak értékeli a közbiztonságot, 37 %-uk pedig közepesnek. A lakosság egyébként az általa gondolt számú bűncselekményt attól függetlenül magasnak tartja, hogy az a tényleges adatoknál alacsonyabb. A közbiztonság a válaszadók 70 %-a szerint romlott vagy sokat romlott a megelőző öt évben, és minél nagyobb településen lakik valaki, annál jobban érzi azt romlónak. Az egyetemi végzettségűek válaszai az átlagosnál rosszabb helyzetet és tendenciákat tükröztek. Többen azok közül, akik a közbiztonság helyzetét rossznak, illetve sokat romlónak tartották, személyes környezetükben az elmúlt öt évben öt vagy annál több bűncselekmény megtörténéséről számoltak be. A megkérdezettek 16,5 %-a nappal is fél lakóhelyének közelében, ezek általában nagyobb településen élő, idős, vallásos, egyedül élő nők. Sötétedés után a megkérdezettek 40 %-a nem érzi magát biztonságban lakóhelye közelében, és közöttük a jobb anyagi helyzetben lévő nők csoportja is megjelenik. Akik nappal félnek, azok egyébként a bűncselekmények számát nagyobbra becsülték. A megkérdezettek fele szerint van olyan hely a településén, ahol a bűnözéstől félve nem tartózkodna szívesen. Ugyanakkor a tényleges áldozattá válást csak a megkérdezettek 14,3 %-a tartotta valószínűnek vagy nagyon valószínűnek. Látszólag önellentmondóan 73 %-uk értett egyet a megállapítással, hogy a bűnözés mindenkit veszélyeztet, senki sincs biztonságban (Kó, 1998).

1.6.3.2.3 Az OKRI kutatás (2003)³²

Sértetté válás

³² Készült 2003-ban, országos mintán, részben kérdezőbiztossal, részben önkitöltős módszerrel Kó (2004) 45. o.

A kutatás során 10000 megkérdezettből 4064-en váltak áldozattá egyszer vagy többször életükben, illetve 3326-an az előző öt és fél év alatt (8991 alkalommal), 1205 személy pedig a kérdezést megelőző évben. A kutatási eredmények szerint – eltérően a hivatalos statisztikáktól – az áldozattá válás aránya nem mutat lényeges különbséget férfiak és nők között. Itt is megjelent viszont, hogy az áldozattá válás – feltehetően nagyobb aktivitásukra tekintettel – sokkal gyakrabban fordul elő fiatalabb (18-39 éves) személyek körében, mint a 60 éven felülieknél. A sértettek csoportjában nagyobb volt a magasabb kvalifikáció, így például a sértettek között a felsőfokú végzettségűek aránya 20 %, míg az összes válaszadónál 14,1 %. A sértettek anyagi helyzete jobb, ami feltehetően komolyan összefügg azzal, hogy az elkövetett bűncselekmények tipikusan vagyon elleniek. A sértettek között kétszer nagyobb számban fordult elő, hogy korábban gyanúsítottak voltak, illetve gyakrabban voltak elítélve (Irk, 2004; Barabás, 2004).

1.6.3.2.4 OBMB kutatás (2008)³³

Sértetté válás

A bíróság által elmarasztalt fiatalok több mint kétharmada (69,3 %-a) volt bűncselekmény vagy más cselekmény sértettje. Az elítéltek között lényegesen nagyobb a sértettek aránya, mint a teljes fiatalok népességében. A vizsgált erőszakos cselekmények sértettjeinek aránya meghaladta a válaszadók felét (56,3 %). Nemcsak az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek aránya jóval magasabb az elítéltek között, mint a teljes fiatalok népességénél, hanem az elítéltek körében az elszenvedett erőszak súlyosabb fajtáinak előfordulási aránya is nagyobb. A kutatók szerint az ilyen nagyarányú viktimizáció hátterében legalább részben a nemcsak bűnözéssel, hanem ezen belül erőszakkal is telített környezet vagy szubkultúra állhat, ahol a bűncselekmény elkövetőjévé vagy valamely erőszakos cselekmény áldozatává válás együttesen jelentkezik. Így az aktuális „szereposztás” gyakran csak a véletlen műve. A sértetté válás sajátosságos száma cselekménytípusonként erősen eltérő. Az egyszeres viktimizációra jellemző a testi sértés, a rablás, a lopás. A többszörös sértetté válás esetében az etnikai és egyéb erőszak vagy kiközösítés esetei jelennek meg tipikusan. A többszörös áldozattá válás aránya egyébként nem alacsony azoknál a cselekmé-

³³ Készült 2008-ban, országos mintán, megkérdezettek a 2007-ben Magyarországon jogerősen elítélt fiatalok, módszer részben önkitalós kérdőív. Schmidt (2009) 18-25. o.

nyeknél sem, ahol az egyszeri viktimizáció jellemző (rablás, testi sértés, lopás) (Végvári, 2009).

A sértetté válással kapcsolatos empirikus kutatások megállapításait az áttekinthetőség érdekében a 4. számú Melléklet mutatja be.

1.7 A halálbüntetés indokoltsága vagy indokolatlansága

Saját kutatásom kitér a halálbüntetéssel kapcsolatos nézetek feltárására is, így a kérdőív válaszainak értékeléséhez szükséges lehet a jogintézményre vonatkozó legfontosabb ismeretek összegzése. A jogi szabályozás és a tudományos nézetek ismeretése ebben az esetben azért különösen fontos, mert ennél a büntetésnél arányaiban jelentősen eltér a (büntető)jogászok többségének és a társadalom nagyobb részének álláspontja. Jól jellemzi ezt, hogy egy 1977-es jogtudat vizsgálat adatai szerint a megkérdezettek (fizikai dolgozók) 2 %-a hajlana a halálbüntetés eltörlésére, míg 78 %-uk azt kínzással egészítené ki. (Sajó, Székelyi, Major, 1977)

A halálbüntetés évezredes jogtörténetéből és az arra vonatkozó könyvtárnyi jogirodalom alapján (a terjedelmi korlátokra figyelemmel) röviden bemutatom a halálbüntetéssel kapcsolatos érveket és ellenérveket, amelyek a következő fogalmak köré csoportosíthatók:

- a büntetés célja,
- az emberi jogok és az állami büntetőhatalom korlátai,
- jóvátehetetlenség, visszaélés és gazdaságosság.

A halálbüntetéssel kapcsolatos hazai jogi szabályozás részletes bemutatását az 5. számú Melléklet tartalmazza.

1.7.1 A büntetés célja

A halálbüntetés, vagy a halálbüntetés eltörlésének igazolása érdekében gyakran hivatkoznak arra, hogy a halálbüntetés ténylegesen biztosítja-e bizonyos büntetési célok érvényesülését.

1.7.1.1 A megtorlás

A támogatók egy része szerint a halálbüntetés alkalmazására azért van szükség, mert ez az egyetlen büntetés, amely arányos az elkövetett tettel. A talio elve (Földi,

Hamza, 1996) nyilvánvalóan támogatja a halálbüntetést (Heller, 1945), amint az a jogtörténeti példákból is látszik. Ezzel szemben viszont felvethető, hogy az arányos megtorlás – ha azt büntetési célként egyáltalán elismerjük – ma már nyilvánvalóan nem azonos a talio elvével, azaz ebben az esetben az életet életért követelményével.

1.7.1.2 A generális prevenció

A halálbüntetés pártolói előszeretettel hivatkoznak kriminálstatisztikai adatokra, például arra, hogy a halálbüntetés eltörlését követően (Magyarországon másfélszeresére) emelkedett az emberölések száma.³⁴ Ezzel szemben felvethető, hogy a befejezett szándékos emberölések számának növekedése nem feltétlenül a halálbüntetés eltörlésének következménye, hanem (sokkal nagyobb részben) a társadalomnak a rendszerváltással együtt járó anomias állapotára vezethető vissza. Az utóbbi magyarázat plauzibilitását támasztja alá, hogy az 1990-es évek elején nemcsak az emberölések gyakorisága nőtt meg, hanem az összбүнözés is erőteljesen növekvő tendenciát mutatott, mégpedig sokkal nagyobb mértékűt, mint a korábban halállal (is) fenyegetett bűncselekmények emelkedése.³⁵

Az ellenzők szerint nincs bizonyíték arra, hogy a halálbüntetésnek elrettentő hatása lenne, és általa sikerült volna valakit is visszatartani egy bűncselekmény elkövetésétől. Így például hivatkoznak arra, hogy a XVIII. században, Londonban miközben a nép egy zsebtolvaj kivégzését figyelte, annak társai – a csődületet kihasználva – alaposan kifosztották a polgárokat (Fayer, 1905). A támogatók ezzel szemben megjegyzik, hogy a fenti példa akkor cáfolhatná a halálbüntetés elrettentő hatását, ha tudnánk, hogy egyéb események, például vásárok, vándorcirkuszok fellépése során nem volt-e nagyobb az ilyen fajta бүнözői aktivitás. A büntetőjogi szankciók igazolása ugyanis nem a tényleges, hanem a feltételezett elrettentő hatáson alapul.

A halálbüntetés ellenzői szerint a gyilkosok kisebb vagy nagyobb része nem racionálisan gondolkodik és cselekszik. Ilyenek például az abnormális elkövetők (Irk,

³⁴ Míg 1975 és 1990 között a szándékos emberölések, valamint az erős felindulásból elkövetett emberölések száma 190 és 237 között volt, addig 1991-ben és 1992-ben ez a szám felugrott 307-re, majd ezután 1993 és 1998 között 271 és 313 között mozgott. Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés: pro és kontra. Jogelméleti Szemle, 2003/2. szám.

³⁵ Míg 1975 és 1988 között 120 és 188 ezer között volt az egy évben ismertté vált bűncselekmények száma, addig ugyanez 1989-ben 225 ezerre, 1990-ben 341 ezerre, 1991-ben pedig 440 ezerre nőtt. Az ezt követő években szintén magas, 389 ezer és 600 ezer között volt ez a szám, tehát átlagosan három-négyszerese. Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés: pro és kontra. Jogelméleti Szemle, 2003/2. szám.

1928), vagy, akik hirtelen felindulásból ölnek. Ráadásul mindig lesznek olyanok is, akiket semmilyen magas „ár” nem fog elrettenteni bűncselekményük elkövetésétől, mert számukra a joghátrány bekövetkezése közömbös. Az eleve halálra szánt, öngyilkos merénylőkről van szó, vagy azokról, akik számára a halálbüntetés kifejezetten kívánatos, mivel a halálbüntetés révén kívánnak mártírrá válni. A tettük következményeit nem mérlegelő, abba belenyugvó vagy azt egyenesen kívánó elkövetők léte azonban még az elrettentés szemszögéből sem érinti a halálbüntetés létjogosultságát. Ehhez ugyanis annak az állításnak igazságát kellene bizonyítani, hogy nincsenek és nem is lehetnek olyan gyilkosok, akik tettük következményeit mérlegelik. Az állam elleni bűncselekmények potenciális tettesei között pedig nincsenek olyanok, akiknek élete drágább, mint a gyűlölt rendszer megdöntése. A halálbüntetés elrettentés szemszögéből való igazolásához viszont a fentiek szerint már annak feltételezése is elég, hogy vannak olyan emberölések, amelyeknél az elrettentő hatás érvényesülhet, *„vannak elegenden, akikre visszatartó hatással van”* (Heller, 1945, 263. o.). A halálbüntetés – mint minden büntetés – reális célja ugyanis nem a bűnözés megszüntetése, hanem a bűncselekmények számának csökkentése.

A halálbüntetés ellenzői szerint a halálbüntetésnek nincs nagyobb elrettentő hatása, mint az életfogytiglani szabadságvesztésnek, így az utóbbi is elegendő a büntetési célok realizálására. Ezzel szemben a támogatók szerint a halálbüntetés elrettentőbb, mint az életfogytiglan, mégpedig azért, mert az végleges és visszavonhatatlan, azaz nincs esély a megmenekülésre. Ellenben a tényleges életfogytiglaninál, ha kevés is, de van esély a szabadságra, akár szökés árán, akár a kegyelem reményében, hát még akkor, ha nem tényleges az életfogytiglan (Földvári, 1970). Még az sem indokolja a halálbüntetés eltörlését, ha ellenzői azzal érvelnek, hogy a tényleges életfogytiglan (pl. kényszermunkával) súlyosabb a halálbüntetésnél. Ekkor ugyanis nehezen magyarázható meg, hogy mi indokolja a halálbüntetés kiiktatását a büntetési rendszerből.

Egyes ellenzők szerint a halálra ítélet lehetőségére kifejezetten arra ösztönzi a gyilkosokat, hogy az elkövetett emberölés után még több emberölést kövessenek el. Ha ugyanis valaki már gyilkolt, és ezért cserébe – elfogása esetén – halálbüntetéssel kellene számolnia, nincs semmi olyan plusz visszatartó erő, ami eltántorítaná őt attól, hogy újra gyilkoljon. Megölje például a szemtanút, aki őt lebuktathatná. A halálbüntetés támogatói szerint viszont a fenti érvelés nem indokolja a halálbüntetés eltörlését, hiszen ez akkor is igaz, ha a legsúlyosabb büntetés a tényleges életfogytiglan. Álláspontunk szerint az ilyen érvelés bármely szankció esetén csak akkor meggyőző,

ha annak kiszabása bírói mérlegelés lehetősége nélkül kötelező. Ha viszont a halálbüntetés vagy akár a tényleges életfogytiglan vagylagos szankcióként szerepel, akkor a további gyilkosságoktól való elállás olyan elkövetői megfontolás eredménye is lehet, amely a várható bírói büntetéskiszabást is figyelembe veszi.

1.7.1.3 A speciális prevenció

A végrehajtott halálbüntetés nyilvánvalóan nem alkalmas az elkövető megjavítására, sőt arra is volt példa, hogy egy látszólag sikeresen kivégzett tolvaj, akiről csak a boncolásnál vették észre, hogy él, meglopta azokat az orvosokat, akik befogadták őt (Finkey, 1902). Alkalmas viszont a halálbüntetés az ártalmatlanná tételre, bár ezt a célkitűzést egyesek jogállami körülmények között nem is tartják elfogadhatónak (Nagy, 2008).

Az ellenzők szerint a tettes általi újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzéséhez elegendő az életfogytig tartó szabadságvesztés is (Földvári, 1970). Ezzel szemben a halálbüntetés-pártiak szerint nem, mivel ahogy arra rámutatnak, a szabadságvesztés – legyen akár tényleges életfogytiglan is – kevésbé alkalmas az újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzésére. Az elítélt ugyanis ilyenkor idő előtt szabadulhat (pl. feltételes szabadságra bocsátás, illetve kegyelem kapcsán). Ezen felül minden esetben fennáll a szökés veszélye is, nem szólva a rabtársak és fegyőrök sérelmére elkövetett bűncselekményekről.

1.7.2 A halálbüntetés az emberi jogokkal ellentétes büntetés

1.7.2.1 Az élethez való jog

A halálbüntetés nyilvánvalóan nem igazolható, ha az élethez való jog elismeréséből bármilyen típusú emberölés tilalmazottsága következik. Ha viszont az ölésnek vannak megengedett esetei, akkor a támogatók gyakran utalnak arra, hogy a halálbüntetés azokhoz hasonlít. Leggyakoribb érvelés szerint el kell ismernünk a társadalom kollektív önvédelemhez való jogát is, ha az egyénnek önvédelmi helyzetben joga van a támadó megölésére (Tóth J., 2003). Más ölési szituációk megengedettsége azonban nem jelenti feltétlenül a halálbüntetés elismerésének szükségességét, mivel az esetkörök között lényegesnek tekinthető különbségek is kimutathatók. Ilyen például jogos önvédelemnél a közvetlenül fenyegető támadás. Háború esetén a harcso-

nak (kombattánsnak) minősülő passzív alany. Abortusznál az emberi minőség hiánya. A megengedett eutanáziához fűződő viszonyban pedig az önkéntesség hiánya, illetve a tevőleges halálokozás.

1.7.2.2 *Kegyetlenség*

Az ellenzők szerint a halálbüntetés azért tilalmazott emberi jogilag, mert ember-telen, kegyetlen. Az egyik érvelés szerint minden végrehajtási mód kegyetlen. Fogalmilag nem létezik tehát humánus kivégzés. Ez nemcsak az élve megnyúzásra, megkövezésre vagy a tűzhalálra igaz, hanem az akasztásra, sortűzre, villamosszékre, gázkamrára, sőt még a méreginjekcióra is. A másik érvelés szerint a halálraítéltek idejük nagy részében a kivégzésre gondolnak, elképzelik annak minden apró részle-tét, saját viselkedésüket, a körülményeket, míg végül már teljesen megszűnik a külvi-lág, és csak a saját haláluk gondolata marad (Tóth J., 2003). Az ilyen lelki szenvedés lehetőségét az eljárás gyorsításával csak részben (és csak más alapjogok sérelmével) lehet kiküszöbölni, illetve nem teszi jelentéktelenné, hogy mások is tudhatják, hogy rövid időn belül bekövetkezik a halál. Ez ugyanis az elítélt vonatkozásában teljesen közömbös, ráadásul nem a halál állam általi szándékos okozásának következménye.

1.7.2.3 *A gyilkosnak is vannak/nincsenek emberi jogai*

A halálbüntetés támogatói gyakran tagadják, hogy az élethez és emberi méltó-sághoz a gyilkosnak is ugyanolyan joga lenne, mint bármely más embernek. Ehhez kapcsolódva a szokásos érvelés az, hogy ha valaki tiszteletben tartja mások életét, akkor az állam is tiszteletben fogja tartani az övét. Aki tehát mások jogait nem sérti, nem kell félnie attól, hogy az ő jogai sérülni fognak.

Ezzel szemben rá kell világítani arra, hogy a nemzeti alkotmányok és a nemzet-közi emberi jogi instrumentumok logikája szerint a jogokat – köztük az élethez való jogot is – mindenkinek biztosítják, nem csak azoknak, akik például emberölést nem követnek el. A nemzetközi emberi jogi instrumentumokban és egyes alkotmányok-ban megtalálható joggal való visszaélésre vonatkozó – amúgy is kivételes – rendelkezések pedig nem vonják el az emberölés elkövetőinek élethez való jogát.³⁶ Még a ha-

³⁶ Ezek ugyanis pl. csak azt mondják ki, hogy „*egyetlen rendelkezés[...]-t sem lehet úgy értelmezni, hogy [...] jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok megsértésére vagy pedig az Egyezményben meghatározottnál nagyobb mértékű korlátozására irányul*”. EJEE 17. cikk.

lálbüntetés kifejezett megengedettsége sem azt jelenti, hogy a halálraítéltnak eleve ne lenne élethez való joga, hanem csak azt, hogy az bizonyos feltételekkel korlátozható. A gyilkos halálos ítéletének végrehajtása ugyanis a vonatkozó alapjogi rendelkezések megsértését jelentheti, ha nem felel meg az alkotmányban vagy az emberi jogi egyezményben e büntetésre vonatkozó követelményeknek.

A fenti érvelés különösen demagóg változata szerint az áldozatoknak kell(ene), hogy több joguk legyen, nem a bűnözőknek. Ezzel szemben ugyanis nyilvánvaló, hogy az élethez való jog éppen olyan mértékben illeti az áldozatokat, mint a bűnözőket, mint mindenkit. A halálbüntetés hiánya vagy eltörlése pedig semmiben nem érinti a már áldozattá vált személy élethez való jogát. Legfeljebb olyan érvelés fogadható el, hogy a halálbüntetést az élet védelmére vonatkozó objektív állami kötelezettség teljesítése kívánja meg. Ekkor viszont rögtön látható, hogy az élethez való jog korlátozását nehezen indokolhatja az abból eredő, szükségképpen gyengébb, objektív állami életvédelmi kötelezettség teljesítése.

1.7.3 *A justizmord, a visszaélés és a gazdaságosság*

1.7.3.1 *A justizmord*

Az ellenzők szerint a halálbüntetés elleni legfőbb érv az, hogy az ítélet bírói tévedés következménye is lehet (Fayer, 1905), hiszen ez halálbüntetés esetében minőségileg más, mint egyéb büntetések esetén. Habár az el nem követett bűncselekmény miatt „leült” éveket sem lehet meg nem történtté tenni, de ekkor legalább a tévedés észrevétele után van lehetőség az élet folytatására (Heller, 1945). A téves halálos ítéletek következményeként bekövetkező ún. justizmordokat viszont csak a büntetési nem teljes mellőzése esetén lehet elkerülni.

A halálbüntetés pártolóinak egy része nyilvánvalóan a bírói tévedés lehetőségét vagy tényleges (hazai) előfordulását tagadja. Mások arra utalnak, hogy a tévedés csak kis súlyú ügyeket jellemez, és a hibázás lehetősége a modern technika segítségével, illetve bizonyos eljárási garanciák bevezetésével vagy kiterjesztésével kiküszöbölhető (Irk, 1928). Ezzel szemben empirikus vizsgálatok alapján nem tagadható, hogy a múltban több igazolt példa van tévesen kiszabott halálbüntetésre (lásd azokat az utólagos DNS-vizsgálatokat, amelyek segítségével kétséget kizáróan megállapítható, hogy az elítéltnak semmi köze sem volt az adott bűncselekményhez) (Badó, Bóka, 2003). Azt pedig tények cáfolják, hogy bírói tévedés csak a kisebb súlyú eseteket

jellemzi, sőt egyesek szerint éppen a nagy bűnperekben jellemzőbb. Ha hazánkban lett volna halálbüntetés, akkor a feltételezett elkövetővel szemben valószínűleg azt szabták volna ki a móri mézárlásért. Olyan állítás pedig csak a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos tudatlanság vagy elvakult optimizmus eredménye lehet, hogy a modern technika a tévedéseket teljesen kiküszöbölheti, vagy annak lehetősége bizonyos eljárási garanciák bevezetésével, illetve kiterjesztésével elkerülhető.

A halálbüntetés mellett azt is fel szokták hozni, hogy bármilyen büntetést csak akkor lehet kiszabni, ha a bíróság teljesen biztos abban, hogy a terhelt a bűnös. Ellenkező esetben pedig, ha a legkisebb kétség is felmerül a vádlott bűnösségét illetően, akkor a terheltet fel kell menteni. Büntető eljárásjogunkban – a halálbüntetés alkalmazásától függetlenül – a fenti (*in dubio pro reo*) szabály érvényesül. Ez azonban nyilvánvalóan csak csökkenti, de nem küszöböli ki a téves elítélés lehetőségét, hiszen a bíró bűnösségről való meggyőződése akkor is lehet hibás, ha e maxima alapján dönt.

1.7.3.2 A visszaélés lehetősége

További érv a halálbüntetés ellen, hogy azzal (pl. politikai tisztogatás céljából) vissza lehet élni. Ezzel szemben a büntetés mellett való állásfoglalást nem befolyásolhatja, hogy egyes diktatúrákban a politikai gyilkosságokat halálbüntetés formájában hajtják végre. Egy diktátort nem fog visszatartani a legális halálbüntetés hiánya, a rendszer ellenségeit akkor is likvidálhatja, ha van törvényes halálbüntetés, ha nincs, hiszen ez megoldható orgyilkosságok, politikai gyilkosságok, illetve lincselések útján is.

1.7.3.3 Gazdaságossági szempontok

A halálbüntetés-pártiak szerint a gyilkosok halálra ítéltése és kivégzése olcsóbb, mint élethossziglani tartásuk. Ha ugyanis egy gyilkost kivégeznek, akkor ezután több költség már nem merül fel az állam számára, míg ha életfogytiglani szabadságvesztésre ítélik, akkor évtizedeken át etetni, őrizni kell őt, fűteni, világítani kell rá s így tovább.

Az ellenzők szerint az életfogytiglani szabadságvesztés azért gazdaságosabb a halálbüntetésnél, mert az előbbi lehetővé teszi az elítélt munkaerejének kihasználását, míg az utóbbinál elveszítünk egy olyan embert, akit a társadalmi javak előállításába be lehetett volna vonni.

Ezzel szemben azonban felmerül, hogy a szabadságvesztésre ítélték jövedelemtermelő képessége az őrzési költségekhez képest igen alacsony. Ráadásul az utóbbi költségek életfogytiglan esetén különösen magasak, amit tovább emelhet a munkáltatás során biztosítandó őrizet többletköltsége is.

Az ellenzők azonban arra is utalnak, hogy egy olyan eljárás, amelyben akár halálbüntetést is ki lehet szabni, messze költségesebb, mint egy olyan, ahol e szankció alkalmazására nem kerülhet sor. Ezzel szemben azonban rá kell mutatni arra, hogy adott eljárásban a fokozott garanciák többletköltsége nyilvánvalóan nem éri el az életfogytiglan összes biztonsági költségét.

1.7.4 Részösszegzés

A halálbüntetés indokoltsága csak a megtorlás modern felfogása alapján tagadható, de a generális és speciális prevenció alapján nem. A halálbüntetés ugyanis feltehetően más szankcióknál nagyobb elrettentő hatással rendelkezik, illetve azoknál elvileg jobban alkalmas annak megelőzésére, hogy az elítélt újabb bűncselekményt kövessen el.

A halálbüntetés elleni egyik érv az, hogy ellentétes az élethez (és emberi méltósághoz) való joggal. Ilyen felfogás egyébként nemcsak a más megölésének abszolút tilalma esetén indokolható, hanem akkor is, ha elismerjük, hogy az ölésnek vannak megengedett esetei (jogos védelem, háború, eutanázia, abortusz). Ezek és a halálbüntetés között ugyanis olyan lényeges különbségek mutathatók ki (pl. a jogos védelemnél a közvetlenül fenyegető támadás), amelyek indokolhatják az egyes helyzetek eltérő kezelését az élethez való jog szempontjából. A halálbüntetés elleni másik emberi jogi érv az, hogy ellentétes a kegyetlen büntetés tilalmával, mivel sem fogalmilag, sem technikailag nem létezik humánus kivégzés, illetve az ítélettől a végrehajtásig terjedő időben a személyiségből már csak a saját halál gondolata marad. A fenti érvelés nem hatálytalanítható azzal, hogy az élethez és emberi méltósághoz a gyilkosnak kevesebb joga lenne, mint bármely más embernek, különösen az áldozatnak. Az emberi jogok ugyanis mindenkit (mégpedig kötelezettségeik teljesítésétől függetlenül) megilletnek, nem pedig csak azokat, akik emberölést nem követnek el.

A téves ítélet alapján kiszabott halálbüntetés (az ún. justizmord) lehetősége mindenképpen érv a halálbüntetéssel szemben. A bírói tévedés bármely eljárásban fennálló lehetőségét ugyanis a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmény esetére

sem lehet kiküszöbölni, sem rendkívüli eljárási szabályok megalkotásával, sem a technikai fejlődéssel, sem az egyébként is érvényesülő *in dubio pro reo* szabály alkalmazásával. A bírói tévedés következménye viszont halálbüntetés esetén minőségileg más, mint egyéb büntetések esetében. E szankció végrehajtását követően ugyanis értelemszerűen már nincs esély az élet folytatására. A visszaélés lehetősége viszont nem alkalmas a halálbüntetés elleni érvként, mivel egy diktátor a rendszer ellenségét így is, úgy is likvidáltatja, akár van törvényes halálbüntetés, akár nincs. A halálbüntetés gazdasági szempontok alapján összességében „olcsóbb” szankció az életfogytig tartó szabadságvesztésnél, az esetleges eljárási garanciák költségét ugyanis nem kell évtizedekig fizetni.

A halálbüntetés fenntartása vagy annak eltörlése melletti döntés a következő jogi mérlegelés eredménye lehet. El lehet fogadni a halálbüntetést, ha az élet elvétele, a halálbüntetéssel együtt járó kegyetlenséget és a justizmord lehetőségét nem tartjuk túl nagy árnak azért cserébe, hogy a büntetés – a generális és speciális prevenció terén – más szankcióknál feltételezhetően valamivel hatékonyabbnak bizonyul.

2. MÓDSZERTANI FEJEZET

Kutatásom módszertani háttérét tekintve leíró-feltáró jellegű volt. Az alkalmazott kérdőív segítségével társadalmi jelenségeket kívántam azonosítani, és azok jellemzőit megállapítani. A kérdőíves kutatás az összesen 1100 főből álló mintára való tekintettel jelentős számú adatot eredményezett, amely széleskörű statisztikai feldolgozást igényelt. A pszichometrikus megközelítés alapján a számszerűsített vizsgálati jellemzőket elemezve a különböző változók együttjárását és egyéb statisztikai jellemzőit, összefüggéseit kívántam feltárni.

2.1 *A kutatás kérdőíve*

A kutatás adatgyűjtésének az alapja a 2. számú Mellékletben szereplő kérdőív volt. A továbbiakban a kérdőív szerkezetét és egyes kérdésköreinek szakirodalmi háttérét kívánom bemutatni.

A kérdőív 1-6. kérdései a válaszadók demográfiai jellemzőire, így korára, nemére, lakóhelyére és iskolai végzettségére kérdeztek rá.

A 7. számú kérdés a válaszadók közélet iránti nyitottságát tárta fel, ezt a kérdést már a korábbi kutatás során is alkalmasnak találtam egy mutató kialakítására (Kelemen, 2008).

A 8.1., 9.1., és 10.1. sorszámú kérdések a válaszadók információszerzési forrásait kívánták feltérképezni, valamint közvetett módon – az eltérő politikai nézőpontokat képviselő, írott és elektronikus médiumok kiválasztása útján – a válaszadók objektív politikai beállítottságát igyekeztek megállapítani. A 8.2., 8.3., 9.2., 9.3., 10.2., és 10.3. számú kérdések a válaszadók szerinti leghitelesebb és legkevésbé hitelesnek vélt információforrásra kérdeztek rá, amelyek majd alapul szolgálnak egy úgynevezett információ-hitelességi mutató kialakítására.

A kérdőív 11. skálája rendszerkritikai skálaként került kialakításra, amely a válaszadóknak a jelenlegi politikai intézményrendszerrel szembeni kritikáját mérte. A skála állításainak megfogalmazásakor Forgács (2009) közléseit és Berkics (2006) konferenciaanyagát vettem alapul. Ez a skála párhuzamba vonható a kérdőív 18. sorszámú rendszerigazolási skálájával. A rendszerkritikai skála 11.2., 11.4., 11.6. és 11.7. sorszámú állításai fordított pontozásúak.

A 12. sorszámú skála állításai a hazai jogalkotásnak és jogalkalmazásnak a közvélemény által is nagy figyelemmel kísért problémáira vonatkoztak, így a halálbüntetés visszaállításának a kérdésére, az abortusz tilalmára, az enyhe kábítószeres használatának legalizálására és az ítélkezési gyakorlat szigorításának kérdésére. Az egyetemisták körében lefolytatott kutatás során ezeket az állításokat már megfogalmaztam, így az új kutatási eredményekkel összevethetőek lesznek (Kelemen, 2008).

A 13. sorszámú skála a válaszadók igazságszolgáltatással kapcsolatos elégedettségét mérte. Ezt a skálát is a korábbi kutatásban alakítottam ki (Kelemen, 2008).

A 14. sorszámú skálában szereplő bűnözési okok meghatározására egy elővizsgálat keretében, nyitott kérdésre adott válaszok alapján, tartalomelemzés útján került sor, és később az így megállapított okok rangsorolását kértem (Kelemen, 2008). Az új kutatásban, a korábbtól eltérően – a mérési eredmények pontosítása érdekében – nem ordinális skálát, hanem négyosztatú, Likert-féle skálát használtam, ugyanakkor az első három, legfontosabb bűnözői magatartáshoz vezető okok rangsorolását is kértem.

A 15. sorszámú kérdés a válaszadók közbiztonsággal kapcsolatos érzeteire kérdezett rá, hasonlóan a korábbi skálákhoz, amit szintén felhasználtam a már említett kutatásban (Kelemen, 2008).

A 16. sorszámú skála a bűnmegelőzési alternatívákat vizsgálta, ez a skála is a korábbi egyetemistákból álló mintán már kipróbálásra került (Kelemen, 2008).

A 17. skála az igazságos világba vetett hitet (Just World Beliefs Scale) kívánta mérni. A skála nem saját kialakítású, hanem összeállításakor elsősorban Dalbert (1999) és Berkics (2006) publikációját használtam fel. Ennek a kérdéskörnek széles szakirodalmi háttere van (Dalbert, 2000; Mous, 2009; Bennett, 2008). A skála 1., 2., 5. és 6. állításai „általános”, míg a 3., 4., 7. és 8. állításai „személyre vonatkozó” megállapításokat tartalmaznak.

A 18. skála Forgács (2009) közlésén alapszik, amely Kay és Jost (2003) nyolc állítást tartalmazó rendszerigazolási skálájából (System Justification Scale) indult ki, a skála összeállításakor továbbá tekintettel voltam Berkics (2006) előadásanyagára is. Az adott kérdéskörrel számos cikk és tanulmány foglalkozott (Jost, Ledgenwood, Hardin, 2007; Jost, Hunyady, 2002; Dambrun, 2007; Kay, Jost, Young, 2005; Major, Townsend, 2007). A skála 2. és 6. sorszámú állításai fordított pontozásúak.

A 19. skála a méltányosság és egyenlőség elvének érvényesülését vizsgálta. A skála (Equity/Equality Values Scale) nyolc állítást tartalmazó, hatosztatú Likert-féle skáláját Forgács (2009) adta meg, míg a magyar nyelvű változata Berkics (2006) kon-

ferenciaanyagából származik. A „méltányossági” állítások az 1. és a 2. számú állítások, míg az „egyenlőségi” állítások a 3. és 4. számú állítások. Az állítások közül a 2. és 4. számú állítás fordított pontozású.

A 20. skála az anómia (elidegenedés) jelenségét kívánta mérni. Dwight G. Dean (1961) eredeti skálájának (Alienation Scale) három komponense volt, mégpedig a „kiszolgáltatottság” (powerlessness), a „normavesztés” (normlessness) és a „társadalmi izoláció” (isolation), amelyeknek egyes állításait használtam fel. Az 1. számú állítás a „kiszolgáltatottságra”, a 2. és 3. számú a „normavesztésre”, míg a 4. és 5. számú az „izolációra” vonatkozott. Az állítások közül a 4. számú fordított pontozású állítás.

A kérdőív 21., 22. és 23. sorszámú skálái Marilyn Brewer (2008, 2009) kutatásain alapultak. A 21. sorszámú skála (Globalization and Human Cooperation) a globalizációval és az emberi együttműködéssel kapcsolatban sorolt fel problémákat, amelyek közül a 21.3. és 21.4. számú állítások az eredeti felsorolásban nem szerepeltek.

A 22. sorszámú skála a válaszadók különböző csoportokhoz, közösségekhez való kötődését vizsgálta. A skála részben Forgács (2009) anyagán alapult, de többségében saját megfogalmazású állításokat tartalmazott.

A 23. számú skála szintén Forgács (2009) közlése alapján a globalizáció életünkre gyakorolt hatását kívánta vizsgálni. A skála állításai közül a 23.5. számú állítást kiemeltem, hiszen a globalizáció bűnözésre gyakorolt negatív hatásával kívánta a válaszadókat szembesíteni. A skála 1., 3. és 5. állításai fordított pontozásúak voltak, mivel a „kozmpopolita attitűddel” szemben a „partikularizmus”, a „helyhez kötöttség” érzését fogalmazták meg.

A 24. sorszámú skála állításai a Rosenberg-féle (1965) tíz állítást tartalmazó, négyfokozatú önbecsülési skálából (Rosenberg Self-Esteem Scale) kerültek összeállításra. A skála 2., 3. és 5. sorszámú állításai fordított pontozásúak, míg a 4. állítás a válaszadó igazmondását ellenőrizte.

A gondolkodási stílus mérését szolgálta a 25. sorszámú skála, amelyet Cacioppa (1982) tizennyolc állítást tartalmazó skálájából (Need for Cognition Scale) szűkítettem le öt tételre. A skála 1. és 4. állításai fordított pontozásúak.

A 26. sorszámú skála a válaszadók gondolkodási nyitottságát, avagy gondolkodási zártságát, a „befejezettség” érzése iránti igényét kívánta mérni. Az eredeti Webster és Kruglonski-féle (1994) „Need for Closure Scale” 47 állítását Forgács (2009) közlése alapján hat állításra szűkítettem le, amelyek közül a 2. és 5. sorszámú állítás fordított pontozású, míg a 3. és 6. sorszámú állítás egyúttal a válaszadók igazmondását is mérte.

A kérdőív 27. sorszámú autoritarianizmust mérő skálájának 1., 2. és 3. számú állítása Forgács (2009) közlése volt, míg a többi állítás saját összeállítású. Az autoritarianizmus jelenségét régóta vizsgálják, így klasszikusnak számít Adorno (1950) F-skálája (The F Scale), amely később alapjául szolgált Anesi (1997) harminc állítást tartalmazó, hatfokozatú skálájának.

A kérdőív 28. sorszámú személyiségtesztje – a Ten-Item Personality Inventory (Gosling, Rentfrow, Swann, 2003) magyar nyelvű változata –, amelyben az „extrovertáltságnak” (Extraversion) az 1. és a 6.; a „kellemességnek” (Agreeableness) a 2. és a 7.; a „lelkiismeretességnek” (Conscientiousness) a 3. és a 8.; az „érzelmi stabilitásnak” (Emotional Stability) a 4. és a 9.; míg az „élményekre való nyitottságnak” (Openness to Experiences) az 5. és a 10. állítások feleltek meg. Az állítások közül a 2., 4., 6., 8. és 10. sorszámú állítás fordított pontozású. Az öt nagy személyiségjegy mérésére széles körben használják a Goldberg-féle (1981) ötven állítást tartalmazó, ötfokozatú skálát is, de a jelentős számú válaszadói körre tekintettel a TIPI alkalmazása ésszerűbbnek mutatkozott.

A kérdőív 29. számú kérdése szintén demográfiai jellegű, a válaszadók családi állapotára kérdezett rá. A 30. számú kérdés a válaszadó és házastársa munkahelyi státuszát, a 31. számú egy főre jutó nettó jövedelmét, míg a 32. számú a válaszadók anyagi helyzetével kapcsolatos szubjektív érzését kérdezte meg.

A 33. sorszámú kérdés az internet használat időtartamát vizsgálta, ezzel bővítette a 10. számú internet használat tárgykörére vonatkozó kérdést.

A 34. sorszámú kérdés a válaszadók bűncselekmény sértettjévé válásának tényét vizsgálta. Ez a kérdés összefügg a kérdőív 12.5 sorszámú kérdésével, mert az áldozattá válás ténye feltételezte a szigorúbb felelősségre vonás igényét.

A 35. sorszámú kérdés a válaszadók pártpreferenciáján keresztül kívánta feltárni politikai attitűdjüket.

2.2 *A minta*

A kutatás során tulajdonképpen két mintával dolgoztam, egy 1000 fős, országos, reprezentatív, valamint egy 100 fős jogi végzettséggel rendelkező személyekből álló mintával. A felmérés³⁷ (survey) terepmunkái 2010 februárjában és márciusában

³⁷ A két minta kialakítását, a kérdőívek sokszorosítását, a kérdezőbiztosok „betanítását”, a kérdőívek lekérdezését és az adatbázis SPSS file formában történő szolgáltatását a Focus és Inhall Stúdió Piac- és Közvéleménykutató Kft. végezte el.

zajlottak le, közvetlenül a parlamenti választásokat megelőzően. Megjegyzendő egyrészt, hogy a kampányidőszak finisének köszönhetően a kommunikációs csatornák tele voltak élénk és érzelemtelített politikai üzenetekkel, megnyilatkozásokkal. Ez a szociális reprezentációs folyamatok aktivitásának legbiztosabb mutatója. Másrészt több eredményünk hitelességét (pl. politikai pártok elfogadottságait, elutasítottságait) megerősítették a későbbi választási eredmények.

2.3 Az adatok feldolgozásának módszere és főbb elemzési szempontjai

Az adatok statisztikai feldolgozása az IBM SPSS Statistics 18 program felhasználásával történt. Már a kérdőív tervezésénél érvényesültek olyan adatfeldolgozást is érintő szempontok, amelyek a kérdések és a statisztikai változók egyértelmű megfeleltetésére irányultak. Minden kérdés egyedi sorszámmal szerepelt, a válaszoknak megfelelő kódokat is tartalmazta a kérdőív. A kérdések sorszámaiból 'k' betű bevezetéssel származtak a változó nevek, szövegükből a változó címkék, így a változók értékei és a tartalmukat jelző címkék is egyértelműen megfeleltethetőek az egyes kérdéseknek.

Az adatrögzítés ellenőrzése, a címkézés, illetve az adattisztítás az SPSS program címkéző és transzformációs parancsaival történt. Az alapadatoknak megfelelő változókból sok új változó is készült, melyek elnevezésénél és címkézésénél szintén érvényesültek olyan szempontok, amelyek a változó származására utaltak.

A kérdőív 13.1 kérdéscsoportját példaként említem, amely az igazságszolgáltatásra vonatkozó állításokkal való egyetértés alkérdéseiből épült fel. A változók nevei K.13.1., K13.2., K13.3. ... stb. rendre megfelelnek az egyes állításoknak, a változók címkéi maguk a kérdések, a változók értékei és értékcímkéi egyértelműen utaltak a válaszlehetőségekre és azok kódjaira. További például szolgálhat a K.18. kérdéscsoport 8 alkérdésének átlagolásával keletkezett változó, amelynek neve q.18. lett, címkéje pedig a „Rendszerigazolás”. A képzett skálák kialakításának részletes leírását a 6. számú Melléklet adja.

Az eredeti és a számított változókról először leíró statisztikai táblázatok készültek, a változók összefüggéseit és a csoportok közötti eltéréseket a χ^2 , korrelációs és t-próba matematikai statisztikai eljárásokkal vizsgáltam. Az eredmények elemzése során különösen hasznosnak bizonyultak a fenti változó képzési szempontok, akár a korrelációk előjelének figyelembevételkor, akár a középértékek eltéréseinek irányából fakadó következmények értelmezésekor.

Az ábrákhoz tartozó lábjegyzetekben feltüntettem a p (szignifikancia) s a k (asszociációs mérőszám) rtkeket. A program által közölt p és k értékeket mindig 3 tizedes pontosságra adtam meg.

A szignifikanciát Pearson-féle khi-négyzet (χ^2) próbával mértem az SPSS program segítségével. A próba nullhipotézise az, hogy a két változó egymástól független. Az ellenhipotézis az, hogy a két változó nem független egymástól. Az elemzés során mindvégig 0,05-és szignifikanciaszintet használtam. Ez alapján, ha a program által közölt szignifikanciartk nagyobb mint 0,05, akkor a nullhipotézist megtartjuk, azaz a két változó között nincs szignifikáns összefüggés; ha a program által közölt szignifikanciartk kisebb mint 0,05, akkor a nullhipotézist elvetjük, azaz a két változó között szignifikáns összefüggés van. Az SPSS program az elemzési táblájában kzli a szignifikanciartket.

A közölt asszociációs mérőszám azt tükrözi, hogy ismerve az egyik változó értékét, mekkora eséllyel sikerül megtippelnnk egy bizonyos másik változó értékét. Mivel az elemzésben nominális és ordinális mérési szintű változókat elemeztem, gy a Cramer' V asszociációs mérőszámot használtam. Ezt az SPSS program ugyancsak megjeleníti az elemzési táblájában. Ha $k < 0,2$, akkor a kapcsolat gyengének, ha $0,2 < k < 0,4$, akkor a kapcsolat közepesnek, ha $0,4 < k < 0,7$, akkor a kapcsolat erősnek és ha $k > 0,7$, akkor a kapcsolat nagyon erősnek minősül (a felsorolt értékhatárok az „k”-k abszolút rtkre vonatkoznak) (Babbie 1998).

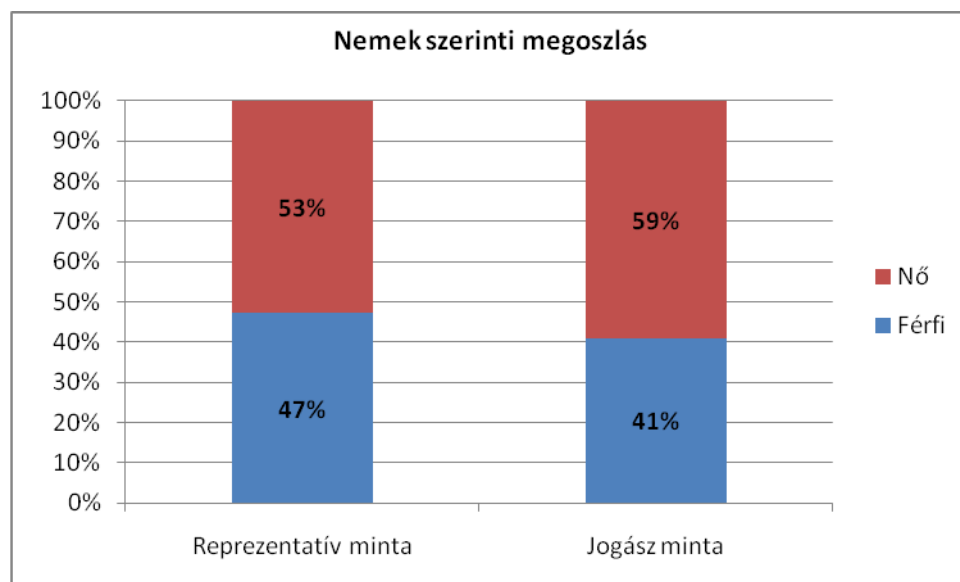
3. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ELEMZÉSE

3.1 Alapeloszlások, a két minta összehasonlítása

3.1.1 A két minta szocio-demográfiai jellemzése

A reprezentatív mintában a nők aránya 53 %³⁸, a férfiaké 47 %.

A jogász mintában 59 % a nők aránya és 41 % a férfiaké. Így elmondható, hogy a jogászokkal készült adatfelvétel esetében a nők valamelyest felülreprezentáltak.

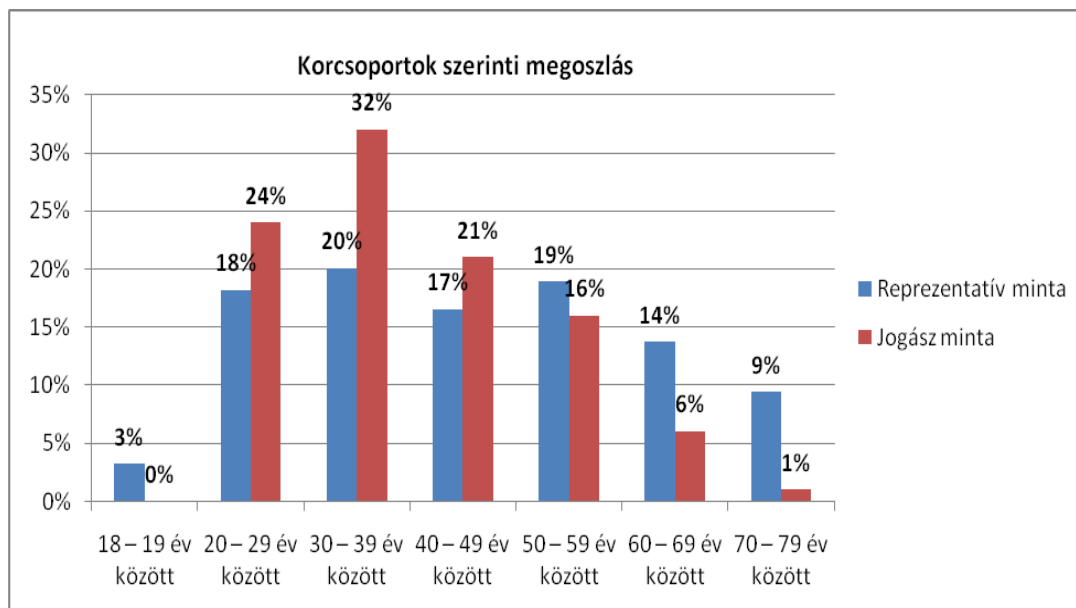

1. ábra A vizsgálati minták nemek szerinti megoszlása

A reprezentatív minta esetében az átlagéletkor 45,4 év. A korcsoportövezetek szerint a minta hozzávetőlegesen leképezi a normáeloszlást. A legfiatalabb korcsoport (18-19 évesek) viszonylag alacsonyabb gyakoriságát az magyarázza, hogy ez volt a legszűkebb kiterjedésű övezet. A mintában a 30-39 évesek (20 %), az 50-59 évesek (19 %), a 20-29 évesek (18 %), valamint a 40-49 évesek (17 %) találhatóak a legnagyobb arányban.

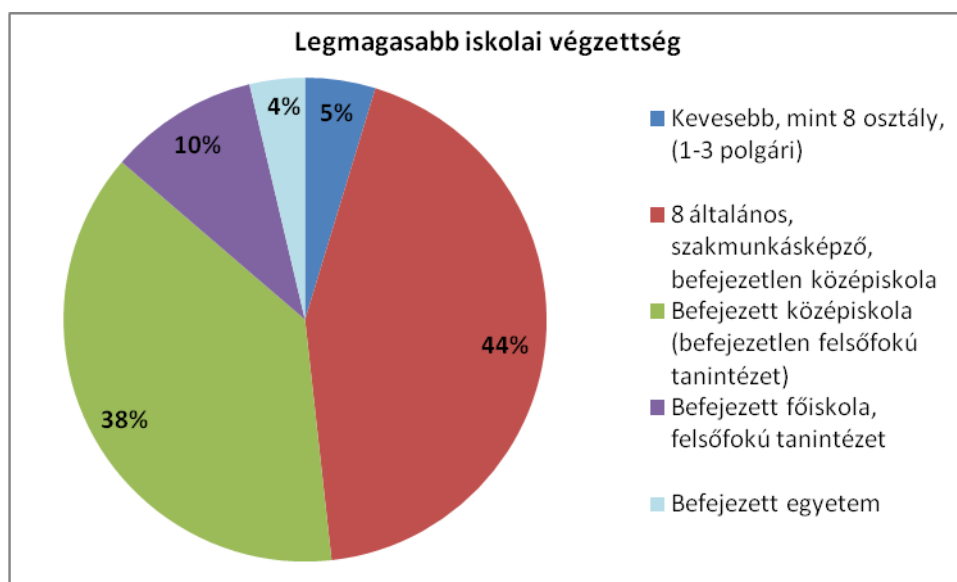
A jogász minta esetében az átlagéletkor 39,3 év. Látható, hogy ebbe a mintába fiatalabb korosztály került. A minta közel egyharmada (32 %) a 30-39 éves korosztályból került ki. A 20-29 évesek 24 %-ban, a 40-49 évesek 21 %-ban voltak képviselve.

³⁸ A %-okat kerekítve tüntettem fel.

2. ábra A vizsgálati minták korcsoportok szerinti megoszlása

Iskolai végzettség tekintetében a reprezentatív minta eloszlásáról érdemes szólni, hiszen a jogász minta mindegyik kérdezettje befejezett egyetemi végzettséggel rendelkezik. A reprezentatív mintában a két leggyakoribb kategória a legalább 8 általánost elvégzettek (44 %), illetve az érettségivel rendelkezők (38 %). A kevesebb, mint 8 osztályt végzettek 5 %-nyian vannak, 10 % a főiskolai és 4 % az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya.

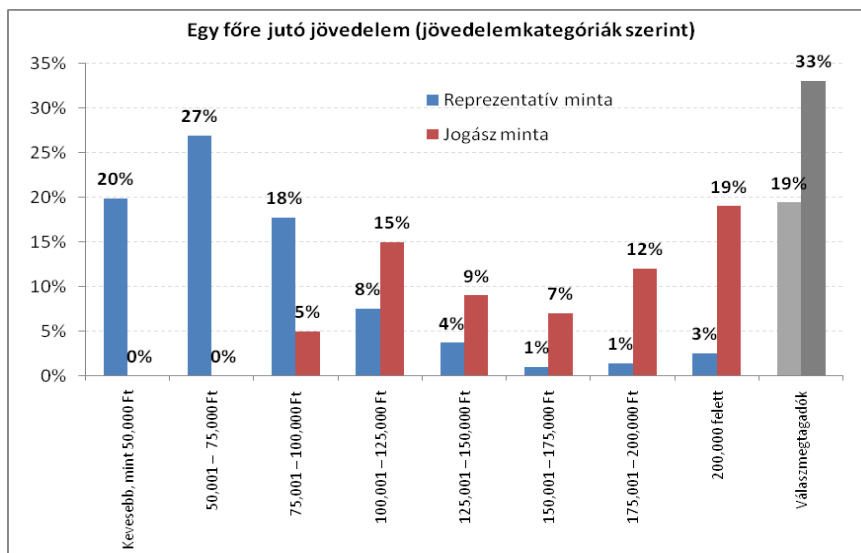
3. ábra A reprezentatív minta iskolai végzettség szerinti megoszlása

A két mintát összehasonlítva a szocioökonómiai státuszbesorolást illetően igen eltérő mintázatot láthatunk. Ez nyilván összefügg a végzettségben mutatkozó jelentős különbségekkel. A kérdezett státuszát az egy főre jutó jövedelemmel, valamint az

anyagi helyzetre vonatkozó szubjektív önbesorolással mértem (lásd 2. sz. Melléklet 31 és 32-es kérdés). Az egy főre jutó jövedelmet a válaszmegtagadók arányának csökkentése érdekében jövedelmi kategóriákkal vizsgáltam. Így is a reprezentatív mintában a válaszmegtagadók aránya 19 %, míg a jogász mintában 33 % volt. Ez az adat is aláhúzza az alább részletezendő csoportok közötti differenciákat. A jobb anyagi helyzetben levők általában érzékenyebbek az ilyen jellegű kérdésekre és jellemző rájuk e téren a „rejtőzködőbb” viselkedés.

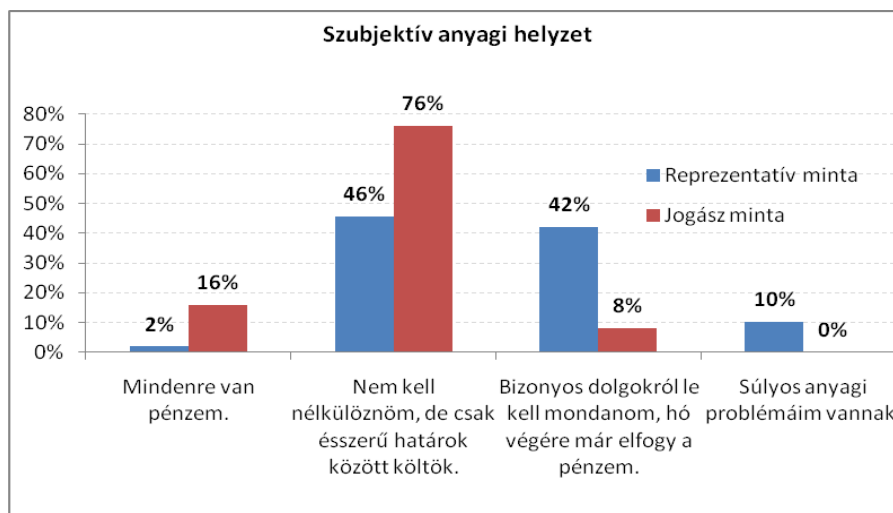
A két minta jövedelemprofilja markánsan eltér egymástól. A reprezentatív minta adatai igen nagy gyakorisággal szerepelnek már az alacsonyabb jövedelem kategóriákban. A két legalacsonyabb, és az országos minta szempontjából leginkább jellemző jövedelemövezetben a jogászok még meg sem jelennek. Az országos mintában a kérdezettek közel kétharmada (65 %) 100 000 Ft alatti egy főre jutó családi jövedelemről számolt be. A jogászok közül mindössze 5 % sorolta magát ide. A 100 000 Ft-os egy főre jutó jövedelem lényeges határnak mutatkozik. Itt találjuk a legnagyobb ugrást (10 %-nyit) lefelé a reprezentatív-, míg felfelé a jogász mintában. Az e fölötti kategóriákban a különbségek növekvő tendenciát jeleznek a jogász csoport javára. A jogászok közel 20 %-a 200 000 Ft feletti egy főre jutó családi jövedelemmel rendelkezik.

A szubjektív jövedelmi helyzet mérésére 4 állítást fogalmaztam meg, amelyek meghatározott skálaértékekhez rendelődtek. A válaszadónak ezek közül kellett kiválasztania azt, amelyiket anyagi helyzetére vonatkozólag leginkább jellemzőnek érezt. Az országos mintába kerülők közül 10 % számolt be arról, hogy súlyos anyagi problémákkal küzd. A jogászok között nem találunk ilyet. A reprezentatív mintába kerülők közel 90 %-a a két középső kategóriába sorolta magát: 42 %-uk élete lemondásokkal jár, és így is elfogy a pénze a hónap végére, 46 %-uknak nem kell nélkülözni, de az ésszerűséget be kell tartani a jövedelme elköltésekor. Mindössze 2 %-uk nyilatkozott úgy, hogy mindenre van pénze. A jogászok könnyebb élethelyzetről számoltak be: 16 %-uknak mindenre van pénze, 76 %-uknak nem kell nélkülöznie és mindössze 8 %-uk számolt be arról, hogy elfogy a pénze a hónap végére.

4. ábra Egy főre jutó családi jövedelem

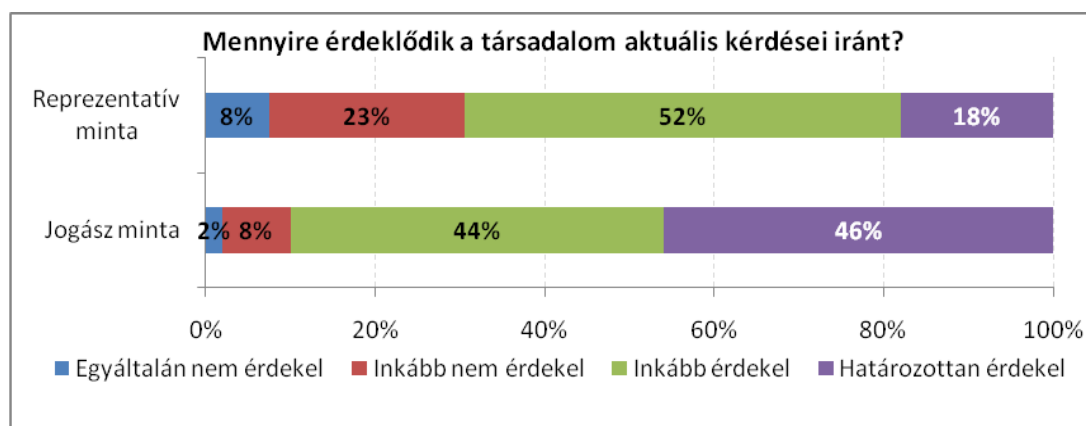
A csoportok valós jövedelmi helyzete (ld. 4 ábra) leképeződik az egzisztencia szubjektív megélésében. A legfontosabb csoportközi különbséget a lemondás dimenziójában vélem felfedezni. A reprezentatív minta 52 %-a éli meg ezt a kellemetlen, bizonytalanságot is magában rejtő érzést a mindennapokban. A jogászoknál ez az arány mindössze 8 % és valószínűsíthető, hogy a lemondás tárgyai sem vágnak egybe a két mintánál. Nem ugyanaz lemondani például egy külföldi nyaralásról vagy a szükségleteknek megfelelő fogyasztásról. A depriváltság mint élményhátér gyaníthatóan befolyásolja a társadalmi percepciót.

5. ábra Szubjektív anyagi helyzet

3.1.2 A társadalom aktuális kérdései iránti érdeklődés

A társadalom aktuális kérdései iránti érdeklődést egy 4 fokú skálán mértem. Mindkét mintában többségben voltak (70 %; 90 %) az érdeklődők. Az adatokból az is kitűnik, hogy a jogászok sokkal inkább figyelemmel kísérik a társadalom aktuális eseményeit, mint a társadalom egésze. Az országos mintában 52 %-ot inkább és 18 %-ot határozottan érdekelnek a közélet eseményei. A jogászok körében 46 %-nyian említették azt, hogy határozottan érdeklődnek a társadalom aktuális kérdései iránt, további 44 %-uk számolt be arról, hogy inkább érdeklík ezek a témák.

6. ábra A közélet iránti érdeklődés

3.1.2.1 Információszerzési források és azok hitelessége

A főbb információs csatornák feltérképezése során az írott sajtóban a napilapokat és hetilapokat³⁹, a televíziós csatornák hírműsorait⁴⁰ és az internetes portálokat⁴¹ vettem figyelembe, továbbá ezek hitelességének megítélésére kértem a válaszadókat.

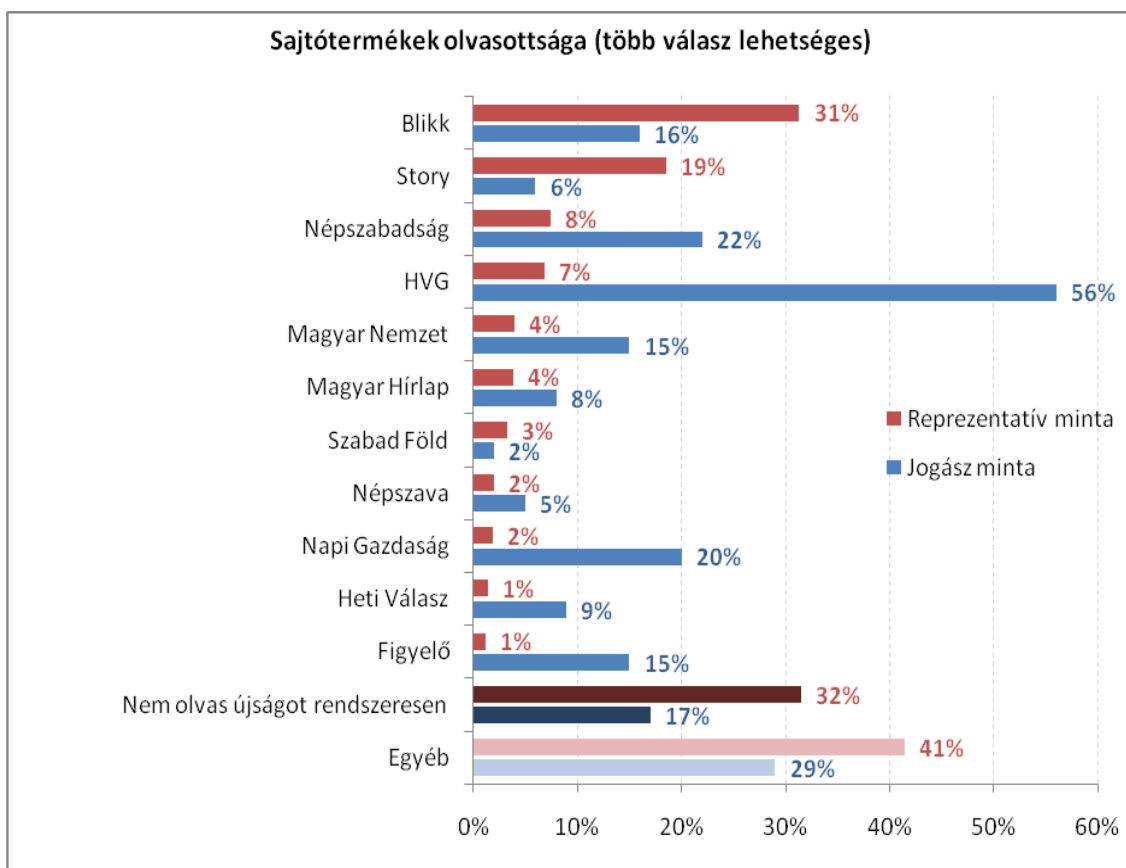
A reprezentatív minta válaszadói a „melyik sajtóterméket olvassa rendszeresen” kérdésre jelentős részben (31,5 %) a „nem olvas újságot” kategóriát választották. A legnépszerűbb bulvársajtó a Blikk volt (31,3 %), míg a legolvasottabb hetilapnak a HVG bizonyult (6,9 %). A napilapok közül a három legkedveltebb a Népszabadság (7,5 %), a Magyar Nemzet (4 %) és a Magyar Hírlap (3,9 %) volt (lásd 7. ábra). Összességében a mintáról elmondható, hogy a döntő többsége az írott sajtót nem vagy csak annak bulvár részét fogyasztja.

³⁹ Lásd K.8.3

⁴⁰ Lásd K.9.3

⁴¹ Lásd K.10.3

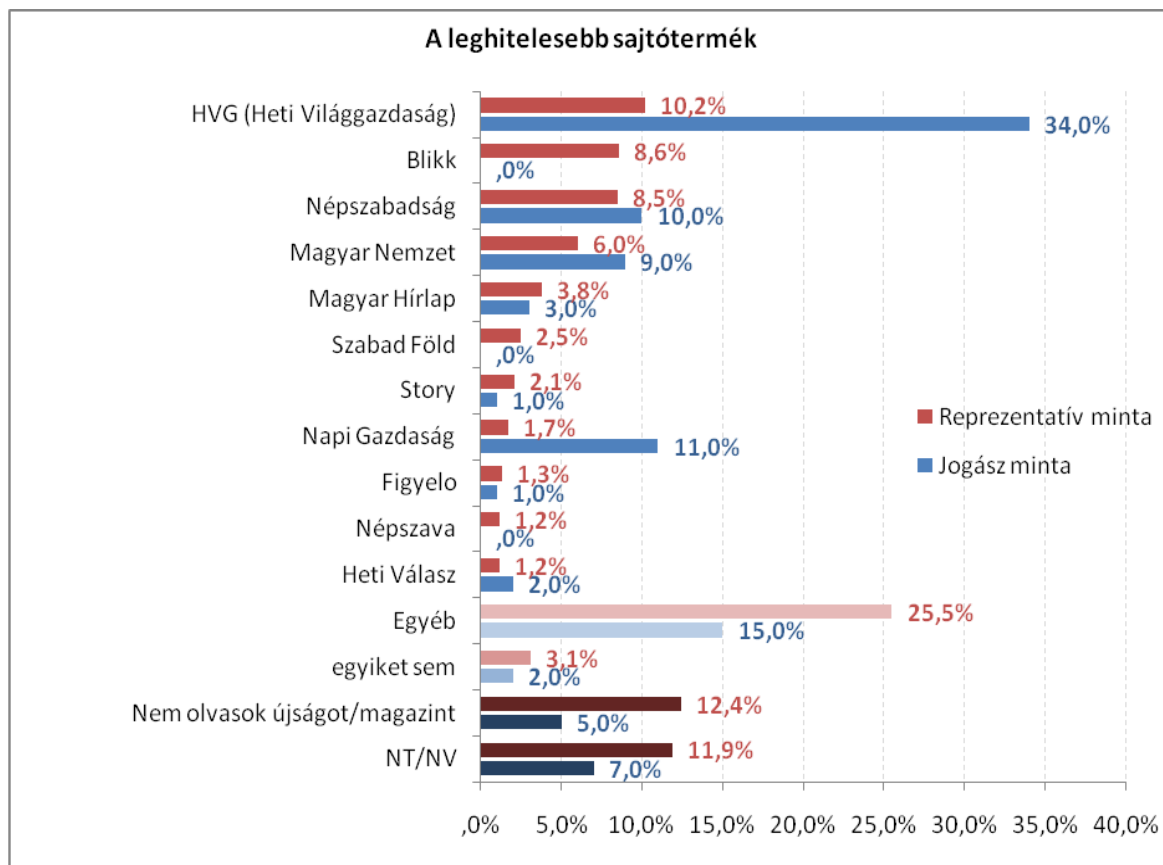
A jogász csoport ezzel szemben inkább mondható újságfogyasztónak. A mintán belül csak 17 % az, aki nem olvas rendszeresen sajtótermékeket. Továbbá említésre méltó, hogy a reprezentatív mintánál mértékkel szemben az olvasott lapok között a bulvár termékek kisebb hányaddal szerepelnek. A gazdasági lapok (HVG, Napi Gazdaság, Figyelő) relatív magas előtérbe helyeződése is alátámasztja a társadalmi jelenségekről szóló objektív tájékoztatás igényét.

7. ábra Sajtótermékek olvasottsága

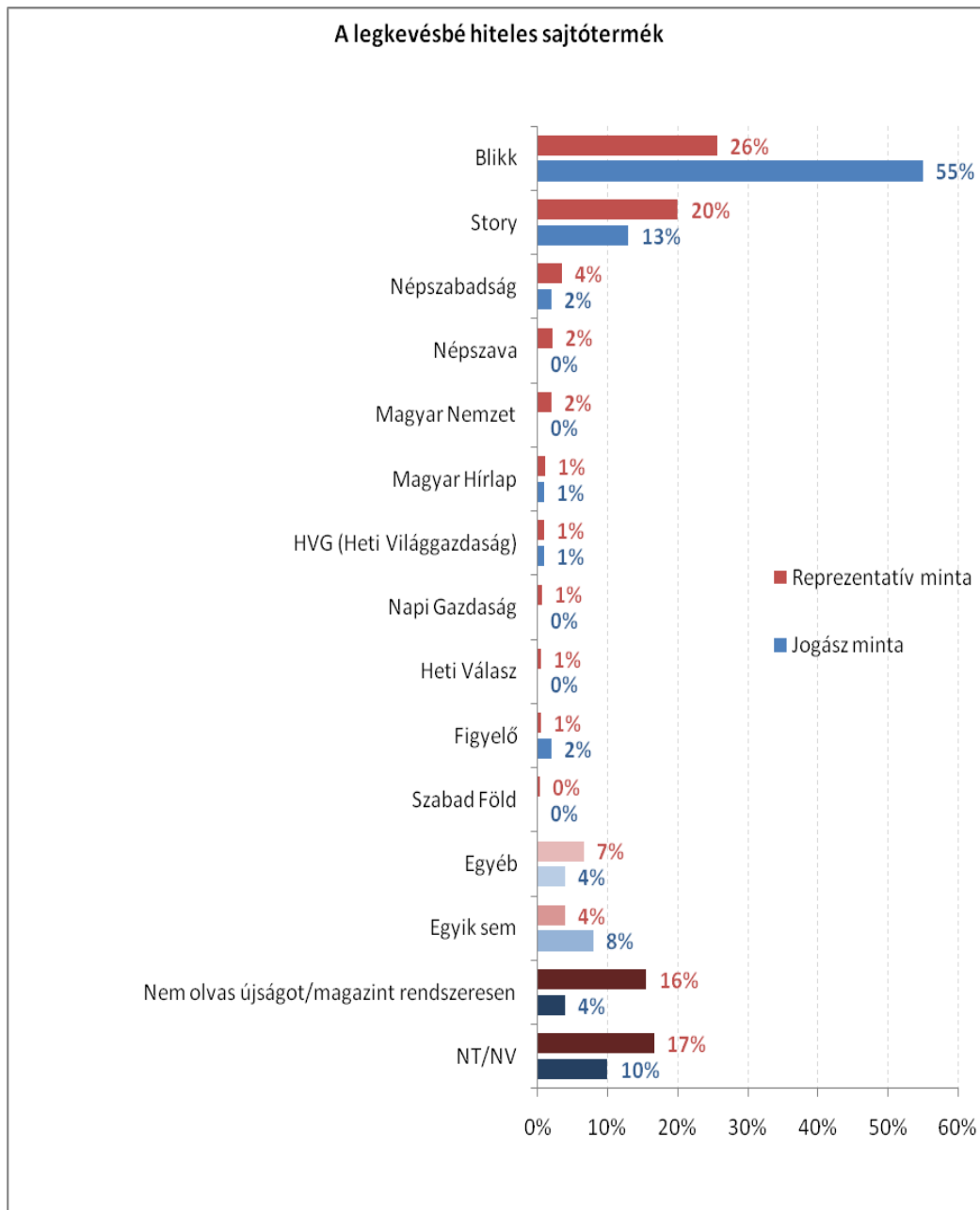
A reprezentatív minta válaszadóinak 52,9 %-a nem nevezte meg az általa leghitelesebbnek tartott sajtóterméket. A ténylegesen választ adók 10,2 %-a a HVG-t, 8,6 %-a a Blikket, és 8,5 %-a a Népszabadságot jelölte meg (lásd 8. ábra). Ennél a csoportnál az újságolvasási szokások és a sajtótermékek hitelességi mutatója csak kis mértékben mutatnak összefüggést. Úgy tűnik, hogy ezek az emberek a lapok olvasása révén nem feltétlenül tájékozódni szeretnének a társadalmi események és jelenségek világában. Legalább ilyen mértékben vezérli őket a szórakozás célja.

A jogász mintával kapcsolatban viszont leszögezhetjük, hogy azokat a sajtótermékeket fogyasztják (7. ábra), amelyeket hitelesnek tudnak elfogadni. Az ő céljuk egyértelműen az információk gyűjtésére irányul.

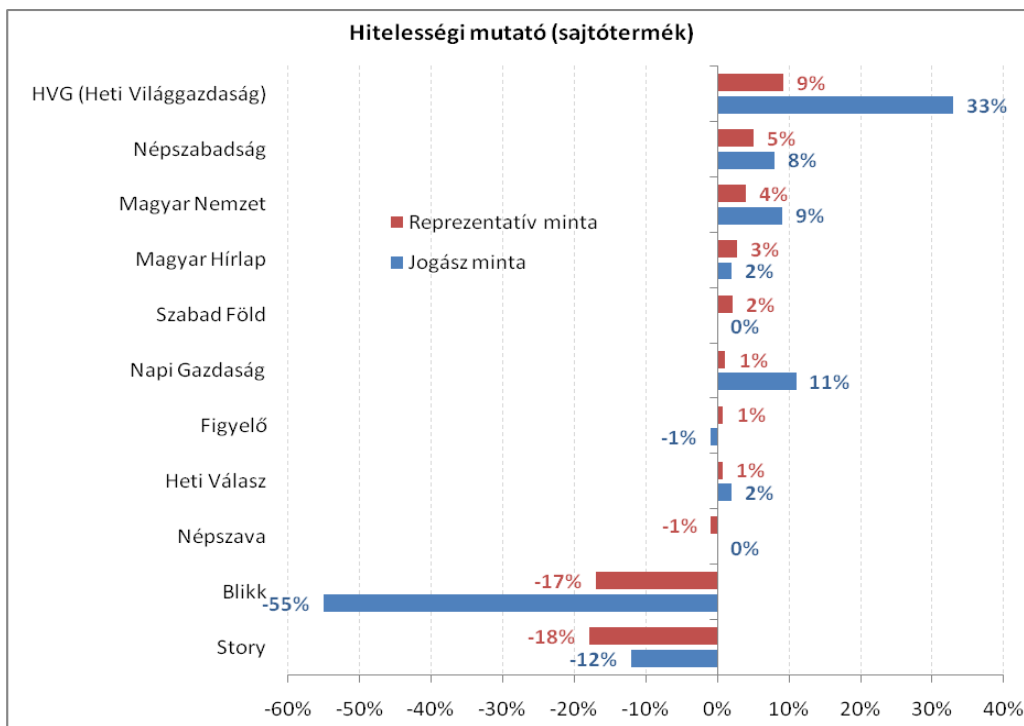
8. ábra Sajtótermékek hitelessége

A legkevésbé hitelesnek a reprezentatív mintában szereplők a Blikket (26 %) és a Storyt (20 %) tartják. A jogászok ugyancsak e két sajtóterméket tartják a leghitelelenebbnek (Blikk 55 %; Story 13 %). A különbség az a két csoport között, hogy a társadalmat leképező csoportban a leghitelelenebb lapok olvasása a leggyakoribb, míg a jogász mintában ezek fogyasztása relatív kisebb mértéket mutat. Ez ugyancsak alátámasztja a már fentebb kifejtett összefüggést, miszerint más céllal veszi a kezébe az újságokat a két csoport. Az előbbieket inkább szórakozás vágyával, az utóbbiak pedig tájékozódni szeretnének.

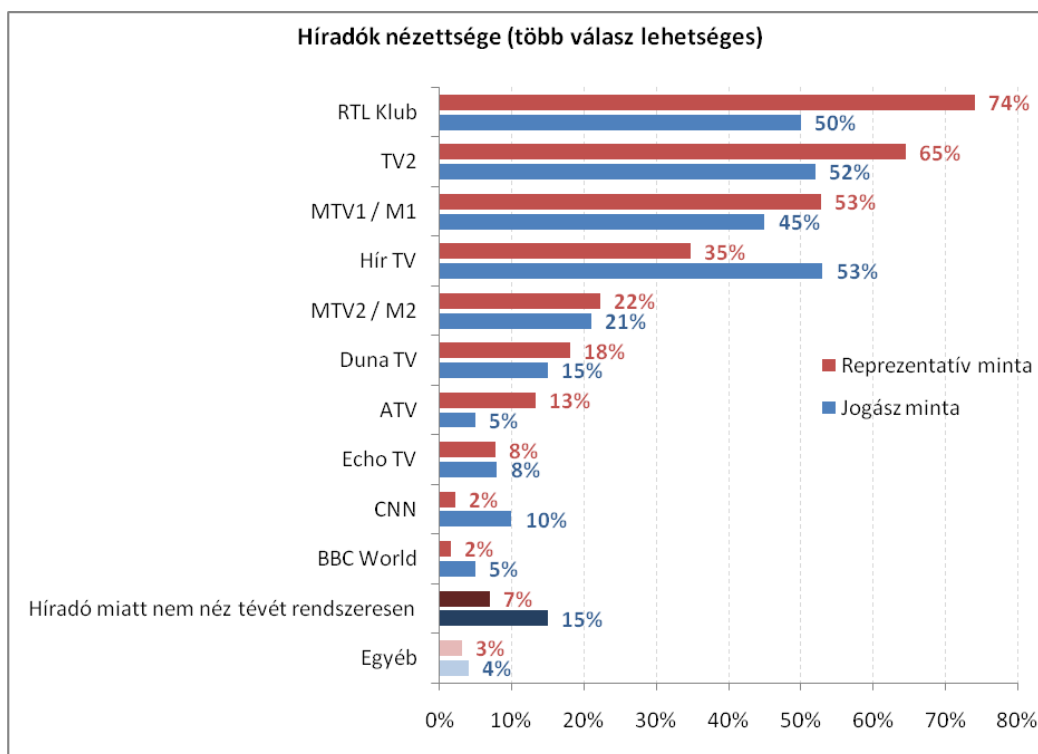
9. ábra A legkevésbé hiteles sajtótermék

A leginkább és legkevésbé hiteles sajtótermékre vonatkozó kérdés válaszai alapján elkészítettem egy hitelességi mutatót. Ebből az derült ki, hogy a leghitelesebb sajtótermék a reprezentatív mintában szereplők szerint a HVG (9 %), a Népszabadság (5 %) és a Magyar Nemzet (4 %). A jogászok között messze a leghitelesebbnek tartott újság a HVG (33 %), ezt követi a Napi Gazdaság (11 %), majd a Magyar Nemzet (9 %) és a Népszabadság (8 %).

10. ábra Hitelességi mutató (sajtótermék)

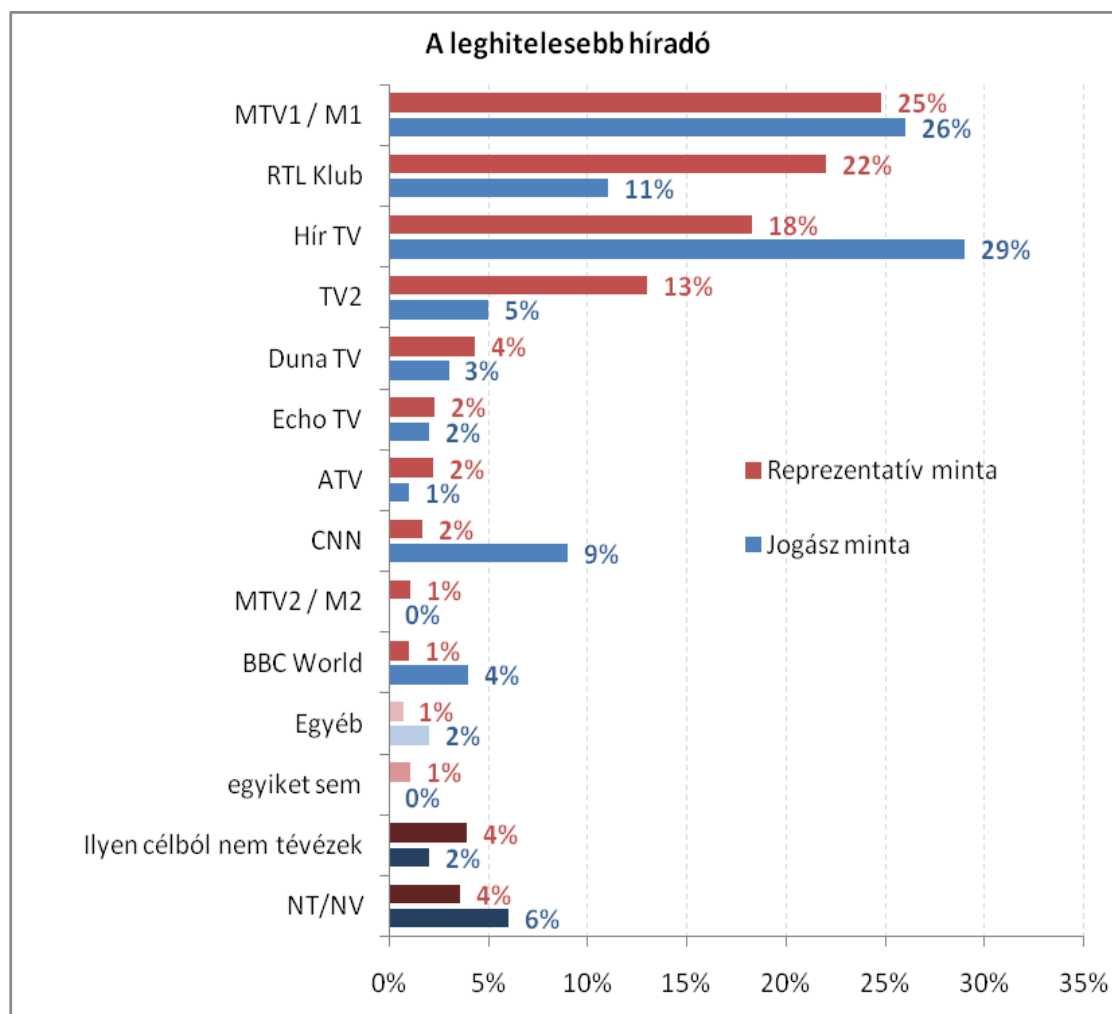
A „hol néz híradót vagy politikai műsorokat rendszeresen” kérdésre a reprezentatív minta válaszadóinak 10,2 %-a nem adott választ, míg a 11 megadott televíziós csatorna közül a legnézettebb az RTL Klub, a TV2 és az MTV1 Híradója volt (lásd 11. ábra).

11. ábra Híradók nézettsége (több válasz lehetséges)

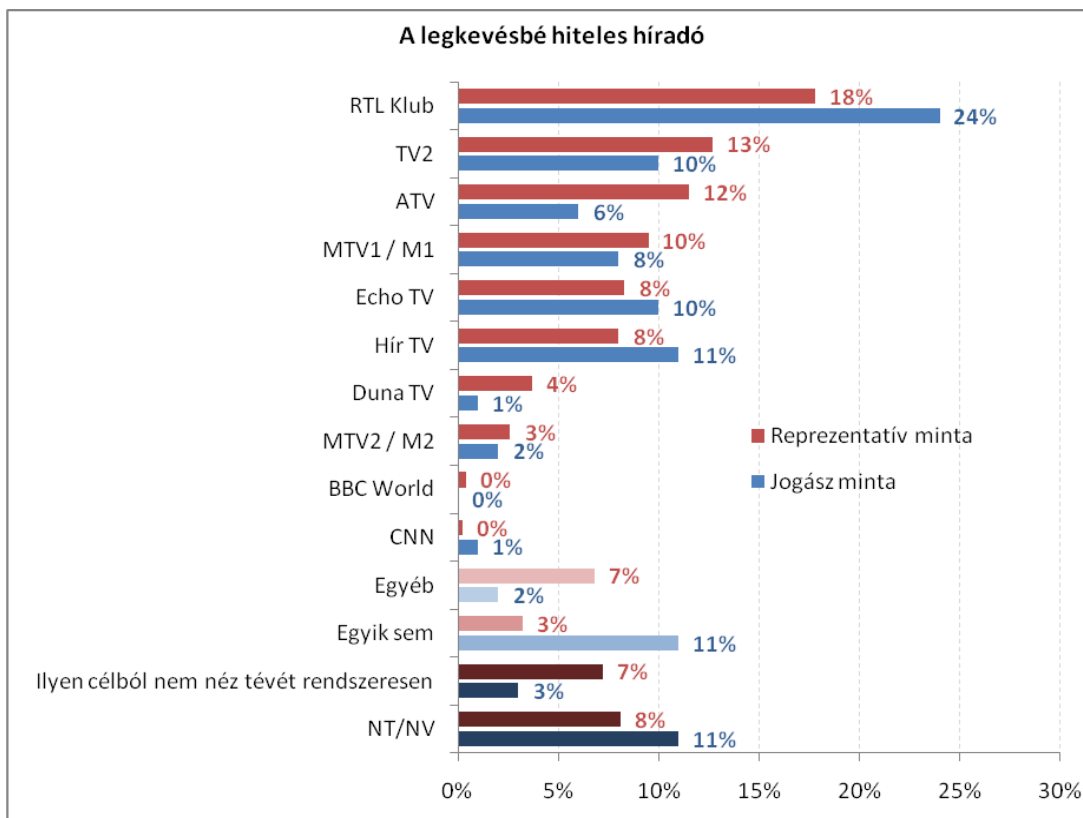
A reprezentatív minta válaszadói leghitelesebbnek a következő sorrendben az MTV1, az RTL Klub és a Hír TV híradóját ítélték, a jogászok a Hír TV és a M1 híradóját tartották a leghitelesebbnek (lásd 12. ábra).

Kevésbé markánsan, de ebben az esetben szintén megfigyelhető az írott sajtógyasztásánál leírt tendencia. A jogászok e médiumok közül is azokat részesítik inkább előnyben, amelyek szerintük hitelesen tájékoztatnak. A társadalomban viszont a hitelesség nem tekinthető a nézettséget elsősorban meghatározó, uralkodó elvnek.

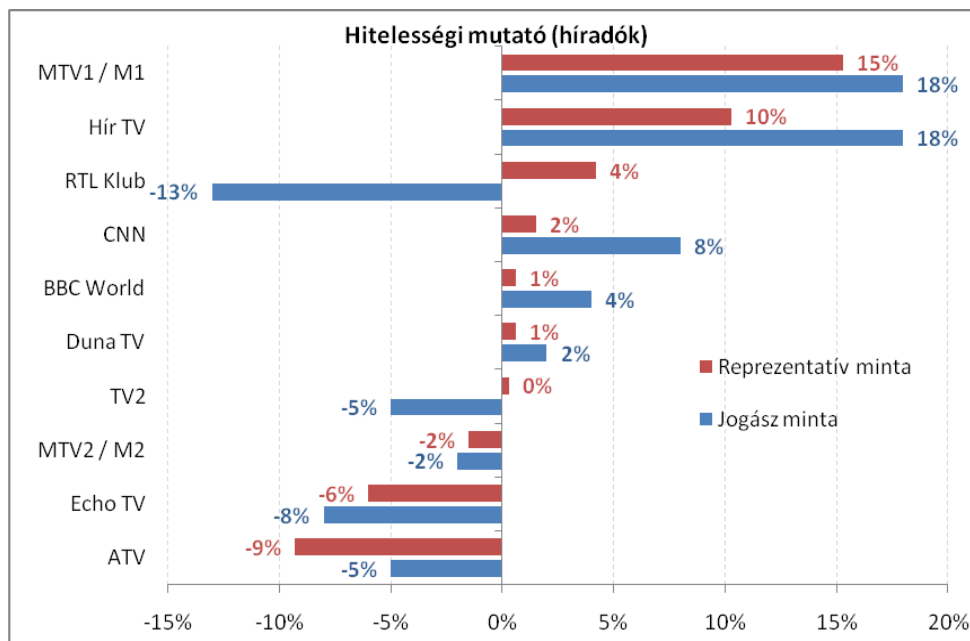
12. ábra A leghitelesebb híradó

Legkevésbé hiteles az RTL Klub, a TV2 és az ATV híradója az országos mintában szereplők szerint. A jogászok körében a leghiteltelenebb az RTL Klub, a Hír TV, az Echo TV és a TV2 híradója. Érdekes eredmény, hogy a Hír TV mind a hitelesség, mind a hiteltelenség rangsorában előkelő helyet foglalt el a jogász csoport válaszai alapján. A csatorna hírműsorának megosztó jellege valószínűleg a politikai attitűdök markáns különbözőségeivel függ össze.

13. ábra A legkevésbé hiteles híradó

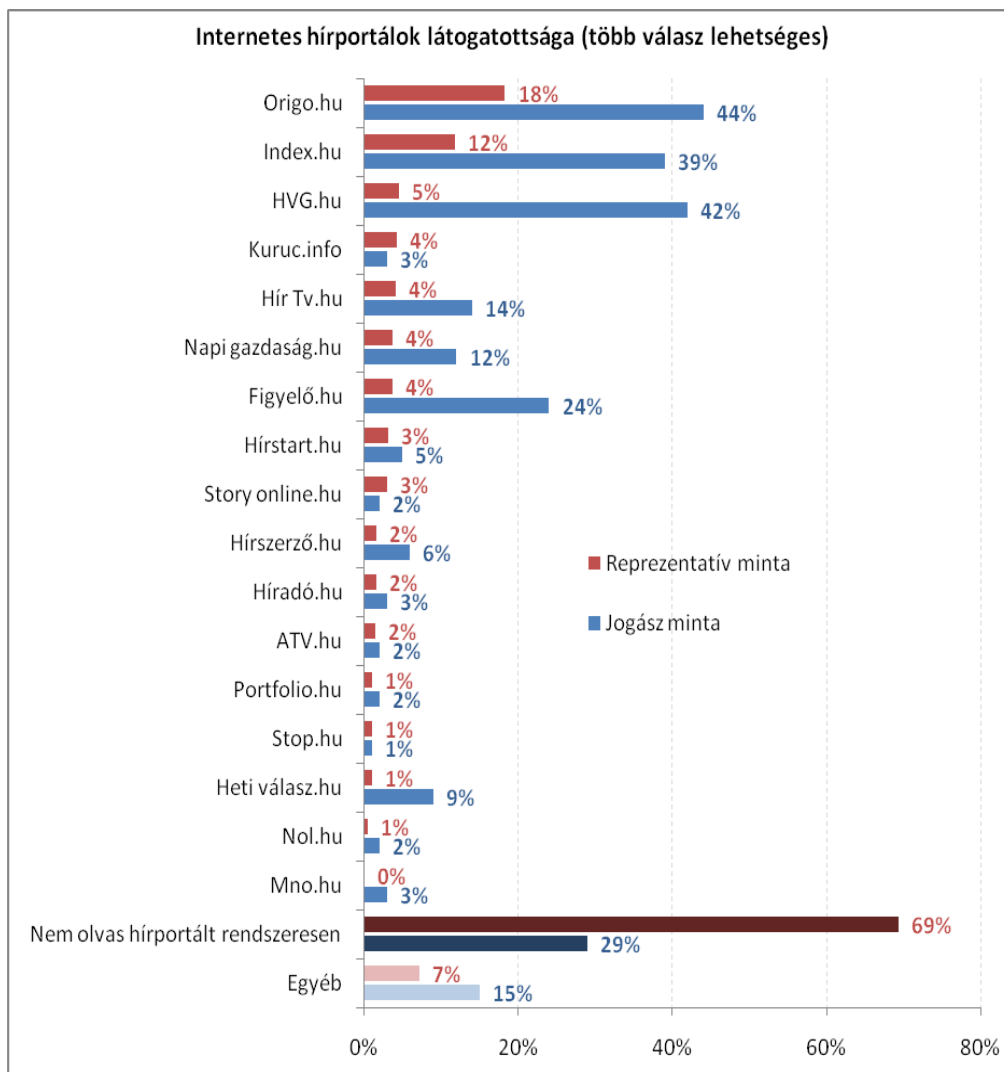
A sajtótermékekhez hasonlóan elkészítettem a híradók esetében is a hitelességi mutatót. A reprezentatív mintában az M1 és a Hír Tv híradója vezet ebben a tekintetben, a jogászok körében szintén ez a két híradó tűnik a leghitelesebbnek.

14. ábra Hitelességi mutató (híradók)

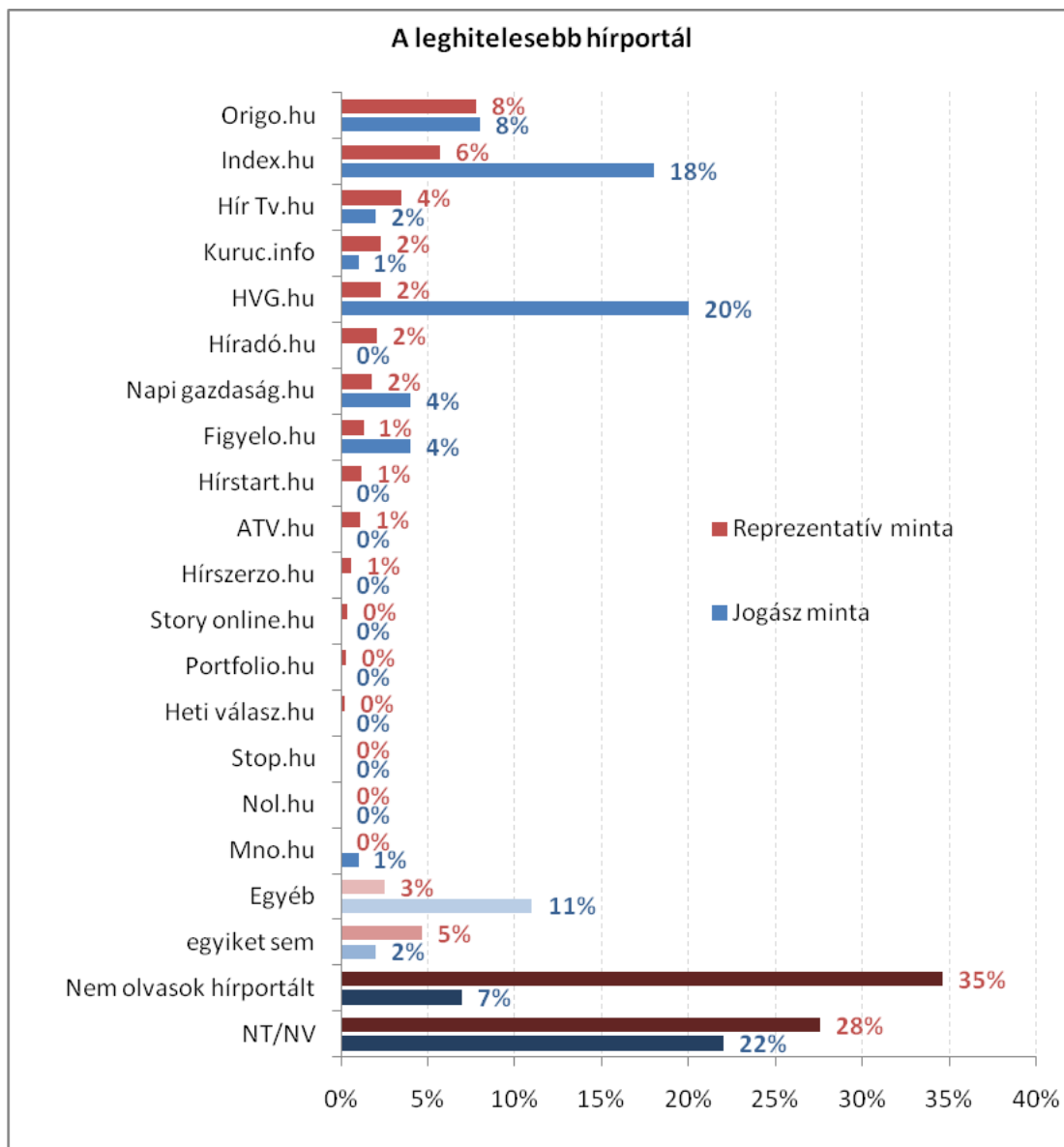
A reprezentatív minta válaszadóinak 69,3 %-a nem olvasott rendszeresen hírportált, míg az origo.hu 18,3 %-kal, az index.hu 11,8 %-kal bizonyult a leglátogatottabbnak (lásd 15. ábra). A jogászok aktivitása e téren a reprezentatív mintával összevetve szembeszökően magasabb. Csak 21 %-uk nyilatkozott úgy, hogy nem tartja magát rendszeres hírportálolvasonak. A két csoport közötti gyakorisági különbség az elektronikus hírfogyasztásban több mint kétszeres a jogászok javára. Ez az eredmény egybecseng a közélet aktuális kérdéseivel szemben korábban mutatott érdeklődésbeli különbségekkel.

Az elektronikus sajtó sajátossága egyrészt a hírek nagy mennyisége és rendkívüli frissessége. Ebből fakadóan a jogászok ismeretei, tájékozottsága a reprezentatív mintához képest valószínűleg sokkal szélesebb körre kiterjedő és jóval inkább mondható naprakésznek, sőt „órarakésznek”. Másrészt az online médiumokban versenyelőnyt jelent a hírek „ütős”, élénk formában történő megfogalmazása és tálalása. Továbbá nem elhanyagolható, hogy itt mód nyílik a kommentelésre is. Ezek a jellemzők a szociális reprezentációk kialakulásában és változásaiban tényezők lehetnek.

15. ábra Az internetes hírportálok látogatottsága (több válasz lehetséges)

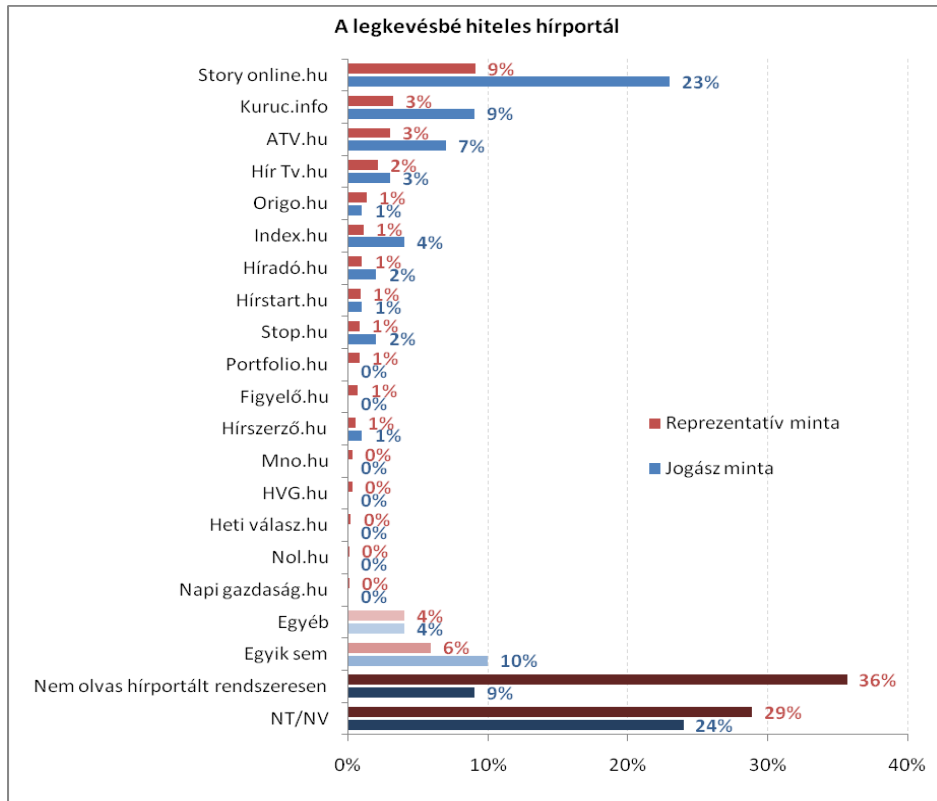
A reprezentatív minta válaszadói hitelesség szempontjából ugyancsak az origo.hu és index.hu internetes portálokat emelték ki (lásd 16. ábra).

16. ábra A leghitelesebb hírportál

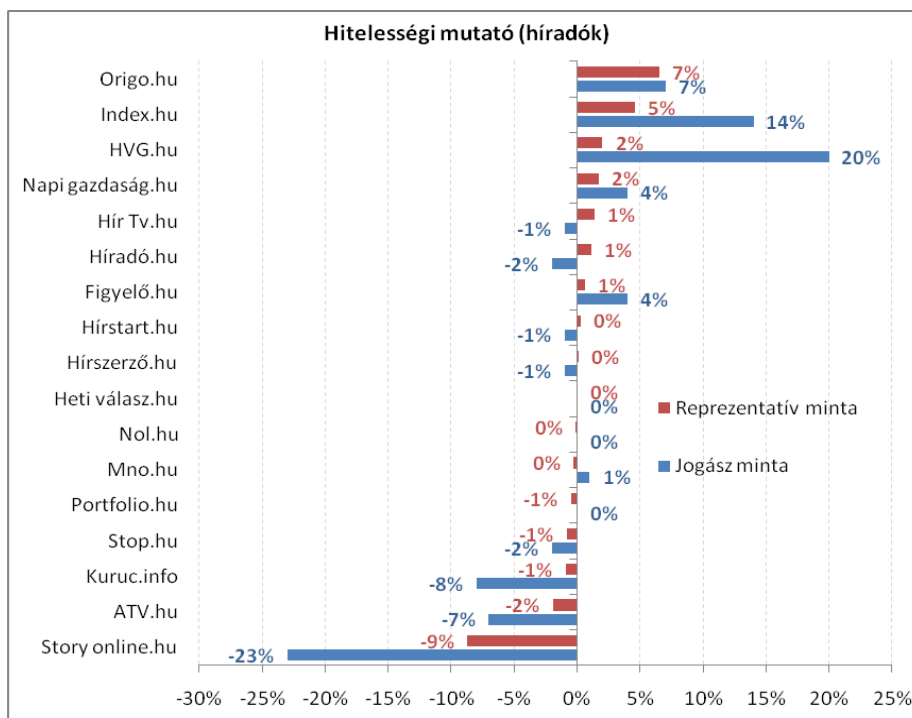
Mindkét mintában a Storyonline-t tartják a legkevésbé hiteles hírportálnak. A jogászok körében a kuruc.info és az ATV.hu is ebbe a kategóriába tartozik.

Ezeknek a médiumoknak a használata az újságolvasáshoz és a televíziózáshoz képest sokkal célirányosabb és saját aktív keresést igényel. Ennek megfelelően a fentebb említett összefüggés itt úgy érvényesül, hogy a reprezentatív („szórakozni vágyó”) csoportban kisebbségben vannak azok, akik a hírportálokat rendszeresen látogatják. Ez a kisebbség viszont már a jogász csoport („tájékozódó”) hozzáállásával megegyezően az általa hitelesnek tekintett oldalakat látogatja nagyobb gyakorisággal.

17. ábra A legkevésbé hiteles hírportál

Ahogy az előbbi két esetben, úgy itt is elkészítettem a hitelességi mutatót. Az Origo és az Index vezeti ezt a listát az országos mintában, a jogászok körében a HVG és az Index a leghitelesebb hírportál.

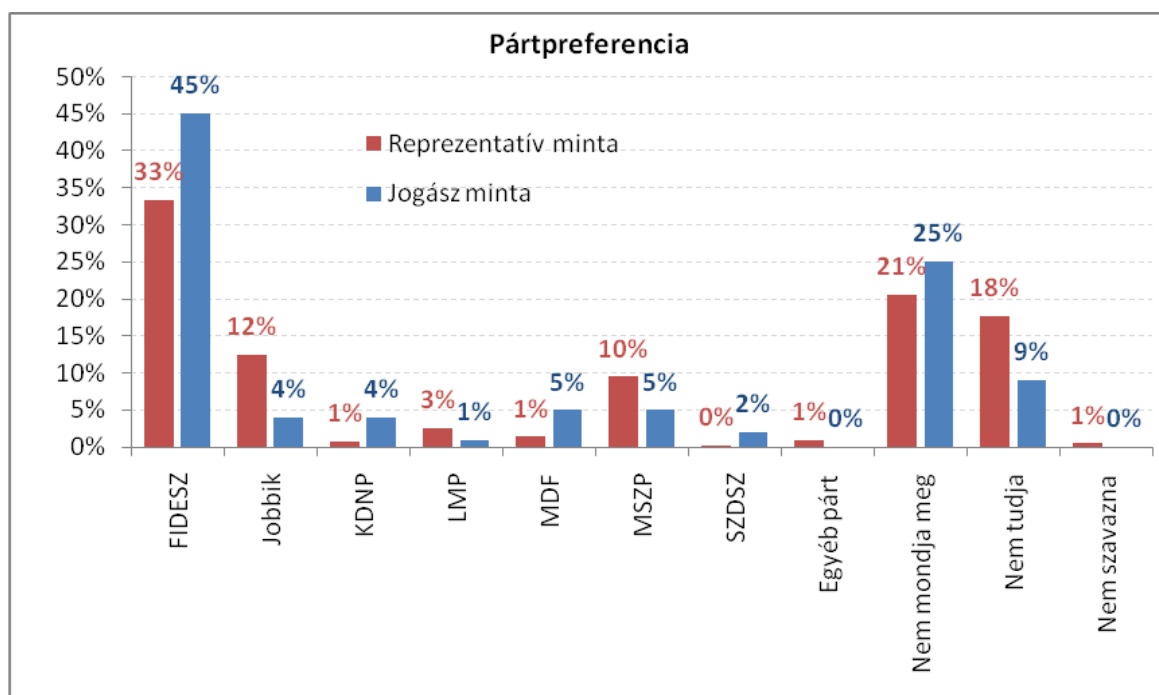

18. ábra Hitelességi mutató (internetes hírportálok)

3.1.3 Pártpreferencia

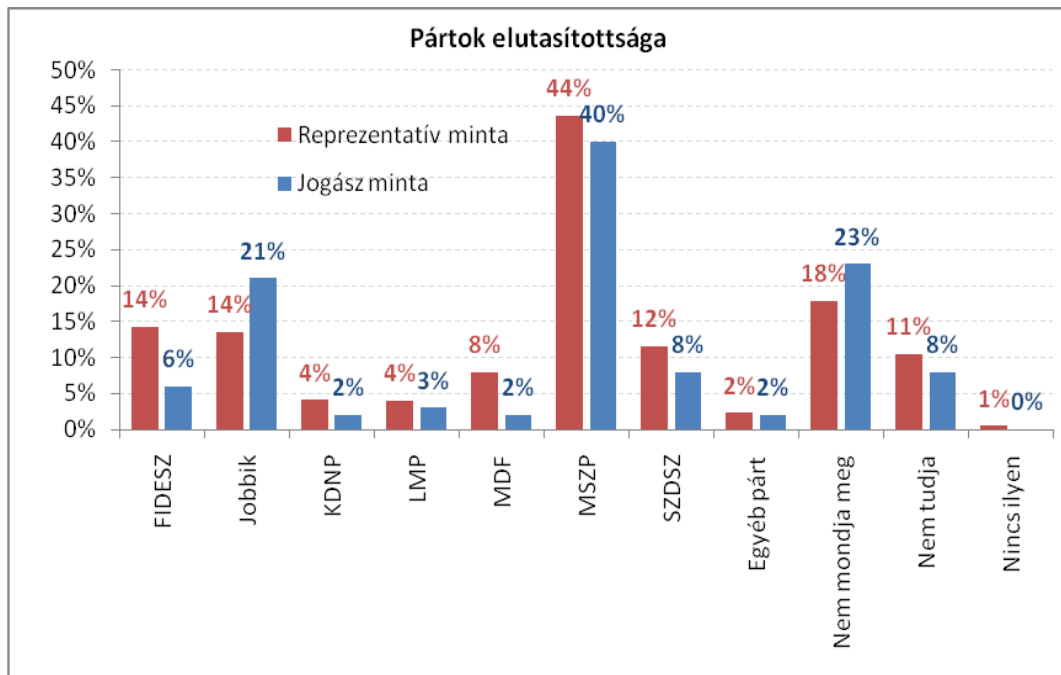
E kérdéskörben kapott adataink hozzávetőlegesen illeszkednek a közvélemény-kutatások releváns méréseihez.

Az országos mintában a megkérdezettek egyharmada a Fideszt támogatja, a Jobbikot 12 %, az MSZP-t 10 %, az LMP-t 3 %. A jogász minta eltér ettől: a Fidesz támogatottsága magasabb, 45 %-os, míg a Jobbiké (4 %) és az MSZP-é (5 %) alacsonyabb. A jogász mintában megjelennek a KDNP és az SZDSZ szimpatizánsai is, de negyedük nem mondja meg, melyik pártot preferálja.

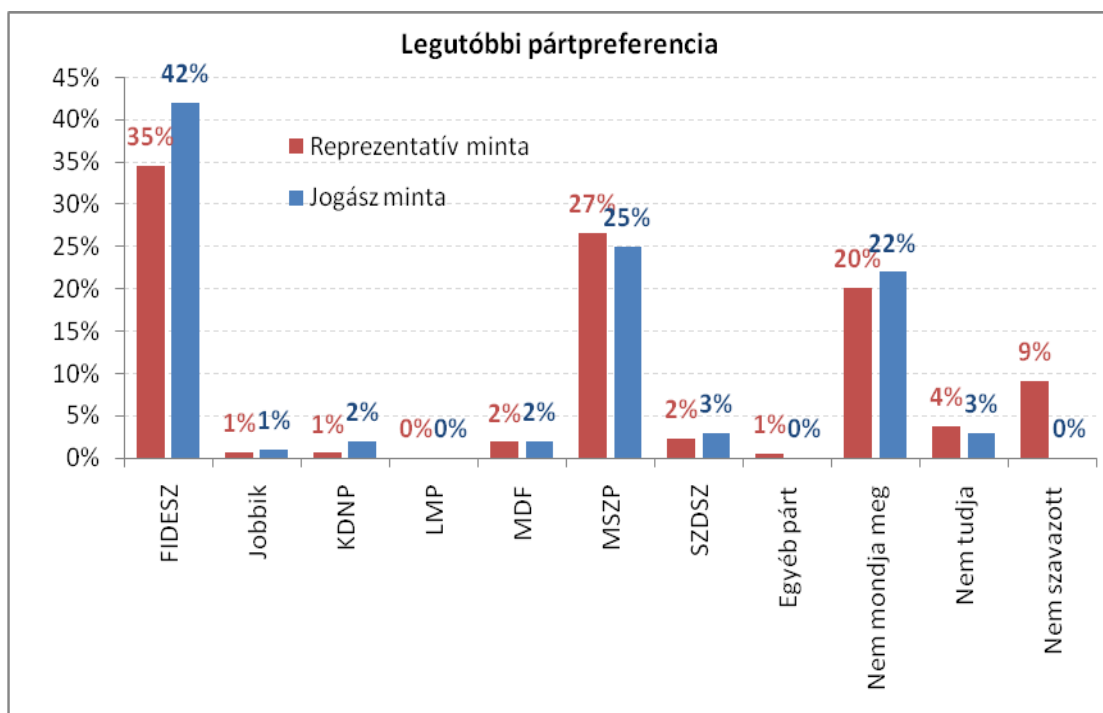
19. ábra Pártpreferencia

Mindkét mintában a legelutasítottabb párt az MSZP. A reprezentatív mintában a válaszadók 44 %-a, a jogász mintában 40 %-a válaszolta azt, hogy az MSZP-re semmiképpen sem szavazna. A reprezentatív mintához képest a jogász mintában a Jobbik elutasítottsága nagyobb: míg az előbbiben 14 %, addig a jogászok körében 21 % nyilatkozik úgy, hogy nem szavazna a radikális jobboldali pártra. A jogászok körében a Fidesz elutasítottsága alacsony, 6 %-os, szemben az országos mintában tapasztalható 14 %-os értékkel.

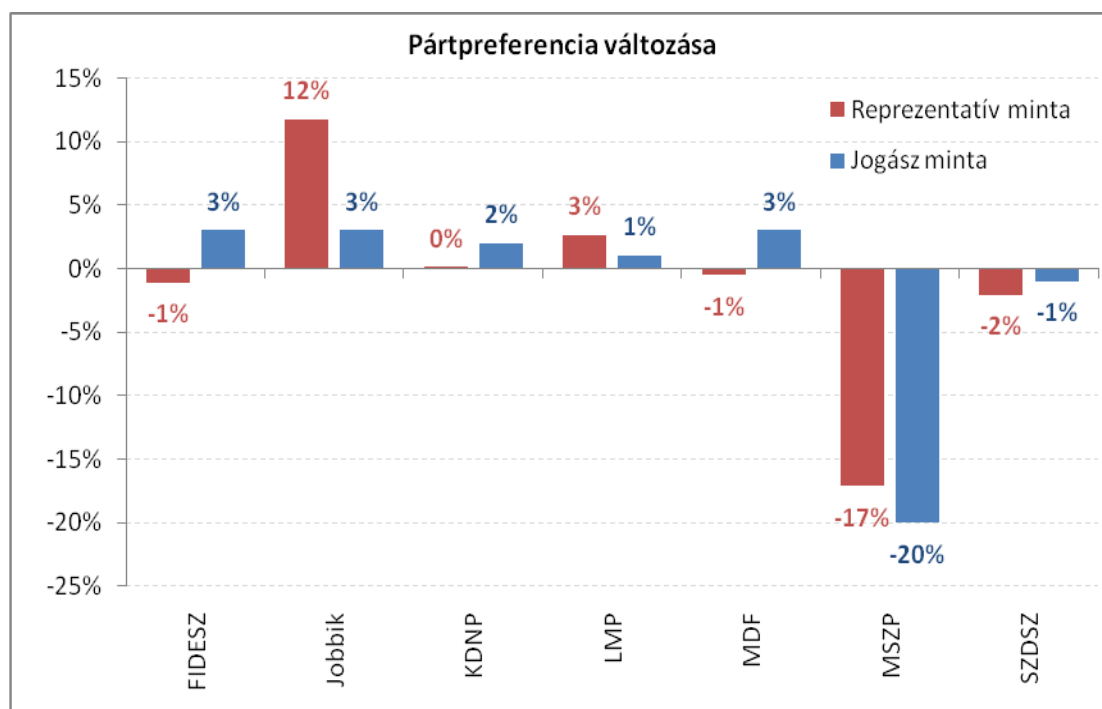
20. ábra Pártok elutasítottsága

A legutóbbi szavazási preferenciákat vizsgálva elmondhatjuk, hogy viszonylag kicsi az eltérés a két minta között. Egyedül a Fidesz esetében tapasztalhatjuk azt, hogy a jogászok 42 %-a emlékszik úgy, hogy legutóbb a Fideszre szavazott, szemben az országos mintában tapasztalható 35 %-os értékkel. Ez magyarázható az úgynevezett „hindsight bias” jelenséggel, ami azt jelenti, hogy a megkérdezettek másként emlékeznek a korábbi pártpreferenciájukra, mint ahogy az ténylegesen 2006-ban volt.

21. ábra Legutóbbi (2006-os) választás pártpreferenciái

A jelenlegi és a legutóbbi pártpreferencia-adat segítségével lehetőség nyílt arra, hogy megvizsgáljam az egyes pártok népszerűségének változását. A 10. ábrán látható, hogy két párt esetében történt érdemi változás: a Jobbik az országos mintában 12 %-os erősödést volt képes felmutatni, az MSZP mindkét minta esetében 20 % körüli (17, illetve 20 %-os) visszaesést könyvelhet el.

22. ábra A pártpreferenciák változása

3.2 Vélemények a bűnözésről, jogalkalmazásról

3.2.1 Jogalkotás, jogalkalmazás, bűnözés

3.2.1.1 Jogalkotás és jogalkalmazás, a halálbüntetés visszaállítása

A jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatban állításokat fogalmaztam meg. Az ezekkel az állításokkal való egyetértés mértékét négyfokú Lickert-skálán mértem. A négyfokú skálákat kétfokúvá konvertáltam (egyetért, nem ért egyet), így az elemzés során ezeket az adatokat vettem figyelembe.

Egyik mintában sem domináns azoknak a véleménye, akik szerint a szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözést. A reprezentatív mintában szereplők 64 %-a nem ért egyet ezzel a kijelentéssel, míg a jogászok körében ez az arány még magasabb, 73 %-os.

Ezzel egybecseng, hogy mindkét mintában 70 % fölötti azoknak az aránya (76 % az országos és 73 % a jogász mintában), akik szerint a börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést. Úgy tűnik tehát, hogy a megkérdezettek szerint a bűnözést sem a szegénység szociális támogatással történő kezelésével, sem a börtönbüntetéssel való fenyegetéssel nem lehet érdemben visszaszorítani. A probléma összetettségét mindkét csoport észleli, és úgy gondolják, hogy a bűnözés társadalmi problémáját nem lehet gordiuszi csomóként átvágni egyetlen szempontot kiemelő intézkedéssel. Látni vélik a súlyosabb jogi szankciók preventív hatását, de önmagában ezektől nem várnak gyökeres fordulatot a bűnözés visszaszorításában.

Érdekes eredmény továbbá, hogy a halálbüntetés visszaállításához a két minta résztvevői eltérő módon viszonyultak. Az országos reprezentatív mintában szereplők, akik e tekintetben laikusoknak nevezhetők, támogatják ennek a legsúlyosabb büntetésnek az újbóli alkalmazását, míg a jogászok, akik szakértőknek számítanak, inkább ellenzik ezt. A halálbüntetést ellenző és támogató jogászok kis aránykülönbsége jelzi azt, hogy ebben a kérdésben a jogásztársadalom is megosztott. A szakértőknél (is) tapasztalható konszenzushiány jelentkezik többek között a nyilvános kommunikációban, amelyben az idevágó szociális reprezentációk formálódnak, változnak. Hegemonikus reprezentációk híján e kérdéskörben a társadalomra valószínűleg polemikus szociális reprezentációk a jellemzőek.

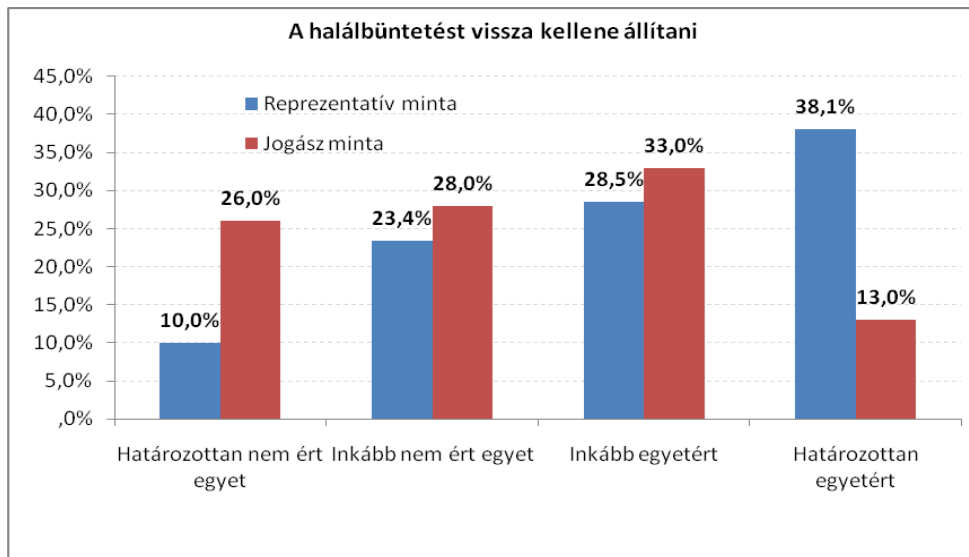
	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét		
nem ért egyet	65 %	73 %
egyetért	35 %	27 %
A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést		
nem ért egyet	24 %	27 %
egyetért	76 %	73 %
A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának		
nem ért egyet	12 %	13 %
egyetért	88 %	87 %
A halálbüntetést vissza kellene állítani		
nem ért egyet	33 %	54 %
egyetért	67 %	46 %

1. táblázat A bűnözés visszaszorításával kapcsolatos állítások

A súlyosabb bírósági ítéletek kérdéskörével kapcsolatban a két minta között nem mutatkozik különbség: az országos mintában 88 %, a jogász mintában 87 % azok aránya, akik inkább egyetértenek azzal, hogy a súlyosabb ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnak. Azaz azt mondhatjuk, hogy míg a börtönbüntetés tényét a társadalom (bennük a jogászok is) önmagában nem tartja elrettentőnek, addig az ugyanazért a bűncselekményért kapható súlyosabb büntetést már igen.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy ez a súlyosbítás egészen az élet elvételéig, a halálbüntetés újbóli bevezetéséig terjedhet-e. E kérdésben a két minta jelentős, minőségbeli eltérést mutat. A magyar társadalom egésze inkább a halálbüntetés mellett foglal állást (67 %), a jogászok többsége ellene (54 %). Hogy pontosabb képet alkothassak ebben a kérdésben, a négyfokú skála eloszlását is megvizsgáltam. Ebből kiderül, hogy mindkét minta válaszadói igen megosztottak. A reprezentatív mintában szereplők 38 %-a határozottan, 28 %-a inkább egyetért a visszaállítással. Közel negyedük (23 %) inkább, 10 %-uk határozottan nem ért egyet a halálbüntetés újbóli bevezetésével. Ebből (a két középső érték összeadásával) láthatjuk, hogy 50 % körüli azoknak az aránya, akiknek véleménye nem határozott, inkább érzéseiket fogalmazzák meg, és érvek hatására véleményük akár változhat. Továbbá az is megfigyelhető, hogy ezek az eredmények ebben a mintában monoton csökkenő tendenciát mutatnak. A halálbüntetés visszaállítását határozottan igénylő véleménytől folyamatos gyakorisági csökkenéssel jut el az eloszlás a legalacsonyabb gyakorisági értékig, amely e büntetés határozott elutasítását jelenti.

A jogászok véleményei ezzel ellentétben sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutatnak. Az ő csoportjukban a nem határozott véleménnyel rendelkezők nagyobb arányban találhatók, több mint 60 %-nyian (33 % inkább egyetért, 28 % inkább nem ért egyet). Ez azt mutatja, hogy a jogászok véleménye kevésbé polarizált. Negyedük határozottan ellenzi a halálbüntetés visszaállítását és mindössze 13 %-uk támogatja azt határozottan. A jogászvélemények kiegyenlítettebb volta mögött az sejthető, hogy jogi ismereteikből, tapasztalataikból kifolyólag valószínűleg sokkal több szempont alapján foglalnak álláspontot. A két minta között e kérdésben mutatkozik a legnagyobb eltérés, hiszen a magyar társadalom 38 %-a támogatta határozottan a visszaállítást.

23. ábra A halálbüntetés visszaállításának megítélése

A fentieket alátámasztja, és további adalékkal szolgál ezzel a kérdéskörrel kapcsolatban az a kérdéssor, amely azt vizsgálja, hogy a válaszadók hogyan vélekednek arról, hogy bizonyos események bekövetkezése esetén csökkenne-e a bűnözés.

Az előzőekhez hasonlóan a többség egyik mintában sem gondolja úgy, hogy a megnövelt mértékű szociális támogatás csökkentené a bűnözés mértékét (60–60 %).

Ugyancsak a korábban már vizsgált állításokkal megegyező eredményeket láthatunk a súlyosabb bírósági ítéletekkel és az elrettentő büntetőtörvényekkel kapcsolatban. Mindkét mintában 90 % feletti az egyetértés azzal, hogy a súlyosabb bírósági ítéletek csökkentenék a bűnözést. Az elrettentő büntetőtörvények esetében ugyancsak 90 % körüli egyetértéssel találkozhatunk (országos minta: 91 %, jogász minta: 85 %).

Szintén magas egyetértéssel találkozik a szorosabb emberi közösségek bűnözést csökkentő hatását hangsúlyozó állítás. Itt a két minta között szignifikáns eltérés mutatkozik: a jogászok 94 %-a ért egyet azzal, hogy a szorosabb emberi közösségeknek fontos szerep juthatna a bűnözés visszaszorításában, szemben az országos mintában tapasztalható 84 %-os egyetértéssel.

A szigorúbb iskolai nevelés is igen népszerű mind a két mintában: a reprezentatív országos mintába kerülők 79 %-a gondolja úgy, hogy az iskolai fegyelem javíthatja a bűnözési statisztikákat. Ehhez az arányhoz hasonlóan vélekednek a jogászok is (83 %).

A munkanélküliség megszűnése a társadalom 84 %-a szerint a bűnözés csökkenéséhez vezetne. A jogászok kevésbé hisznek ebben: 75 %-uk gondolkozik így.

Érdekes, hogy a bűnözést csökkentő lehetséges tényezők megítélése a két mintában konvergál egymáshoz. A vélemények között minőségbeli különbségek nem voltak, csupán a válaszok gyakoriságában mutatkoztak jelentősnek egyáltalán nem nevezhető eltérések. A felsorolt értékeléseket kiváltó szempontok gyakori témái a bűnözéssel kapcsolatos kommunikációknak úgy a hétköznapi csoportokon belül, mint az írott és elektronikus tömegkommunikációban. Az eredményekben láthatjuk az egyfajta konszenzus kialakulása felé haladó folyamat pillanatfelvételét, amelyben szociális reprezentációs procedúrákat is sejthetünk.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A BŰNÖZÉS CSÖKKENTÉSÉHEZ VEZETNE...		
a munkanélküliség megszűnése		
nem ért egyet	16 %	25 %
egyetért	84 %	75 %
a szigorúbb iskolai nevelés		
nem ért egyet	21 %	17 %
egyetért	79 %	83 %
a szorosabb emberi közösségek		
nem ért egyet	16 %	6 %
egyetért	84 %	94 %
a megnövelt mértékű szociális támogatások		
nem ért egyet	60 %	60 %
egyetért	40 %	40 %
a súlyosabb bírósági ítéletek		
nem ért egyet	9 %	10 %
egyetért	92 %	90 %
az elrettentő büntetőtvények		
nem ért egyet	9 %	15 %
egyetért	91 %	85 %

2. táblázat A bűnözés csökkenéséhez vezetne...

A fent leírtakat összefoglalva elmondható, hogy a magyar társadalom a börtönbüntetést önmagában nem tartja visszatartó erőnek. Feltehetőleg úgy gondolják, hogy a börtönbüntetés lehetőségét a bűnelkövetők beleszámítják, így az az elkövetés pillanatában nem lehet visszatartó erő. Úgy tűnik, hogy a bűnözést a társadalom nem csak szociális problémaként érzékeli. Ebből következik, hogy a szociális segítség növelése önmagában nem segítene a probléma kezelésében. Itt érdemes azt

megjegyezni, hogy az elmúlt években a szociális segélyek megítélése erősen romlott a magyar társadalomban, így a vélekedéseket ez a véleményklíma befolyásolhatta.

A magyar társadalom - köztük a jogászok is - a bűnözés visszaszorításának legfőbb eszközét a megelőzésben látja. Kezdve ezt már a szigorúbb iskolai nevelésnél, a szorosabb emberi közösségek kialakításánál, valamint a jogalkotás és a jogalkalmazás területén is. A két minta között „konszenzus alakult ki”, vagyis a jogalkotás és a jogalkalmazás területén szigorúbb eljárást várnának el. Ez az egység azonban a halálbüntetés megítélésekor megbomlik. A társadalom többsége egyetért a halálbüntetés visszaállításával, a jogászoknál azonban az egyet nem értők kerültek többségbe. Fontos megjegyezni, hogy mindkét esetben többségben voltak a nem határozott véleményt megfogalmazók. Az ő véleményük érvek hatására feltehetőleg változhat bármelyik irányba.

Ebben a fejezetben kell szólni két olyan állításról, amely szorosan nem függ össze a bűnözés mértékének visszaszorításával, azonban a jogalkotás, jogalkalmazás tárgykörébe tartozik. A két állítás az abortusszal, illetve a könnyűdrogok fogyasztásának tiltásával foglalkozik.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Az abortuszt be kellene tiltani		
nem ért egyet	80 %	95 %
egyetért	20 %	5 %
Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene		
nem ért egyet	73 %	67 %
egyetért	27 %	33 %

3. táblázat Az abortusz tiltása és a könnyűdrogok legalizálása

Az abortusz tiltásával a többség nem ért egyet. A reprezentatív mintában 20 % azok aránya, akik betiltanák az abortuszt, a jogászok között ezzel szemben mindössze 5 %..

Az enyhe kábítószeres legalizálásával a többség egyik mintában sem ért egyet, és ebben a tekintetben nincs szignifikáns különbség a két minta között. Az országos minta közel háromnegyede (73 %), a jogászok kétharmada ellenezne egy ilyen irányú enyhítést.

E két utóbbi kérdéskör hozzávetőlegesen jól méri az egyént, illetve a csoportot a konzervativizmus – liberalizmus dimenzióban. A két csoport eredményeinek összevetése nyomán csak relatív különbséget állapíthatunk meg. Eszerint a jogászok liberálisabban gondolkodnak, mint a magyar társadalom egésze, vagy a másik oldalról megfogalmazva, a magyar lakosság általában konzervatívabb, mint a részét képező jogászok csoportja.

3.2.1.2 A bűnelkövetés okai

A bűnözés lehetséges okaiként a megkérdezetteknek 12 állítást kellett értékelni kétféleképpen. Először a lehetséges okokat egyesével felsorolva egy négyfokú skálán ítélték meg aszerint, hogy mennyire meghatározó a bűnözővé válás vonatkozásában. Ezután a 12 ok közül a 3 legfontosabbat kellett kiválasztaniuk és rangsorolniuk.

Ahogy a 4. táblázatban látszik, jelentős különbségek nem mutatkoztak az okok megítélésében a két minta válaszaik között. Szinte mindegyik ok esetében 80 % fölött volt azoknak az aránya, akik szerint az adott ok szerepet játszik a bűnözővé válásban. Ami elmondható, hogy a társadalom a bűnözővé válást leginkább belső okokkal, az emberi természettel, saját döntéssel, akarattal (pl. nyereségvágy) magyarázza. A jogászok ehhez nagyon hasonló okokat gondolnak fontosnak, de hangsúlyosabban megjelenik körükben a külső, elsősorban társas tényezők hatása is (pl. csoport negatív hatása, nevelési problémák, társadalmi egyenlőtlenségek).

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
LEHETSÉGES OK A BŰNÖZŐVÉ VÁLÁS SORÁN ...		
Nehéz gyerekkor, korai családi problémák		
nem számít	19 %	14 %
számít	81 %	86 %
Mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok		
nem számít	14 %	20 %
számít	86 %	80 %
Szegénység, megélhetési nehézségek		
nem számít	20 %	18 %
számít	80 %	82 %
Hirtelen felindultság, bosszú		
nem számít	14 %	19 %
számít	86 %	81 %

	Nevelési problémák	
nem számít	14 %	9 %
számít	86 %	91 %
	Agresszivitás, erőszakos természet	
nem számít	6 %	2 %
számít	94 %	98 %
	Nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya	
nem számít	9 %	6 %
számít	91 %	94 %
	Szenvedélybetegségek	
nem számít	18 %	14 %
számít	82 %	86 %
	Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek	
nem számít	22 %	13 %
számít	78 %	87 %
	Gondatlanság, felelőtlenség	
nem számít	25 %	18 %
számít	75 %	82 %
	Csoport negatív befolyása	
nem számít	12 %	3 %
számít	88 %	97 %
	Az erőszak gyakori megjelenése a médiában	
nem számít	19 %	19 %
számít	81 %	81 %

4. táblázat A bűnözés lehetséges okai

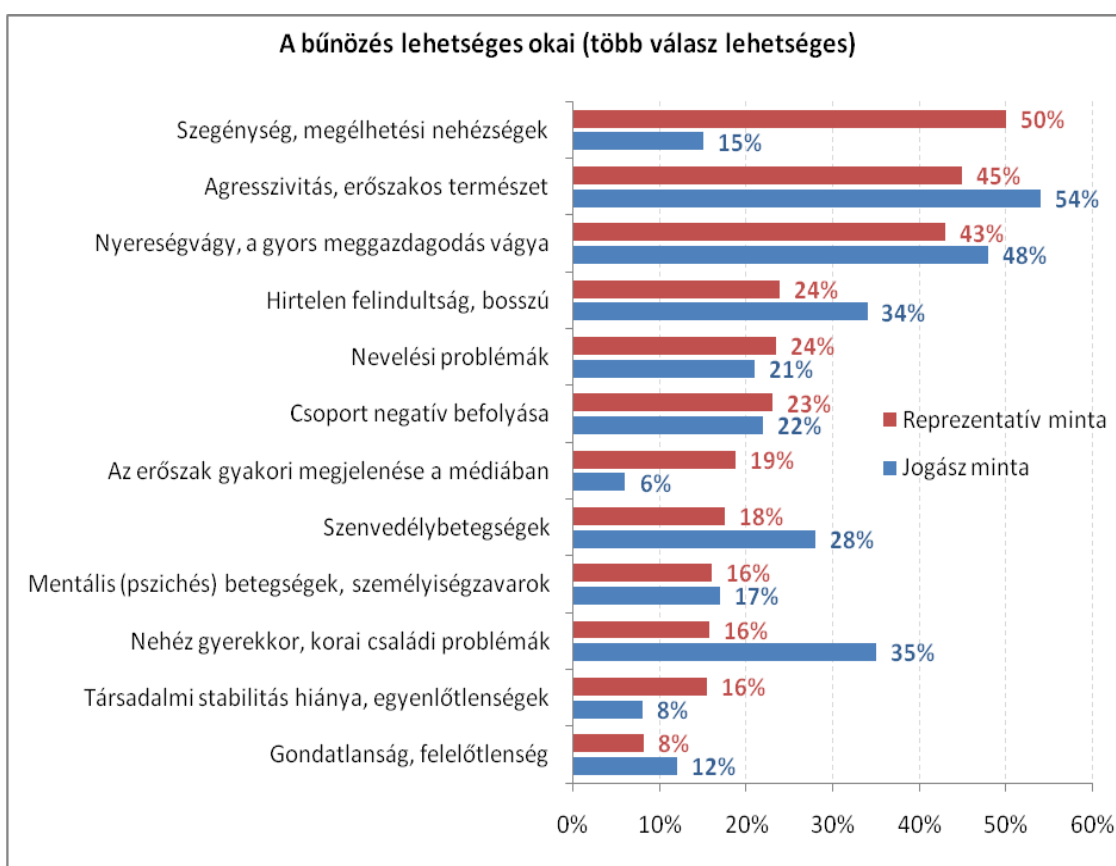
Ezt a viszonylag egységes képet finomítja, ha a három legfontosabb okot vizsgáljuk.⁴² A reprezentatív mintában 50 %-nyian választották a három legmeghatározóbb ok közé a szegénységet, a megélhetési nehézségeket, azaz a kényszer szerepét emelik ki a bűnözővé válásban. Ezt szorosan követi két belső ok: a nyereségvágy és az erőszakos természet. Fontos megjegyezni, hogy a szegénységet kiemelkedően sokan, 25 %-nyian harmadik okként sorolják be, a két belső ok az első két helyen megelőzi a kényszerhelyzetet.

A megkérdezett jogászok körében egészen más mintázatot láthatunk. A már említett két belső ok itt is igen hangsúlyos, de ismét megjelenik az ebben a mintában a bűnözés csökkentésével kapcsolatban fontos szerepet kapott megelőzés szempont-

⁴² Fontos megjegyezni, hogy három okot lehetett említeni, így az okok mellett található %-os értékek összege meghaladja a 100 %-ot.

ja, és elsősorban a család szerepe. 35 %-nyian említették a 3 legfontosabb ok között a nehéz gyerekkort, a korai családi problémákat. Ennek az oknak az említettsége az országos mintában mindössze 16 %-os. A jogászok körében kiemelkedik még az okok közül a szenvedélybetegségek okozta bűnelkövetés is.

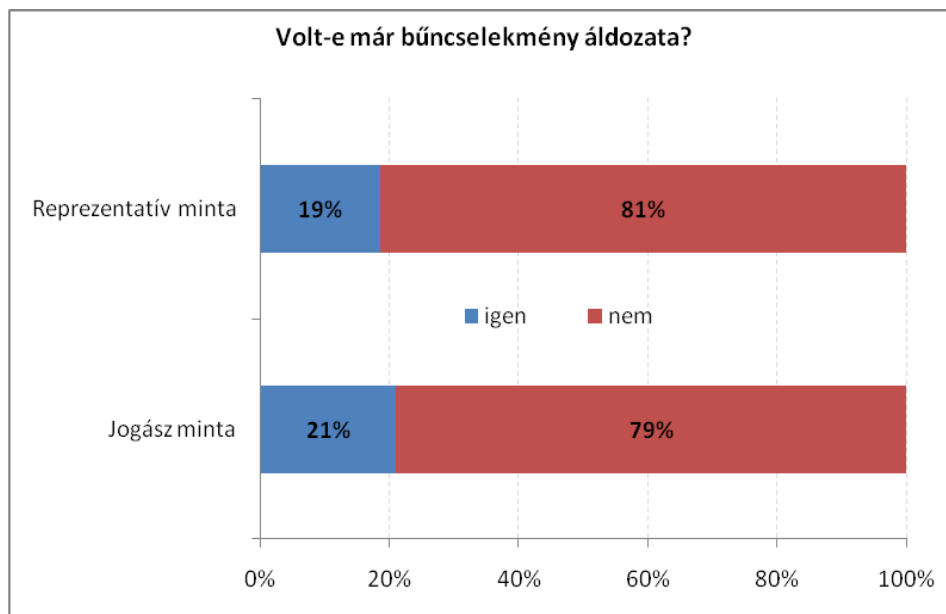
Összességében elmondható, hogy a társadalom a bűnelkövetést némileg távolítva magától belső okokra vezeti vissza. Aki bűnt követ el szerintük, az saját hibájából teszi azt. Ezt a vélekedést többek között táplálhatja az elméleti bevezetőben részletesen ismertetett "igazságos világba vetett hipotézis" jelensége. A jogászok ezt kiegészítve fontos szerepet tulajdonítanak a külső tényezőknek is. Leginkább a nevelés hiányosságaiban, a család nem megfelelő működésében fedeznek fel a bűnelkövetéssel összefüggő okokat (lásd 8. számú Melléklet).

24. ábra A bűnözés lehetséges okai

3.2.1.3 Bűncselekmény, sértett, áldozat

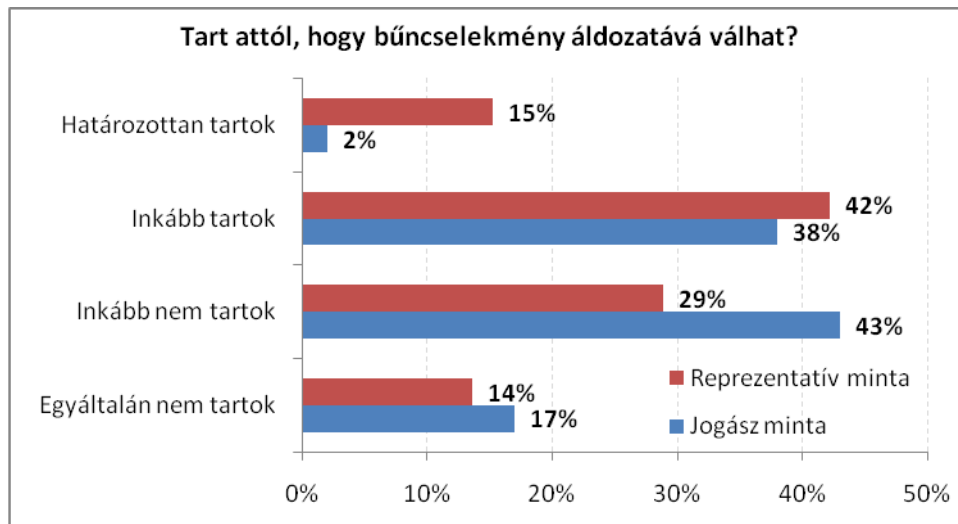
A magyar társadalomban minden ötödik ember volt bűncselekmény áldozata, ebben a jogászok sem térnek el az országos átlagtól.

25. ábra Volt-e már bűncselekmény áldozata?

Azonban ha azt vizsgáljuk, hogy számít-e valaki arra, hogy bűncselekmény áldozatává válik, akkor a két minta eredményei között jelentős eltéréseket találunk. Az országos mintában szereplők 15 %-a határozottan tart attól, hogy áldozattá válik, miközben a jogászok között ez az arány mindössze 2 %. Az „inkább tart a bűncselekmény áldozatává válástól” arányai kiegyenlítettek a két mintában (42, illetve 38 %). Jelentős különbséget az „inkább nem tartok” kategóriájában láthatunk. Ezek szerint a jogászok optimistábbak a társadalom egészénél, hiszen 43 %-uk tartozik ide, szemben a társadalomban tapasztalható 29 %-os aránnyal. A teljesen optimisták ismét hasonló arányban találhatók a két mintában (14 és 17 %).

A jogászok optimistább szemlélete nem vezethető vissza az eddigi tapasztalataikra (hiszen hasonló mértékben voltak áldozatai bűncselekményeknek). Feltehetőleg a már említett magasabb státuszukból és jobb anyagi helyzetükből adódó biztonságosabb lakókörnyezetükből fakad.

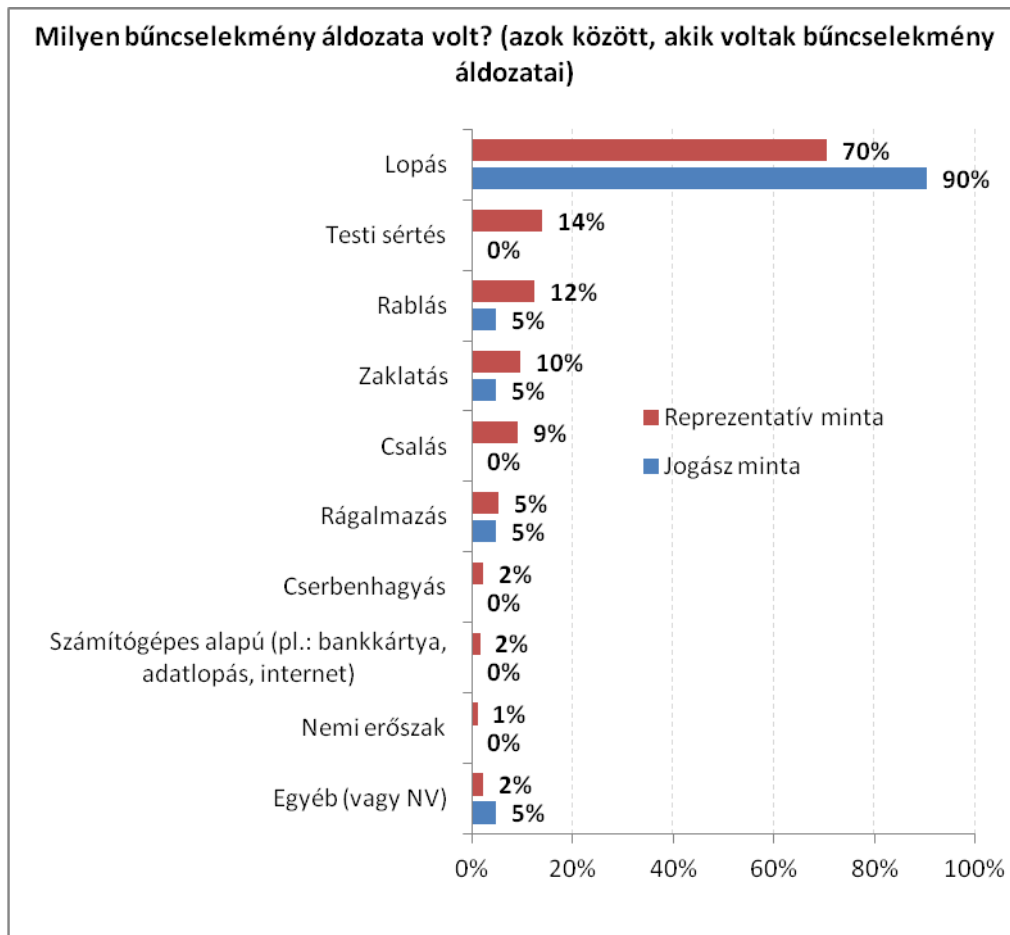

26. ábra Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat?

A kérdőív tartalmazott kérdést az eddig elszenvedett, illetve a várható bűncselekmények jellegével kapcsolatban is.

Az ezekre a kérdésekre adott válaszok igen érdekes adatokat eredményeztek. A jogászok szinte kizárólag a lopást említették az eddig elszenvedett bűncselekménytípusként (90 %). Elenyésző arányban (5-5 %) hozták fel a rablást, a zaklatást, a rágalmazást.

Az országos minta sokkal színesebb képet mutat: itt is vezet a lopás, de csak 70 %-os említettséggel. A második helyen a testi sértés áll 14 %-kal (ez a jogászok között nem kapott említést). Harmadik a rablás 12 %-kal, negyedik a zaklatás 10 %-kal. Jogászok elmondásuk szerint nem voltak csalás áldozatai (talán szakmájuk okán sem vallanának be a kárukra elkövetett ilyen jellegű bűncselekményt), ezzel szemben közel minden tizedik magyar ellen követtek már el csalást.

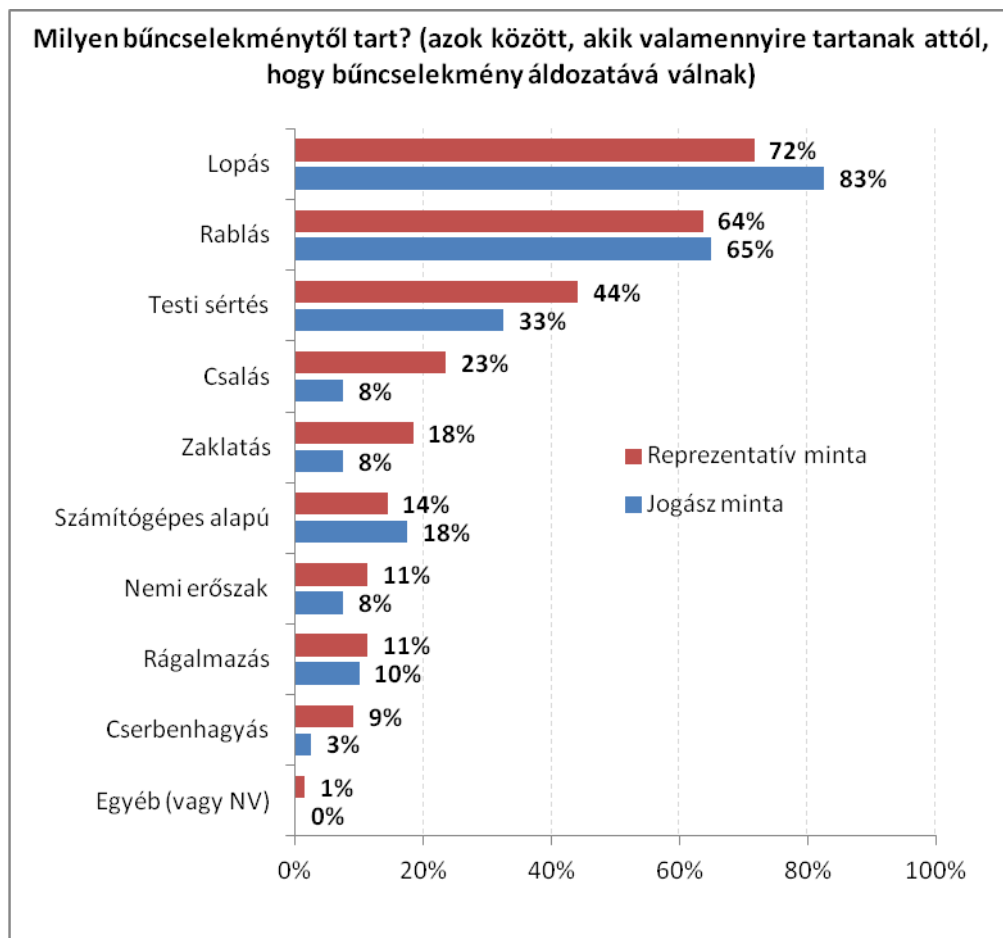

27. ábra Milyen bűncselekmény áldozata volt?

Talán még érdekesebb adatokat láthatunk az arra a kérdésre adott válaszok eredményei között, hogy a kérdezett milyen, a sérelmére elkövetett bűncselekménytől tart.

Ebben a kategóriában is a lopás vezet mindkét mintában. A jogászok ettől a típusú bűncselekménytől jobban tartanak (döntő többségben a sérelmükre is hasonló bűncselekményeket követtek el), mint az országos átlag. Meglepő módon a második helyen a rablás szerepel annak ellenére, hogy egyik csoport sérelmére sem követtek el nagy számban ilyen jellegű bűncselekményt. Mindkét csoportban 60 % feletti említést kap ez a bűncselekmény (64, illetve 65 %). A testi sértés is magas értékeket ér el, igaz az országos mintában szignifikánsan magasabb értékkel szerepel (44 %-kal), mint a jogászok mintájában (33 %). A két utóbbi (a rablásra valamint a testi sértésre vonatkozó) eredményt összekapcsolja annak az erőszakkal való párosulása. Az agressziótól való félelem úgy látszik nem a tapasztalatok gyakoriságán alapul. A számítógépes bűncselekmény áldozatává válásától a jogászok körében 18 %-nyi válaszadó tart, a reprezentatív mintában ez az érték 14 %. Itt nincs jelentős eltérés, de az országos mintában két bűncselekménytípus is megelőzi ezt: 23 %-kal a csalás és 18 %-kal a

zaklatás. E két utóbbi típusú bűncselekmény áldozatává válását a jogászok magukra vonatkozóan kevésbé tartják elképzelhetőnek.

28. ábra Milyen bűncselekménytől tart?

Összességében megállapíthatjuk, hogy miközben az eddig – a megkérdezettek sérelmére – elkövetett bűncselekmények arányaiban nem találunk eltérést, azok típusában már megmutatkozik a két minta különbözősége (lásd 9. számú Melléklet). A magasabb státusz, a jobb életkörülmény mérsékli általában a „félelmeket”, valamint meghatározott (elsősorban vagyonelleni) veszélyek észlelésére tesz fogékonyá. Mindkét minta eredményei alapján elmondható, hogy jobban tartanak az emberek az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől, mint az a valóságban megtörténik velük (lásd 10. számú Melléklet). Kutatásom adatai ebben a tekintetben összecsengenek korábbi vizsgálatok hasonló adataival (lásd OBT, 1997).

3.2.2 Az igazságszolgáltatás elfogadottsága

Nem megkerülhető probléma, hogy ha valaki bűncselekmény áldozatává vált, vagy ennek veszélyét érzi, hogyan viszonyul a magyar igazságszolgáltatáshoz. Ennek mérésére nyolc állítást fogalmaztam meg, és a korábbiakhoz hasonlóan vizsgáltam az állításokra adott válaszokat és a két minta közötti eltéréseket.

Ezek az állítások igen jelentős különbségeket mutattak a minták között, hiszen a reprezentatív mintába kerülők – feltehetően igen kevés saját tapasztalat által – egy laikus véleményt fogalmaztak meg, míg a jogászok valószínűsíthetően részben tapasztalatuk, részben a „mundér becsületét védve” alakították ki álláspontjukat (lásd a 1.2.3-as fejezetben megfogalmazottakat).

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre		
nem ért egyet	15 %	51 %
egyetért	85 %	49 %
A magyar igazságszolgáltatás független a politikától		
nem ért egyet	79 %	46 %
egyetért	21 %	54 %
Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ		
nem ért egyet	22 %	21 %
egyetért	78 %	79 %
A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül		
nem ért egyet	72 %	32 %
egyetért	28 %	68 %
Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni		
nem ért egyet	64 %	25 %
egyetért	36 %	75 %
Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez		
nem ért egyet	30 %	76 %
egyetért	70 %	24 %
A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom		
nem ért egyet	50 %	9 %
egyetért	50 %	91 %
A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól		
nem ért egyet	20 %	45 %
egyetért	80 %	55 %

5. táblázat Az igazságszolgáltatás elfogadottsága

A jogegyenlőség kérdését firtató állítással kapcsolatban jelentős különbség mutatkozott a két minta között, de a jogászok közel fele is kritikusan vélekedik ebben a kérdésben.

A politikától független igazságszolgáltatásban a laikusok 79 %-a nem hisz, igaz a jogászok 46 %-a sem hisz a független bíróságokban.

A bíró személyének ügyeket befolyásoló voltában alakul ki egyedül konszenzus a két minta szereplői között. Egyenlő arányban vélekednek úgy, hogy a bíró személye befolyásolja az ügyek kimenetelét.

A laikusok markáns többsége nem értett egyet azzal, hogy a magyar bírósági gyakorlatban érvényesül az egyenlő elbírálás elve, míg a jogászok határozottan így gondolják.

A reprezentatív és a jogász minta állásfoglalásai arról, hogy az igazságkeresés adekvát helye a bíróság lenne, azaz *„Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni”* a jogegyenlőséghez hasonlóan átlósan helyezkednek el. A laikusok kételkedők, a jogászok pedig többségükben az egyetértők között voltak.

Fontosnak tartom, hogy a jogász minta állásfoglalásai pozitív szakmai önképet mutatnak, míg a laikus minta ennek a csoportnak a működés módját ítéli diszfunkcionálisnak.

A pereskedést a csak az ügyvédeknek kedvező eljárásnak inkább a laikus minta tagjai tekintették. A reprezentatív minta közel 70 %-a tartozott a két, eltérő szinten egyetértő csoportba, míg a jogász mintához tartozók negyedrésze sem értett egyet ezzel.

A bírósági ítéletek elfogadhatósága igen megosztja a reprezentatív mintát. Felük elfogadhatónak tartja azokat, felük nem. A jogászok ezzel szemben szinte egyöntetűen kiállnak a bírósági ítéletek mellett.

A jog és az igazságosság különválásával kapcsolatban is igen súlyos kritikát fogalmaznak meg a laikusok, igaz a jogászok 55 %-a is egyetért azzal, hogy e két dolog gyakran elválik egymástól a bírósági ítéletekben.

Azt igen fontosnak tartom, hogy a magyar felnőtt népességet képviselő minta és a jogászok állásfoglalásai ebben a kérdésben is gyökeresen eltértek egymástól. A reprezentatív mintában olyan kritikát fogalmaztak meg, amely a jogászok pozitív szakmai önképébe nehezen illeszthető be.

Összefoglalva elmondható, hogy a magyar társadalom negatívan vélekedik, és erőteljesen szkeptikus a bíróságok, az igazságszolgáltatás működésével kapcsolatban. Megkérdőjelezi függetlenségét a politikától, a befolyásos embereket pozitívan

kezelőnek látják, és a bírósági eljárások többségét feleslegesnek tartják. A jogászok természetesen többnyire homlokegyenest az ellenkező álláspontot foglalják el, bár azt érdemes megemlíteni, hogy a minta negyede, harmada esetenként éles kritikát fogalmaz meg az állításokon keresztül. Érdekes és értelmezésre váró eredmény, hogy a jogászok, akik általában és a társadalom egészétől különbözően „hisznek” a magyar igazságszolgáltatásban a bírók személyes befolyásoló szerepét illetően, kivételesen csatlakoznak a szkeptikusok táborához.

3.2.3 Rendszerkritika és világkép

3.2.3.1 Rendszerigazolás, rendszerkritika

A kérdőívben nyolc állítást fogalmaztam meg a demokráciával, a jelenlegi rendszerrel, a közélettel kapcsolatban. Ahogy eddig is négyfokú skálán mértem a válaszokat, melyeket a könnyebb értelmezhetőség kedvéért kétfokúvá konvertáltam.

Miközben megfigyelhető, hogy a két mintában a válaszadók attitűdjeinek iránya nem tér el (a többség mindkét mintában hasonlóan gondolkodik), addig megállapítható, hogy a jogászok valamivel jobb véleményekkel rendelkeznek a demokráciáról, a jelenlegi rendszerről és a politikáról.

A demokrácia működésével kapcsolatban mindkét mintában szereplők pesszimisták, a reprezentatív minta válaszolóinak 79 %-a, a jogász minta válaszolóinak 71 %-a gondolja úgy, hogy évtizedek múlva sem fog úgy működni Magyarországon a demokrácia, ahogy kellene.

A jogászok 91 %-a azt tartja, hogy foglalkozni kell a közélettel, míg az országos mintában szereplők között ez az arány 65 %-os, azaz a magyar társadalom kevésbé fordul a közélet felé, mint a jogászok.

A Kádár-rendszer iránti nosztalgia igen erős mindkét mintában, igaz a magyar társadalom 76 %-a tekint rá pozitívan, szemben a jogászok 60 %-ával.

A csalódottság érthető, hiszen mindkét mintában nagy arányban (82 és 71 %) találunk olyanokat, akik úgy gondolják, hogy a politikai pártok nem az ország érdekeit képviselik.

Nem meglepő, hogy mindkét mintában mindössze egyharmad az aránya azoknak, akik úgy vélik, hogy az átlagembernek ráhatása van a közéletre.

Látszólag ellentmondóan magas azoknak az aránya, akik úgy vélik, hogy érdemes elmenni szavazni (72, illetve 96 %). Itt nem csak arról lehet szó, hogy érdemes

elmenni szavazni, hanem „állampolgári kötelesség” is, így jobban magyarázható ez a magas arány mindkét mintában.

A korrupció elleni harcot mindkét mintában szereplők igen fontosnak tartják és nem kevésbé népszerű az a gondolat, hogy az országnak egy erőskezű vezetőre van szüksége, aki tudja kezelni az ország problémáit.

Összegezve elmondható, hogy a mai magyar demokráciát, annak működését az emberek negatívan ítélik meg. Az is megállapítható ugyanakkor, hogy ez a néhol már lesújtó vélemény nem kapcsolódik össze apátiával és az azzal járó passzivitással. A jobbító aktivitásra vonatkozó kérdéseknél (közélettel való foglalkozás, szavazási hajlandóság, korrupció elleni fellépés) mindkét csoportban többségbe kerültek a pozitív választ adók. A megkérdezettek fontosnak tartják, hogy az állampolgárok tevélegesen is kivegyék a részüket a társadalom működésének jobbá tételéből. A reprezentatív minta és a jogász minta különbségei azonban nem tekinthetők kizárólagosan a jogászokra jellemző attitűdnek, hiszen ahogy azt látni fogjuk a magasabb iskolai végzettség a kérdések nagy részénél eltérő válaszokat generál. Így a megfigyelhető különbségek inkább az értelmiségi létnek tulajdoníthatóak, nem specifikusan a jogász létből fakadnak.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene		
nem ért egyet	21 %	29 %
egyetért	79 %	71 %
Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családjunkkal és barátainkkal törődünk		
nem ért egyet	35 %	9 %
egyetért	65 %	91 %
Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt		
nem ért egyet	24 %	40 %
egyetért	76 %	60 %
Az átlagembernek ráhatása van a közéletre		
nem ért egyet	67 %	67 %
egyetért	33 %	33 %
A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit		
nem ért egyet	18 %	29 %
egyetért	82 %	71 %

Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre

nem ért egyet	28 %	4 %
egyetért	72 %	96 %

Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet

nem ért egyet	12 %	7 %
egyetért	88 %	93 %

Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit

nem ért egyet	16 %	19 %
egyetért	84 %	81 %

6. táblázat Rendszerkritika I.

Hasonló állítások szerepeltek a kérdőív egy másik részében, igaz ezek inkább a magyar társadalommal, az országgal foglalkoztak. Ezekkel az állításokkal kapcsolatban is el lehet mondani, hogy a jogászok optimistábbak az átlagnál, a magyar társadalmat felértékelik, és a jelenlegi rendszert is megfelelőbbnek tartják.

Az országos mintában szereplők 70 %-a nem tartja tisztességesnek a magyar társadalom többségét. A jogászok megosztottak ebben a kérdésben. Egyik felük a többségről úgy gondolja, hogy tisztességes, másik felük ennek ellenkezőjéről van meggyőződve.

Az előbbi állítással összhangban (a múlt rendszer iránti nosztalgia) mindkét mintában a nagy többség (92 és 84 %) egyetért azzal, hogy át kell alakítani a magyar gazdaság és társadalom szerkezetét.

Ezt az átalakítási igényt támasztja alá, hogy az országos minta 86 %-a, a jogász minta 78 %-a vélekedik úgy, hogy a társadalom állapota évről-évre romlik.

A társadalmi egyenlőtlenségek érzékelését vizsgáló állítás (mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra) esetében mindkét mintában a nagy többség úgy véli, hogy ezek a lehetőségek nem mindenkinek adottak.

Összességében a válaszadók, különösen a reprezentatív mintához tartozók a mai magyar társadalmi viszonyokról meglehetősen negatív képpel bírnak. A legszomorúbb az, hogy ezt egy romló tendenciába illeszthető folyamatként érzélik.

Mindezek ellenére mindkét mintában 80 % körüli azok aránya, akik Magyarországra, mint a világ legszebb helyére gondolnak. Az emocionális kötődés nem a társadalmi-, gazdasági megelégedettségre épül.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes		
nem ért egyet	70 %	49 %
egyetért	30 %	51 %
A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani		
nem ért egyet	8 %	16 %
egyetért	92 %	84 %
Számomra „a világon a legszebb hely, Magyarország”		
nem ért egyet	22 %	18 %
egyetért	78 %	82 %
A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja		
nem ért egyet	81 %	74 %
egyetért	19 %	26 %
Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra		
nem ért egyet	76 %	69 %
egyetért	24 %	31 %
Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb		
nem ért egyet	14 %	22 %
egyetért	86 %	78 %

7. táblázat Rendszerkritika II.

3.2.3.2 Igazságos világba vetett hit

Az igazságos világba vetett hitet nyolc állítással, négyfokú skálán mértem. A könnyebb értelmezés kedvéért a skálákat kétfokúvá konvertáltam. A nyolc állítás között négy „általános” (a világra vonatkozó) és négy (a megkérdezett konkrét) „személyre vonatkozó” szerepelt.

Az állításokra adott válaszokban jelentős különbségeket találtam a két minta között. Az általános kijelentésekre adott válaszokban kisebb különbségeket látok, de már itt is elmondható, hogy a magyar társadalom a világot nem tartja igazságosnak, de legalábbis igen megosztott ebben a kérdésben. A jogászok világról alkotott képe pozitívabb, többségük hisz a világ igazságosságában. Az országos mintában a válaszadók 60 %-a nem ért egyet azzal, hogy a világ alapvetően igazságos, a jogászok kisebb aránya, azaz fele gondolkodik így. Az emberek sorsával foglalkozó állítással („Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek”) a reprezentatív mintában szereplők 43 %-a ért egyet, szemben a jogászokkal, akiknél 60 % ez az arány. Az

igazságtalanságok kivételességével foglalkozó állítás esetében mindkét mintában többségbe kerülnek az egyetértők, de a jogászok jóval optimistábbak (74 %) az országos átlagnál (53 %). Az igazság győzelmében a jogászok 68 %-a hisz, az országos mintába kerülők 61 %-a viszont nem hisz ebben.

A saját életre vonatkozó állítások esetében sokkal pozitívabb válaszokat kapunk. Azonban itt is megmutatkozik a két minta közötti jelentős különbség. A jogászok közel 90 %-a szinte mind a négy állítás esetében optimistán válaszolt. Ezek alapján a jogászok nagy többsége sorsával elégedett, a vele történő dolgot igazságosnak és megérdemeltnek véli. A reprezentatív mintába kerülők többsége is így gondolkodik, de minden állítás esetében találhatunk egy 40 % körüli réteget, aki pesszimistán nyilatkozik saját életéről és a vele történekről, és azokat igazságtalannak véli. A pesszimista válaszok a legnagyobb arányban az „általában azt kapom, amit megérdemlek” állítással kapcsolatban érkeztek. Itt 49 % nem értett egyet ezzel az állítással.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
ÁLTALÁNOS		
Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely		
nem ért egyet	60 %	51 %
egyetért	40 %	49 %
Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek		
nem ért egyet	57 %	40 %
egyetért	43 %	60 %
Szilárd meggyőződésem, hogy az igazságtalanságok az élet minden területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítana.		
nem ért egyet	47 %	26 %
egyetért	53 %	74 %
Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett		
nem ért egyet	61 %	32 %
egyetért	39 %	68 %
SZEMÉLYRE VONATKOZÓ		
A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak		
nem ért egyet	43 %	6 %
egyetért	57 %	94 %

Általában azt kapom, amit megérdemlek		
nem ért egyet	49 %	10 %
egyért	51 %	90 %
Az életben velem történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak		
nem ért egyet	42 %	13 %
egyért	58 %	87 %
A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló		
nem ért egyet	45 %	12 %
egyért	55 %	88 %

8. táblázat Az igazságos világba vetett hit

Összességében elmondható, hogy a jogászok magasabb státuszukból és jobb életkörülményeikből adódóan saját életüket és a világot is igazságosabbnak látják, mint a reprezentatív minta többsége. A magyar társadalom láthatóan igen pesszimista. Általában a világot igazságtalannak tartják, a saját életükkel kapcsolatban valamivel optimistábbak. Mindkét minta alapján elmondható, hogy a válaszadók saját életüket igazságosabbnak vélik a világnál. A velük történt igazságtalanságokat külső körülményeknek, a környezet, a világ hibájának tulajdonítják, nem a saját hibájuként percipiálják.

3.3 A kognitív stílus

3.3.1 A megismerés iránti szükséglet

A megismerés iránti szükségletet vizsgáló állítások esetében elmondható, hogy a jogászok magasabb státusza miatt a társadalom egészéhez képest eltérő válaszokat várhatunk, azonban az egyes állításokra adott válaszok érdekes eredményeket mutathatnak.

A sok gondolkodást igénylő helyzetek kerülése a társadalom egyharmadára jellemző. Ez a jogászok körében 10 % alá esik, ami nem jelenthet meglepetést, hiszen munkájuk során elkerülhetetlen az ilyen jellegű munkavégzés.

Hasonló a kép az új megoldások keresésével kapcsolatban. A társadalom egészének negyede nem élvezi az olyan helyzeteket, ahol új megoldást kell találnia egy

problémára. Ez a jogászok körében egyáltalán nem jellemző, mindössze 2 %-uk említette, hogy nem élvezi ezeket a helyzeteket.

Az elvont, absztrakt gondolkodás szeretete a társadalom egyharmadára jellemző, ezzel szemben a jogászok között ez az arány szinte megfordul, és 60 %-uk szeret ily módon gondolkodni.

A világ működésének megismerése a társadalom felére jellemző (52 %), ez a jogászok esetében 71 %. Körükben mindössze 21 % azok aránya, akik csak elfogadják a dolgok működését, azok megértését, megismerését nem tartják fontosnak.

A személyes érintettségén túlmutató dolgokról való gondolkodás a társadalom közel kétharmadára (64 %) jellemző. Ez az arány a jogászok körében még magasabb, hiszen körükben 81 %-nyian mondják azt, hogy szoktak olyan dolgokon gondolkodni, amelyek nem érintik őket személyesen.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket		
nem jellemző	67 %	93 %
jellemző	33 %	7 %
Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára		
nem jellemző	25 %	2 %
jellemző	75 %	98 %
Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni		
nem jellemző	67 %	41 %
jellemző	33 %	59 %
Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan		
nem jellemző	52 %	71 %
jellemző	48 %	29 %
Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem		
nem jellemző	36 %	19 %
jellemző	64 %	81 %

9. táblázat A megismerés iránti szükséglet

Összességében elmondható, hogy az előzetes feltevésnek megfelelően a jogászokra jellemzőbb a megismerés iránti igény.

3.3.2 A lezárás iránti igény

A lezárás iránti igény vizsgálatába bevont állítások esetében nem annyira egyértelmű az előzetes feltevés, mint a megismerés iránti szükséglet esetében volt, hiszen ez nem feltétlenül függ össze a kérdezett státuszával.

A bizonytalan szituációkat a társadalom 91 %-a nem szereti, és ezzel kapcsolatban a jogászok is hasonlóképpen gondolkodnak.

A problémák megoldásának mikéntjében sincs jelentős eltérés a társadalom egésze és a jogászok között. A társadalom 88 %-ára jellemző, hogy a legtöbb lehetséges megoldást igyekszik számba venni, ez az arány a jogászok körében 98 %.

A pontosság (vagy annak igénye) a társadalom egészére és a jogászokra is jellemző. A reprezentatív mintába kerültek 70 % állítja, hogy soha nem késett munkából, a jogászok esetében ez 76 %.

A rendezett, szabályok szerinti életet is mindkét vizsgált csoport szereti. A társadalom 86 %-a, a jogászok 89 %-a nyilatkozik így.

Az utolsó pillanatban meghozott fontos döntések a társadalom felére jellemzőek. A jogászok esetében ennek aránya valamivel alacsonyabb, 44 %.

A legnagyobb eltérés a mások érzéseinek megsértésére vonatkozó állítás esetében tapasztalható. A reprezentatív mintába kerültek kétharmada nyilatkozott úgy, hogy még soha nem sértették meg mások érzéseit. A jogászok esetében kisebbségbe kerülnek (48 %) azok, akik így nyilatkoznak. Ez persze összefügghet munkájukkal, hiszen annak végzése során elkerülhetetlen mások érzéseinek felkavarása, akár megsértése.

	Reprezentatív minta (N=1000)	Jogász minta (N=100)
Nem szeretem a bizonytalan szituációkat		
nem jellemző	9 %	9 %
jellemző	91 %	91 %

Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem

nem jellemző	12 %	2 %
jellemző	88 %	98 %

Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról

nem jellemző	30 %	24 %
jellemző	70 %	76 %

Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet

nem jellemző	14 %	11 %
jellemző	86 %	89 %

Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket

nem jellemző	50 %	56 %
jellemző	50 %	44 %

Soha nem sértettem meg mások érzéseit

nem jellemző	32 %	52 %
jellemző	68 %	48 %

10. táblázat A lezárás iránti igény

Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.

3.4 A tekintélyelvűség

Az engedelmisség és parancsolási készség fontosságát a társadalom 92 %-a vallja, és így gondolkodik a jogászok 95 %-a, tehát ebben nem mutatkozik különbség a két vizsgált csoport között.

A hierarchia elfogadásával foglalkozó állítás esetében azt láthatjuk, hogy a reprezentatív mintában válaszolók 86 %-a fogadja el, hogy mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye. A jogászok esetében az így vélekedők aránya még magasabb, 95 %-uk vélekedik így. Ez a magas arány magyarázható egyfajta elitizmussal is, hiszen a jogászok a társadalmi hierarchia magasabb szintjeit foglalják el általában.

Az irányíthatóság, befolyásolhatóság, sőt annak igénye jellemzőbb a reprezentatív mintában (habár itt is kisebbségben van). A megkérdezettek harmada jobban

szereti, ha megmondják neki, hogy mit kell tennie. Ez a jogászok esetében sokkal kevésbé jellemző, hiszen mindössze 6 %-uk szereti, ha nem neki kell döntenie.

A világ gyengékre és erősekre osztása teljesen más mintázatot mutat a két mintában. A reprezentatív mintában szereplők közel kétharmada (59 %) elfogadja ezt a fajta kategorizálást. A jogászok ezzel szemben éppen ennek ellenkezőjeként gondolkodnak, kétharmaduk (63 %) nem ért egyet az ilyen jellegű felosztással.

A háborúk szükségességét mindkét csoport elfogadja: a társadalom egészének 84 %-a látja így a helyzetet, míg a jogászok 79 %-a látja úgy, hogy a háborúk elkerülhetetlenek és az emberi természetből fakadnak.

Az asztrológia népszerűsége inkább a társadalomban jellemző, hiszen az enyhe többség (52 %) véli úgy, hogy ki fog derülni, az asztrológia sok mindent megmagyaráz az étellel kapcsolatban. A jogászok körében ez a nézet kevésbé népszerű, mindössze 29 %-uk ért egyet ezzel az állítással.

Reprezentatív minta (N=1000) Jogász minta (N=100)

Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá

nem ért egyet	8 %	5 %
egyetért	92 %	95 %

Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta

nem ért egyet	14 %	5 %
egyetért	86 %	95 %

Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem

nem ért egyet	67 %	94 %
egyetért	33 %	6 %

Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre

nem ért egyet	41 %	63 %
egyetért	59 %	37 %

Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk

nem ért egyet	16 %	21 %
egyetért	84 %	79 %

**Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent
megmagyaráz az életben**

nem ért egyet	48 %	71 %
egyetért	52 %	29 %

11. táblázat A tekintélyelvűség

Összességében elmondható, hogy míg nagyon sok állítással kapcsolatban nem mutatkozik különbség a két minta véleménye között, addig a tekintélyelvűség a jogászokra kevésbé jellemző, mint a társadalom egészére.

3.5 *Vélemények a bűnözésről, jogalkalmazásról a szocio-demográfiai tényezők tükrében*

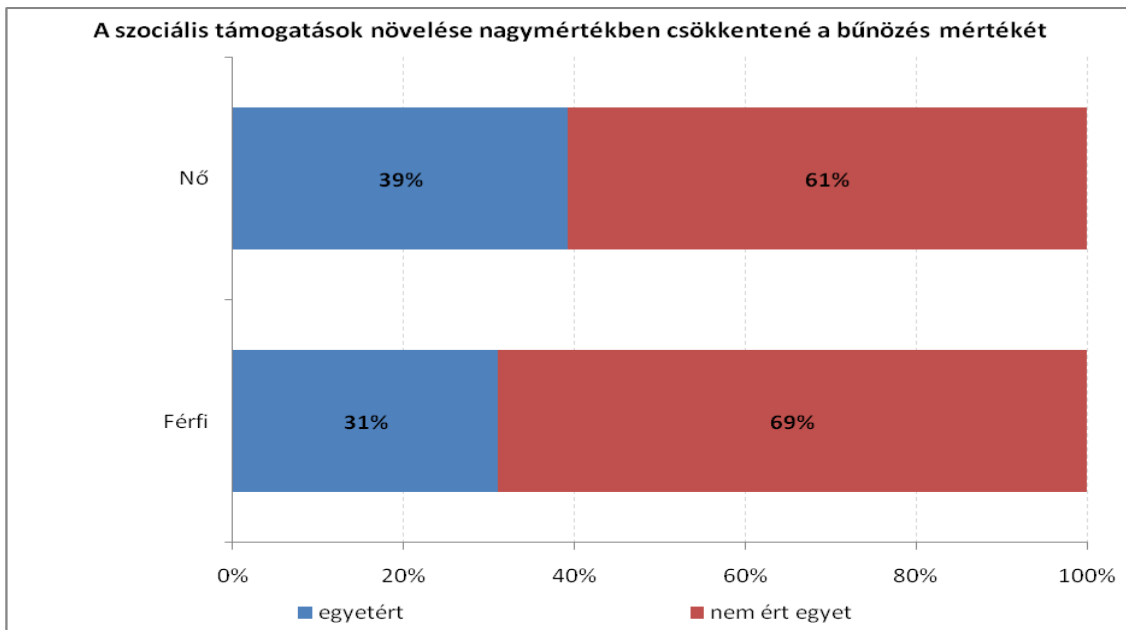
Ebben a fejezetben a függő változók többdimenziós összefüggéseit fogom tárgyalni. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy csak a szignifikáns összefüggéseket mutatom be. Az összefüggések esetében a nem szignifikánsokról csak akkor ejtek szót, ha azok a téma szempontjából meglepőek, azaz egy várható, vagy előre feltételezett összefüggés nem nyert igazolást.

Az elemzés megkezdésekor, több előfeltevésem, hipotézisem is megfogalmazódott. Ezek beigazolásaira vagy cáfolataira az összefoglaló fejezetben térek ki.

- ⇒ Feltételezésem volt, hogy a korábbi kutatásom során vizsgált elsőéves joghallgatók a laikusokéhoz, az ötödéves joghallgatók a jogászokéhoz hasonló véleményt fognak megfogalmazni az igazságszolgáltatással kapcsolatban.
- ⇒ Feltételeztem továbbá, hogy a rendszerkritikát erősen befolyásolja a kérdezettek élethelyzete, státusza.
- ⇒ A büntetési tételek szigorításával való egyetértést, akár a halálbüntetés újbóli bevezetésének pártolását meghatározhatja, hogy az illető ellen követtek-e el bűncselekményt.

3.5.1 *Jogalkotás, jogalkalmazás*

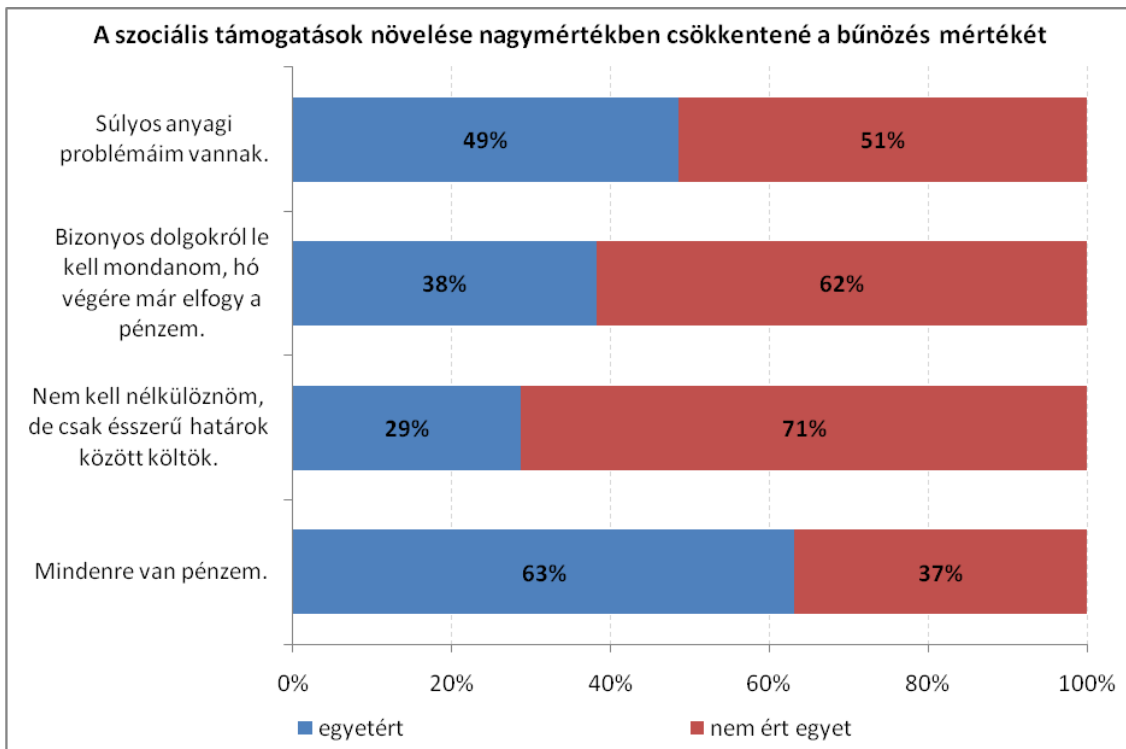
A szociális támogatások növelése a nők 39 %-a szerint csökkentené a bűnözést. Ebben az esetben szignifikáns eltérés mutatkozik a férfiak véleményéhez képest, hiszen a férfiak mindössze 31 %-a vélekedik hasonlóan. Ez az eredmény értelmezhető úgy, hogy a nők hajlamosak empatikusabbak lenni a nehéz élethelyzetben lévőkkel.

29. ábra A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét / kérdezett neme⁴³

Érdekes eredményt mutat a szubjektív anyagi helyzet szerinti eloszlás. Azok között, akik arról számoltak be, hogy súlyos anyagi problémákkal küzdenek 49 % ért egyet azzal, hogy a szociális támogatás csökkentené a bűnözés mértékét. Az így vélekedők aránya a jobb anyagi helyzetben lévők felé csökken, és 29 %-os értéket ér el azok között, akik azt állítják magukról, hogy nem kell nélkülözniük. Ezen attitűdöknek esetleg tulajdoníthatunk énvédő funkciót is, amely eloszlásukat megmagyarázhatja. Érdekes viszont, hogy az utolsó csoport, a magukat legjobb anyagi helyzetűnek ítézők körében jelentős többségbe kerülnek az állítással egyetértők (63 %). Ők helyzetükből fakadóan talán jobban érintettek a társadalmi felelősségvállalás, vagy karitatív tevékenységek területén.

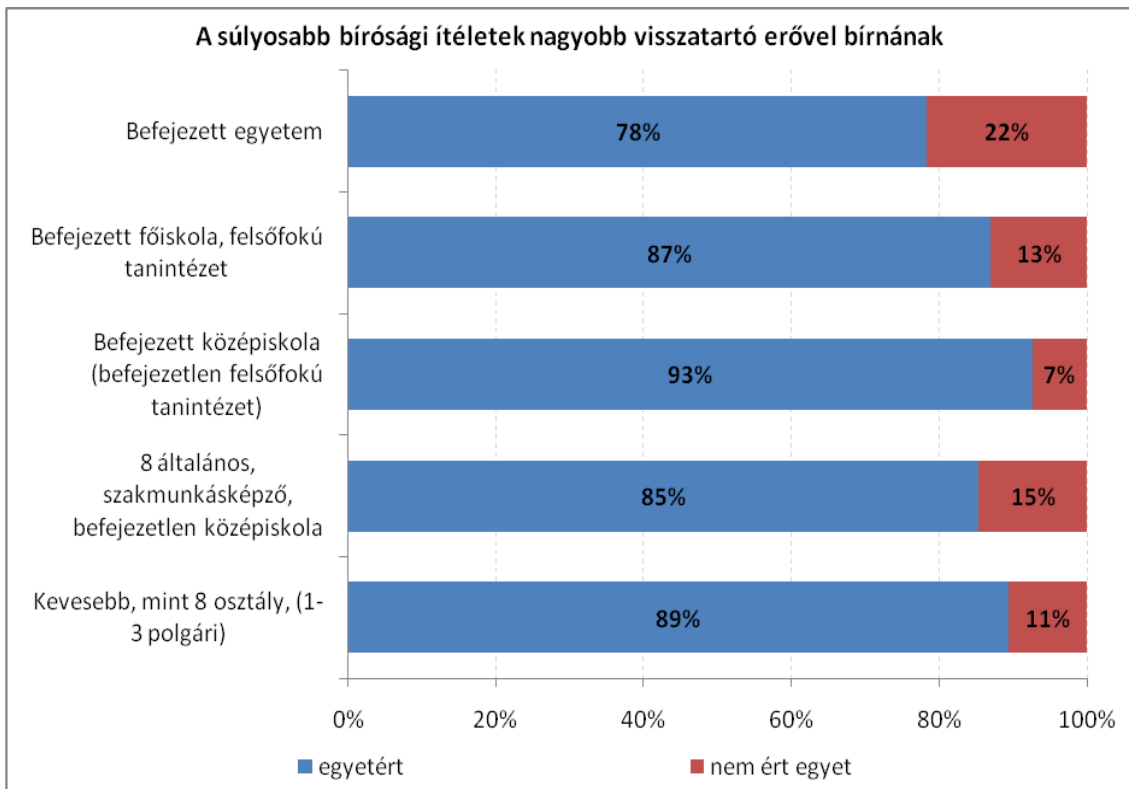
⁴³ p = 0,007 ; k = 0,086

30. ábra A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét / szubjektív anyagi helyzet⁴⁴

A bírósági ítéletek súlyossága és a bűnözés csökkenése közötti összefüggést a társadalom többsége igaznak vélte. Az egyes társadalmi csoportok között kevés szignifikáns eltérést találunk. Ezeknek egyike a különböző iskolai végzettséggel rendelkezők csoportja. Legkevésbé a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők értenek egyet ezzel az állítással, igaz körükben is nagy többségbe kerülnek az egyetértők (78 %). Ez a véleménykülönbség fakadhat abból is, hogy ebben a csoportban (éppen magasabb kvalifikáltságukból eredően) lehet, hogy magasabb azoknak az aránya, akik a bűnelkövetés prevencióját több dimenzióban, nem ennyire kizárólagosan a büntetés szigorításával vélik megvalósíthatónak. A többi végzettségi csoportban 90 % körül mozog az egyetértők aránya.

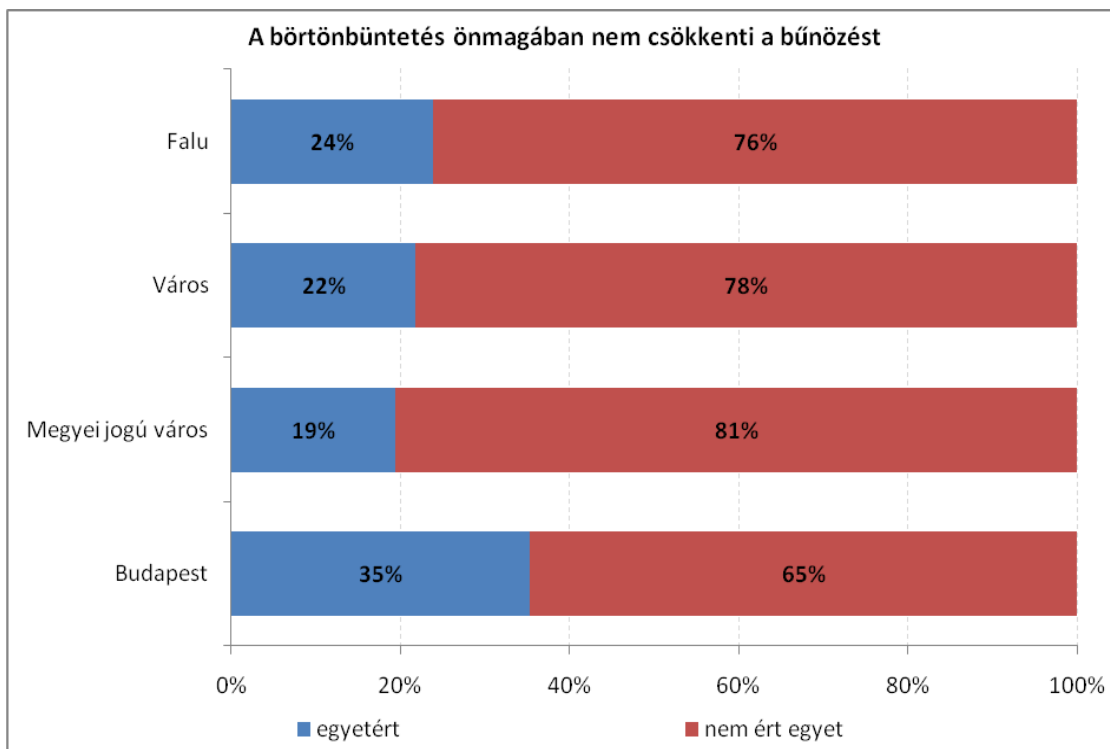
⁴⁴ $p = 0,000$; $k = -0,102$

31. ábra A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának / iskolai végzettség⁴⁵

Ahogy az alapeloszlások tárgyalásánál is láttuk a hangsúly a súlyosabb börtönbüntetésekén van. A többség szerint a börtönbüntetés önmagában csökkenti a bűnözést. Szignifikánsan eltérő csoportokat a reprezentatív mintában csak településtípus szerinti bontásban találunk. Budapesten az átlagosnál nagyobb arányban (35 %) vannak azok, akik szerint a börtönbüntetés önmagában nem bír visszatartó erővel. A többi településtípuson élők körében ez az arány 20 % körül mozog.

⁴⁵ p = 0,013 ; k = 0,012

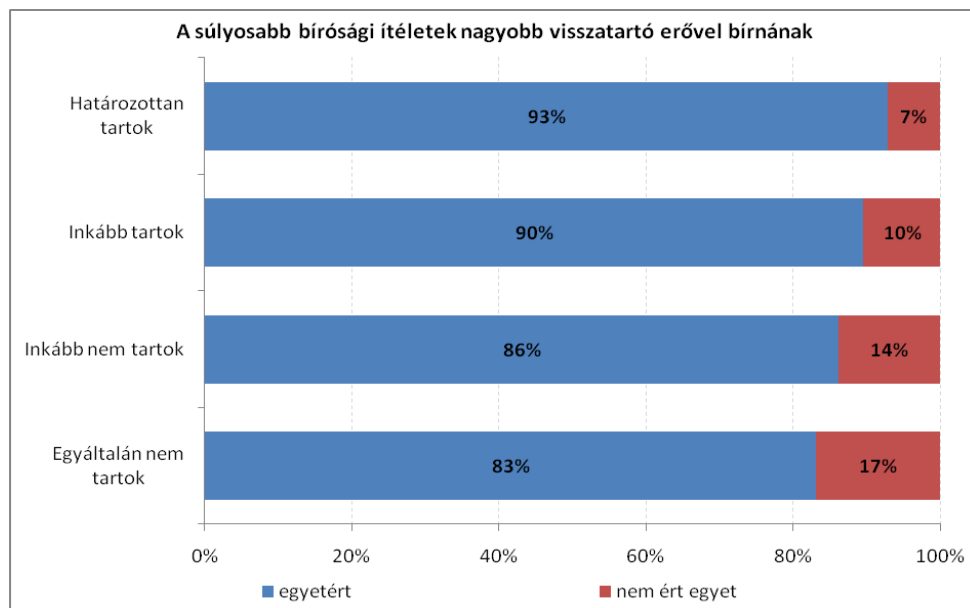

32. ábra A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést / településtípus⁴⁶

Megvizsgáltam azt is, hogy a büntetési tételek szigorításával való egyetértést befolyásolja-e az, hogy a válaszoló volt-e már sértett, vagy fél-e attól, hogy a jövőben sértetté válik. Az adatok azt mutatták, hogy a múltbeli események nem befolyásolják a válaszadó véleményét⁴⁷. Az azonban, hogy mit „várnak” a jövőtől már szignifikáns különbséget mutat. Akik jobban félnek az áldozattá válástól, azok hajlamosabbak voltak a szigorúbb bírósági ítéleteknek nagyobb preventív erőt tulajdonítani.

⁴⁶ $p = 0,002$; $k = 0,065$

⁴⁷ $p = 0,062$; $k = 0,035$

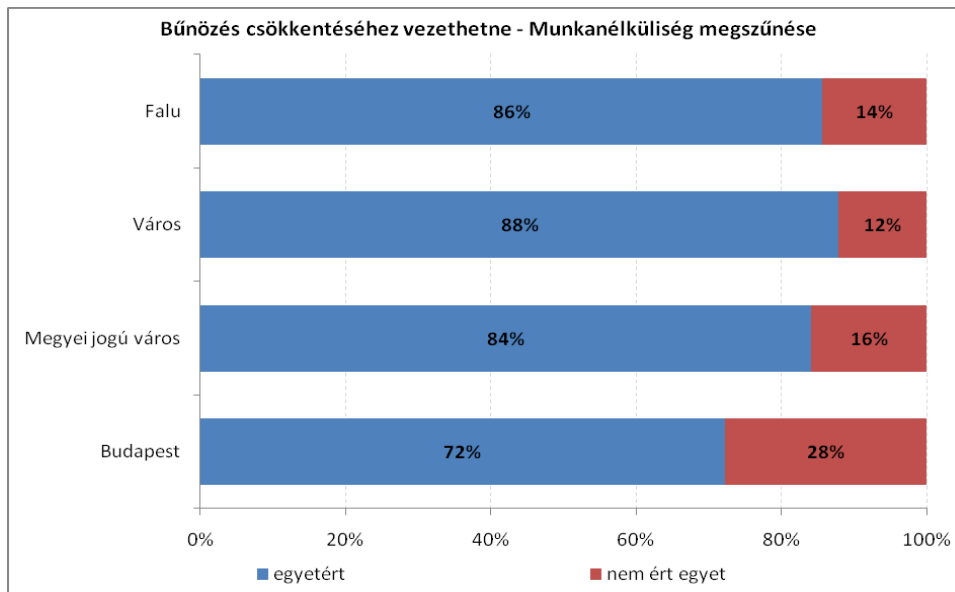

33. ábra A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának/ Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?⁴⁸

Ahogy korábban már bemutattam, különböző állításokat fogalmaztam meg az-
zal kapcsolatban, hogy milyen események fennállása esetén csökkenne a bűnözés.

Az első ilyen esemény a munkanélküliség megszűnése. A megkérdezettek álta-
lában jelentős szerepet tulajdonítottak e tényezőnek. A településtípus mentén szigni-
fikáns eltérést találunk ebben a kérdésben. Budapesten vannak legkisebb arányban
azok, akik úgy gondolják, hogy a munkanélküliség megszűnése a bűnözés csökkené-
séhez vezetne. Igaz, a fővárosban is 72 % azoknak az aránya, akik szerint a teljes fog-
lalkoztatottság segítene a bűnözési statisztikák javulásában. A „településlejtőn” lefelé
haladva ennél is nagyobb azoknak az aránya, akik egyetérteneek ezzel az állítással. Ez
az eredmény gyaníthatóan visszavezethető a munkanélküliségi adatok települések
szerinti megoszlására. A munkanélküliség lakóhelyen való elterjedtségének megta-
pasztalása és a bűnözés észlelése az emberek gondolkodásában ok-okozati összefü-
gésnéppen képeződhet le. Az e téren jobban sújtott városokban, falvakban ez a kapcsó-
lat erősebbnek tűnhet.

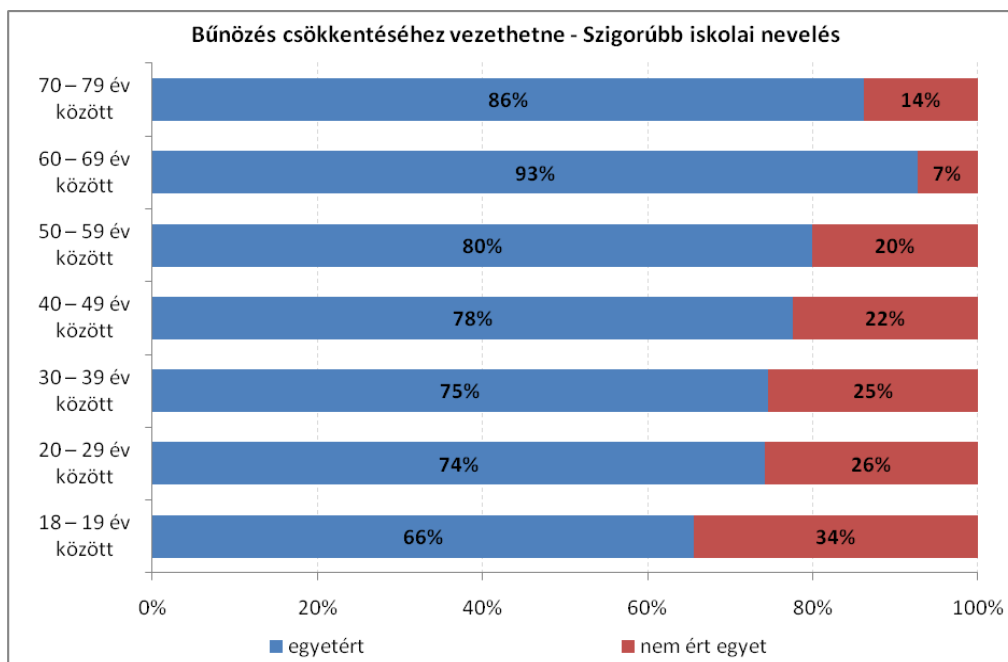
⁴⁸ p = 0,037 ; k = 0,092

34. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Munkanélküliség megszűnése / településtípus⁴⁹

A szigorúbb iskolai nevelés esetében is találunk olyan változót, mely szignifikáns különbségeket mutat az egyes csoportok között.

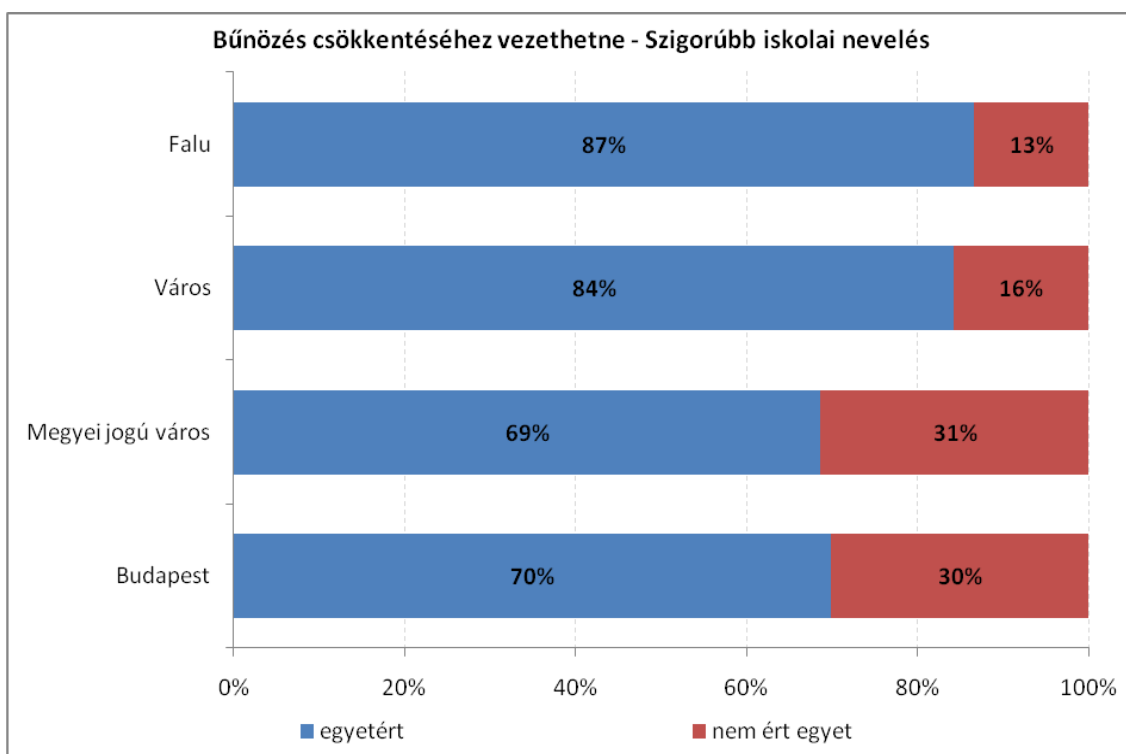
Látható, hogy minél idősebb valaki, annál inkább egyetért azzal az állítással, hogy a szigorúbb iskolai nevelés a bűnözés csökkenéséhez vezetne. A legfiatalabb korosztály esetében 66 % vélekedik így, míg a legidősebbek körében már 90 % körüli ez az arány. Az iskola nevelő hatása úgy tűnik az eltelt évekkkel párhuzamosan meghatározóbb fénybe kerül.

35. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Szigorúbb iskolai nevelés / életkor⁵⁰

⁴⁹ p = 0,000 ; k = 0,114

A településtípusok szerinti bontás esetében is a várakozásoknak megfelelő adatokkal találkozhatunk. A kisebb településeken nagyobb arányban foglalnak állást a konzervatív vélemény mellett, míg a nagyobb településeken kisebb ezeknek az aránya, de még itt is jelentős többségben vannak a szigorúbb iskolai nevelés támogatói. A zártabb közösségek hajlamosabbak konzervatívabb vélemények kialakítására és fenntartására.

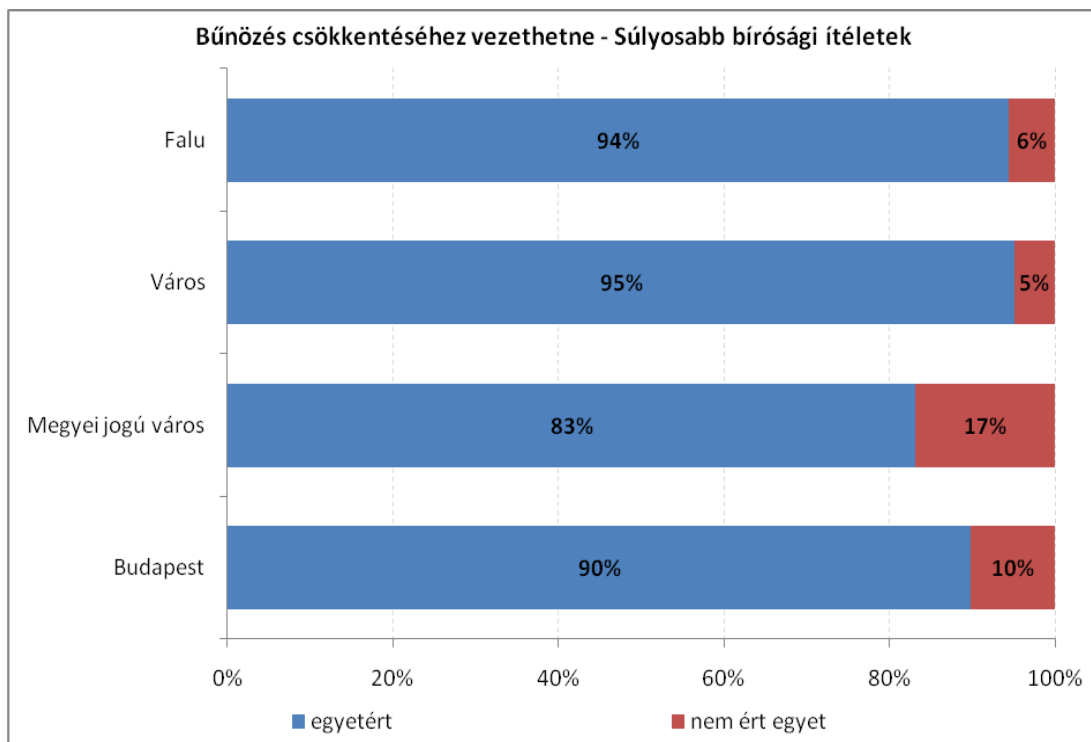
36. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Szigorúbb iskolai nevelés / településtípus⁵¹

Ahogy láttuk korábban, a súlyosabb bírósági ítéletekben látják az emberek az egyik fontos kulcsát a bűnözés visszaszorításának. Ebben a kérdésben igen egységesnek mutatkozik a társadalom.

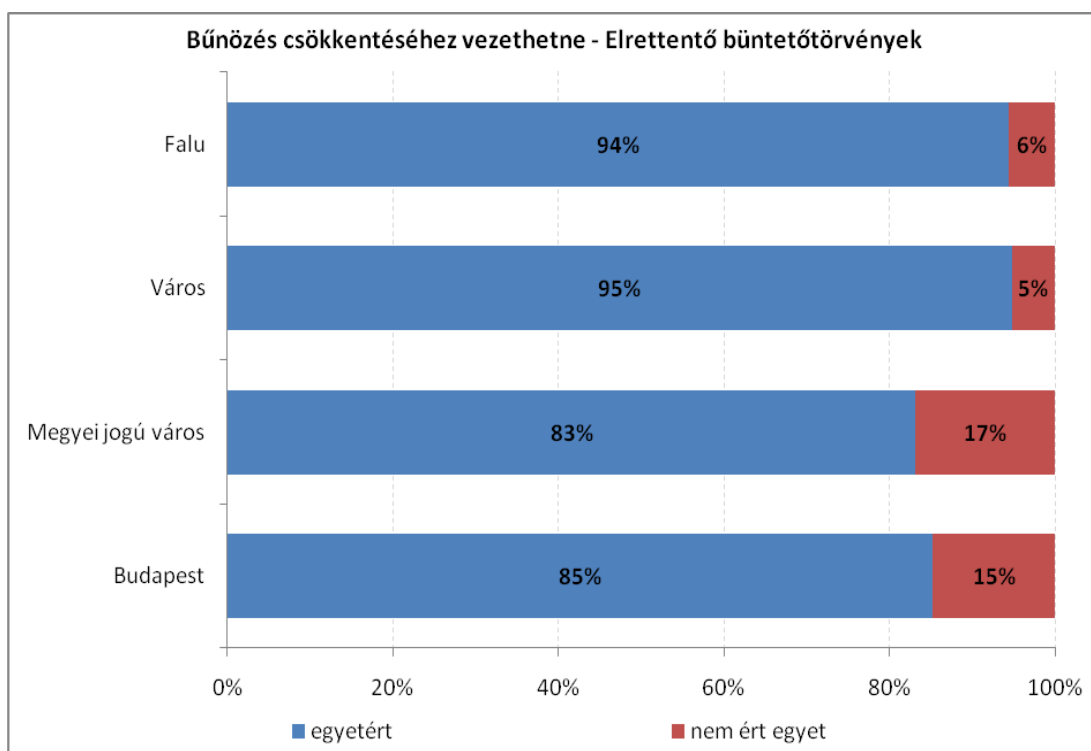
Szignifikáns eltérés a súlyosabb bírósági ítéletek elrettentő hatására vonatkozólag csak a településtípus szerinti bontásban volt. Mindkét esetben feltűnik, hogy a fővárosban és a megyei jogú városokban élők valamivel kisebb arányban értenek ezekkel egyet, de még itt is nagy többségben vannak az ezeket támogatók.

⁵⁰ $p = 0,000$; $k = 0,145$

⁵¹ $p = 0,000$; $k = 0,177$

37. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Súlyosabb bírósági ítéletek / településtípus⁵²

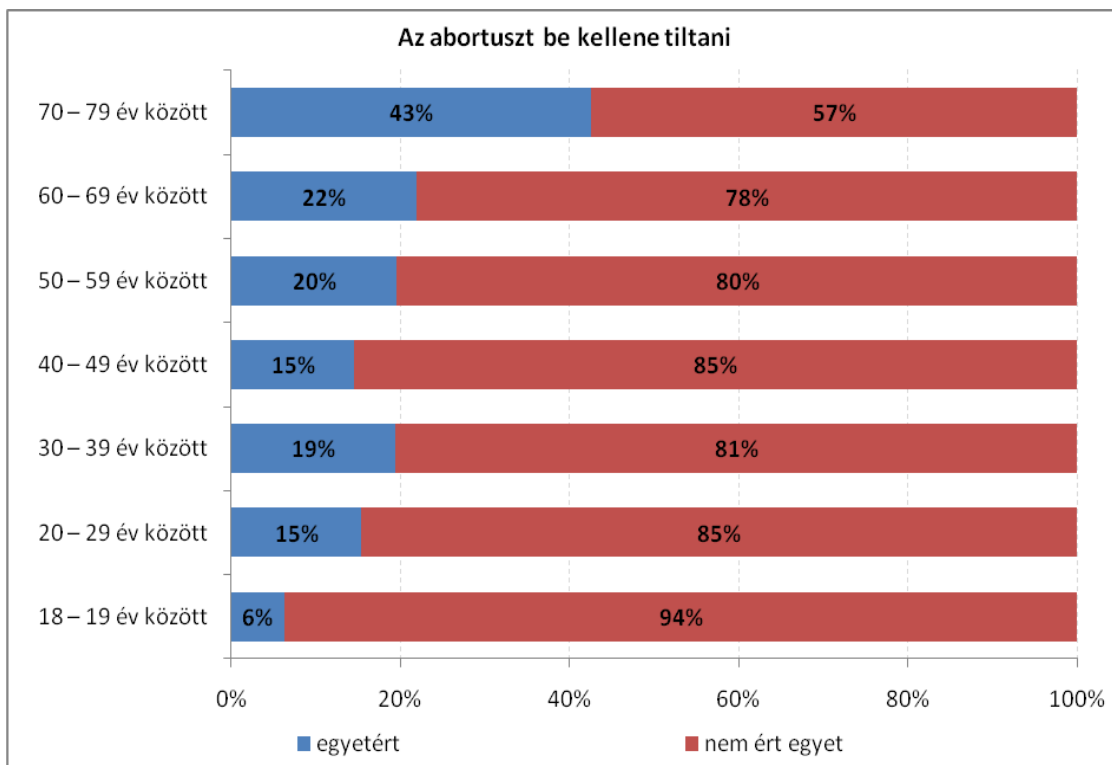
38. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Elrettentő büntetőtörvények / településtípus⁵³

Ahogy az alapeloszlásokat tárgyaló fejezetben, úgy itt is szólni kell a jogalkotáshoz, jogalkalmazáshoz kapcsolódó két állításról. Az abortusz tiltását a többség

⁵² $p = 0,000$; $k = 0,106$

⁵³ $p = 0,000$; $k = 0,146$

nem támogatta. A különféle társadalmi csoportok esetében ez az elutasítottság különböző mértékű. Ahogy arra számítani lehet a más-más korosztályok eltérően ítélik meg ezt a kérdést. Mint korábban már említettem, az abortusz kérdésköre bizonyos mértékben méri a gondolkodás konzervatív, illetve liberális jellegét. Ezt vélem igen halványan meghúzódní a korosztály és az iskolázottság szerint bontott csoporteredmények háttérében. A fiatalabbak és a magasabb végzettségűek inkább hajlanak a liberálisabb megközelítés felé ebben a témában.

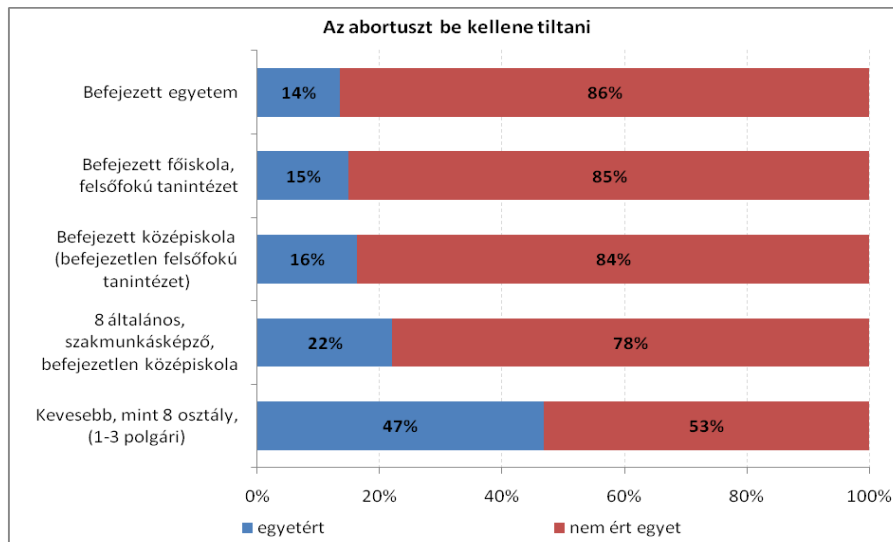

39. ábra Az abortuszt be kellene tiltani / életkor⁵⁴

A legfiatalabb korosztály (18-19 évesek) mindössze 6 %-a ért egyet az abortusz tilalmával. A kor előrehaladtával egyre nagyobb arányban találunk ezzel egyetértőket, és a legidősebbek között (70-79 évesek) már 43 % azoknak az aránya, akik egyetértenének az abortusz betiltásával.

Az iskolai végzettség szerint is eltérő véleményeket találunk a különböző csoportokban.

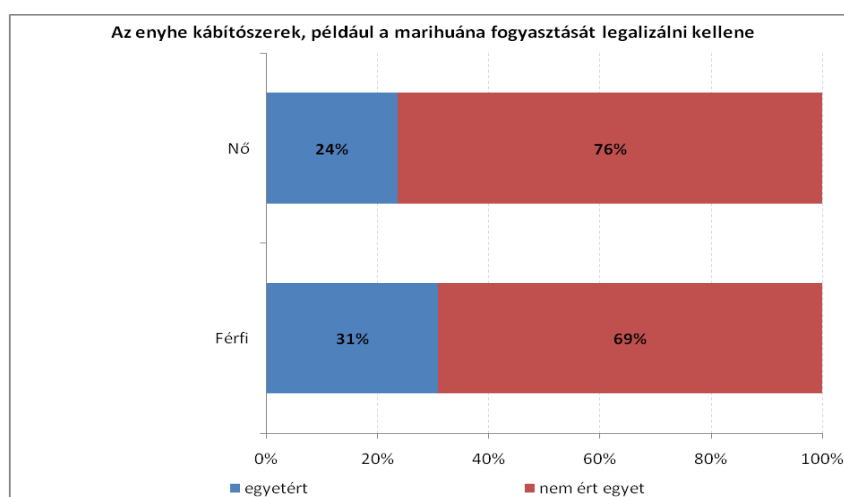
⁵⁴ p = 0,000 ; k = 0,148

40. ábra Az abortuszt be kellene tiltani / iskolai végzettség⁵⁵

A legalább érettséggel rendelkezők között 15 % körül találjuk azoknak az arányát, akik egyetérteneek az abortusz betiltásával, azonban a 8 általánossal, szakmunkás bizonyítvánnyal, vagy befejezetlen középiskolával rendelkezők körében már 22 %, a kevesebb mint 8 általánossal rendelkezők körében 47 % ezeknek az aránya.

A másik ilyen kérdés az enyhe drogok legalizálását firtatta. A nagy többség – ahogy azt bemutattam korábban – ellenezte a jelenlegi szabályozás enyhítését. Azonban néhány társadalmi csoportban szignifikáns eltéréseket találunk ebben a kérdésben. Az adatok itt is úgy értelmezhetők, mint az abortusz témájával kapcsolatban (konzervativizmus – liberalizmus dimenzió).

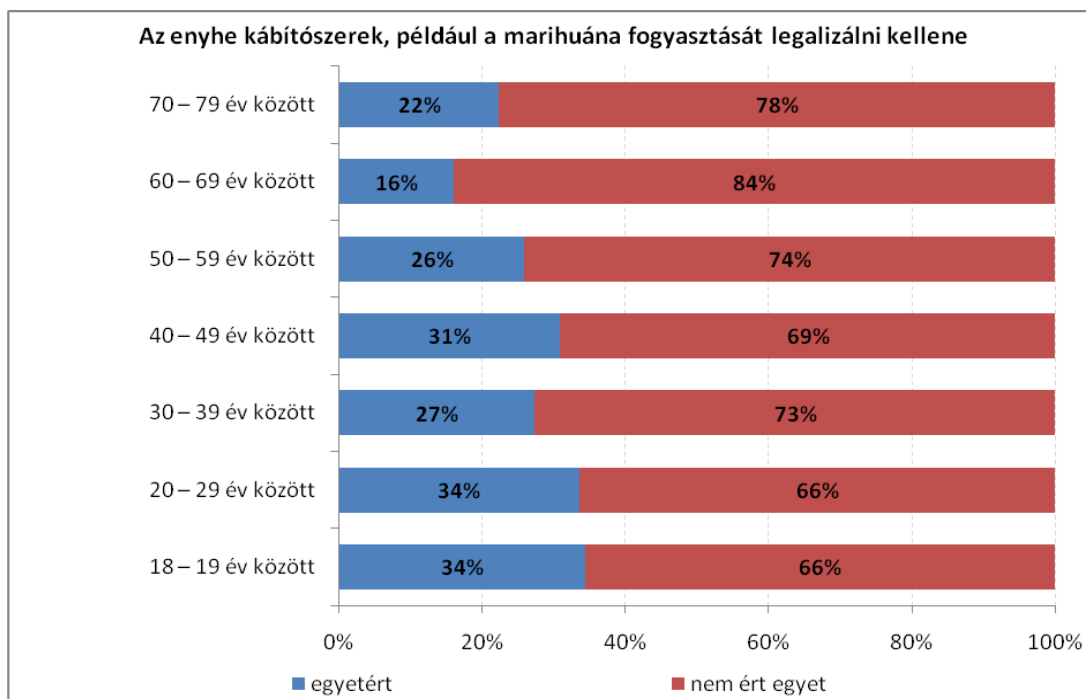

41. ábra Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene / kérdezett neme⁵⁶

⁵⁵ $p = 0,000$; $k = -0,128$

Ahogy látjuk, a férfiak megengedőbbek ebben a kérdésben, 31 %-uk a legalizálás mellett foglal állást, szemben a nők 24 %-os arányával.

Az életkor szerinti bontásban is szignifikáns kapcsolatot találunk. Ebben az esetben is a várakozásoknak megfelelően a fiatalabb korosztály a megengedőbb, míg az idősebbek elutasítóbbak.

42. ábra Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene / életkor⁵⁷

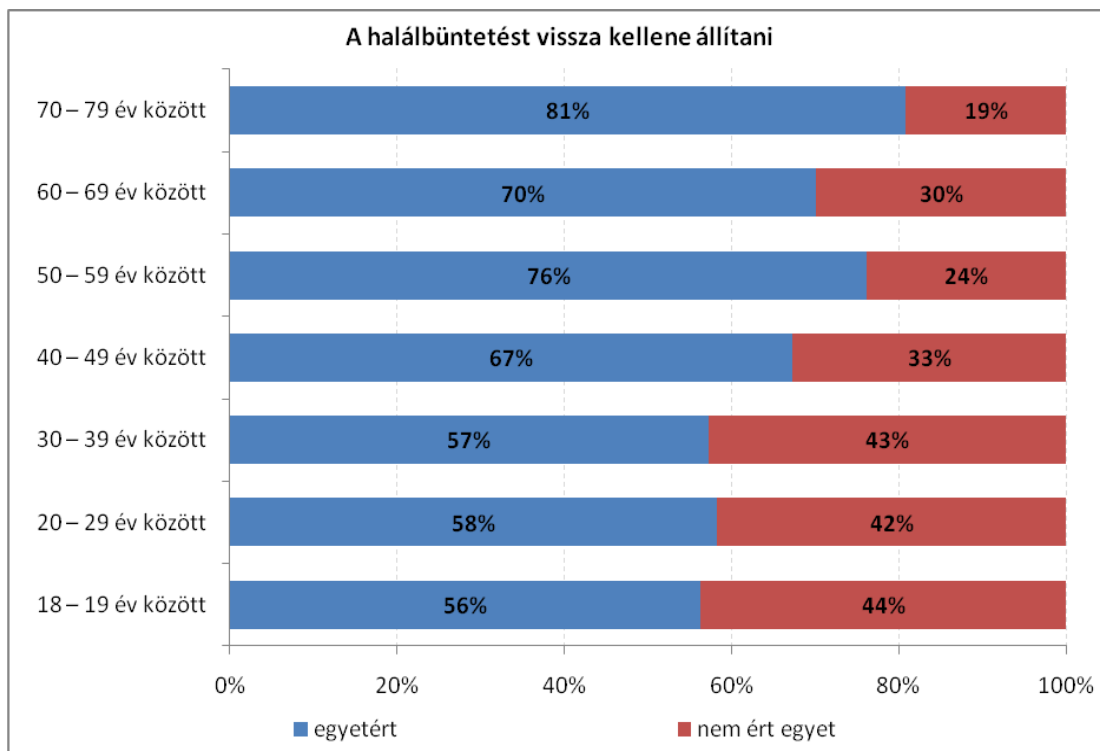
3.5.2 Halálbüntetés

Ahogy korábban láttuk a társadalom többsége – szemben a jogászokkal – támogatja a halálbüntetés visszaállítását (3.2.1.1-es fejezet). Érdekes megvizsgálni, hogy mely társadalmi csoportokban kerülnek többségbe a támogatók, illetve az ellenzők. E kérdésben is értelmező erővel bír a feltételezett konzervativizmus – liberalizmus dimenzió. A különböző csoportbontásokban bemutatandó eredmények ennek plauzibilitását támogatják. A csoportok között a relatív különbségek itt is megmutatkoznak, de a halálbüntetéssel kapcsolatban abszolút értékben (a budapesti, illetve a diplomás mintát kivéve) a visszaállítást igénylő vélemények dominálnak.

⁵⁶ $p = 0,009$; $k = -0,083$

⁵⁷ $p = 0,016$; $k = -0,103$

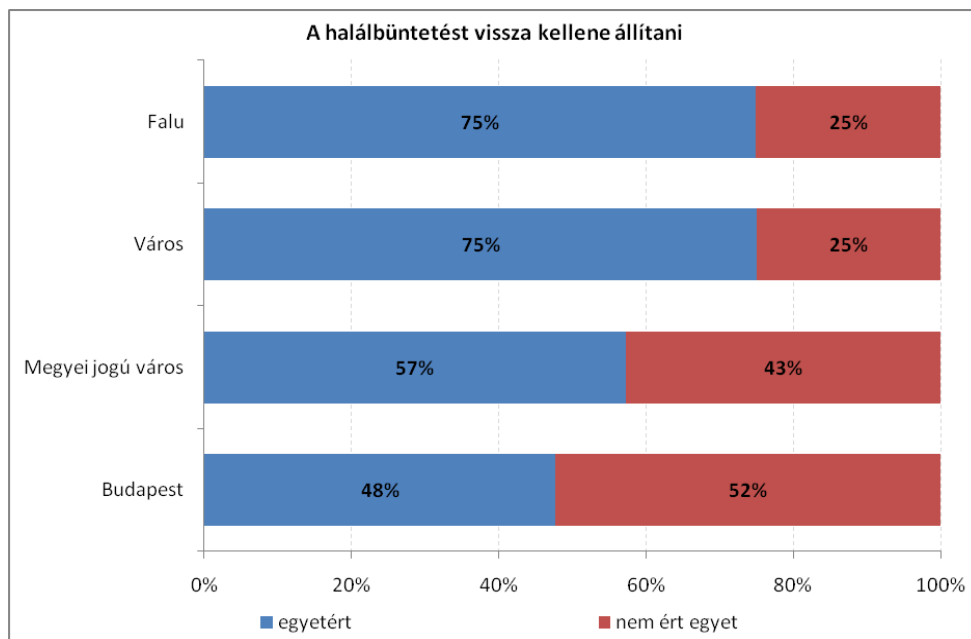
Szignifikáns összefüggés mutatkozik a korcsoportok szerinti bontás esetében. Az összefüggés egyértelmű: minél idősebb valaki, annál inkább a halálbüntetés visszaállítását pártolja. A 70-79 évesek 81 %-a ért egyet a halálbüntetés visszaállításával, a 30-39 évesek között az arányuk már 60 % alá (57 %) esik, és a 18-19 évesek között éri el a minimumát 56 %-kal.

43. ábra A halálbüntetés vissza kell állítani / életkor⁵⁸

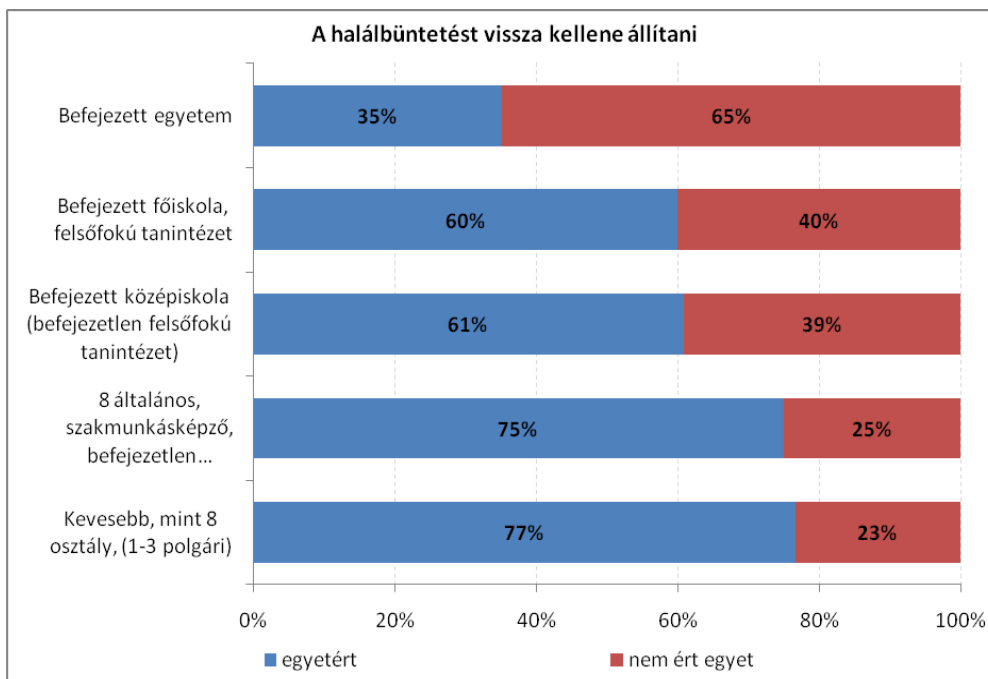
A falvakban és a városokban is 75 % azoknak az aránya, akik egyetértenének a halálbüntetés visszaállításával. A megyei jogú városokban 57 % az egyetértők aránya. A Budapesten élők kirínak ebből a mintázatból. Ők olyan társadalmi csoportot képviselnek, amelyben többségbe kerülnek a visszaállítást ellenzők (48 % az egyetértők és 52 % az ellenzők aránya).

⁵⁸ $p = 0,000$; $k = 0,161$

44. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / településtípus⁵⁹

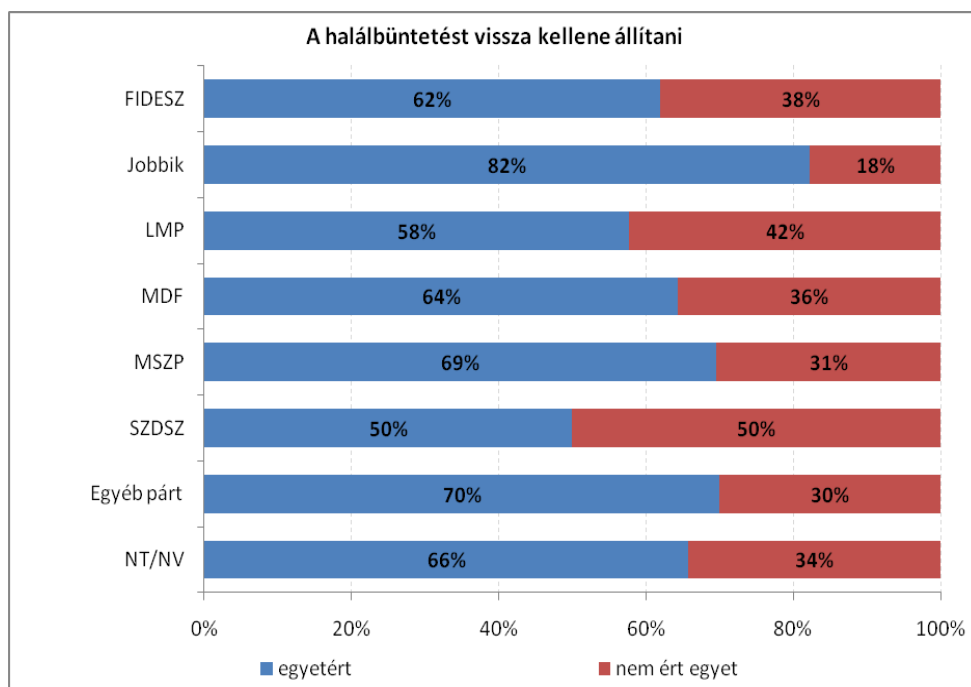
A maximum 8 általánost végzettek között jóval 70 % feletti a támogatók aránya (77, illetve 75 %), de még a középiskolai és főiskolai végzettséggel rendelkezők körében is 60 % körüli a visszaállítást támogatók aránya. Az iskolai végzettség szerinti bontásban az egyetlen társadalmi csoport, ahol jelentős többségben vannak a halálbüntetés visszaállítását ellenzők, az a diplomások csoportja. Itt kétharmad az ellenzők és egyharmad a támogatók aránya.

45. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / iskolai végzettség⁶⁰

⁵⁹ $p = 0,000$; $k = 0,219$

Ugyancsak jelentős különbségeket figyelhetünk meg az egyes pártok támogató csoportjai között. Minden politikai szervezet támogatói között többségbe kerülnek a halálbüntetést preferálók csoportjai, de feltűnő, hogy a Jobbik támogatóinak 82 %-a pártolja a halálbüntetés visszaállítását, ilyen magas aránnyal egyik párt szimpatizánsai között sem találkozhatunk. Az sem meglepő, hogy a tisztán liberális értékeket valló SZDSZ szavazói között a legalacsonyabb támogatottságú (50 %) egy erre vonatkozó elképzelés. A két végpont közötti pártválasztók talán azért is szóródnak ilyenképpen, mert „pártjuk” nem tette ennyire explicitté viszonyulását a halálbüntetés újbóli bevezetésével kapcsolatban.

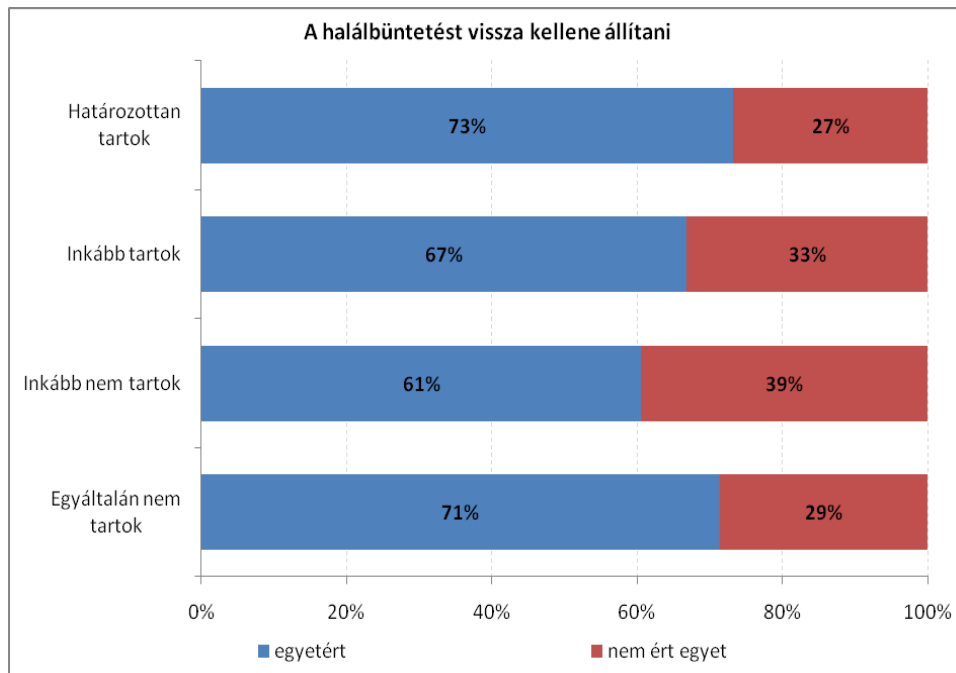

46. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / pártpreferencia⁶¹

Érdekes módon azzal nem függött szignifikánsan össze a halálbüntetés visszaállítására vonatkozó nézet, hogy valaki volt-e már bűncselekmény áldozata. A vélemények azonban összefüggést mutattak azzal, hogy tart-e attól valaki, hogy bűncselekmény áldozatává válik.

⁶⁰ $p = 0,000$; $k = -0,189$

⁶¹ $p = 0,005$; $k = -0,014$

47. ábra A halálbüntetést vissza kellene állítani / Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává váljak?⁶²

Ahogy látjuk, legnagyobb arányban a halálbüntetés visszaállításával egyetértők azok között találhatóak, akik határozottan tartanak egy sérelmükre elkövetett bűncselekménytől. Ezután egy csökkenő tendenciát látunk, azonban az utolsó kategóriában ismét nő a halálbüntetést támogatók aránya.

A reprezentatív minta válaszadói közül a halálbüntetés visszaállítását igénylők⁶³ elsősorban a fennálló rendszert kritizálók köréből kerültek ki. Erre utal, hogy a rendszerkritikai mutató⁶⁴ korrelációt mutatott a halálbüntetés visszaállítását igénylők véleményével⁶⁵ (lásd 6. számú Melléklet).

A halálbüntetés visszaállításának hívei egyébként bezárkózó gondolkodásúaknak tekinthetők, a globalizációs folyamatoknak⁶⁶ egyértelműen csak negatív hatást tulajdonítottak⁶⁷.

A halálbüntetés visszaállítása mellett érvelők a jelenlegi igazságszolgáltatási rendszert⁶⁸ kevésbé fogadták el⁶⁹, ezen kívül antiglobalista nézeteket, miszerint „a

⁶² $p = 0,028$; $k = 0,096$

⁶³ Lásd K.12.3.

⁶⁴ q.11

⁶⁵ $p = 0,000$; $k = 0,216$

⁶⁶ Lásd K.23.

⁶⁷ $p = 0,001$; $k = -0,304$

⁶⁸ Lásd K.13.

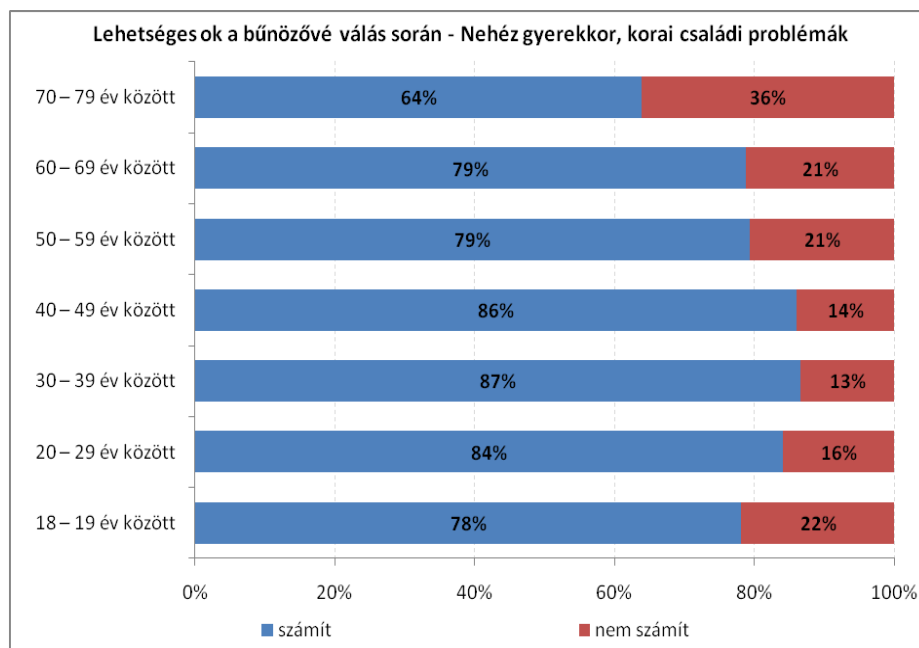
⁶⁹ $p = 0,001$; $k = -0,216$

külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűncselekmények elkövetésének kockázatát”⁷⁰ vallottak⁷¹ (q.13. és K.23.5.).

3.5.3 A bűnelkövetés okai

Az alapeloszlásokat vizsgálva láttuk, hogy a két minta között nem látható jelentős különbség, sőt a bűnözés okaként felsorolt 12 lehetséges tényező sem mutatott jelentős eltéréseket, így érdekes lehet, hogy az egyes társadalmi csoportok között felfedezhetünk-e valamiféle differenciát ebben a kérdésben.

A nehéz gyerekkor, a családi problémák esetében azt láthatjuk, hogy az „aktív szülőkorúak” nagyobb arányban vélik úgy, hogy ez a tényező szerepet játszik a bűnözővé válásban. Mindemellett érdemes megjegyezni, hogy a társadalom egészére jellemző, hogy hangsúlyosnak érzi ezt a tényezőt.

48. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nehéz gyerekkor, korai családi problémák / életkor⁷²

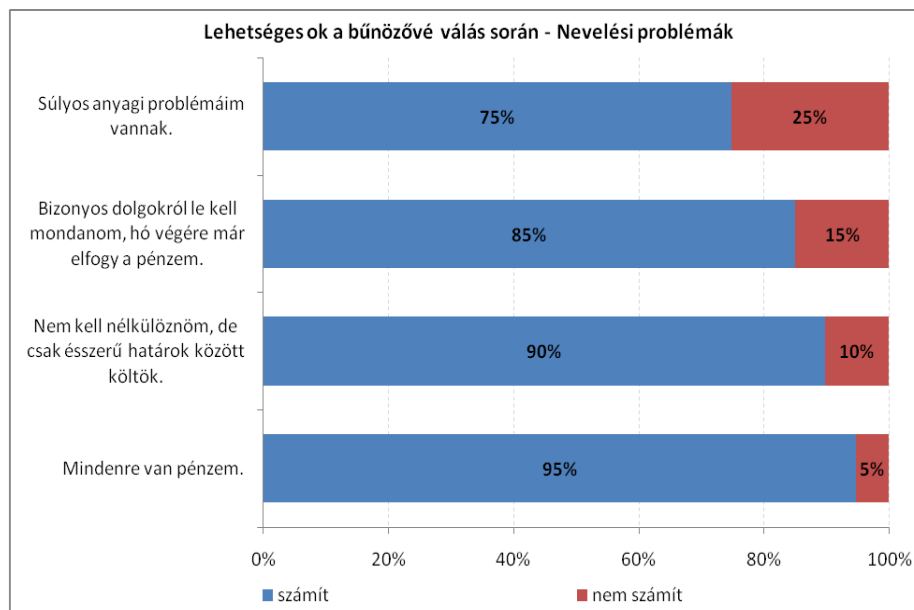
A nevelési problémák esetében csak az anyagi helyzet mutatott szignifikáns összefüggést. A legtehetősebbek a nevelési problémákat nagyon fontos okként tartják számon, hiszen 95 %-uk szerint ez számít a bűnözővé válás során. A legrosszabb anyagi helyzetben lévők mindössze 75 %-a gondolkozik ugyanígy. A különbségek itt

⁷⁰ Lásd K.23.5.

⁷¹ $p = 0,001$; $k = -0,256$

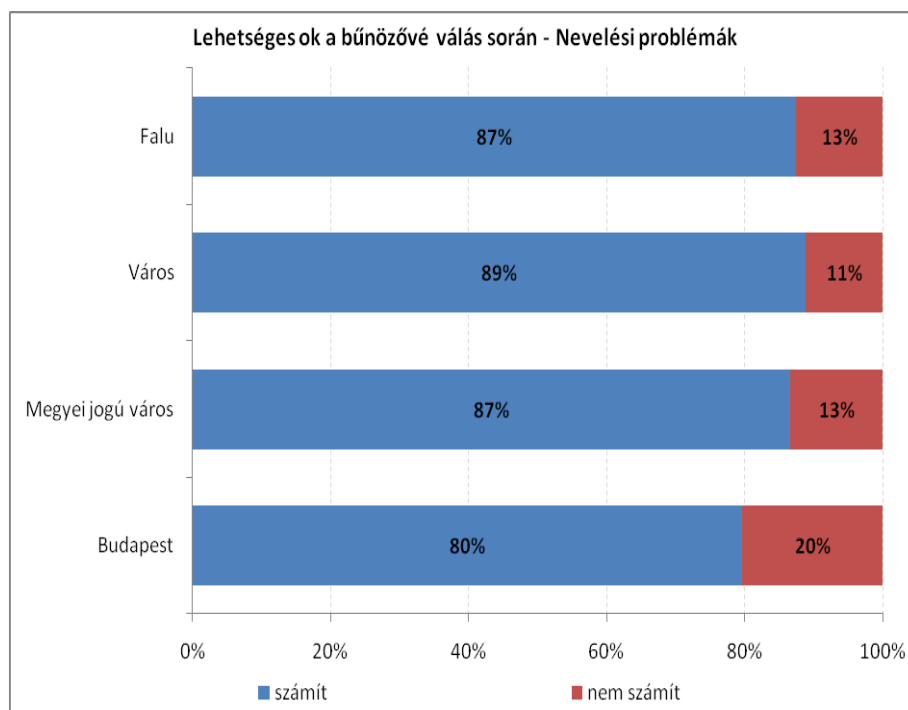
⁷² $p = 0,000$; $k = -0,118$

is csak relatívnak tekinthetők, mivel minden csoport jelentős hatást tulajdonít a nevelésnek.

49. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nevelési problémák / szubjektív anyagi helyzet⁷³

Érdekes összefüggés, hogy településtípus szerint is másként ítélik meg a nevelési problémák szerepét a bűnözővé válás esetében a válaszadók.

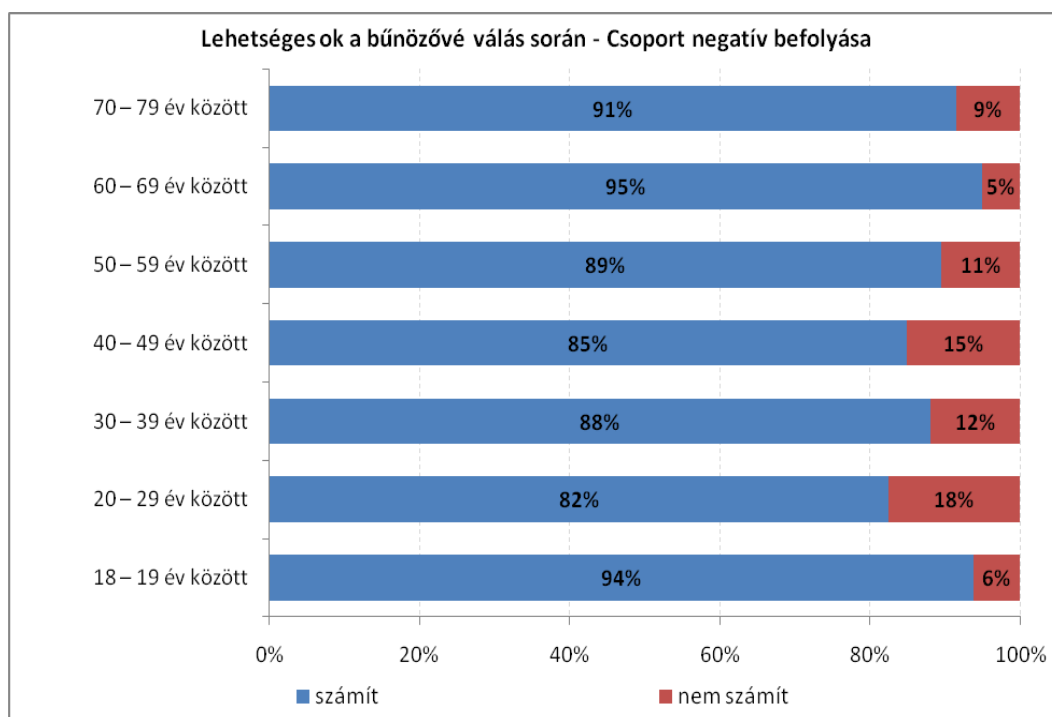

50. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nevelési problémák / településtípus⁷⁴

⁷³ $p = 0,000$; $k = -0,129$

A fővárosiak kevésbé gondolják ezt fontosnak, mint a többi településtípuson élők.

A külső tényezők csoportjába sorolható ezeken kívül még a csoport negatív hatása, ami csak a korrall mutat szignifikáns összefüggést.

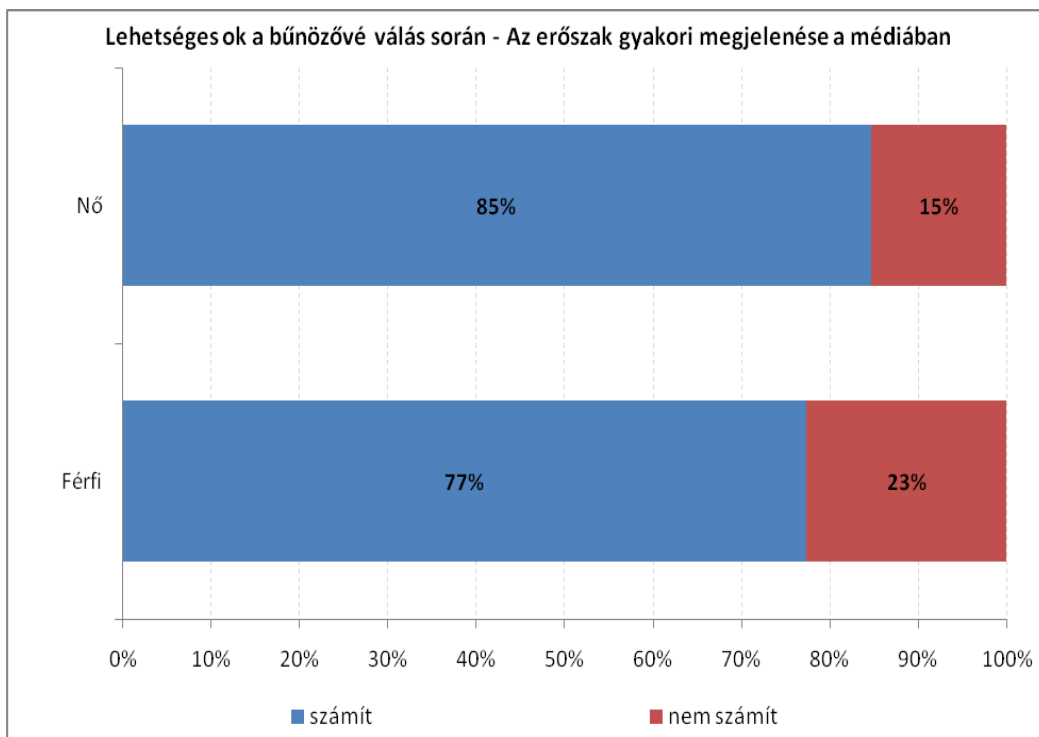
51. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Csoport negatív befolyása / életkor⁷⁵

Érdekes, hogy egy U-alakú görbére hasonlít az életkor szerinti eloszlás, azaz a legfiatalabbak és a legidősebbek szerint számít leginkább a csoport hatása a bűnözővé válás során. Ez azt jelentheti, hogy az érintettek (18-19 évesek) és a fiatalokat „legtávolabbról” figyelők, az idősek vélekednek úgy, hogy a csoport hatása fontos.

Fontos összefüggéseket találunk a médiában látható erőszakkal kapcsolatban. A nők nagyobb arányban gondolják úgy, hogy ez fontos szerepet játszik a bűnözővé válás során.

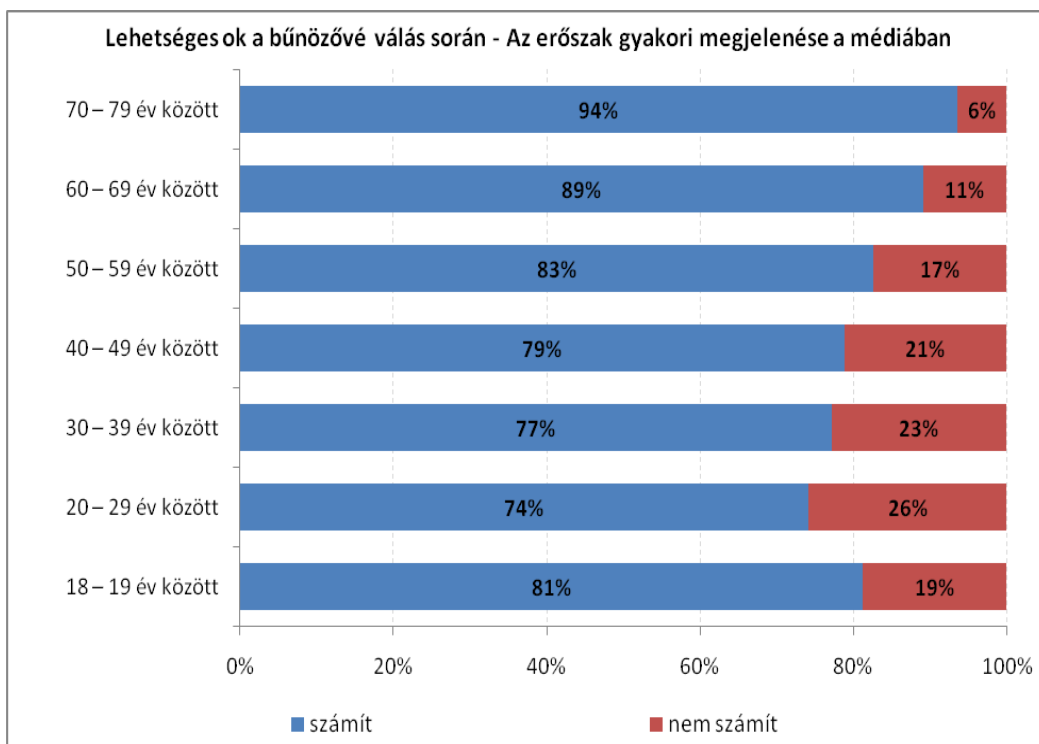
⁷⁴ $p = 0,032$; $k = 0,072$

⁷⁵ $p = 0,015$; $k = 0,085$

52. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Az erőszak gyakori megjelenése a médiában / a kérdezett neme⁷⁶

Ahogy látjuk a nők 85 %-a a férfiak 77 %-a gondolja ezt fontos tényezőnek. A nők fokozott erőszak-elutasító attitűdje is megmutatkozhat ebben az eredményben

53. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Az erőszak gyakori megjelenése a médiában / életkor⁷⁷

⁷⁶ p = 0,003 ; k = 0,093

A korábban már megfigyeltekhez hasonlóan az életkor esetében a fiatalok kevésbé érzik felelősnek a médiát, mint az idősebbek. A fiatalok 75-81 %-a tartja ezt fontos szempontnak, ezzel szemben az idősek már 90 % feletti arányban válaszolnak így. A reakciókban ismét szerepet kaphat az, hogy a fiatalok eltávolítják maguktól ezt a problémát, valamint az, hogy az idősebbek a világ – benne a média – megváltozásával magyarázzák azt, hogy miért válik valaki bűnözővé.

Ebben a kérdésben azonban nem találunk szignifikáns eltérést a pártok szavazói csoportjai között, annak ellenére, hogy a pártok médiával kapcsolatos elképzelései igen eltérőnek mutatkoznak. Ezt magyarázhatja, hogy míg a Fidesz és a Jobbik szavazói követik pártjuk véleményét ebben a kérdésben, és negatív kritikát fogalmaznak meg a médiával kapcsolatban, addig az MSZP jóval heterogénabb szavazótáborának véleményét a koruk határozza meg inkább, és így kritikusabbálláspontot foglalnak el.

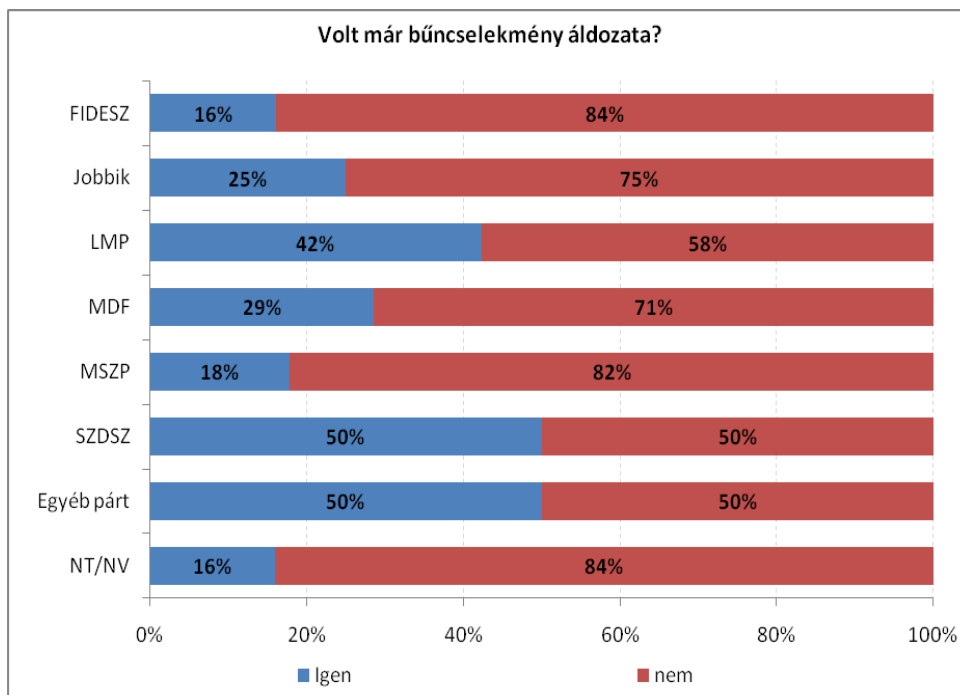
Összefoglalva elmondható, hogy a legnagyobb eltérés az életkor mentén tapasztalható a bűnözést befolyásoló tényezők megítélésében. A fiatalok sokkal kisebb arányban gondolják úgy, hogy bizonyos tényezők szerepet játszanak a bűnözővé válás folyamatában, és ez különösen igaz azokra a tényezőkre, amiket akár önmagukra is igaznak vélhetnek (családi okok, környezet, média hatása).

3.5.4 *Sértett-áldozat*

A szocio-demográfiai változók közül mindössze csak a pártpreferencia mutatott szignifikáns összefüggést azzal, hogy a kérdezett volt-e már bűncselekmény áldozata. Talán meglepő lehet, hogy a településtípussal nem volt szignifikáns kapcsolatban ez a változó, azaz ugyanannyian számoltak be arról, hogy bűncselekmények áldozatai voltak a különböző településtípusokon a községektől Budapestig.

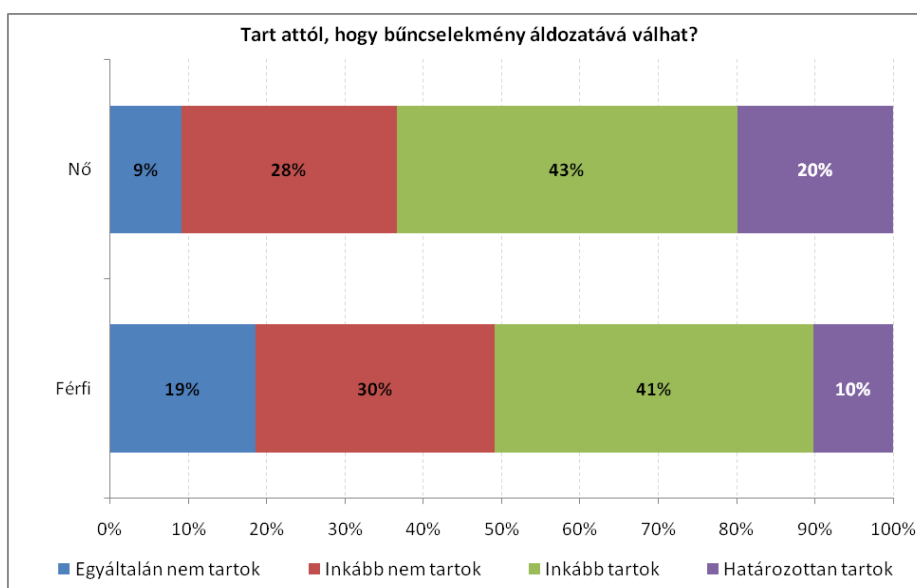
A pártpreferenciával kapcsolatban azt látjuk, hogy a kisebb pártok támogatói nagyobb arányban voltak bűncselekmény áldozatai (feltételezhetjük, hogy a kis elemszám miatt rajzolódik ki ez a kép). A kis pártok között találjuk a liberális nézeteket vallókat. Elképzelhető az is, hogy az ő „ingerküszöbük” e téren alacsonyabb, érzékenységük fokozottabb.

⁷⁷ p = 0,001 ; k = 0,142

54. ábra Volt már bűncselekmény áldozata? / Pártpreferencia⁷⁸

Több szignifikáns összefüggést találunk azzal kapcsolatban, hogy tart-e attól a megkérdezett, hogy bűncselekmény áldozatává válik. Ahogy az alapeloszlások vizsgálatánál is tapasztaltuk (a reprezentatív minta és a jogász minta különbségét), ez jelentheti azt, hogy a különböző élethelyzetek befolyásolják a bűncselekményektől való félelem nagyságát, míg ezt a tények (eddig volt-e bűncselekmény áldozata) nem támasztják alá.

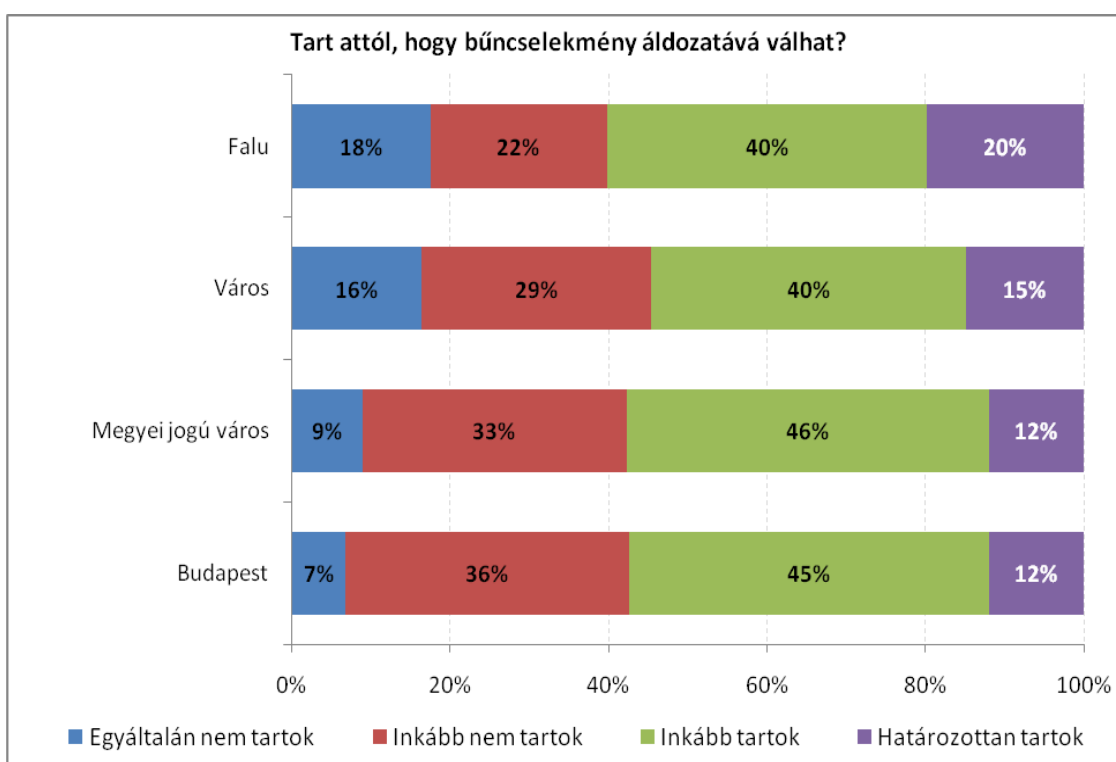

55. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / kérdezett neme⁷⁹

⁷⁸ $p = 0,001$; $k = 0,050$

Látható, hogy a kérdezett neme is meghatározza azt, mennyire tart valaki attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik. A nők közel kétharmada (63 %) fél ettől, szemben a férfiak 51 %-ával. Az is magyarázhatja ezt, hogy a nők gyakrabban élnek meg a valamilyen módon való kiszolgáltatottság helyzetét, ami ezt a félelmet táplálhatja.

Talán ennél még beszédesebb összefüggés, hogy településtípusonként is igen eltérő mintázatot láthatunk. A községekben 20 % azoknak az aránya, akik határozottan tartanak attól, hogy bűncselekmény áldozatává fognak válni. Budapesten ez az arány 12 %-os. A falvakban 18 % számol be arról, hogy egyáltalán nem tart bűncselekménytől, a fővárosban 7 %. Érdekes, hogy a két szélsőséges érték a falvakban a legnagyobb. Ezt azt mutathatja, hogy a falvakban nem egységes a közbiztonságérzet. Ezt a különböző médiumokban megjelenő hírek alátámasztják: nem mindegy, hogy a válaszadó az ország melyik területén él egy községben⁸⁰.

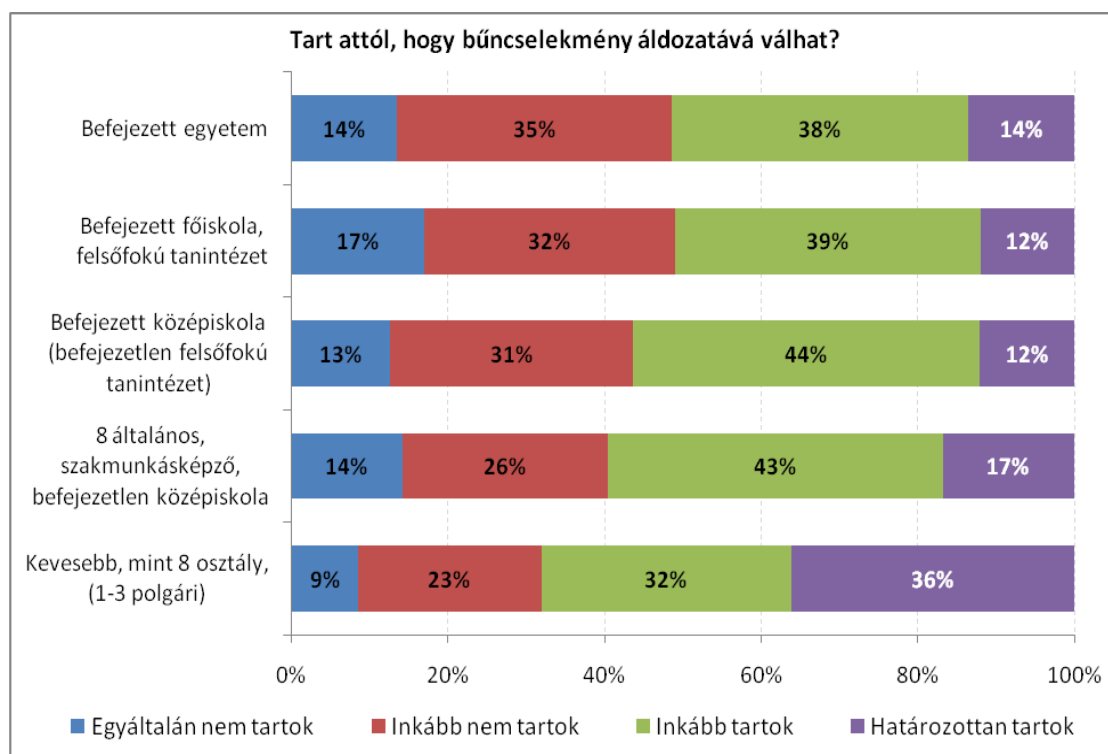
56. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / településtípus⁸¹

⁷⁹ $p = 0,000$; $k = 0,175$

⁸⁰ A minta nagysága azonban ennek az összefüggésnek a vizsgálatára nem ad kellő muníciót, hiszen egy ilyen többdimenziós összefüggés esetén a kis elemszámok miatt értelmezhetetlen eredményeket kapnánk.

⁸¹ $p = 0,000$; $k = 0,005$

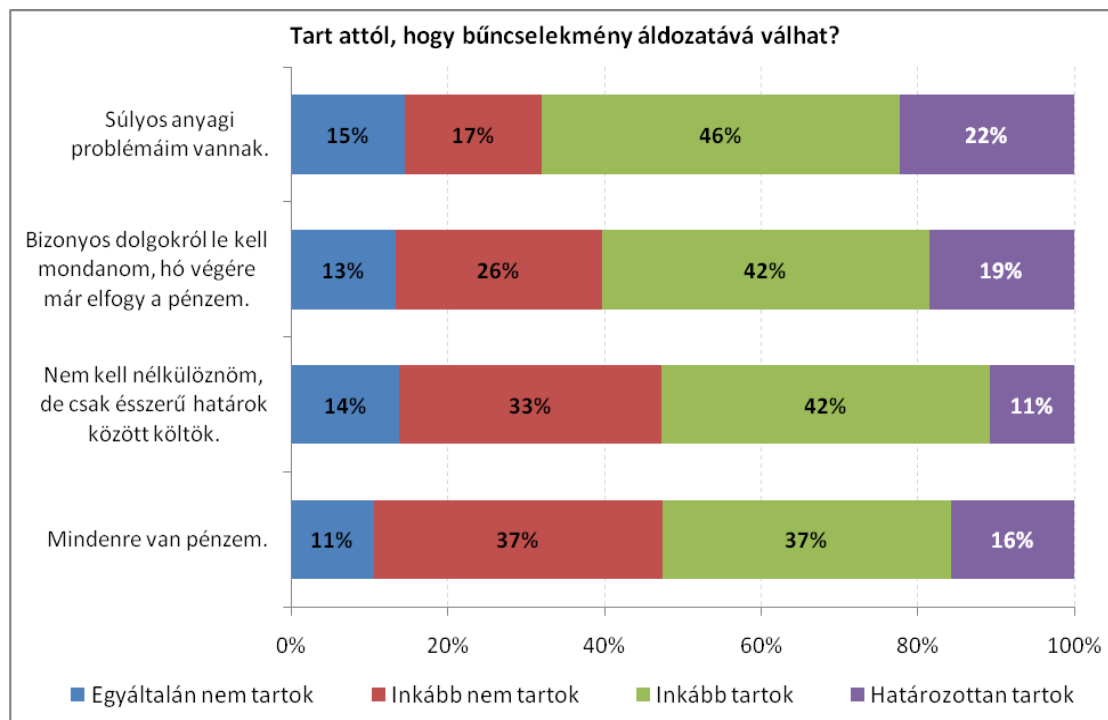
Azt, hogy az élethelyzet meghatározza, hogy ki mennyire tart egy esetleges bűncselekménytől, jól mutatja két további változó hatása is. Az iskolai végzettség esetében azt látjuk, hogy a kevesebb mint 8 általánost végzettek 68 %-a tartja elképzelhetőnek, hogy ilyen cselekmény áldozatává válik. A többi végzettségi típusban nem találunk magas értéket, de az megfigyelhető, hogy minél magasabb valakinek a végzettsége, annál kevésbé valószínűsíti, hogy bűncselekmény áldozata lesz.

57. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / iskolai végzettség⁸²

A szubjektív anyagi helyzet esetében is hasonló összefüggést találunk: minél rosszabbnak ítéli valaki az anyagi helyzetét, annál valószínűbbnek érzi, hogy bűncselekmény áldozatává válik. A súlyos anyagi problémákkal rendelkezők 68 %-a lát esélyt erre, míg a jó anyagi helyzetet bevallók 53 %-a.

⁸² $p = 0,029$; $k = -0,086$

58. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / szubjektív anyagi helyzet⁸³

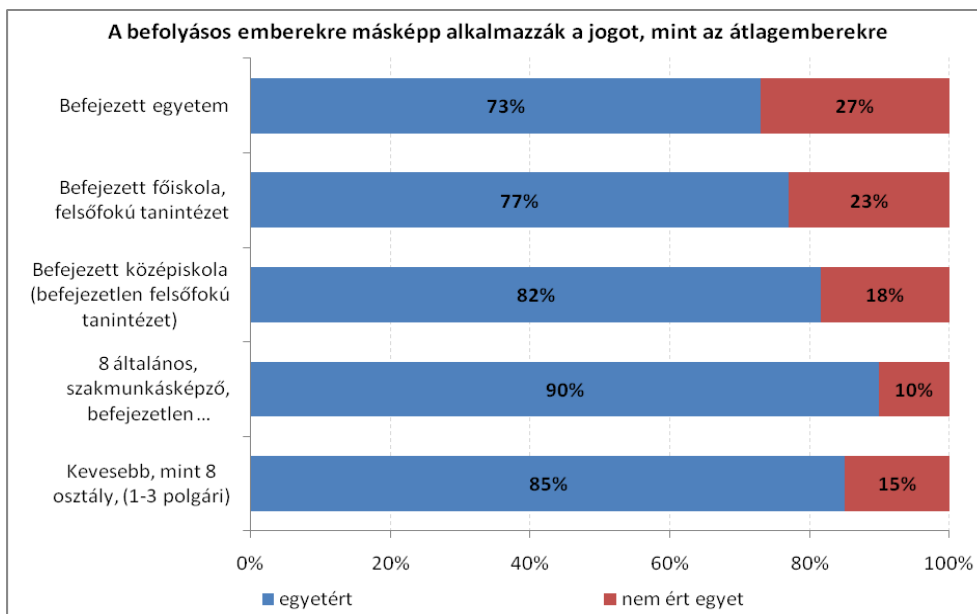
3.5.5 Az igazságszolgáltatás elfogadottsága

Ahogy láttuk, a jogász és reprezentatív minta között jelentős különbség mutatkozott az igazságszolgáltatás megítélésében. A jogászok természetesen pozitívan, a társadalom igen negatívan vélekedik az igazságszolgáltatásról. A társadalom aránylag egységes ítéletét az is mutatja, hogy viszonylag kevés szignifikáns összefüggés mutatkozik.

A jogegyenlőség kérdésében ilyen eltérés az iskolai végzettség mentén tapasztalható.

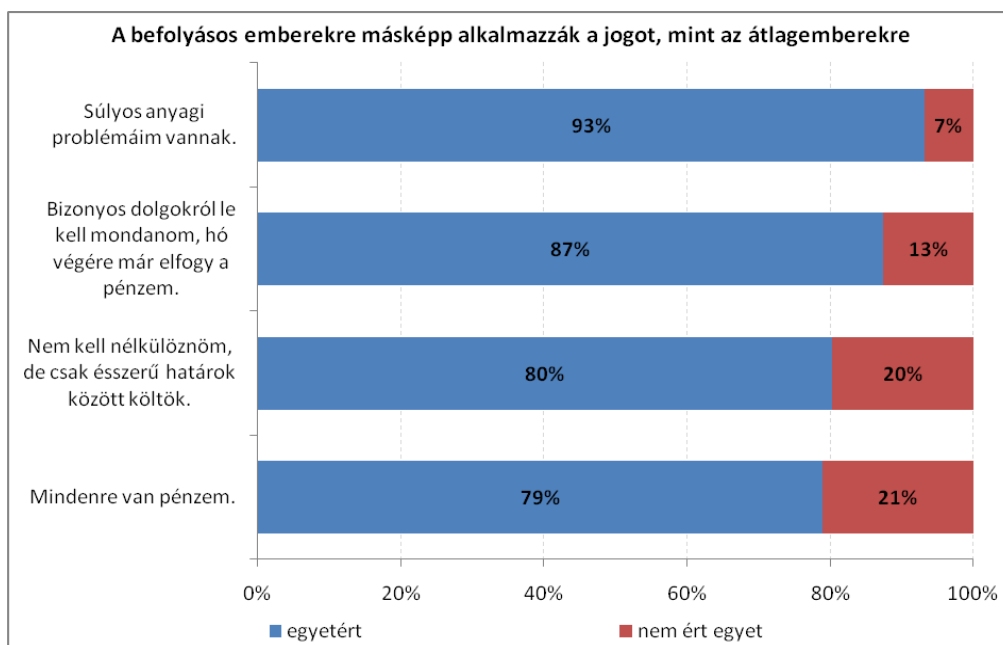
Az alacsonyabb végzettségűek nagyobb arányban (85 %) gondolják úgy, hogy nincs Magyarországon jogegyenlőség, ez az arány a végzettség növekedésével csökken, de a diplomások körében is 73 %. Ezek az eredmények komoly kritikát hordoznak magukban.

⁸³ p = 0,008 ; k = 0,097

59. ábra A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre / iskolai végzettség⁸⁴

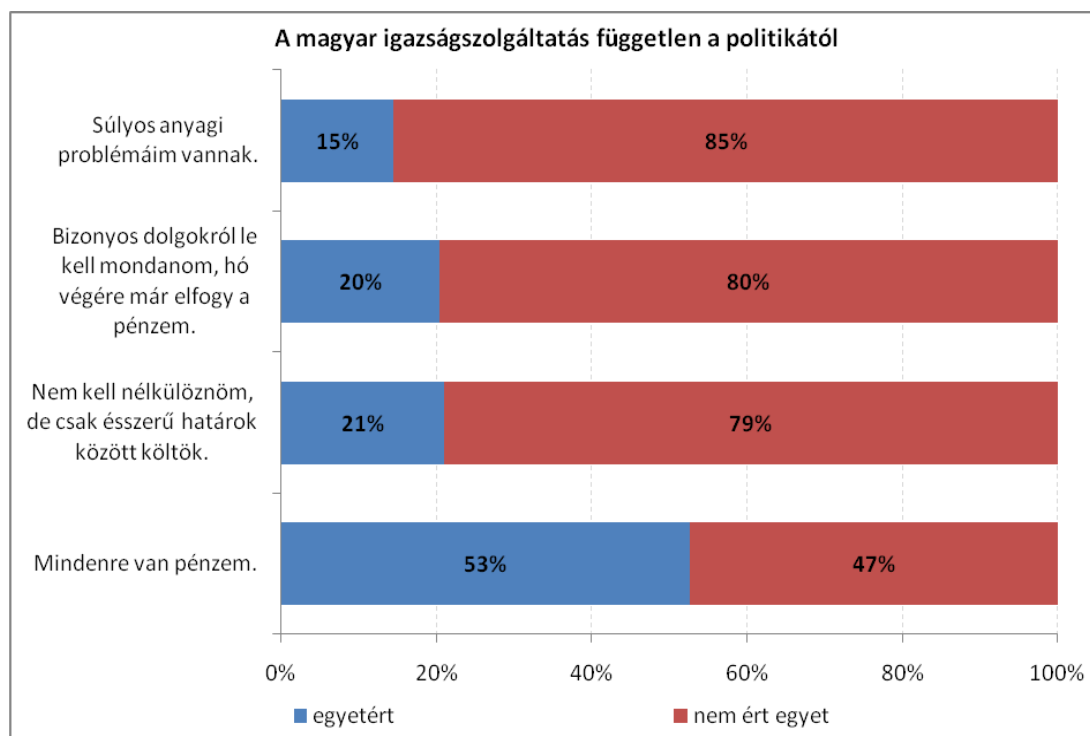
Az anyagi helyzet is szignifikáns különbséget okoz a csoportok között ebben a kérdésben. A súlyos anyagi gondokkal küzdők – akik magukat feltehetően nem tartják befolyásosnak – között 93 % azok aránya, akik nem gondolják úgy, hogy Magyarországon jogegyenlőség van. A tehetősebeknél ez az arány kisebb, de körükben is 79 %.

60. ábra A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre / szubjektív anyagi helyzet⁸⁵

⁸⁴ $p = 0,001$; $k = -0,125$

A bíróságok függetlenségét a társadalom többsége megkérdőjelezi, de igen érdekes, hogy a saját anyagi helyzetüket a legjobban megítélők között többségbe kerülnek azok, akik a bíróságokat a politikától függetlennek tartják.

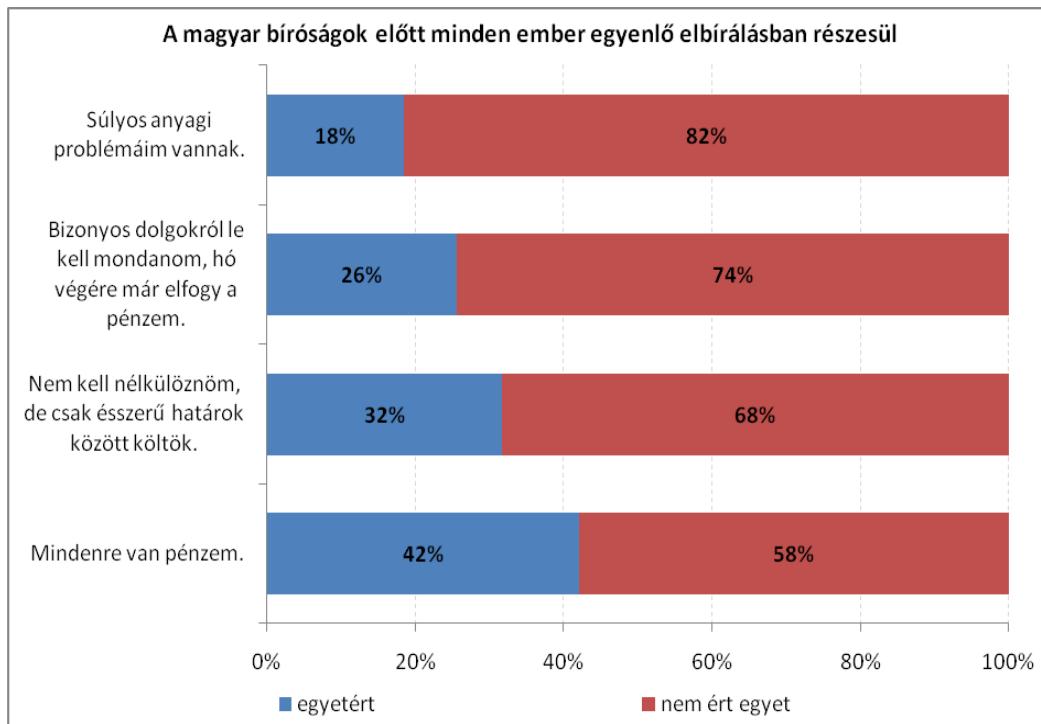
61. ábra A magyar igazságszolgáltatás független a politikától / szubjektív anyagi helyzet⁸⁶

A többi állítás esetében is elmondható, hogy jellemzően az anyagi helyzet volt az a változó, amely mentén szignifikáns különbségek mutatkoztak az egyes csoportok között.

A jogegyenlőséget vizsgáló másik kijelentés esetében is megfigyelhető, hogy az anyagi helyzet befolyásolja a kialakított véleményt. Itt is a tehetősebbek véleménye pozitívabb, míg a szegényebbek nagyobb arányban kritikusak. Megjegyzendő, hogy a bíróságok előtti egyenlő elbírálás tekintetében a vélemények mindegyik csoportban inkább negatívak.

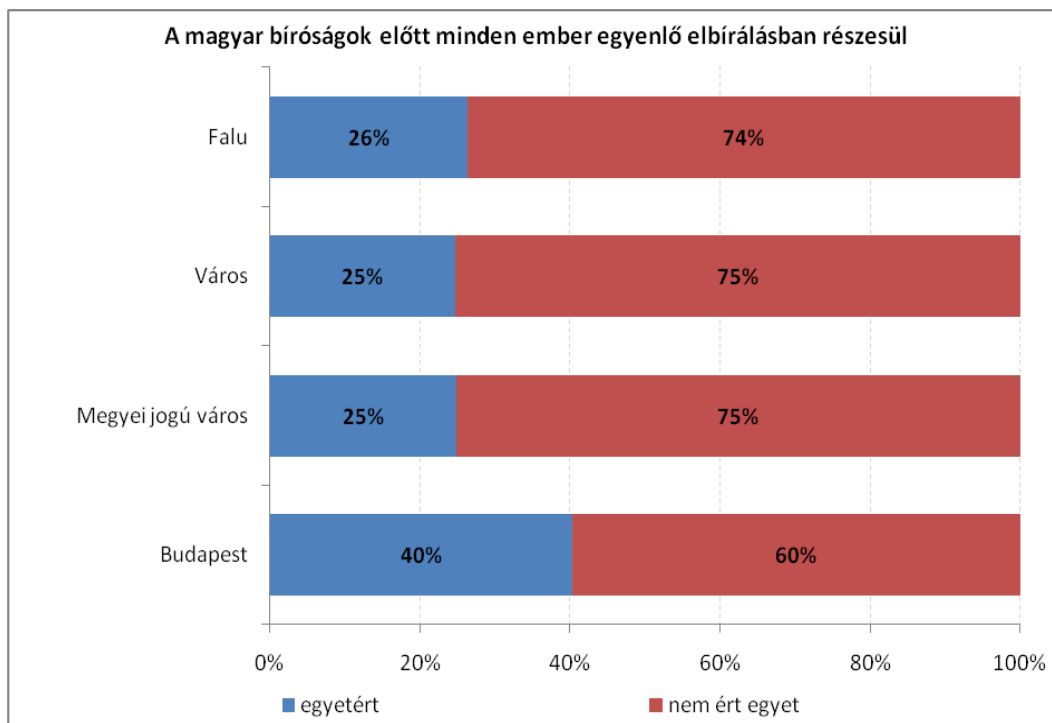
⁸⁵ $p = 0,002$; $k = 0,122$

⁸⁶ $p = 0,003$; $k = -0,071$

62. ábra A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül / szubjektív anyagi helyzet⁸⁷

Ebben a kérdésben a településtípus mentén is szignifikáns különbségeket találunk. Az eltérés a főváros – vidék dimenzióban mutatkozott meg.

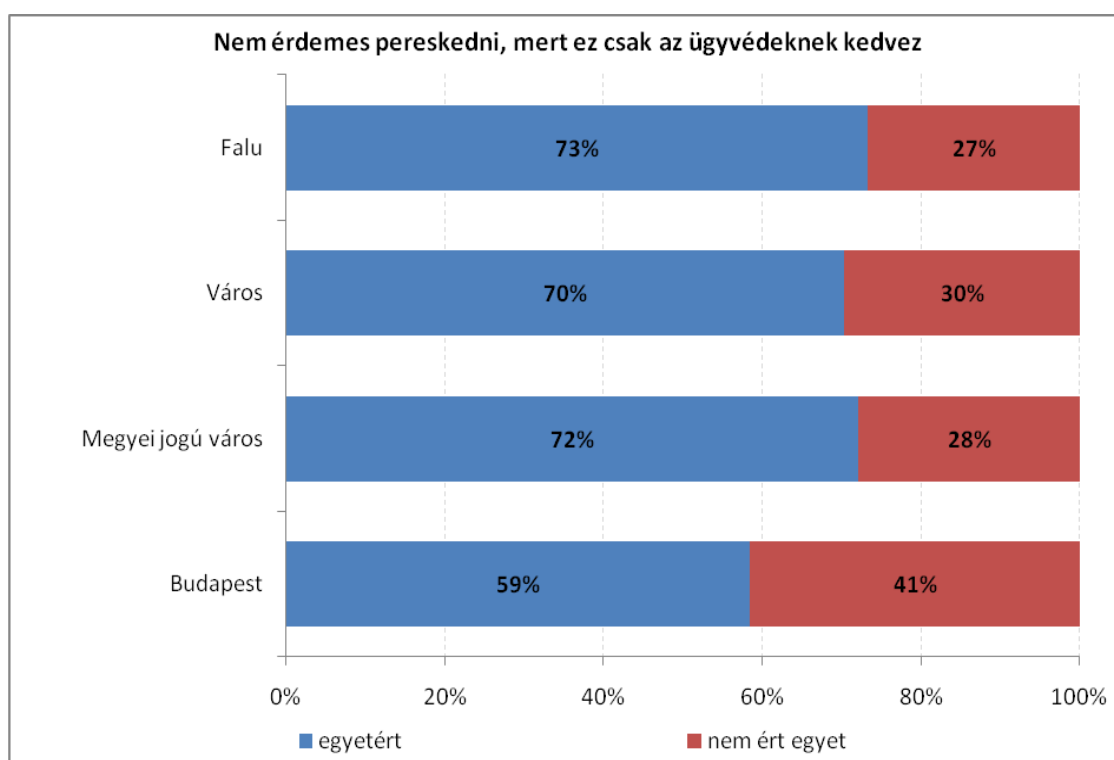

63. ábra A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül / településtípus⁸⁸

⁸⁷ $p = 0,013$; $k = -0,113$

Láthatjuk, hogy az eltérést a budapestiek pozitívabb véleménye okozza, körükben 40 % azoknak az aránya, aki szerint a magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő. A többi településtípuson élők között ez az arány 25 % körüli. Ez összességében lesújtó vélemény.

Az ügyvédekkel kapcsolatos állítás esetében is a településtípus és az anyagi helyzet változók okoztak szignifikáns különbségeket a csoportok között.

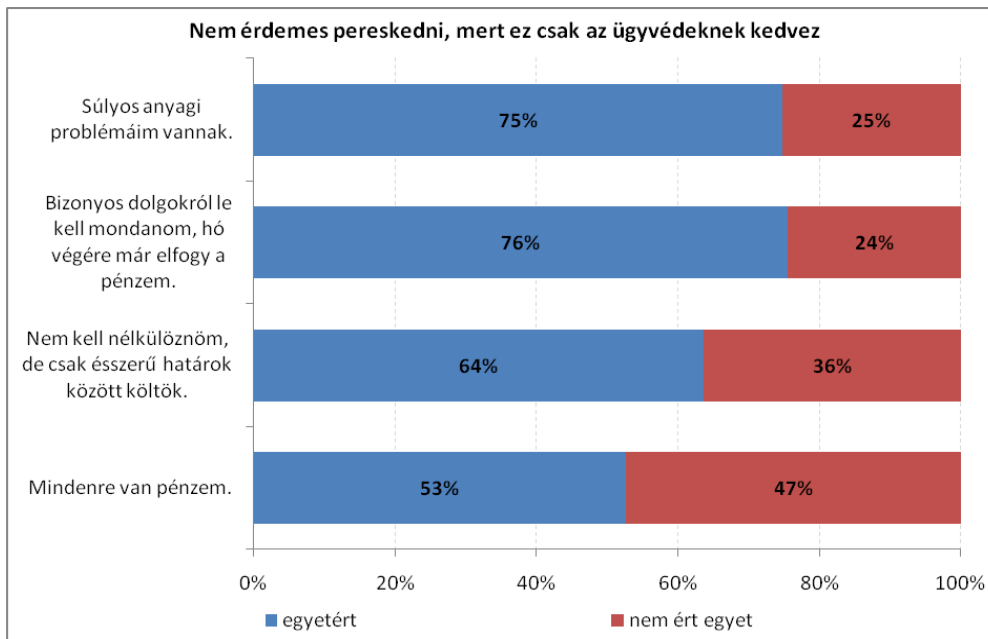
64. ábra Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez / településtípus⁸⁹

Ebben a kérdésben is a budapestiek válasza térnek el a többi településen élőkétől. Míg a fővároson kívüliek 70 % körüli arányban vélekedtek úgy, hogy nem érdemes pereskedni, mert az csak az ügyvédeknek kedvez, addig Budapesten ez az arány mindössze 59 %.

Az anyagi helyzet esetében egy lineárisabb összefüggést láthatunk: a jobb anyagi körülmények között élők nagyobb arányban látják értelmét a pereskedésnek. Az ő esetükben gyaníthatóan vannak olyan vagyonelemek, amelyeket érdemes jogi úton körülbástyázni, illetve ha veszélybe kerülnek akár peres eljárásban megvédeni.

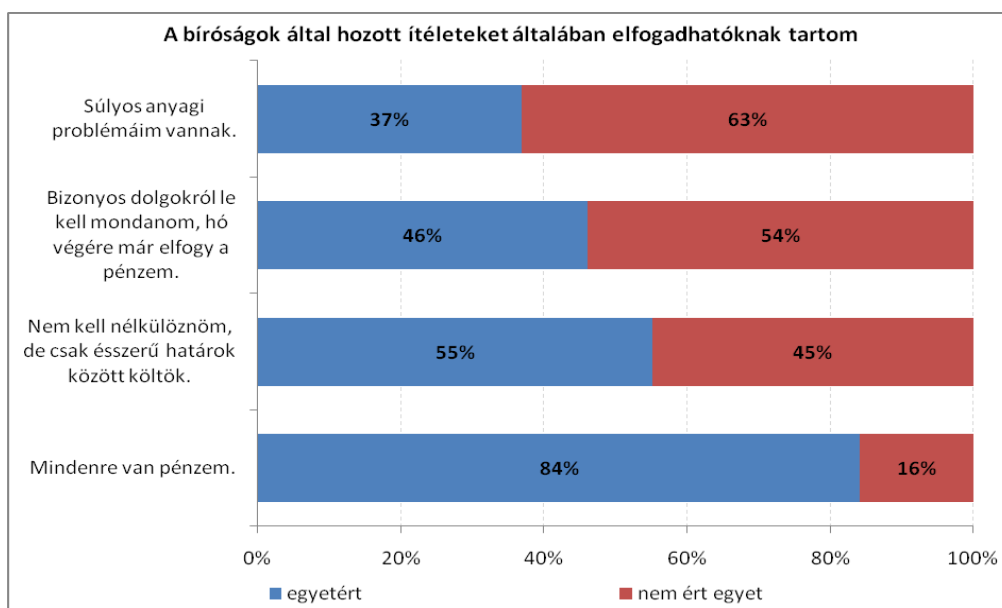
⁸⁸ $p = 0,001$; $k = -0,087$

⁸⁹ $p = 0,005$; $k = 0,092$

65. ábra Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez / szubjektív anyagi helyzet⁹⁰

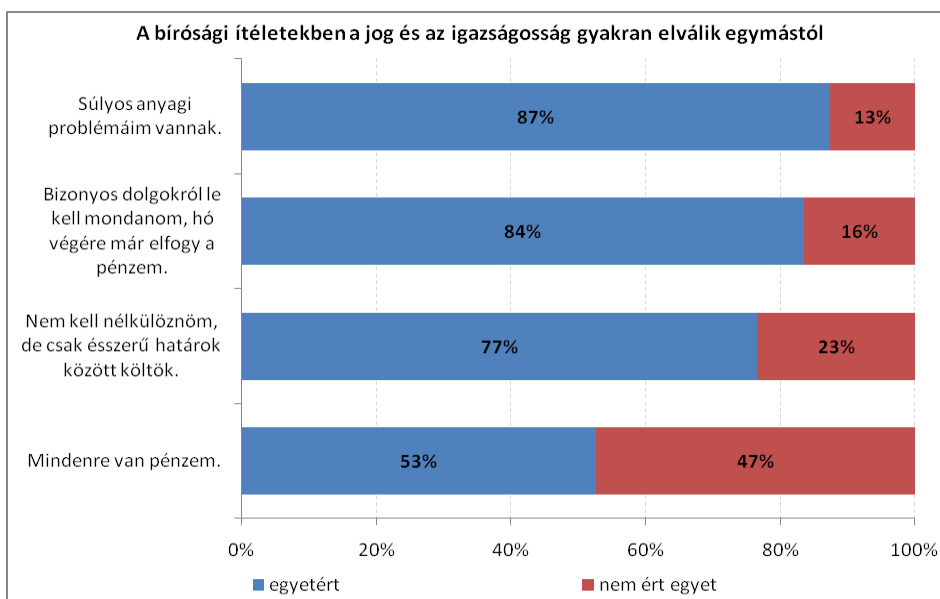
A bírósági ítéletek megítélése esetében is meghatározó az anyagi helyzet. Olyannyira, hogy míg a legszegényebbek között jelentős kisebbségben (37 %) találhatóak azok, akik általában elfogadhatónak tartják a bírósági ítéleteket, addig a leggazdagabbak között már jelentős többségben (84 %) vannak ők. Érdekes, hogy éles határvonal húzódik az anyagi biztonságban élők és az anyagilag bizonytalanabb rétegek között ebben a kérdésben.

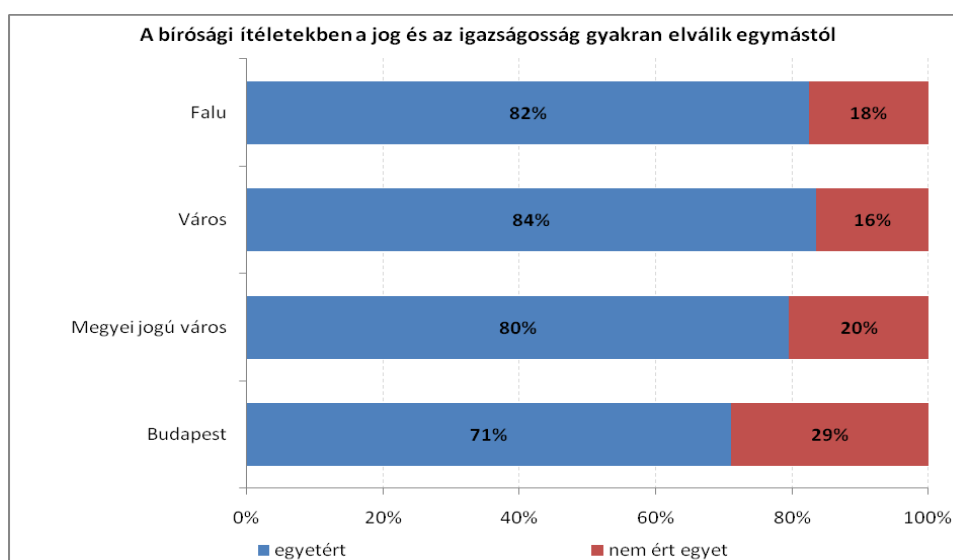
66. ábra A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatónak tartom / szubjektív anyagi helyzet⁹¹

⁹⁰ $p = 0,000$; $k = 0,122$

A jog és az igazság szétválását véli felfedezni a többség a bírósági ítéletekben, ahogy ezt már korábban láttuk. Az anyagi helyzet és a településtípus ebben a kérdésben is különbségeket képez az erről kialakított véleményekben. Az összefüggések ismét az eddig megtapasztaltakat mutatják. A gazdagabbak és a budapestiek véleménye pozitívabb ebben a kérdésben, míg a szegényebbek és a falvakban élők csoportjai felé haladva a különböző csoportokban egyre nagyobb arányban fogalmaznak meg kritikus véleményt.

67. ábra A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól / szubjektív anyagi helyzet⁹²

68. ábra A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválík egymástól / településtípus⁹³

⁹¹ $p = 0,000$; $k = -0,144$

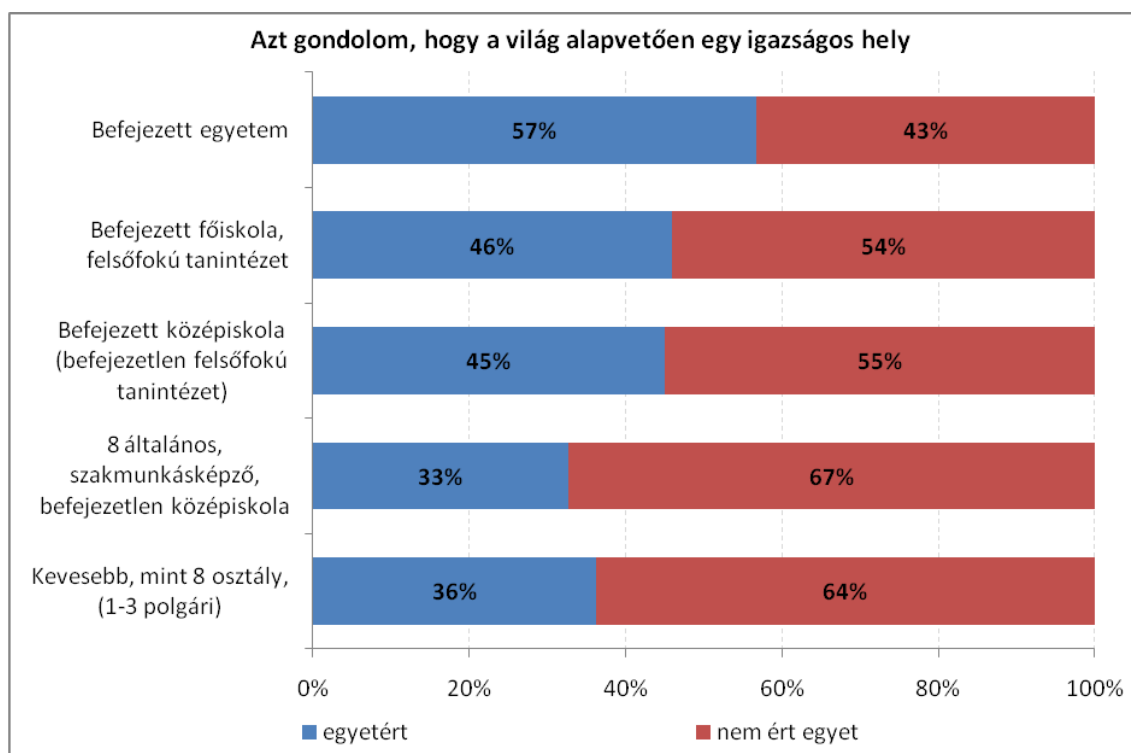
⁹² $p = 0,000$; $k = 0,124$

3.5.6 Igazságos világba vetett hit

A legnagyobb különbséget az országos és a jogász minta között az igazságos világba vetett hittel és a rendszerkritikával, rendszerigazolással kapcsolatban láthattuk. Először nézzük meg, hogy az igazságos világba vetett hittel kapcsolatos feltételezések (a jobb életkörülmények, magasabb végzettség) indokolják-e ezt a különbséget a két minta között?

Az első állítás „*azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely*” összefüggései a megfogalmazott hipotézist támasztják alá.

Láthatjuk, hogy a legmagasabb iskolai végzettség esetében többségbe kerülnek (57 %) azok, akik úgy gondolják, hogy a világ egy alapvetően igazságos hely. Emlékeztetőül a jogászok 49 %-a gondolkozott így. Az alacsonyabb végzettségűek körében az állítással egyet nem értők vannak nagyobb arányban, ez hasonló a társadalom egészéhez. Minél alacsonyabb valakinek az iskolai végzettsége, annál kevésbé hisz a világ igazságosságában. A végzettség szintje és az anyagi helyzet korrelációja magyarázhatja ezt az eredményt.

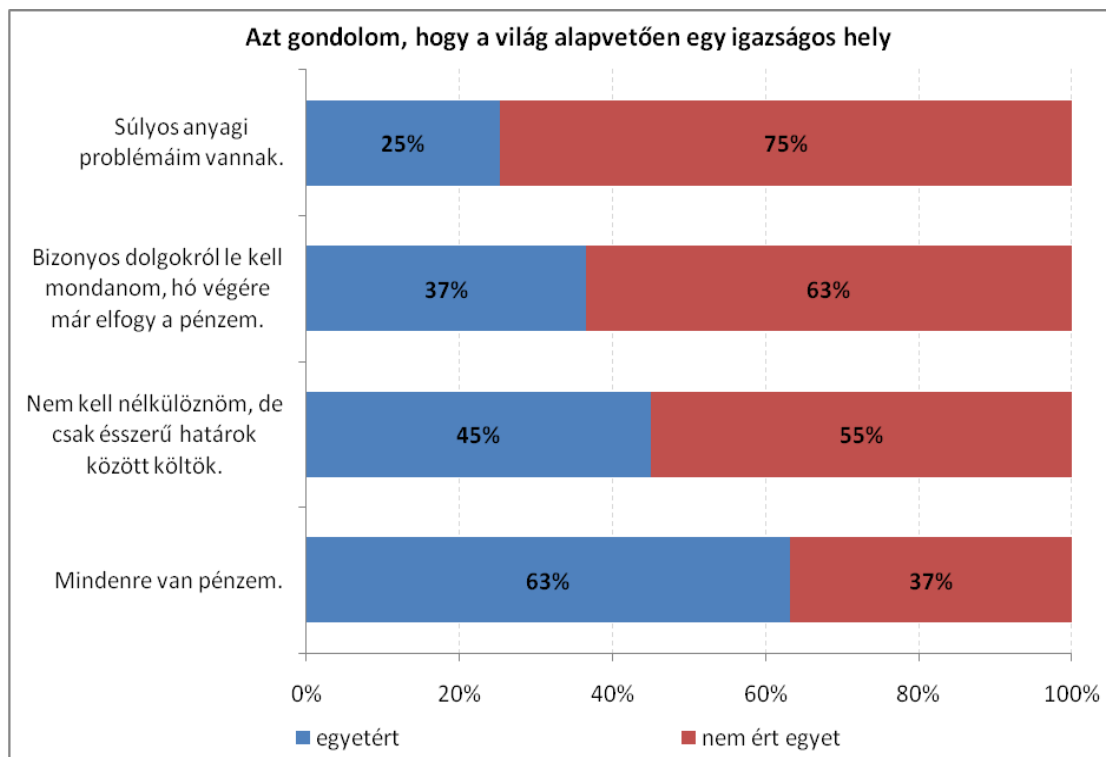

69. ábra Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely / iskolai végzettség⁹⁴

⁹³ p = 0,006; k = 0,094

⁹⁴ p = 0,000; k = 0,129

Az életkörülményekkel kapcsolatos hipotézis is igazolódni látszik, hiszen a világ igazságosságával kapcsolatban a jólétben élők sokkal optimistábbak.

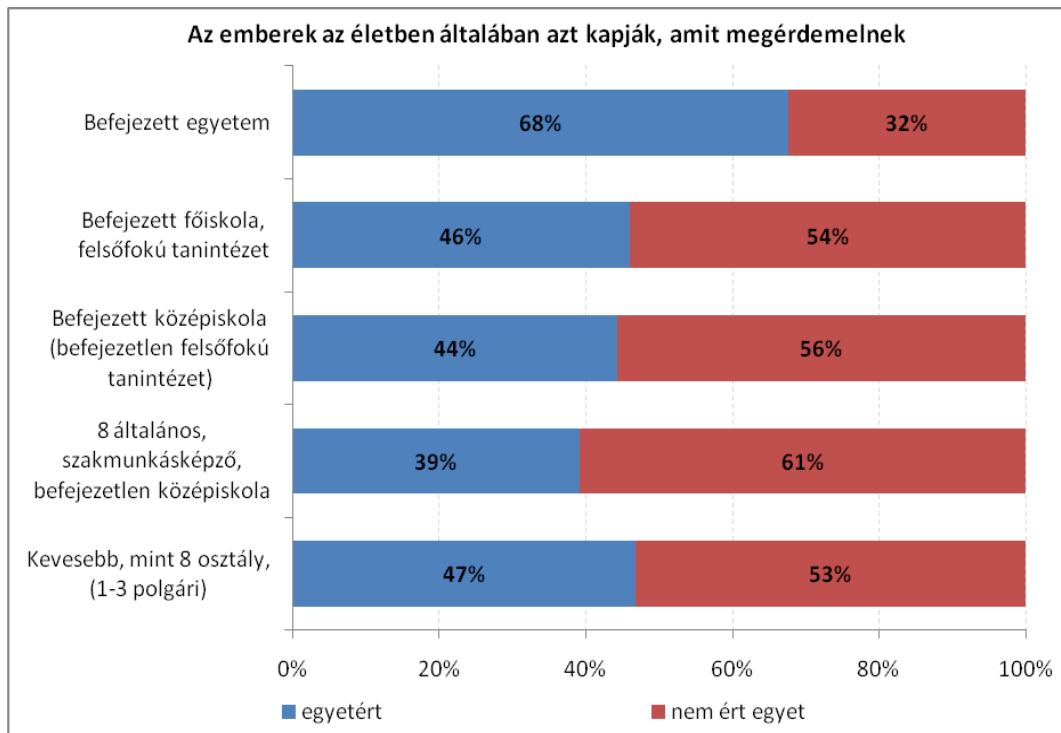

70. ábra Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely / szubjektív anyagi helyzet⁹⁵

Azok között, akik anyagi helyzetüket úgy jellemzik, hogy „mindenre van pénzem”, a világot igazságosnak gondolók aránya 63 %. A súlyos anyagi problémákkal küzdők körében ez 25 %. Ezek az attitűdök nyilvánvalóan támogatják a pozitív énképet. A jobb helyzetben levők megélhetik ezáltal pozitív tulajdonságaikat, képességeiket, amelyek igazolják jó sorukat. A szegényebbek pedig bizonyos mértékben felmenthetik magukat a külső tényezők determináltsága által.

Az iskolázottság szempontjából hasonló képet kapunk a következő állítással kapcsolatban is.

⁹⁵ $p = 0,000$; $k = -0,141$

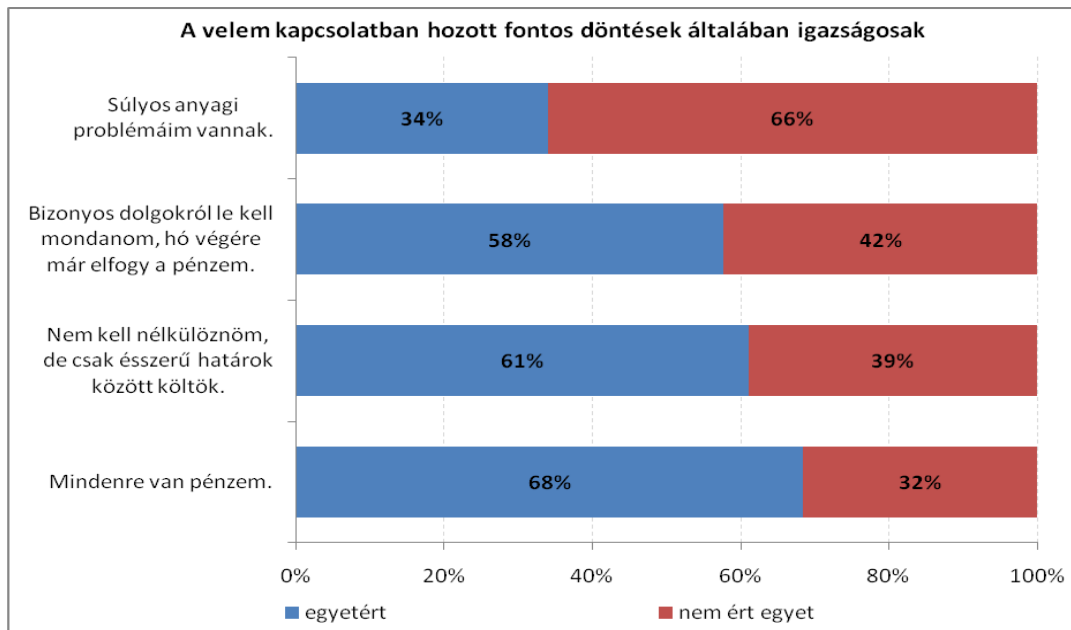

71. ábra Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek / iskolai végzettség⁹⁶

Minél iskolázottabb valaki annál inkább egyetért azzal az állítással, hogy az emberek azt kapják, amit megérdemelnek. Egyedül a 8 általánost végzettek értékei nem illeszkednek ebbe a képbe, de ez magyarázható azzal, hogy a megfogalmazott állítást ők pejoratív kijelentésként (egyébként a hozzájuk közelebb álló értelmezés szerint) értelmezték, azaz úgy gondolják, hogy rossz sorsukat nem érdemelték meg.

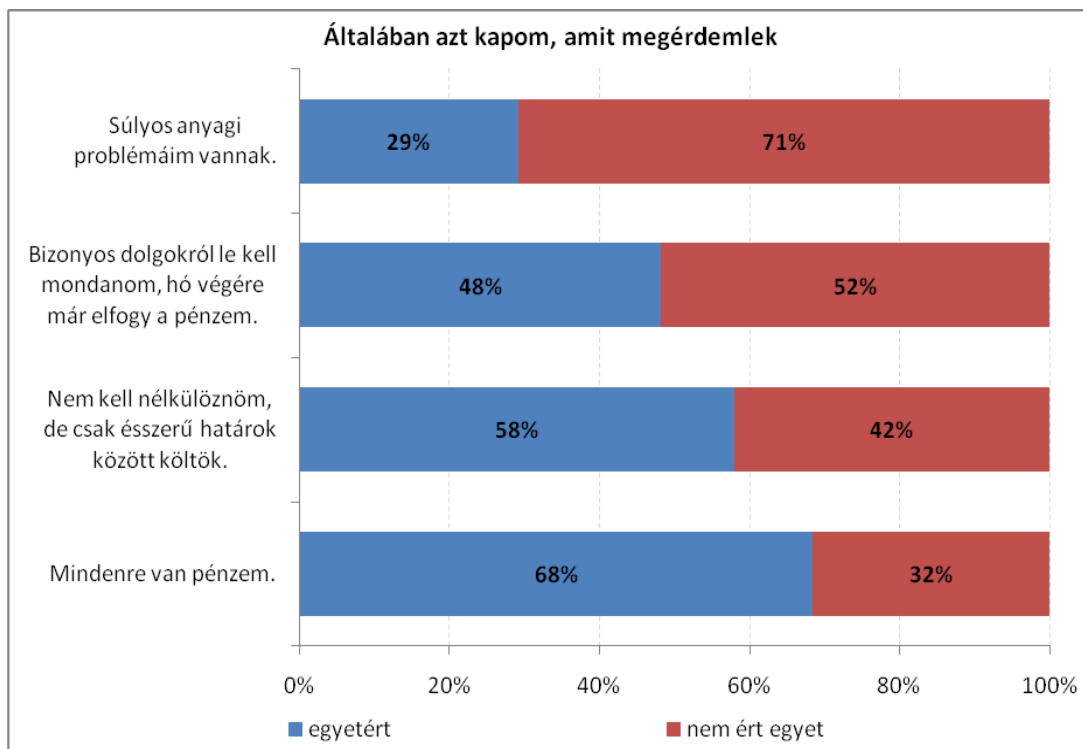
Az életkörülmények hatását figyelhetjük meg a következő állítás esetében is, hiszen a jobb módúak úgy ítélik meg, hogy a velük kapcsolatban hozott döntések igazságosak.

⁹⁶ $p = 0,016$; $k = 0,086$

72. ábra A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak / szubjektív anyagi helyzet⁹⁷

A saját életükkel kapcsolatban is optimistábban vélekednek az anyagi helyzetüket pozitívan értékelők: körükben többségbe kerülnek azok, akik úgy gondolják, hogy azt kapják az életben, amit megérdemelnek.

73. ábra Általában azt kapom, amit megérdemlek / szubjektív anyagi helyzet⁹⁸

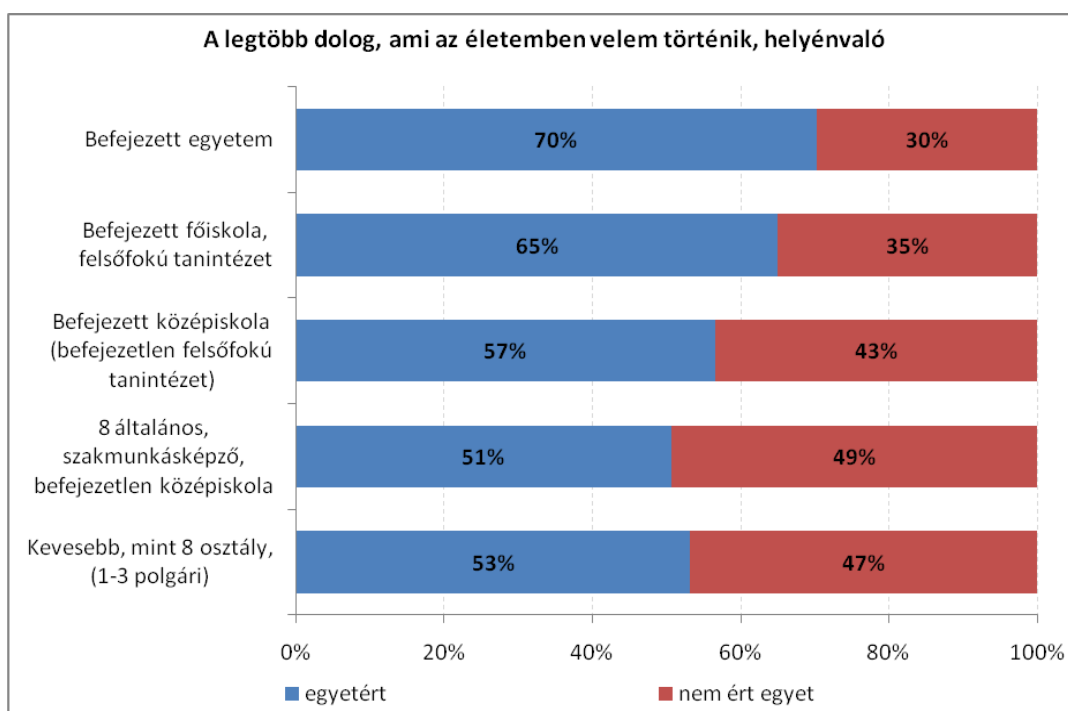
⁹⁷ p = 0,000 ; k = -0,135

⁹⁸ p = 0,000 ; k = -0,175

A következő állítás, amelyik igen érdekes összefüggést mutat, és egyben alátámasztja a korábbi, illetve az ebben a fejezetben is megfogalmazottakat: „A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló”.

A feltett kérdésben ismét azt láthatjuk, hogy az életkörülmények, a magasabb iskolai végzettség elégedettebbé tesz.

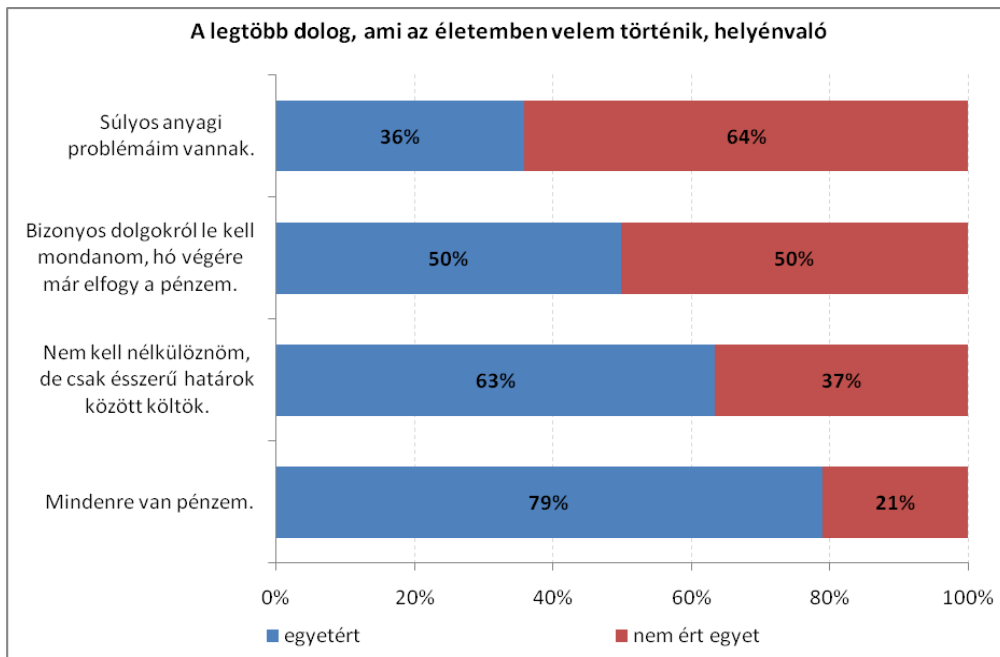
A magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban (70 %) értenek egyet az-
zal, hogy ami az életükben történik, az helyénvaló. Érdeemes megjegyezni, hogy ebben a kérdésben még a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében is többségbe kerülnek az állítással egyetértők (53 %).

74. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / iskolai végzettség⁹⁹

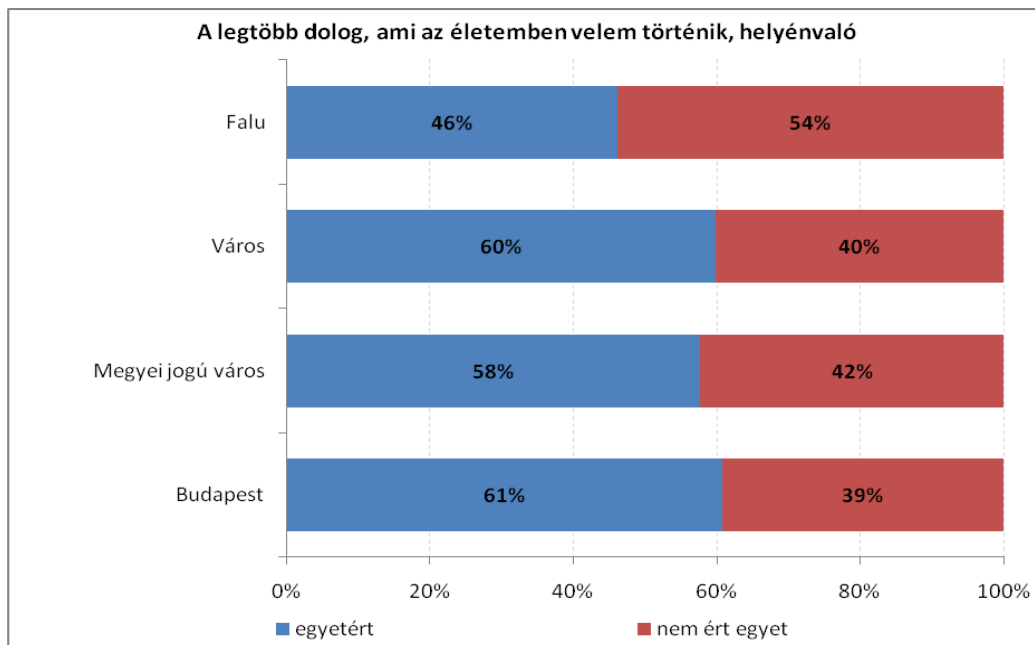
Sokkal nagyobb különbségeket tapasztalhatunk a szubjektív anyagi helyzet mentén. Úgy tűnik, hogy az anyagi dimenzió lényegesebb kérdés saját életünk megítélésében, mint az elvégzett iskolai osztályok száma. A napi megélhetési problémák jobban rányomják bélyegüket az étellel szembeni elvárásokra, mint bármilyen más vizsgált társadalmi jellemző. A súlyos anyagi problémákkal küzdők mindössze 36 %-a véli úgy, hogy a legtöbb dolog, ami vele történik az helyénvaló. A legjobb anyagi helyzetben lévők körében ez az arány 79 %. Az eltérés önmagáért beszél.

⁹⁹ p = 0,032 ; k = 0,102

75. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / szubjektív anyagi helyzet¹⁰⁰

Ezt igazolja, hogy habár szignifikánsak az egyes településtípusokon tapasztalt különbségek, de az eltérés messze nem olyan látványos, mint ahogy az anyagi különbségek esetén volt tapasztalható. Ebben az esetben csak a falvakban élők körében láthatunk nagyobb mértékű pesszimizmust (körükben 54 % az állítással egyet nem értők aránya).

76. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / településtípus¹⁰¹

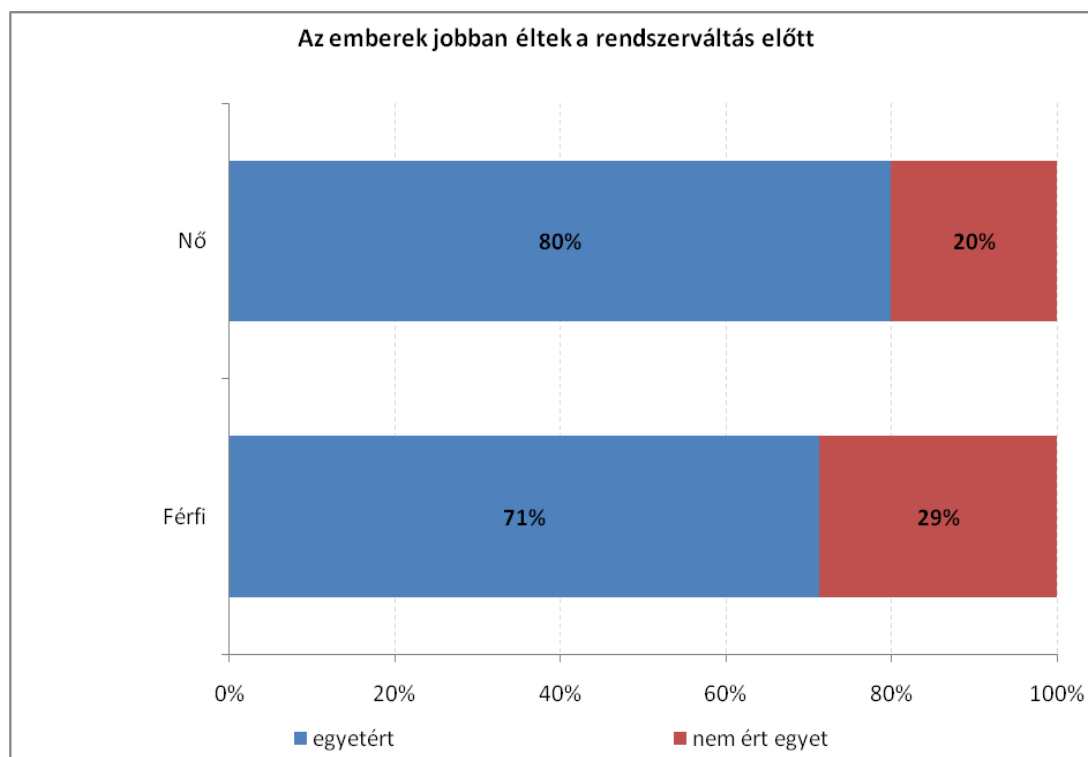
¹⁰⁰ $p = 0,000$; $k = -0,193$

Összességében könnyebb a világot igazságosnak látni, ha abban aktuálisan pozitív módon tudom magam meghatározni. Az összes olyan csoportosító változó mentén, amely az egzisztenciális helyzetet jelentősen befolyásolja ez az összefüggés érvényesült.

3.5.7 Rendszerigazolás, rendszerkritika

A társadalmi, politikai rendszerrel, a magyar demokrácia állapotával, helyzetével foglalkozó állítások alapeloszlásait már ismertettem egy korábbi fejezetben, itt megvizsgálom, hogy a különböző társadalmi csoportok közül melyek vélekednek egyformán és melyek eltérően ezekben a kérdésekben.

A rendszerváltás óta eltelt időt általában negatívan élik meg az emberek. Ezt mutatja, hogy többségük úgy gondolja, az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt. Azonban, ahogy az országos és a jogász minta között láttunk ebben szignifikáns különbséget, úgy az egyes társadalmi csoportok között is felfedezhetünk ilyeneket.

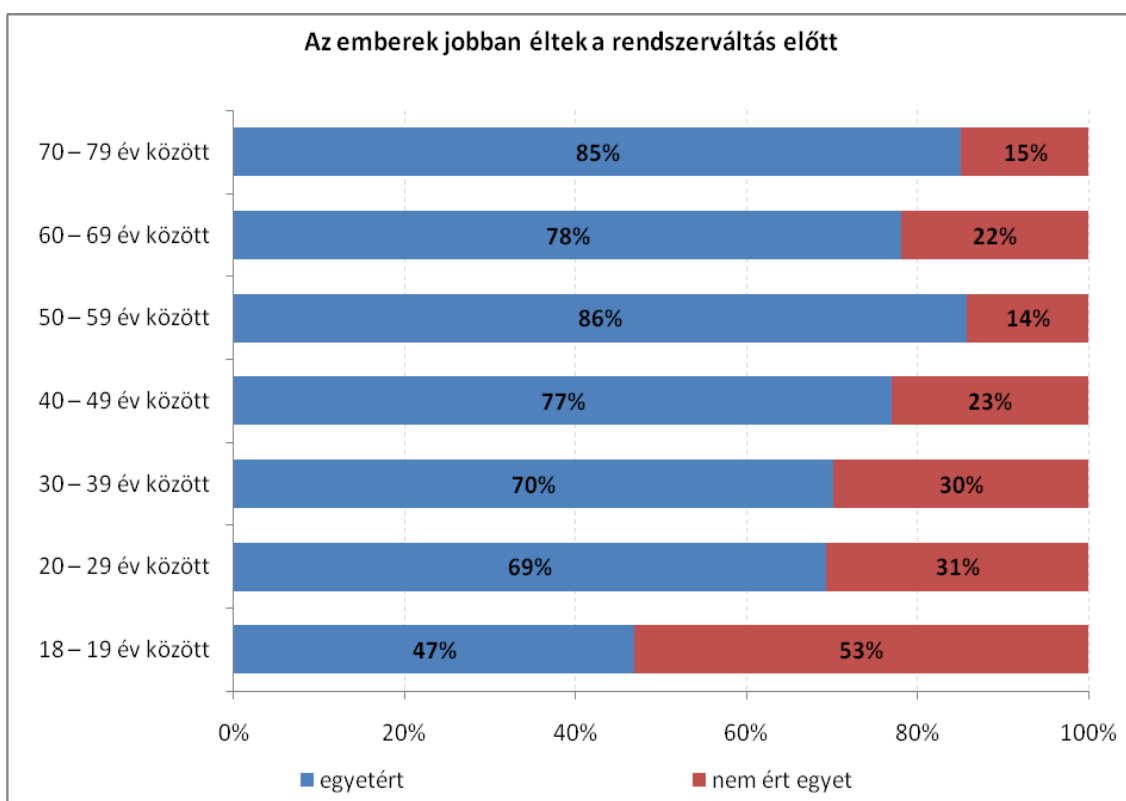
77. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / a kérdezett neme¹⁰²

¹⁰¹ $p = 0,001$; $k = -0,100$

¹⁰² $p = 0,001$; $k = 0,101$

A nők között szignifikánsan többen (80 %) gondolják úgy, hogy a rendszerváltás előtt jobb volt az élet, a férfiak 71 %-a vélekedik így. A korábbi rendszerre jellemző volt egy nem túl magas szintű biztonság. A nők talán ennek a biztonságnak érzékenyebb észlelői.

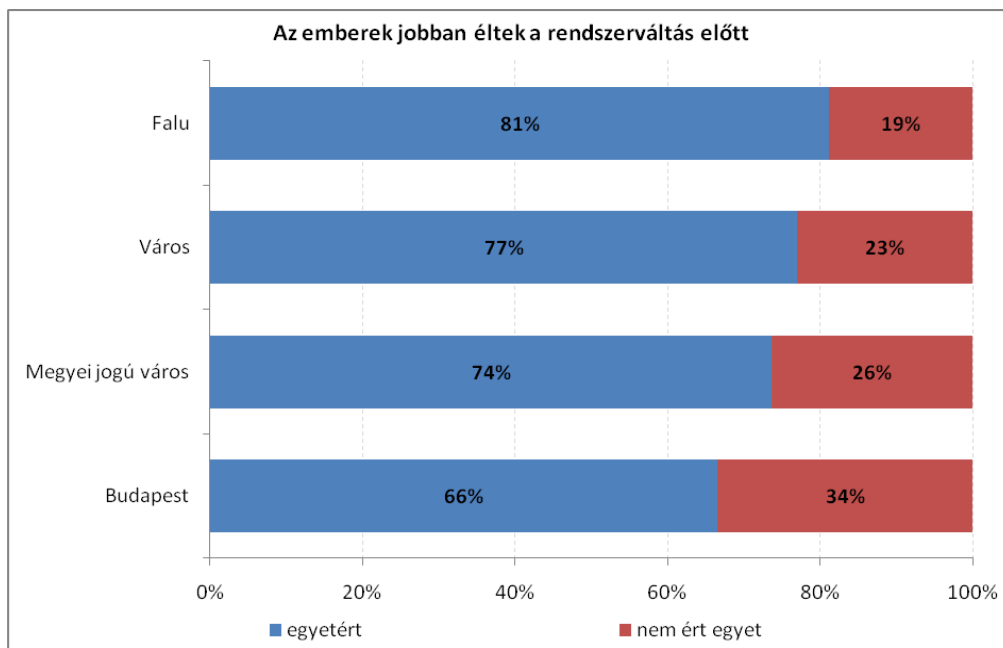
Nem meglepő, hogy az életkor szerint is látunk szignifikáns különbségeket: az idősebbek nagyobb arányban gondolnak nosztalgiával a rendszerváltás előtti időszakra, mint a fiatalok. Érdekes, hogy a legfiatalabb korosztályban már többségbe (53 %) kerülnek azok, akik úgy vélekednek, hogy a rendszerváltás előtt nehezebb volt a megélhetés.

78. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / életkor¹⁰³

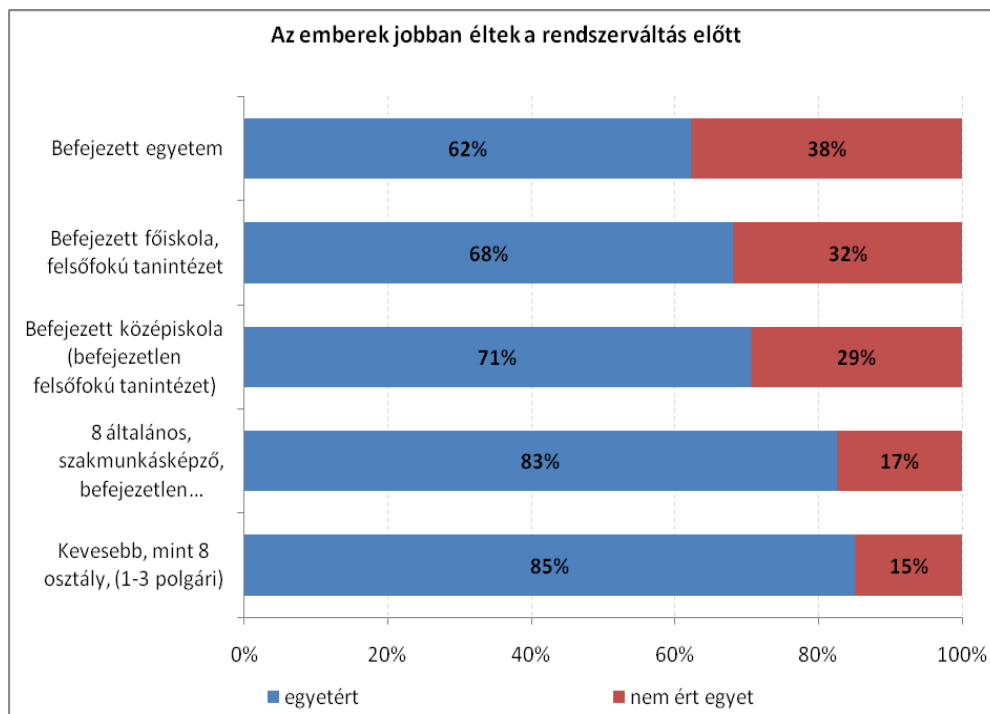
Településtípusonként is szignifikáns eltéréseket láthatunk: míg a falvakban élők 81 %-a véli úgy, hogy az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt, addig a Budapesten élők mindössze kétharmada vélekedik így. Ne feledjük, hogy az életlehetőségek beszűkülése, illetve kiszélesedése a települések tekintetében nem egyenletesen valósult meg. Többnyire a kisebb települések voltak a kárt vallói, míg a nagyobbak inkább haszonélvezői e folyamatoknak.

¹⁰³ $p = 0,000$; $k = 0,160$

79. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / településtípus¹⁰⁴

A legmagasabb iskolai végzettség esetében is eltéréseket látunk, hiszen a magasabb iskolai végzettség együtt jár a rendszerváltás utáni időszak jobb megítélésével. Itt megint a lehetőségekhez való hozzáférség egyenlőtlen eloszlásáról lehet szó, amelyet a rendszerváltással kialakuló politikai berendezkedés tett még hangsúlyosabbá.

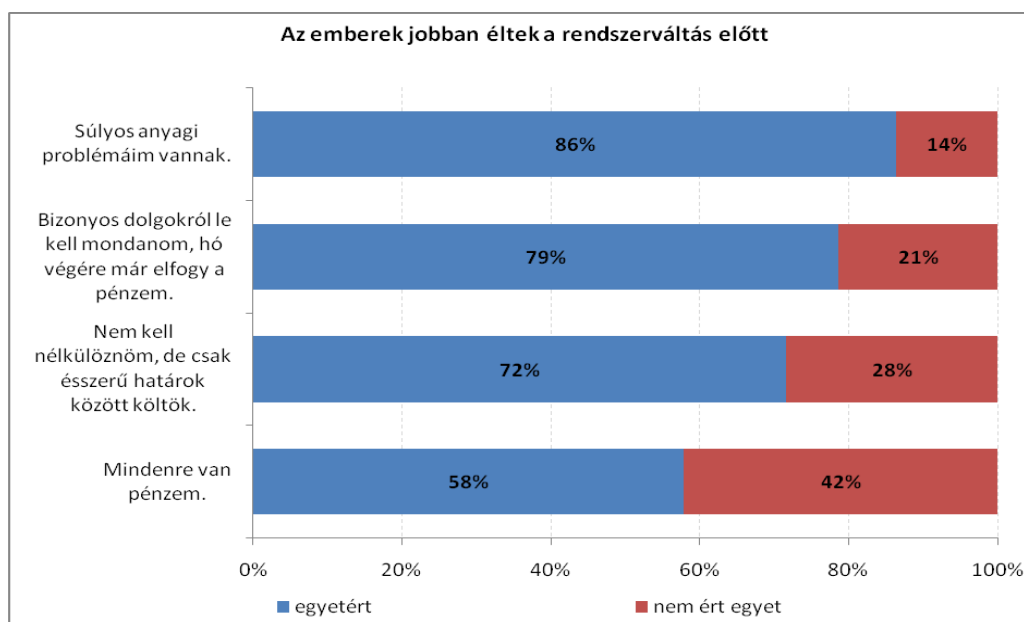

80. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / iskolai végzettség¹⁰⁵

¹⁰⁴ $p = 0,003$; $k = 0,117$

¹⁰⁵ $p = 0,000$; $k = -0,156$

A rendszerváltás megítélését, ugyancsak nem meglepő módon az anyagi helyzet is befolyásolja. A jobb anyagi helyzetben lévők kisebb arányban vélekednek pozitívan a rendszerváltás előtti időszakról, mint azok, akik kifejezetten nehéz anyagi helyzetben vannak.

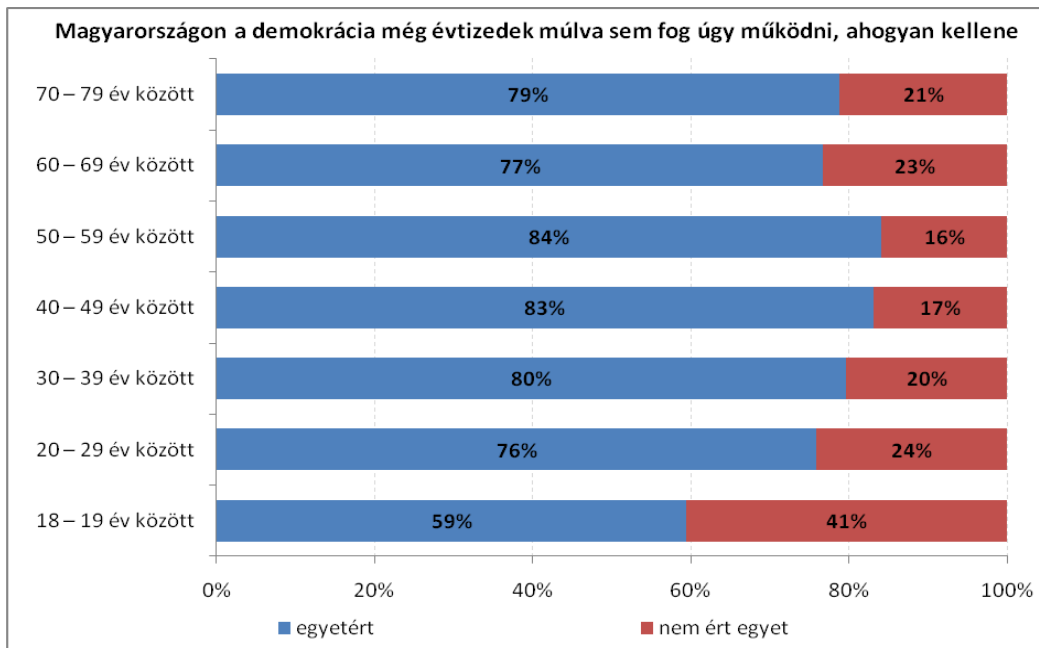
81. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / szubjektív anyagi helyzet¹⁰⁶

Mindez azt mutatja, hogy a rendszerváltás megítélése függ szinte az összes vizsgált társadalmi jellemzőtől, de fontos megjegyezni, hogy - a legfiatalabbakat kivéve - egyik társadalmi csoportban sem kerülnek többségbe a rendszerváltást pozitívan megéltők.

Ezt támasztja alá, hogy igen negatív a vélekedés a demokrácia jövőbeni hazai működésével kapcsolatban. Ahogy korábban láthattuk, nem volt jelentős eltérés az országos és a jogász minta válaszolói között, így nem meglepő, hogy ebben a kérdésben jóval kevesebb szignifikánsan eltérő csoportot találunk.

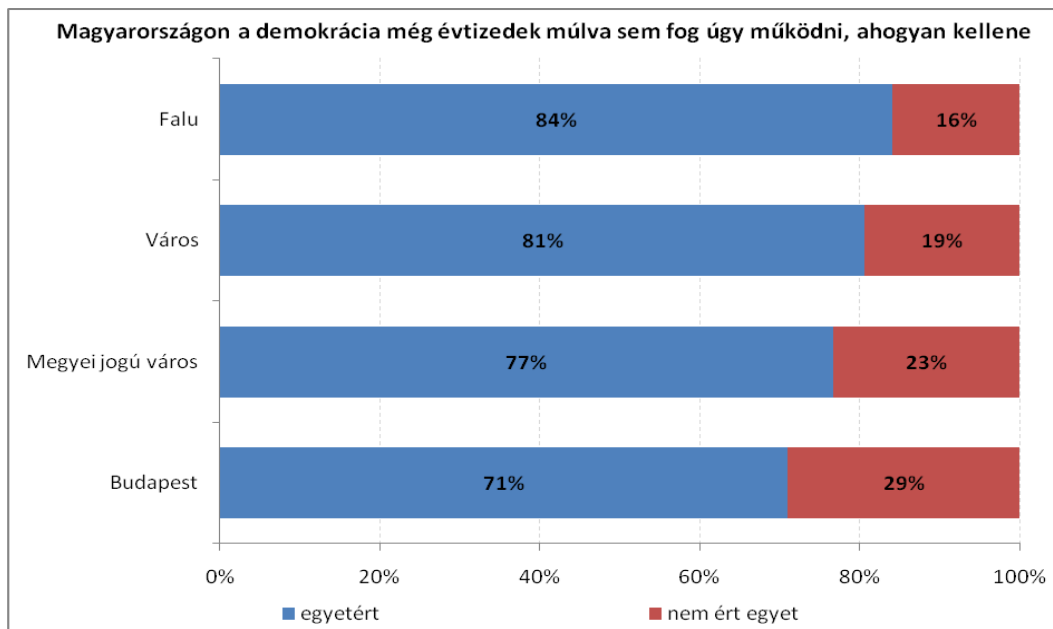
Az egyik ilyen bontás a korcsoportok szerinti. Itt, az előbb már megismertekhez hasonlóan a fiatalabbak optimistábbak, az idősebbek pesszimistábbak demokráciánk jövőbeni helyzetével kapcsolatban. Ám ebben a kérdésben a legfiatalabbak körében sem kerülnek többségbe az optimisták, mindössze 41 %-uk tartozik ehhez a körhöz.

¹⁰⁶ $p = 0,001$; $k = 0,125$

82. ábra Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene / életkor¹⁰⁷

A másik szignifikánsnak mutkozó összefüggés a településtípus mentén mutatkozik meg, és ebben az esetben is az előző állítással megegyező eredményt tapasztalhatunk: a legkisebb településeken élők körében nagyobb arányban (84 %) találunk pesszimistákat, mint a nagyobb településeken. A fővárosban a legkisebb az arányuk, 71 %.

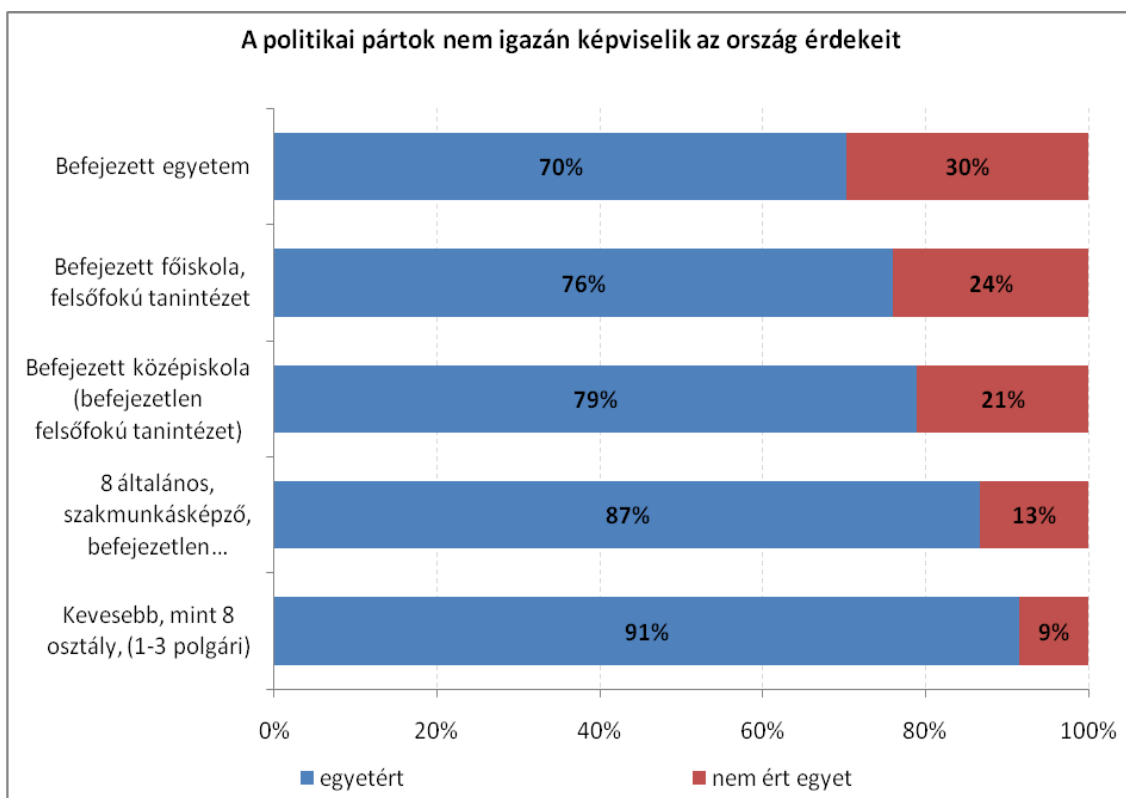

83. ábra Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene / településtípus¹⁰⁸

¹⁰⁷ $p = 0,033$; $k = 0,046$

És ahogy azt már írtam korábban, ez a pesszimizmus leginkább a politikai pártoktól való elfordulásban ölt testet. Mindkét mintában 80 % körüli az arányuk azoknak, akik szerint a pártok nem az ország érdekeit képviselik. Nincs ez másként a különböző társadalmi csoportokban sem, de vannak derűlátóbb és kevésbé optimista csoportok is.

Ahogy a többi kérdés esetében, itt is meghatározó az iskolai végzettség, és az összefüggés iránya szintén megegyezik az eddig tapasztaltakkal.

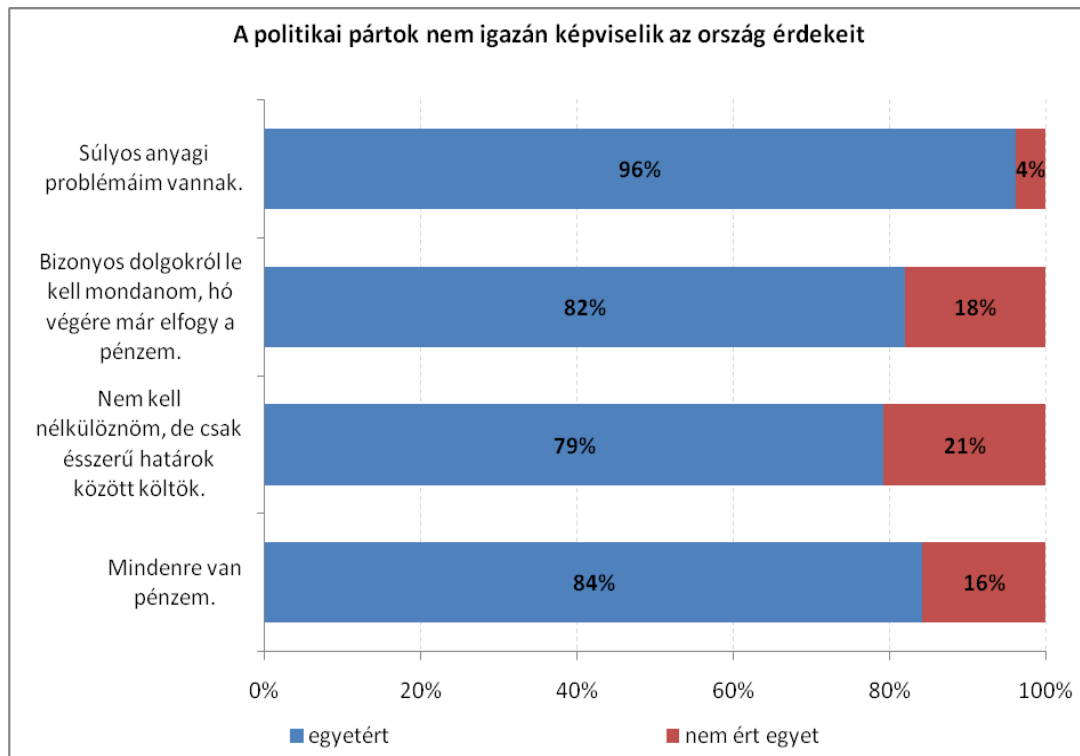
84. ábra A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit / iskolai végzettség¹⁰⁹

A legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők között vannak a legnagyobb arányban azok, akik úgy gondolják, hogy a pártok nem az ország érdekeit képviselik.

Hasonlóképpen az eddigiekhez, az anyagi dimenzió is szignifikáns véleménykülönbségeket okoz az egyes csoportok között. Ennek iránya megegyezik az eddig látottakkal, a tehetősebbek optimistábbak, a szegényebbek ebben a kérdésben is pesszimiztább álláspontot képviselnek.

¹⁰⁸ $p = 0,005$; $k = 0,112$

¹⁰⁹ $p = 0,000$; $k = -0,137$

85. ábra A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit / szubjektív anyagi helyzet¹¹⁰

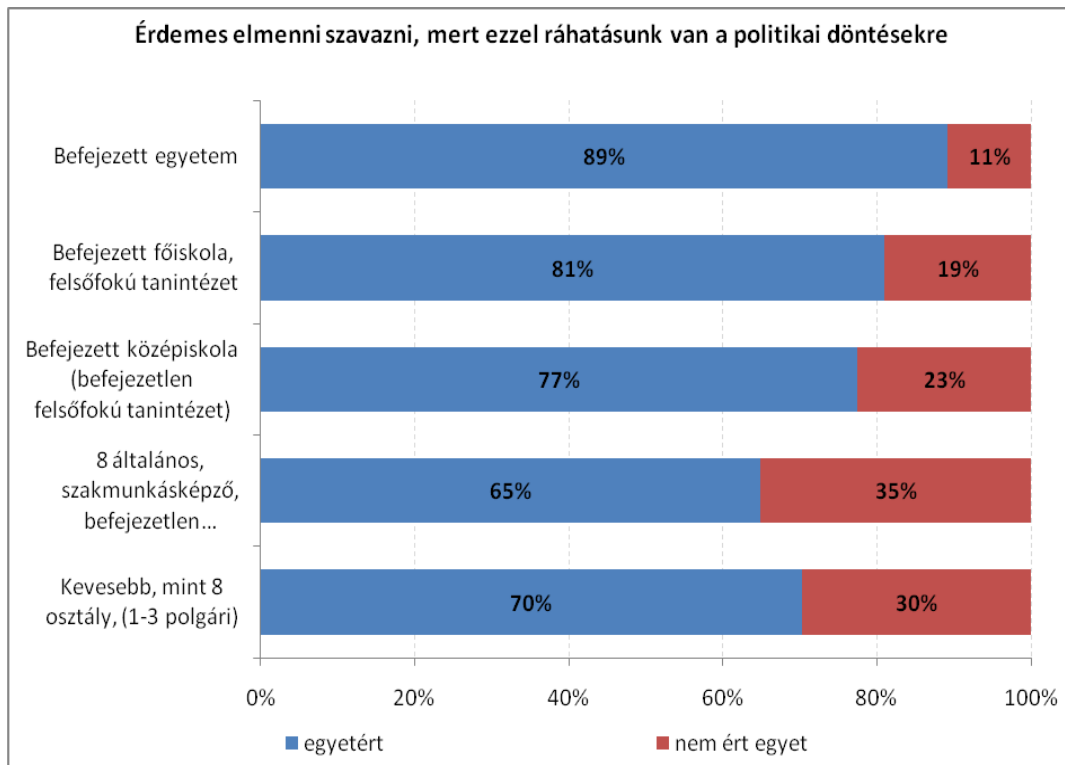
Ahogy a korábbi fejezetben már megfigyelhető volt, a jelenlegi pártokból ábrándultak ki az emberek, a közélet, a választások, a korrupció elleni harc iránt még mindig érdeklődnek, azokat nem tartják fölöslegesnek.

Vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a társadalmi csoportok, amelyek legkevésbé bíznak ezekben.

Egyik mutatója lehet ennek a választások fontosságával kapcsolatos állítás. Ahogy láttuk, a nagy többség szerint érdemes szavazni, azonban vannak olyan társadalmi csoportok, amelyek az átlagnál kevésbé tartják ezt fontosnak.

Szignifikáns különbséget találunk az eltérő iskolai végzettségű csoportok között.

¹¹⁰ $p = 0,001$; $k = 0,102$

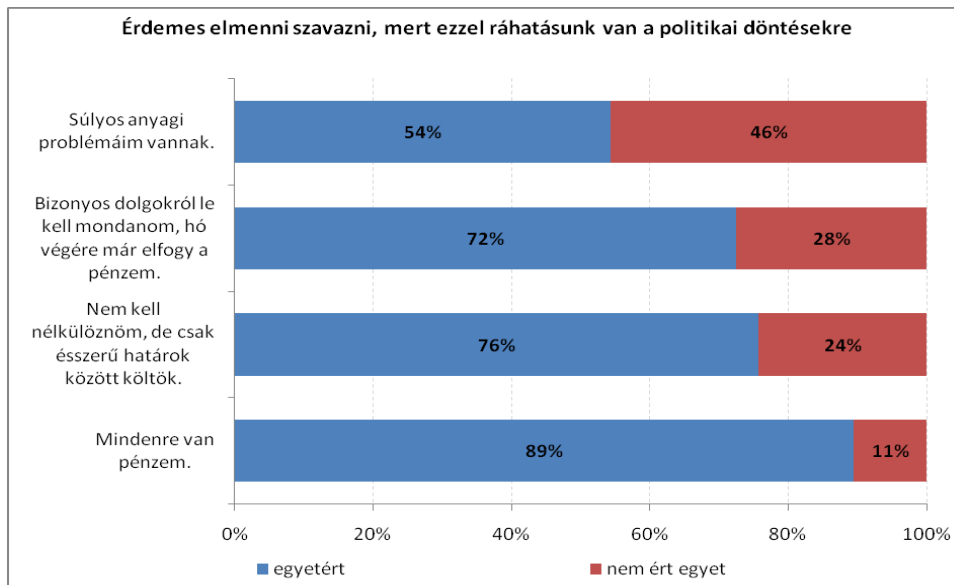

86. ábra Érdeemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre / iskolai végzettség¹¹¹

Míg az egyetemet végzettek 89 %-a gondolja úgy, hogy érdemes az urnákhoz fáradni, addig az alacsonyabb iskolai végzettségűek egyre kisebb arányban vélekednek így. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek esetében érdekes módon azt láthatjuk, hogy a tendencia megfordul. Ez adódhat abból, hogy a korábban már említett elvárás, azaz, hogy „el kell menni szavazni”, ebben a körben erősebben érvényesül.

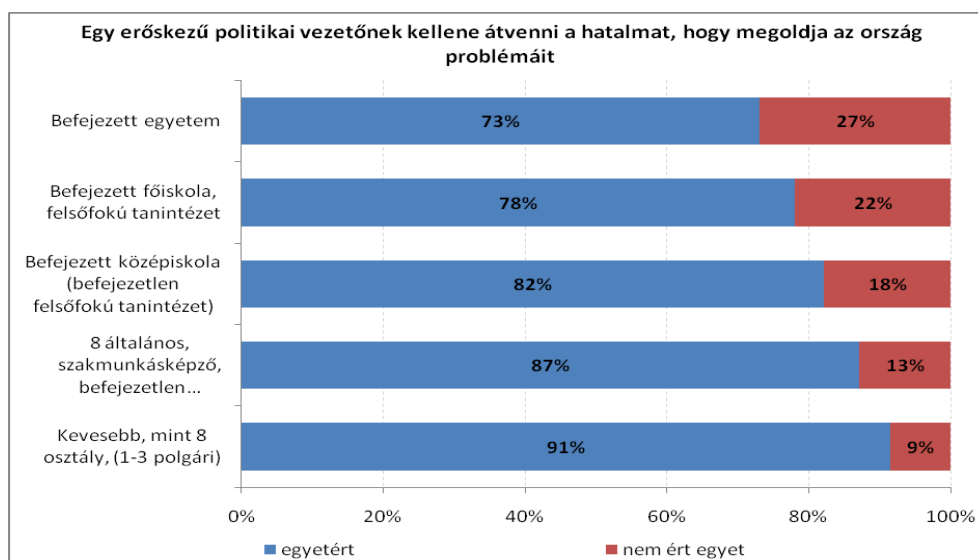
Az anyagi jólét e kérdés esetében is szignifikáns különbségeket okoz az egyes társadalmi csoportok között. Nem meglepő, hogy a jólét erősebb motiváló erő, magabiztossággal jár együtt, így a jobb anyagi létben élők inkább érzik úgy, hogy szavazatukkal befolyásolják a politikai döntéseket.

¹¹¹ $p = 0,000$; $k = 0,146$

87. ábra Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre / szubjektív anyagi helyzet¹¹²

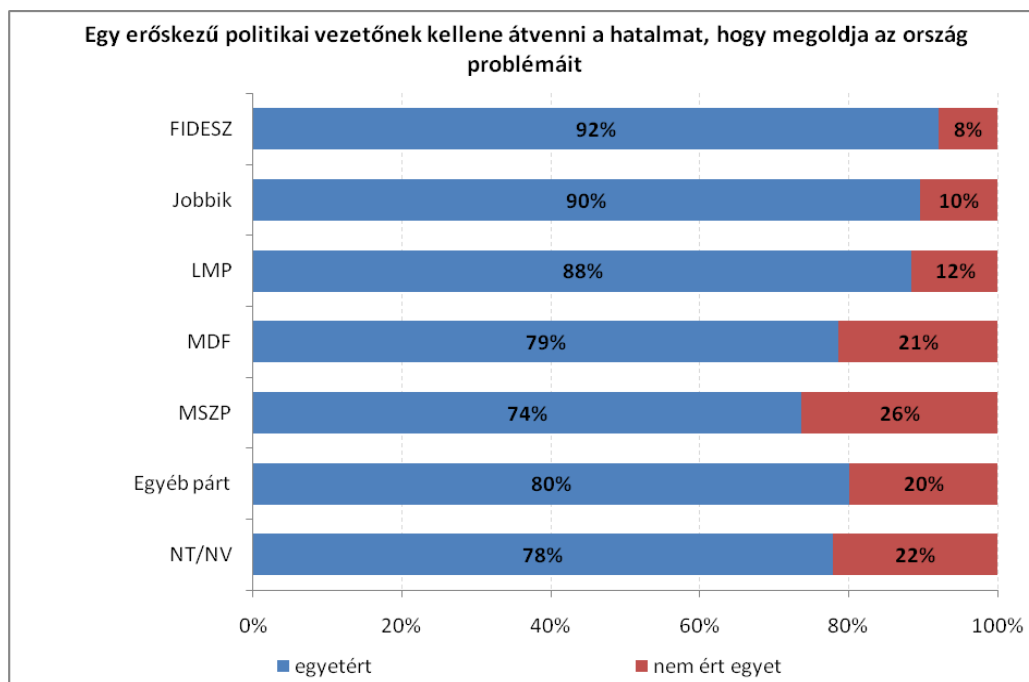
A politikai berendezkedés kritikáját és az elmúlt rendszer iránti nosztalgiát jól példázza az a nagyarányú egyetértés, ami azzal az állítással kapcsolatban alakult ki, hogy egy erőskezű vezetőre van szüksége az országnak. Különösen igaz ez az adatfelvétel időpontja, a választásokat megelőző február-március miatt. A korábbiak ismeretében nem meglepő, hogy egy ilyen vezetőre a legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében mutatkozik a legnagyobb igény, igaz nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy még az egyetemi diplomások 73 %-a is így gondolkodik.

88. ábra Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit / iskolai végzettség¹¹³

¹¹² $p = 0,000$; $k = -0,129$

Ebben a kérdésben különösen érdekes a különböző politikai pártok szavazóinak véleménye, mely ebben az esetben szignifikáns eltérést mutat. Látható, hogy az állítással a Fidesz szimpatizánsai értenek legnagyobb arányban egyet, őket a Jobbik szavazói követik. Legkisebb az aránya az egyetértőknek az MSZP szimpatizánsainak körében. Ezek a válaszok nem lehetnek függetlenek a kormány teljesítményének megítélésétől, így az ellenzéki pártok támogatói ebben a kérdésben nyilvánvalóan támogatóbb, a kormánypártok támogatói éppen ellenkezőleg, kevésbé támogató álláspontot foglalnak el. Azt fontosnak tartom kiemelni, hogy pártpreferenciától függetlenül mindegyik csoportban döntő többséget képvisel ez az igény. A csoportok nyilván más és más értenek erőskezű vezetőn. Az ellenzékiek feltehetően úgy érzik, hogy most nem jó kezekben van az ország, így egy jobb, erősebb vezetőre van szükség, míg a jelenlegi kormánypártok támogatói kritikát fogalmaznak meg ezáltal a jelenlegi vezetéssel kapcsolatban, hiszen ők is érezhetik, hogy pártjuk elvesztette a társadalom többségének támogatottságát.

89. ábra Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit / pártpreferencia¹¹⁴

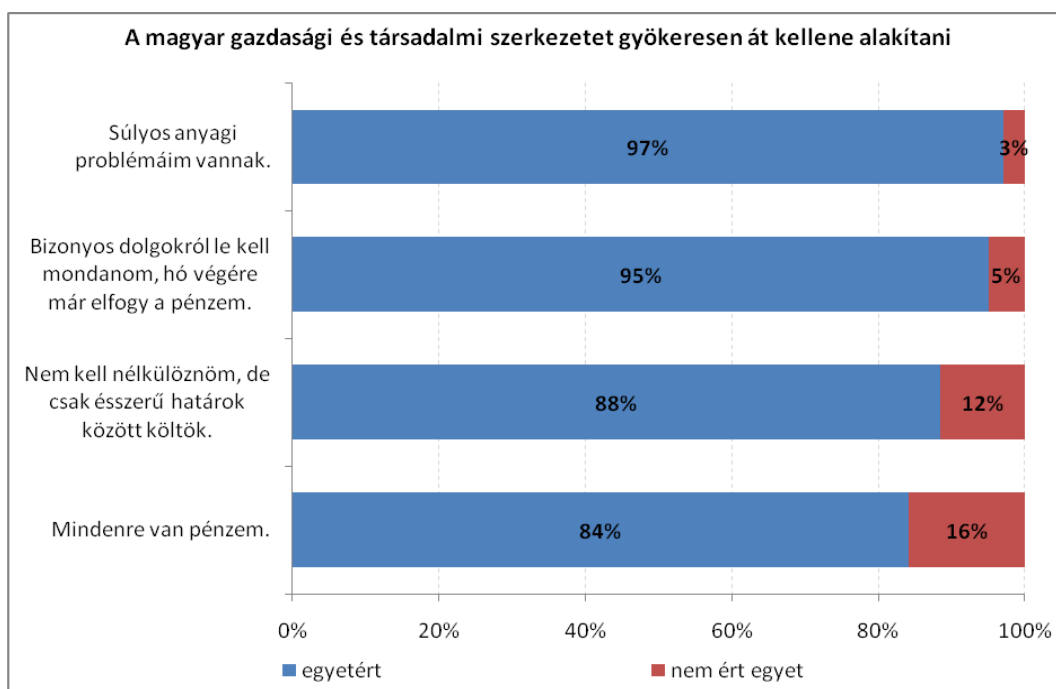
A választásokat megelőző időszakban további gondolkodásra sarkalló az az állítás, miszerint a magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kell ala-

¹¹³ $p = 0,030$; $k = -0,108$

¹¹⁴ $p = 0,000$; $k = -0,140$

kítani. Ahogy már láttuk, az állítással a nagy többség egyetért, azonban itt is mutatkoznak különbségek az egyes csoportok között.

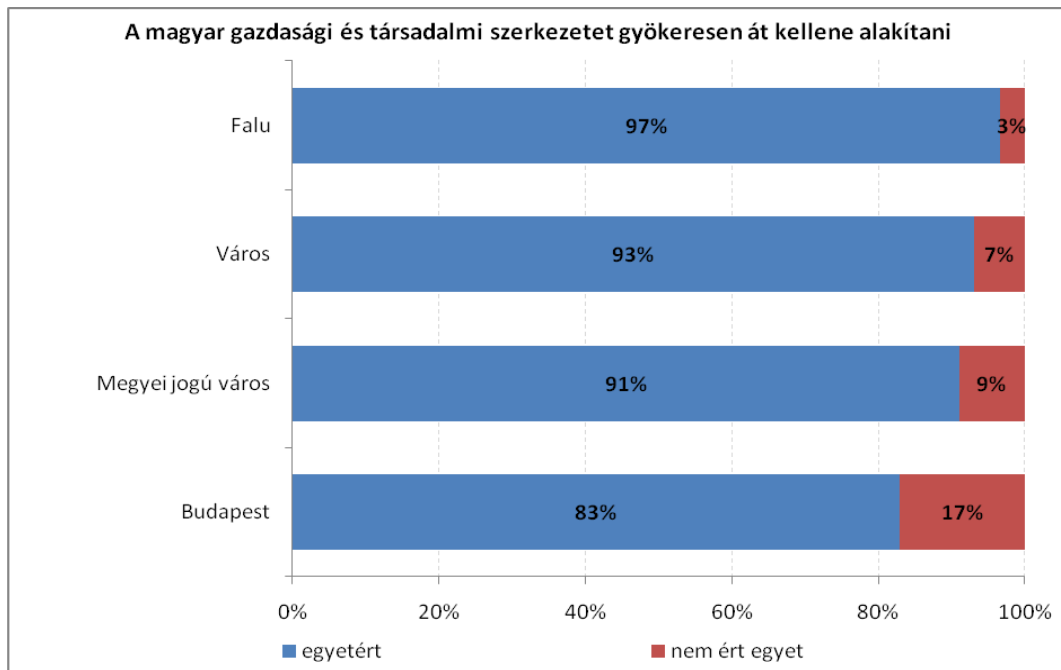
Tapasztalhattuk, hogy a jobb módban élők kevésbé elégedetlenek a jelenlegi rendszerrel, igaz többségük nem zárkózik el az elkövetkezendő jelentős átalakítástól. A szegények szinte egyöntetűen úgy gondolják, hogy a nagymérvű átalakítás oldhatja meg az országot, és így az ő problémájukat is.

90. ábra A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani / szubjektív anyagi helyzet¹¹⁵

Településtípus szerint is szignifikáns eltéréseket látunk. A falvakban élők szinte egyöntetűen radikális változásokat szeretnének, Budapesten 83 % foglal állást a gyökeres változtatások mellett.

¹¹⁵ $p = 0,000$; $k = 0,131$

91. ábra A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani / településtípus¹¹⁶

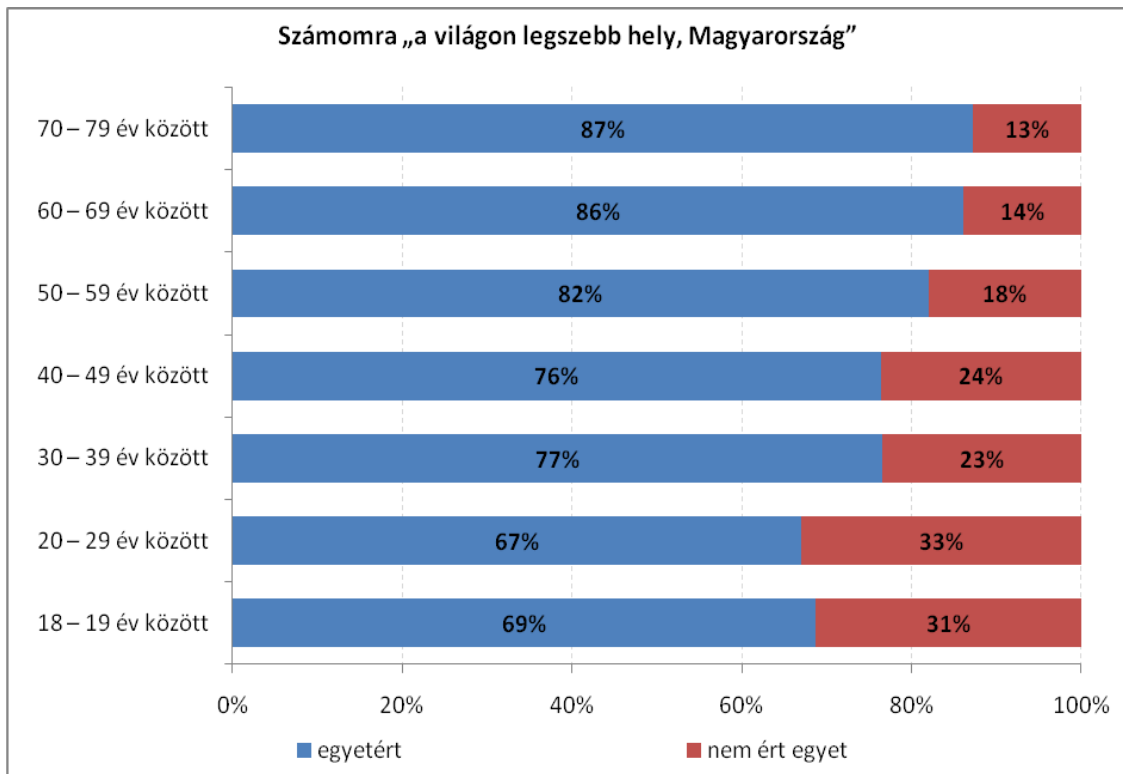
A gyökeres átalakítási igény nyilván összefügg a korábban már megmutatkozó, a társadalmi és gazdasági helyzetre vonatkozó szkepticizmussal. A „dolgok nem jó irányba mennek” érzése a motivációs bázisa ennek a látszólagos konszenzusunak, de feltételezem, hogy a mikéntre nagyon heterogén vélemények vannak a társadalomban.

A sok pesszimista gondolat ellenére Magyarországot a társadalom és a jogászok nagy többsége a legszebb helynek tartja a világon. A „Számomra legszebb hely Magyarország” kérdésre kapott válaszok ellentmondanak a többi kérdésre kapott rendszerszkeptikus válaszoknak. Talán levonható az a következtetés, hogy az emberek akkor is szerethetik hazájukat, azonosulhatnak vele, és kötődhetnek hozzá, ha a fennálló politikai rendszer nem a legdemokratikusabb és kevésbé igazolható.

Melyek azok a csoportok, melyek kevésbé gondolnak ilyen pozitívan hazánkra?

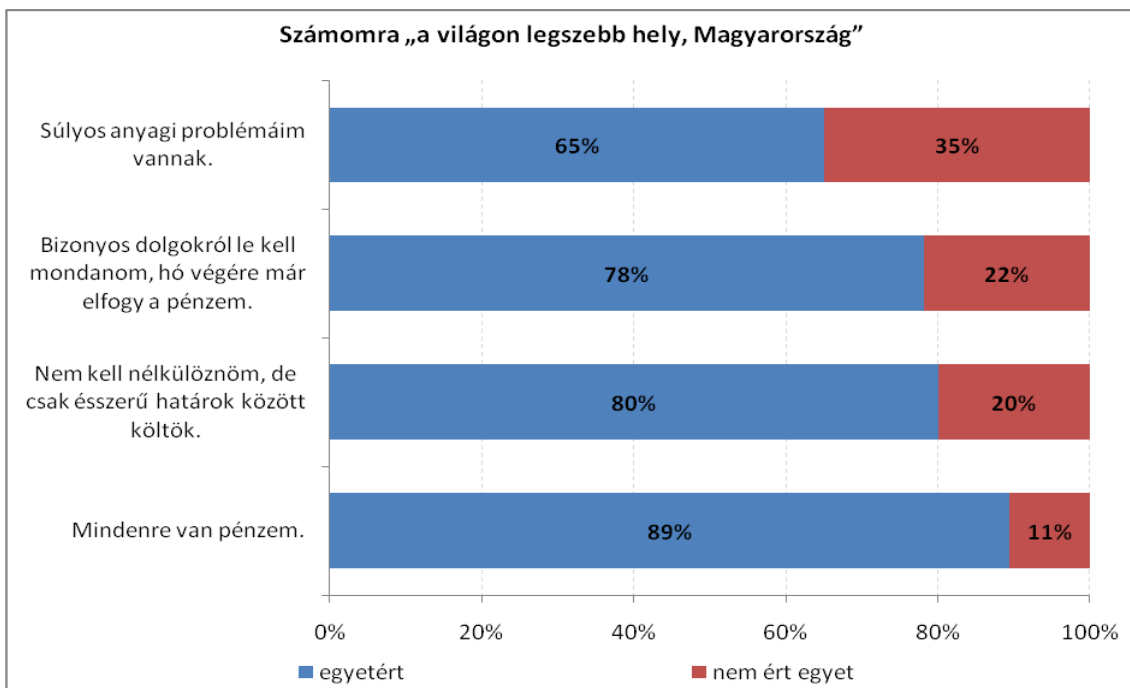
Talán nem meglepő, hogy a fiatalabbak tartoznak ide elsősorban. E korosztály képviselői között egyre kisebb arányban találunk ezzel az állítással egyetértőket, de még a 18-19 évesek több mint kétharmada is a világ legszebb helyeként gondol Magyarországra.

¹¹⁶ $p = 0,000$; $k = 0,165$

92. ábra Számomra „a világon legszebb hely, Magyarország” / életkor¹¹⁷

Kétharmad az aránya az így gondolkodóknak a legszegényebbek között is. Ezt az eredményt sem tarthatjuk meglepőnek, hiszen akinek mindennapos megélhetési problémái vannak, nehezebben gondol lakhelyére úgy, mint a világ legszebb helyére.

93. ábra Számomra „a világon legszebb hely, Magyarország” / szubjektív anyagi helyzet¹¹⁸

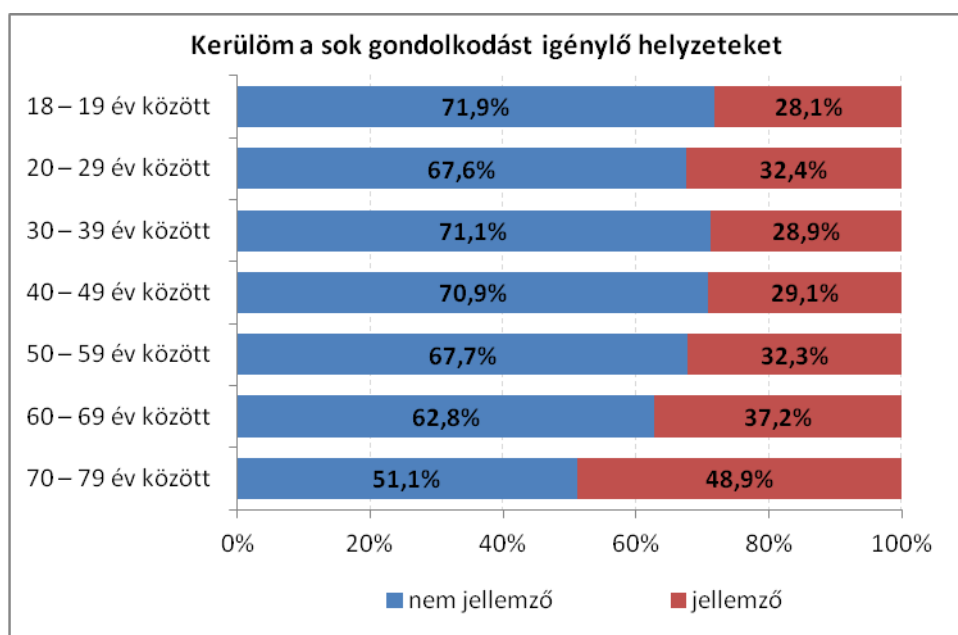
¹¹⁷ p = 0,000 ; k = 0,155

Összességében elmondhatjuk, hogy a jelenlegi rendszer megítélését, a kívánt változások mértékét, az ideális politikai rendszer milyenségét, de még a szavazási hajlandóságot is leginkább az anyagi jólét, az iskolai végzettség és a lakóhely jellege határozza meg. Aki életkörülményeit tekintve deprimálnak tekinthető, az a körülötte zajló eseményekkel, a múlt és jövő megítélésével kapcsolatban is pesszimistább véleményeket fogalmaz meg (lásd 7. számú Melléklet).

3.5.8 A megismerés iránti szükséglet

A megismerés iránti szükséglet állításainak alapeloszlásait a tanulmány korábbi fejezetében taglaltam. A korábbiaknak megfelelően jelen fejezetben ennek a személyiségpszichológiai jelenségnek vizsgálatára hivatott állítások kétdimenziós, szociodemográfiai változókkal való összefüggését vizsgálom meg.

A sok gondolkodást igénylő helyzetek kerülése a kor előrehaladtával egyre jellemzőbb. A 18-19 évesek körében még nem éri el az egyharmadot (28,1 %) az önmagukat így jellemzők aránya. A legidősebb vizsgált korosztály esetében azonban ez az arány már megközelíti az 50 %-ot (48,9 %).

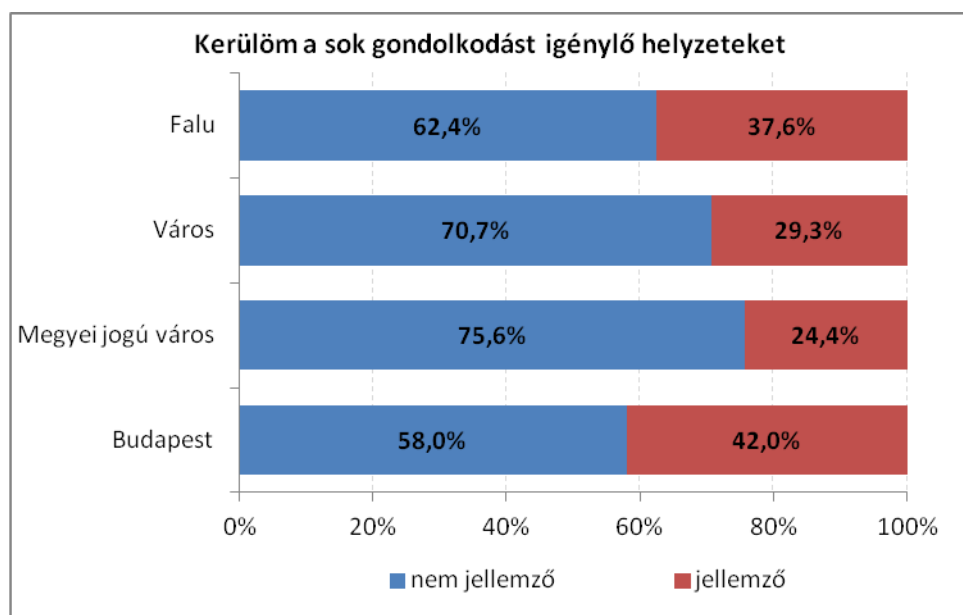
94. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / életkor¹¹⁹

A településtípusok esetében érdekes képet kapunk. A legkevésbé jellemző a városokban és a megyei jogú városokban élőkre ez a fajta cselekedet (egyik csoportban

¹¹⁸ $p = 0,005$; $k = -0,096$

¹¹⁹ $p = 0,021$; $k = 0,122$

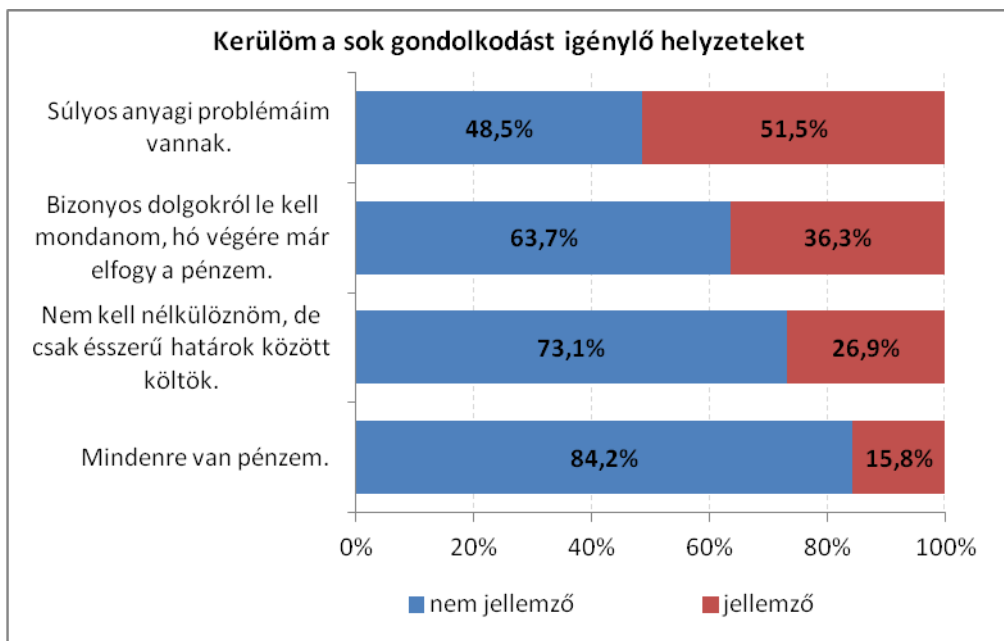
sem éri el a 30 %-ot az arányuk), ezzel szemben a falvakban, valamint a fővárosban élők körében 37,6, illetve 42 % az arányuk. Ez adódhat az imént látott korosztályi összefüggésből, azaz, a falvakban és a fővárosban élnek a legidősebb korosztály képviselői.

95. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / településtípus¹²⁰

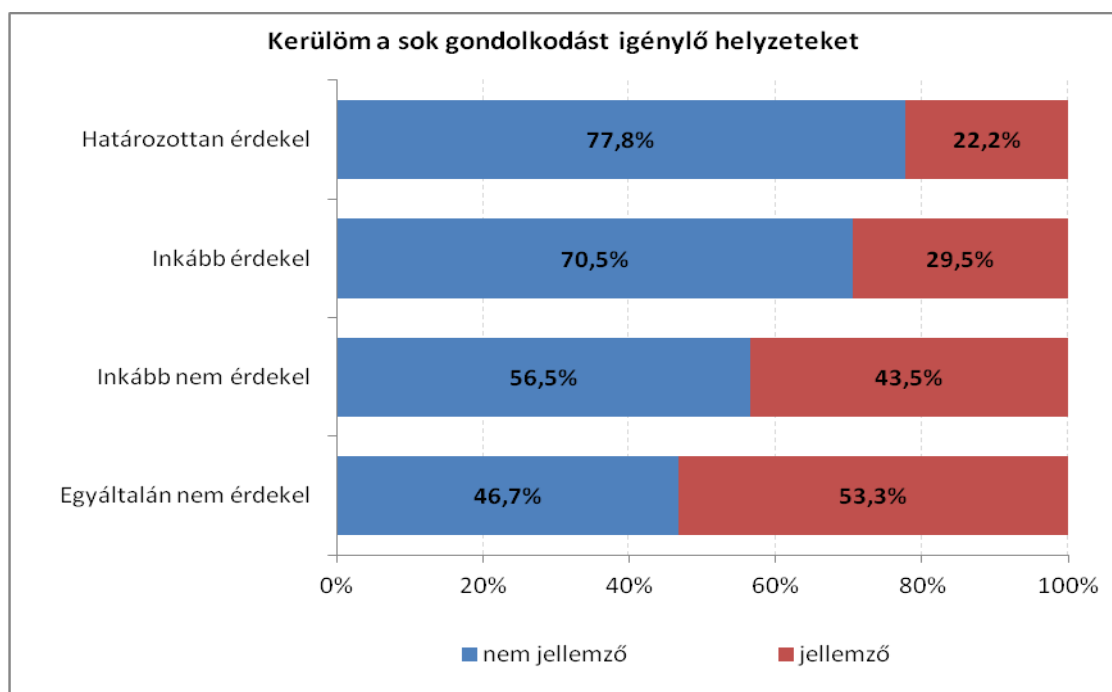
Az anyagi helyzet befolyásolja az ilyen cselekvéstípust. A jobb anyagi helyzetben lévők körében 15,8 % azok aránya, akik kerülnek a sok gondolkodást igénylő helyzeteket, ezzel szemben a súlyos anyagi problémákkal küzdők körében többségbe (51,5 %) kerülnek az ilyen helyzeteket elkerülők.

¹²⁰ p = 0,000 ; k = 0,135

96. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / szubjektív anyagi helyzet¹²¹

Nem meglepő, hogy a közélet iránti érdeklődéssel is összefüggést mutat az állításra adott válaszok eloszlása. Akik határozottan érdeklődnek a közélet eseményei iránt, azok körében mindössze 22,2 % kerüli a gondolkodást igénylő helyzeteket, míg a közélet iránt közömbösök körében ezek aránya 53,3 %-ra nő.

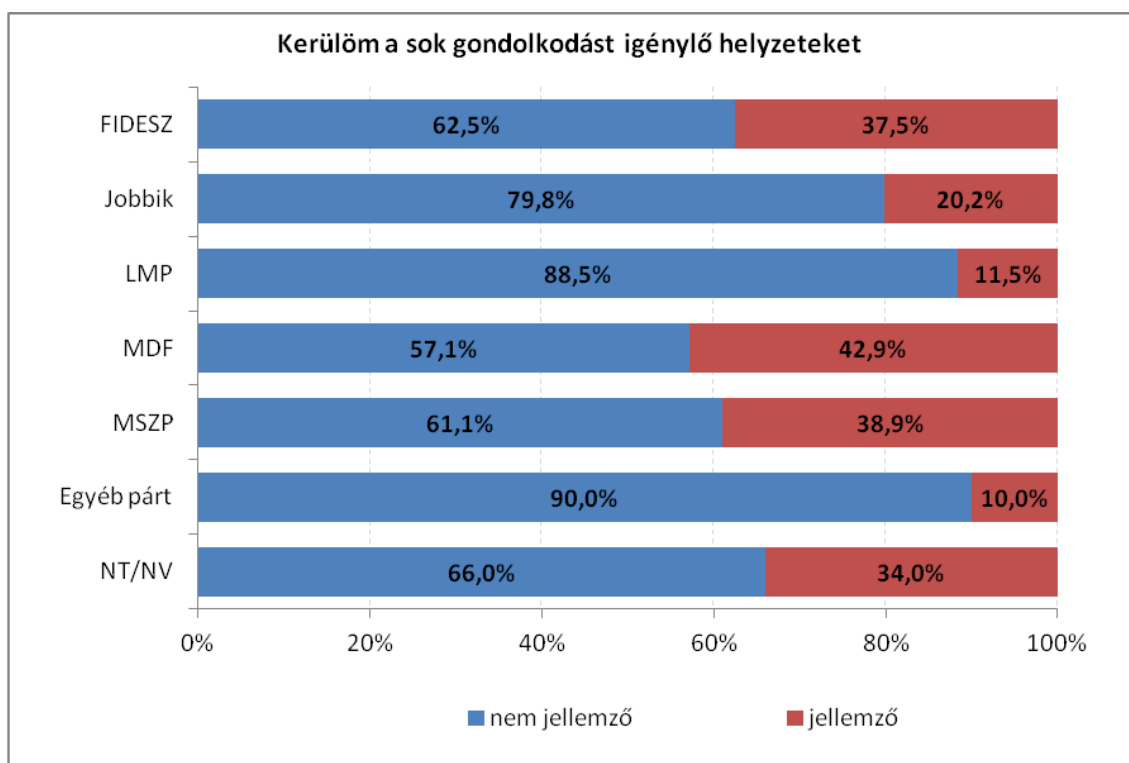

97. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / közélet iránti érdeklődés¹²²

¹²¹ p = 0,000 ; k = 0,168

¹²² p = 0,000 ; k = 0,194

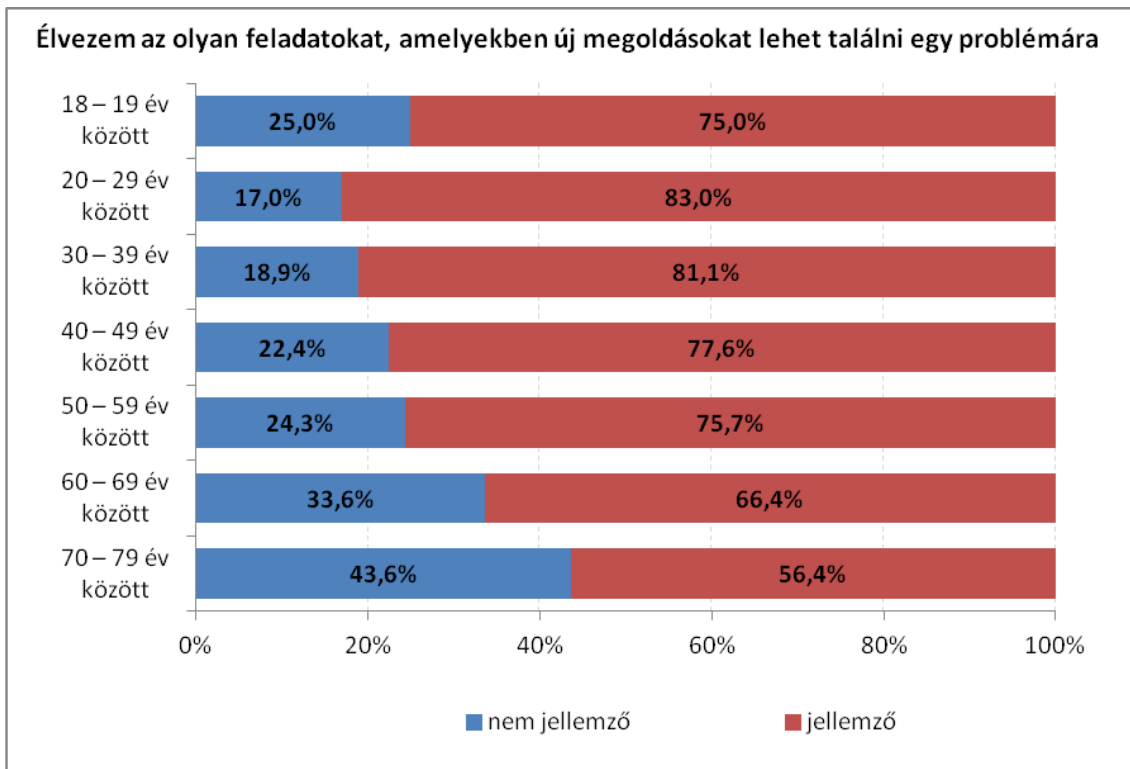
A pártok esetében is szignifikáns összefüggést találunk ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Itt is feltételezhetjük, hogy az életkornak jelentős szerepe van a válaszok eloszlásában. A legkevésbé jellemző ez a fajta cselekvéstípus az LMP szavazóira, akik a legfiatalabb szavazói csoportokból kerülnek ki. Hasonló az eloszlása a Jobbik szavazóinak. Lényegesen több ilyen jellemzővel bírót találunk a FIDESZ (37,5 %) és az MSZP (38,9 %) szavazóinak körében.

98. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / pártpreferencia¹²³

A következő ezzel foglalkozó állítás az új megoldások keresését vizsgálja. Ebben az esetben is fontos tényezőnek bizonyult az életkor. A 20-29 évesek 83 %-a élvezi az olyan feladatokat, ahol új megoldásokat kell találni a problémákra. Ez az arány a legidősebb korosztály esetében 56,4 %-ra csökken. Kivételt jelent a legfiatalabb korosztály, ahol háromnegyed az aránya az új megoldásokat keresőknek, ez magyarázható azzal, hogy kevesebb rutinnal, tapasztalattal rendelkezik ez a korosztály, így a megoldások megtalálásában sem lehetnek olyan magabiztosak.

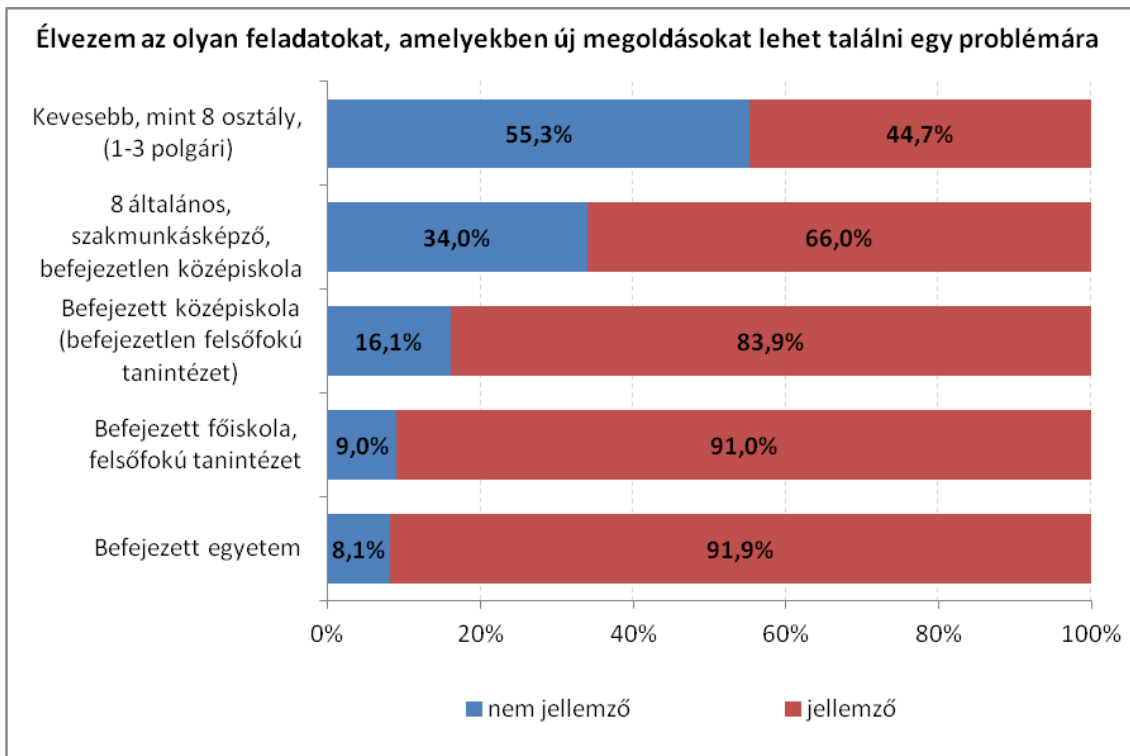
¹²³ p = 0,001 ; k = 0,150

99. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ életkor¹²⁴

Természetesen az iskolai végzettség is erősen meghatározza az erre az állításra adott válaszok eloszlását. A legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében többségbe (55,3 %) kerülnek azok, akik nem élvezik, ha új megoldásokat kell találniuk problémákra. A felsőfokú végzettségűek körében azonban az új megoldásokat keresők aránya már meghaladja a 90 %-ot. A kreativitást igénylő helyzetekben a magasabb iskolázottságúak valószínűleg több sikerélményt gyűjtöttek be, ami ezt a hozzáállást magyarázhatja.

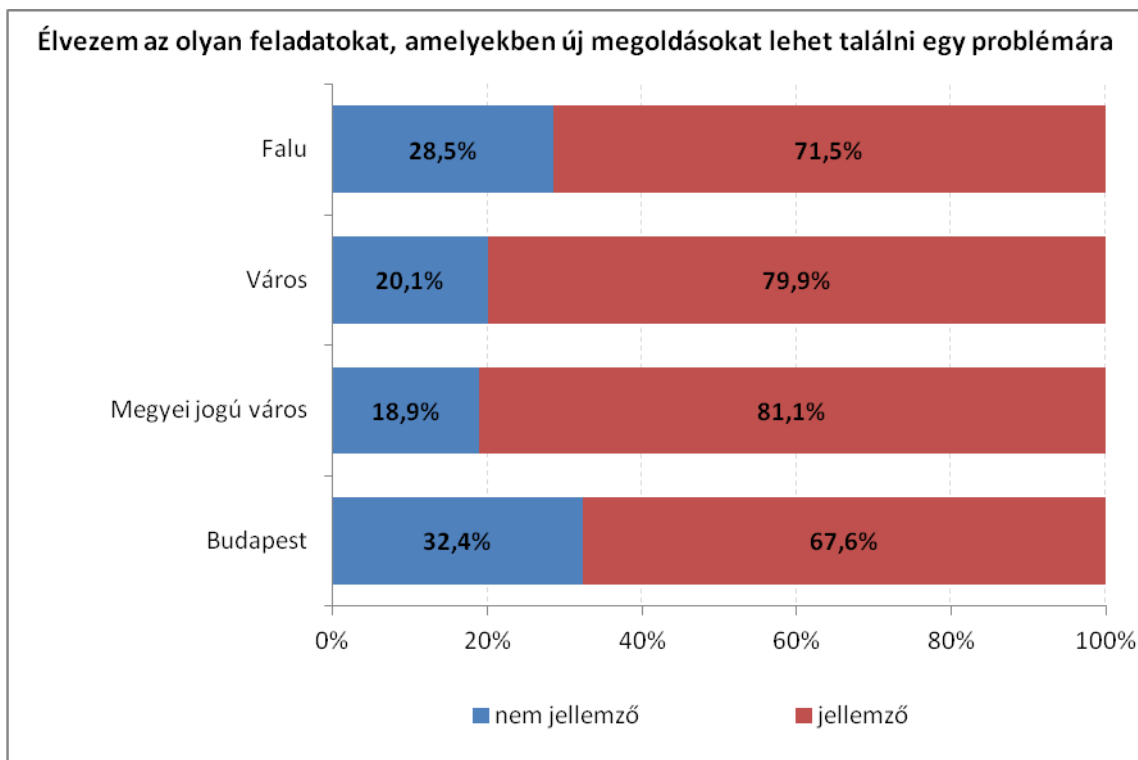
¹²⁴ $p = 0,000$; $k = 0,184$

100. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ iskolai végzettség¹²⁵

Az előző kijelentésnél látott tendencia érvényesül a településtípus esetében ennél az állításnál is. A legnyitottabbnak a városiak és a megyei jogú városokban élők mutatkoznak, míg a falvakban és fővárosban élők kevésbé élvezik az új megoldások keresését. Itt is az életkorral összefüggő magyarázat világítja meg ezt a típusú összefüggést.

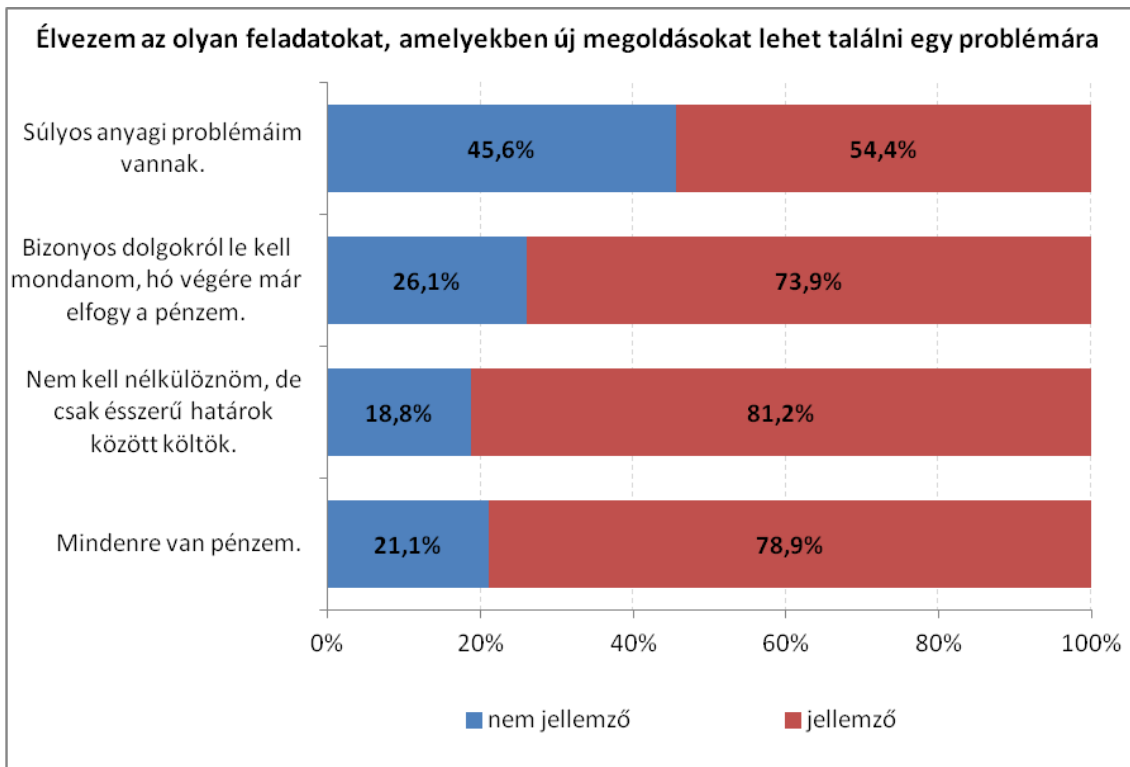
¹²⁵ $p = 0,000$; $k = 0,280$

101. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ településtípus¹²⁶

Az anyagi helyzettel is összefüggést mutat az állításra adott válaszok eloszlása. A rosszabb anyagi helyzetben lévők nem kedvelik az új megoldások keresését, ezzel szemben a jobb anyagi helyzetűekhez közelebb állnak ezek a kihívások. Az új megoldások és lehetőségek felismerése és kihasználása a gyorsan változó világunkhoz való jobb illeszkedést teszi lehetővé. Az adaptivitás magasabb szintje valószínűleg anyagi, egzisztenciális értelemben is kifizetődőbb.

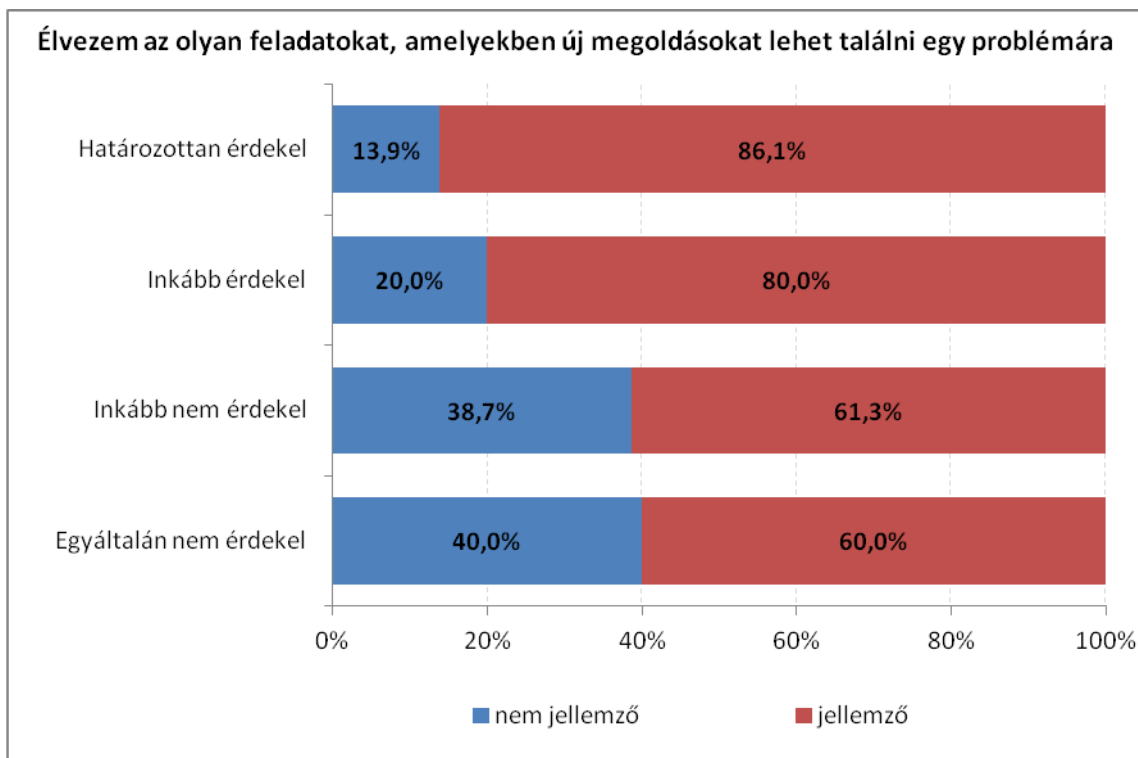
¹²⁶ $p = 0,002$; $k = 0,123$

102. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ szubjektív anyagi helyzet¹²⁷

A közélet iránti érdeklődés esetében is szignifikáns összefüggést találunk. A kevésbé érdeklődők között kisebb arányban (60 %) vannak azok, akik új megoldásokat keresnek a felmerülő problémákra, míg a közéletet élénken figyelők körében ez az arány már 86,1 %. Az érdeklődés generalizált az újdonságokra. A változások nyomkövetése, és az így nyert információk felhasználása a problémák megoldásában generalizálnak mutatkozik.

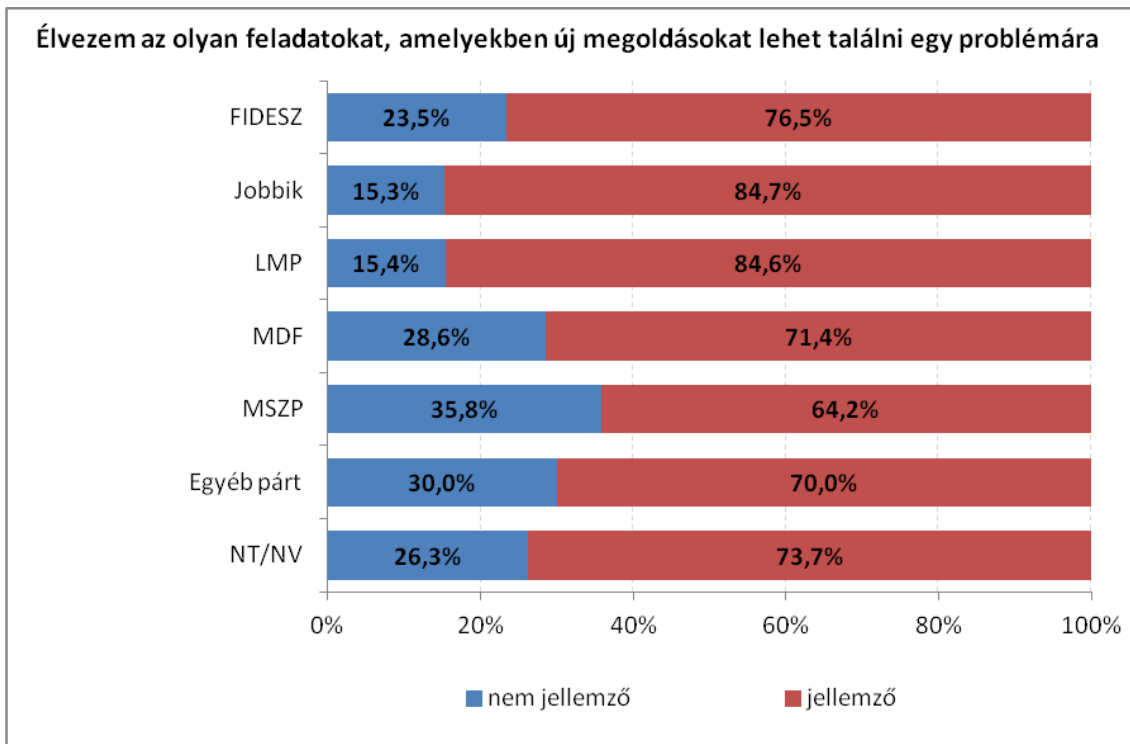
¹²⁷ $p = 0,000$; $k = 0,183$

103. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ közélet iránti érdeklődés¹²⁸

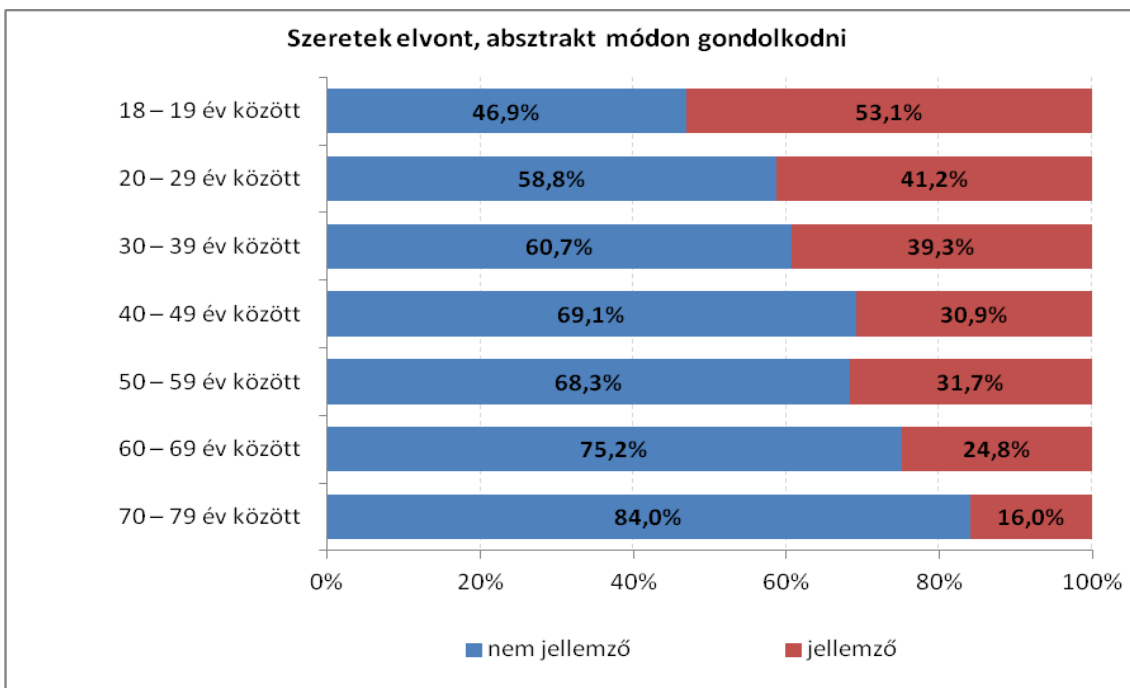
A pártok szavazói között is mutatkozik eltérés, de az látható, hogy mivel ezek a csoportok a közélet iránt érdeklődő egyénekből tevődnek össze, magasabb az aránya az ilyen szavazói csoportokban azoknak, akik új megoldásokat keresnek. Az életkori eltérésekből adódóan a Jobbik és az LMP szavazói között találjuk a legnagyobb, és az MSZP szavazói között a legalacsonyabb arányban ezeket.

¹²⁸ $p = 0,000$; $k = 0,226$

104. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ pártpreferencia¹²⁹

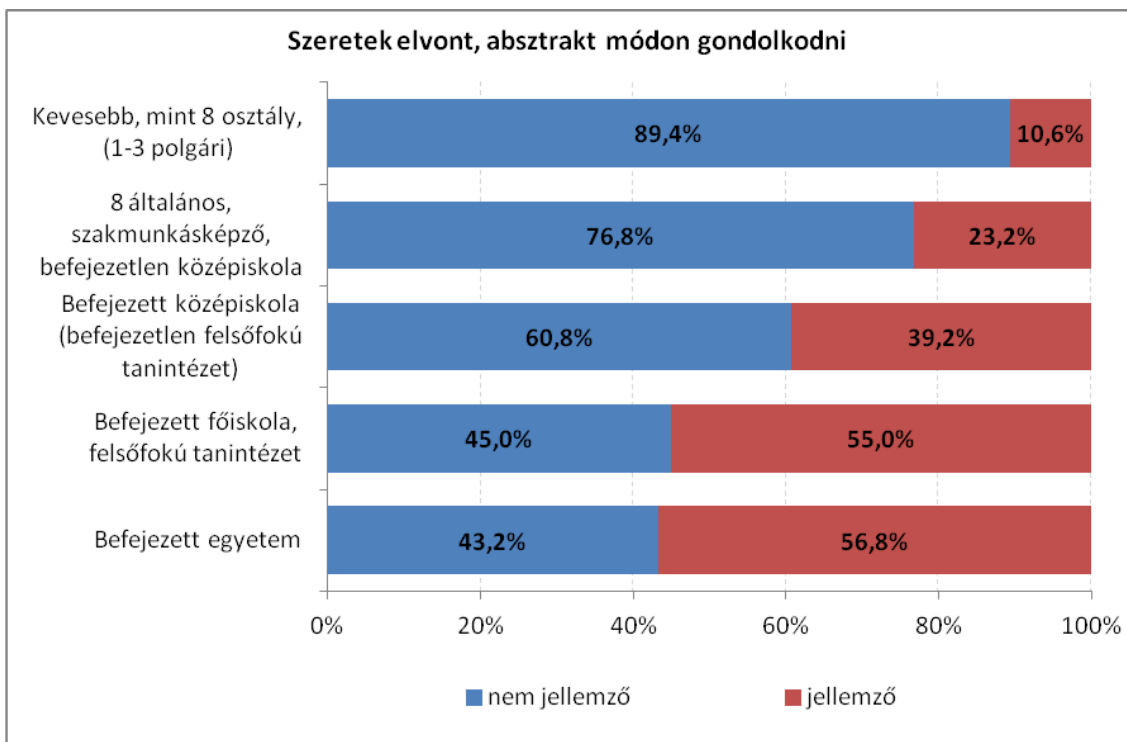
Az elvont, absztrakt gondolkodás is a fiatal korosztályra jellemzőbb inkább, és az életkor előrehaladtával fogyatkozik az ilyen gondolkodásmód kedvelőinek aránya.

105. ábra Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni / életkor¹³⁰

¹²⁹ $p = 0,025$; $k = 0,120$

Ahogy eddig is láttuk, az iskolai végzettség jelentősen meghatározza a gondolkodásmódot, és nincs ez másként az elvont gondolkodás esetében sem. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek körében alig haladja meg a 10 %-ot az ilyen módon szívesen gondolkodók aránya, ezzel szemben a legmagasabb iskolai végzettségűek körében már többségbe kerülnek ezek és arányuk eléri az 56,8 %-ot.

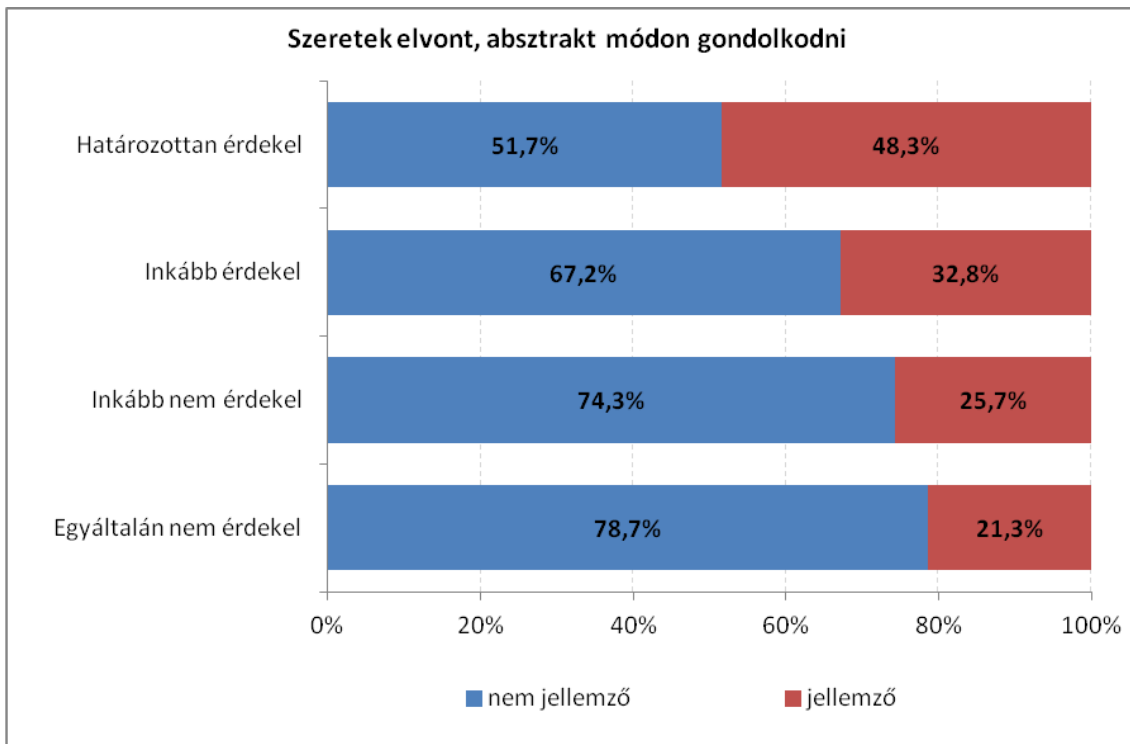

106. ábra Szeretnek elvont, absztrakt módon gondolkodni / iskolai végzettség¹³¹

A közélet iránti érdeklődés összefügg a státusszal és az iskolai végzettséggel, így nem meglepő, hogy a közélet iránt érdeklődők között jóval nagyobb arányban találunk az elvont gondolatok iránt nyitott egyéneket, mint a közélet kérdéseitől elzárkózók között. A közélet kérdéseinek megértése általában különböző szintű absztrakciókat igényel. Ez az összefüggés az információk tartalmi és formai kapcsolatát tárja fel.

¹³⁰ $p = 0,000$; $k = 0,179$

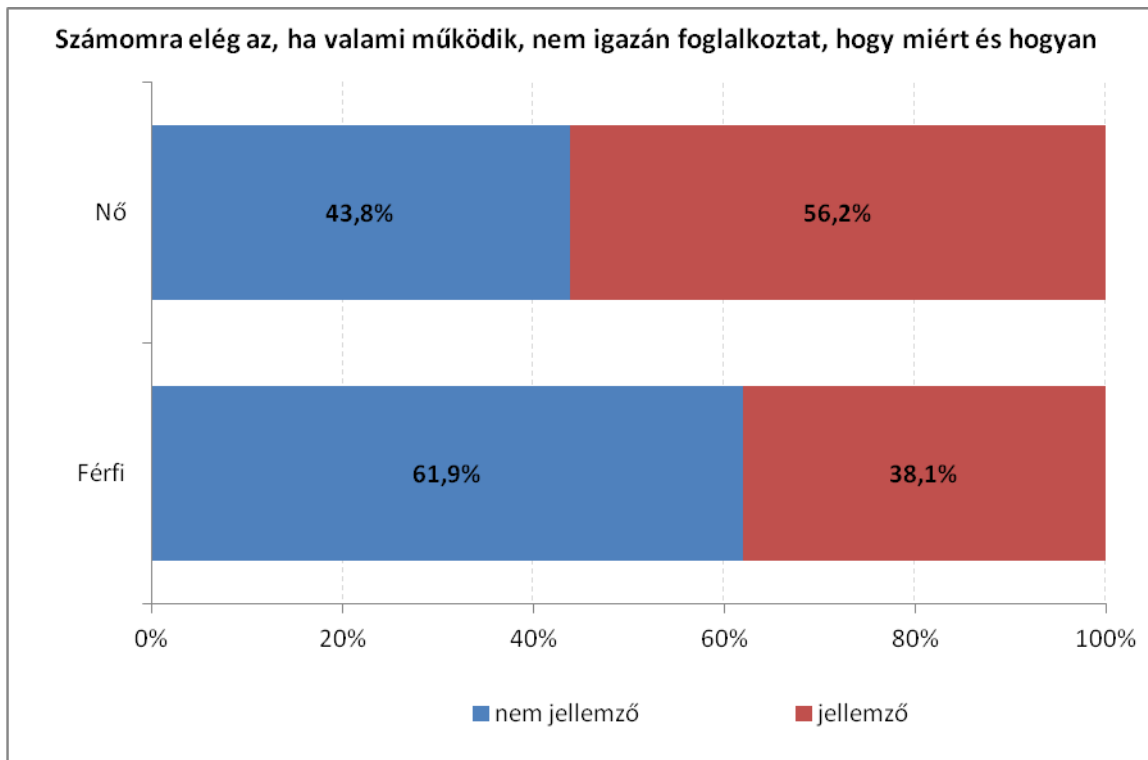
¹³¹ $p = 0,000$; $k = 0,260$

107. ábra Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni / közélet iránti érdeklődés¹³²

A mintába került egyének igazolni látszanak azt a sztereotípiát, miszerint a nők inkább használni szeretik a dolgokat, és kevésbé törekszenek a dolgok működésének megértésére. Ez egyfajta kognitív takarékoságként is értelmezhető. Körükben többségben (56,2 %) vannak azok, akiket nem foglalkoztat az, hogy hogyan és miért működik valami, megelégszenek annak működésével. A férfiak körében éppen ellenkezőleg, a többség (61,9 %) meg is akarja érteni a dolgok működését.

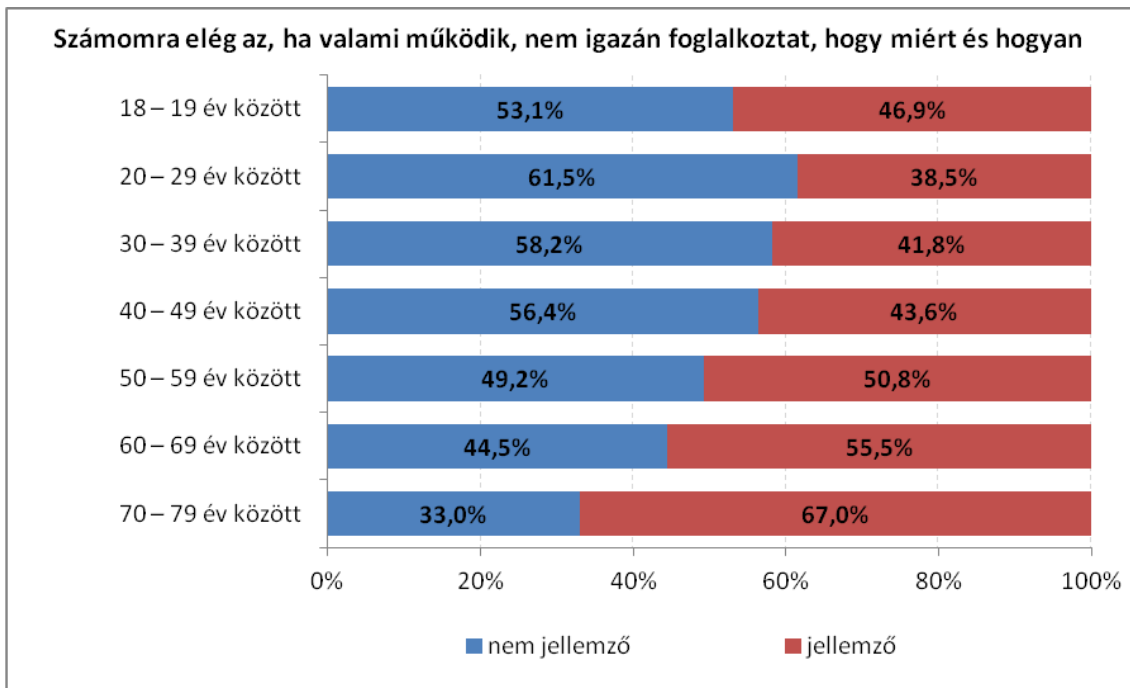
¹³² $p = 0,000$; $k = 0,171$

108. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / kérdezett neme¹³³

A fiatalok érteni akarják a körülöttük lévő világot, míg az idősebbek kevésbé törekszenek erre. Igaz, a rohamosan fejlődő világban az idősebb korosztályok esetében ennek a megértési kényszernek a hiánya érthető is. A legfiatalabb korosztály esetében ismét feltételezhetjük, hogy a kellő tudás és tapasztalat hiánya okozhatja, hogy a náluk éppen idősebb korosztálynál valamivel nagyobb arányban vannak azok, akik nem akarják érteni, csak használni a dolgokat. A legaktívabbnak tekinthető korcsoportokra (20-49 évesekre) jellemző, hogy inkább törekszenek a működési mechanizmusok megértésére. Lehetséges, hogy ők az így megszerzhető ismereteket egyfajta később hasznosítható tudásként, befektetésként fogják fel, és ezért kevésbé élik meg feleslegesnek az erre fordított energiát.

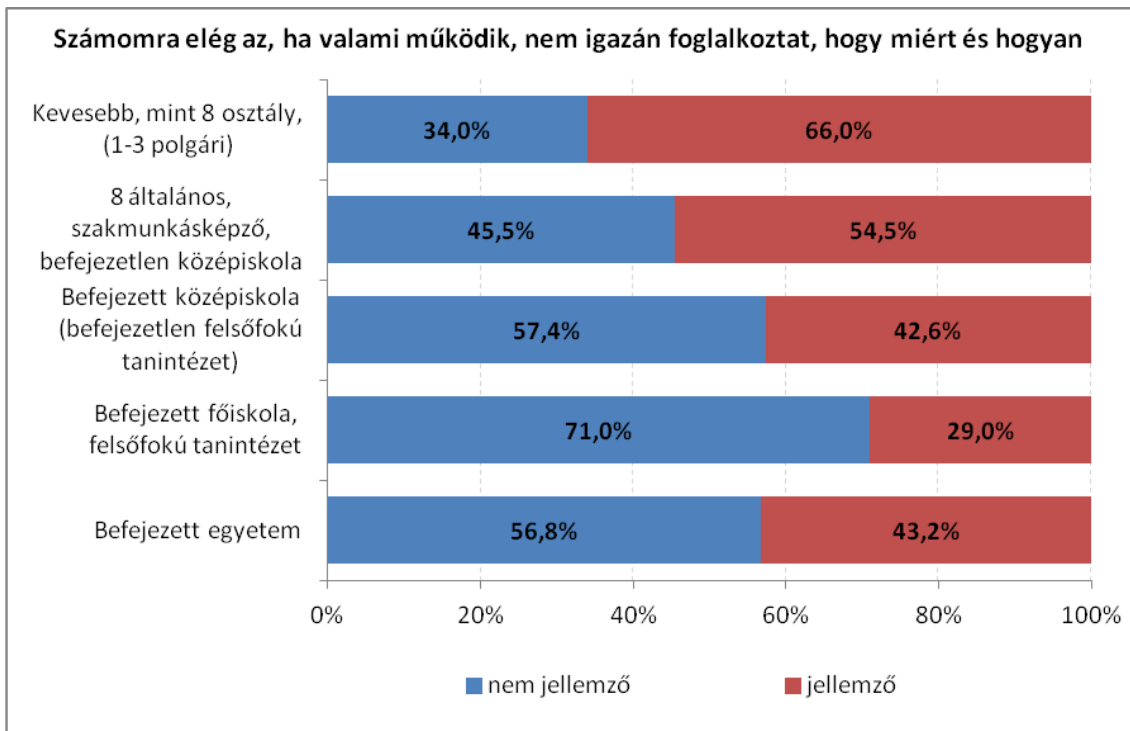
¹³³ $p = 0,000$; $k = 0,181$

109. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / életkor¹³⁴

Az iskolai végzettség esetében ismét a már korábban megismert folyamatokat láthatjuk. Az alacsonyabb iskolai végzettségűek kevésbé törekszenek a megértésre, míg a magasabb végzettséggel rendelkezőkre inkább jellemző ez. A határ, ami elválasztja egymástól a „megértésre” kevésbé és inkább törekvők csoportjait, a szakmunkásképző és a befejezett középiskola között húzódik. Az egyetemi végzettségűek eltérnek ettől a mintázattól, a növekvő tendenciától, de ők is az inkább „megértésre” törekvők közé sorolhatók.

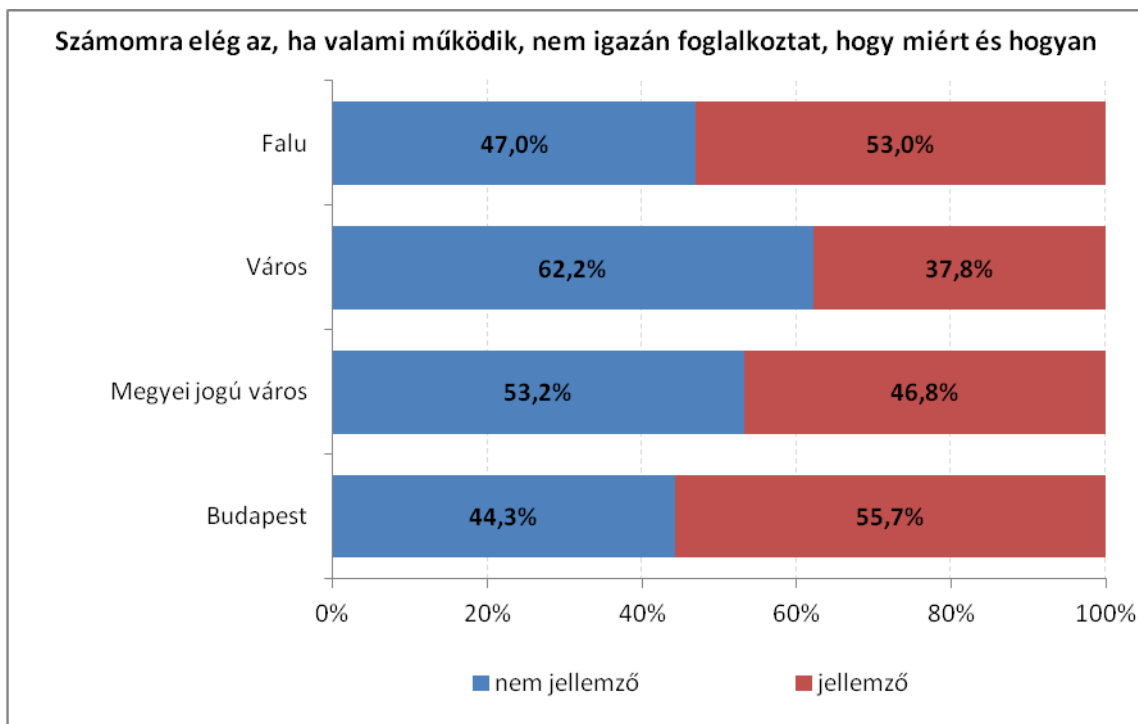
¹³⁴ $p = 0,000$; $k = 0,168$

110. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / iskolai végzettség¹³⁵

A településtípus esetében a borítékolható eloszlást figyelhetjük meg: a városokban élők esetében nagyobb a megismerés szükséglete, míg a falvak és a főváros lakói esetében ez kevésbé jellemző. A magyarázat itt sem tér el a korábbiaktól, az idősebb korosztály jelenléte indokolhatja ezt.

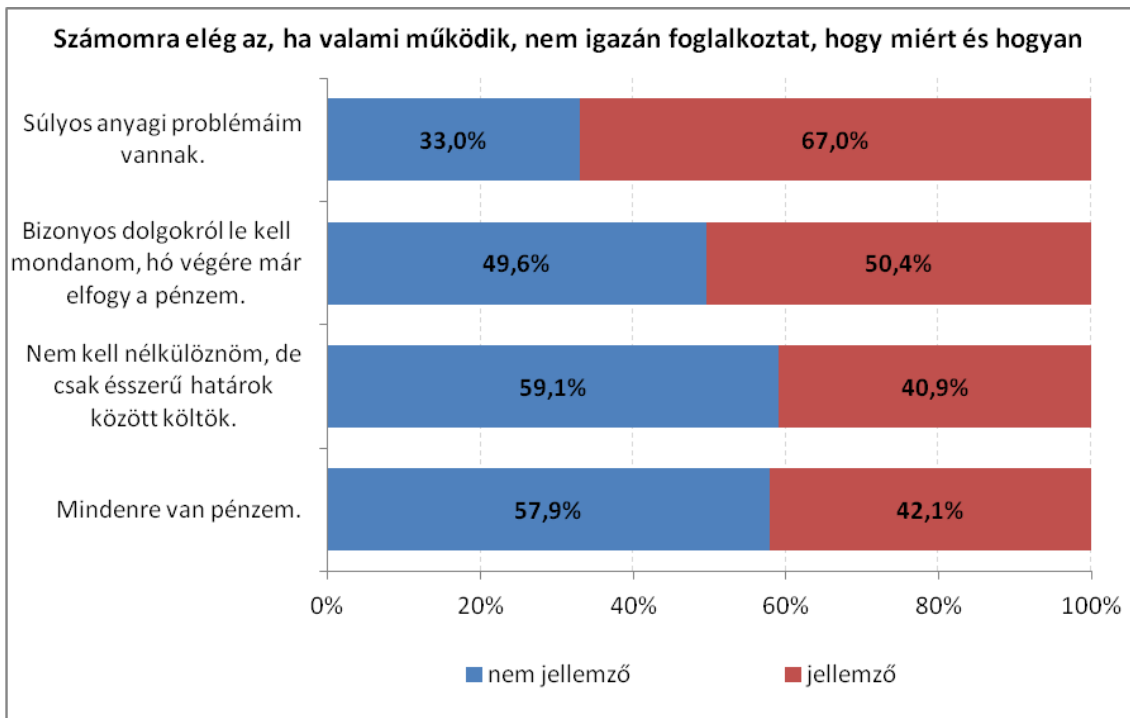
¹³⁵ $p = 0,000$; $k = 0,183$

111. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / településtípus¹³⁶

Az anyagi helyzet státusszal összefüggő magyarázata ebben az esetben is megállja a helyét. A súlyos anyagi problémákkal küzdők mindössze harmada kívánja megérteni a dolgok működését. A jó anyagi helyzetben élők körében ez az arány 57,9 %. Nehezen eldönthető kérdés, hogy ez esetben melyik tényező tekinthető „oknak” és melyik „okozatnak”.

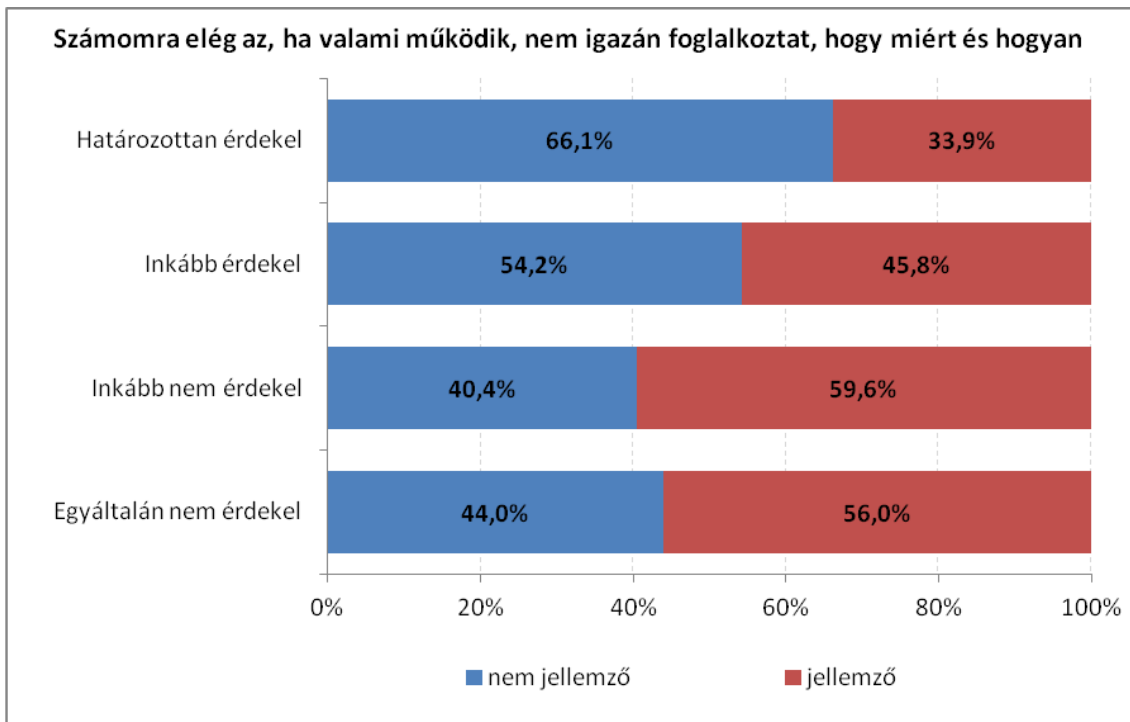
¹³⁶ $p = 0,000$; $k = 0,141$

112. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / szubjektív anyagi helyzet¹³⁷

A közélet iránti érdeklődés is szignifikáns összefüggést mutat a megismerés szükségességét firtató állítással. A közélet iránt határozottan érdeklődők kétharmada igyekszik megérteni a dolgok működésének mikéntjét. A közéletet kevésbé ismerők esetében ez az arány csak 40 % körüli. A közélet működése (vagy elégtelen működése) az érdeklődés kiváltása szempontjából nem feltétlenül különül el az egyéb dolgoktól.

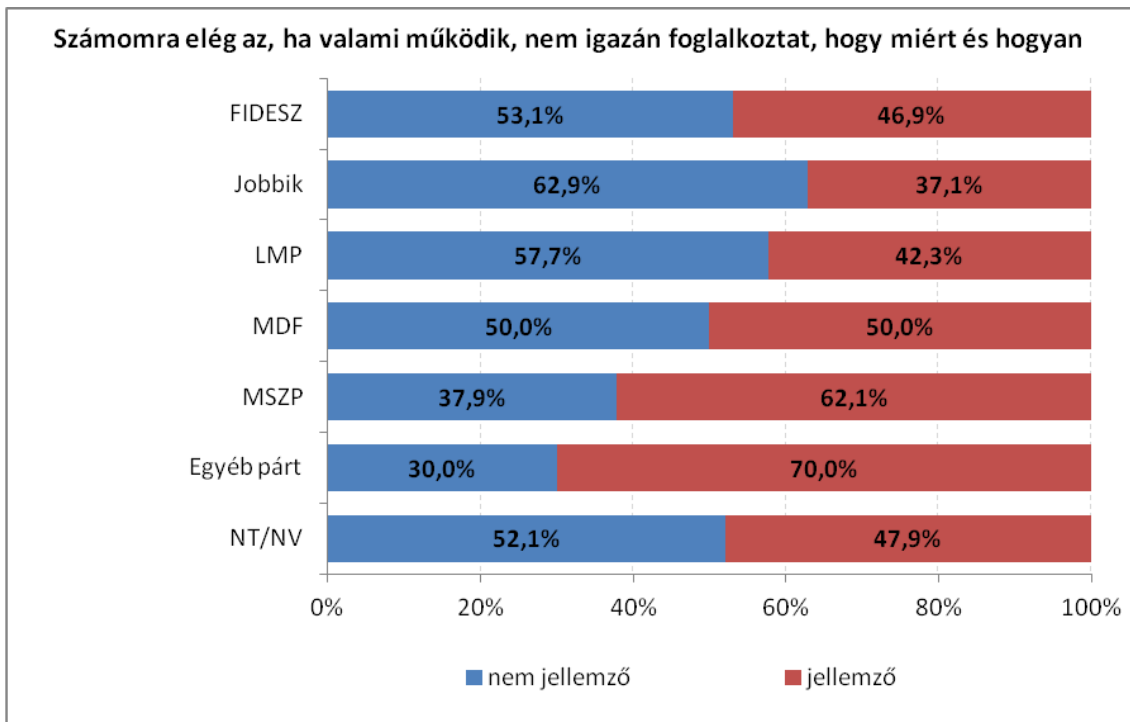
¹³⁷ $p = 0,000$; $k = 0,159$

113. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / közélet iránti érdeklődés¹³⁸

A pártpreferencia is összefüggést mutatott az erre az állításra adott válaszokkal. A Jobbik és az LMP támogatói mutatnak a legnagyobb arányban nyitottságot a dolgok működésének megismerése iránt, és ahogy ezt már láttuk korábban, az MSZP szavazói között vannak a legkisebb arányban a megismerés iránt nyitottak. Ezek az eredmények szintén származhatnak a korcsoportok sajátosságaiból.

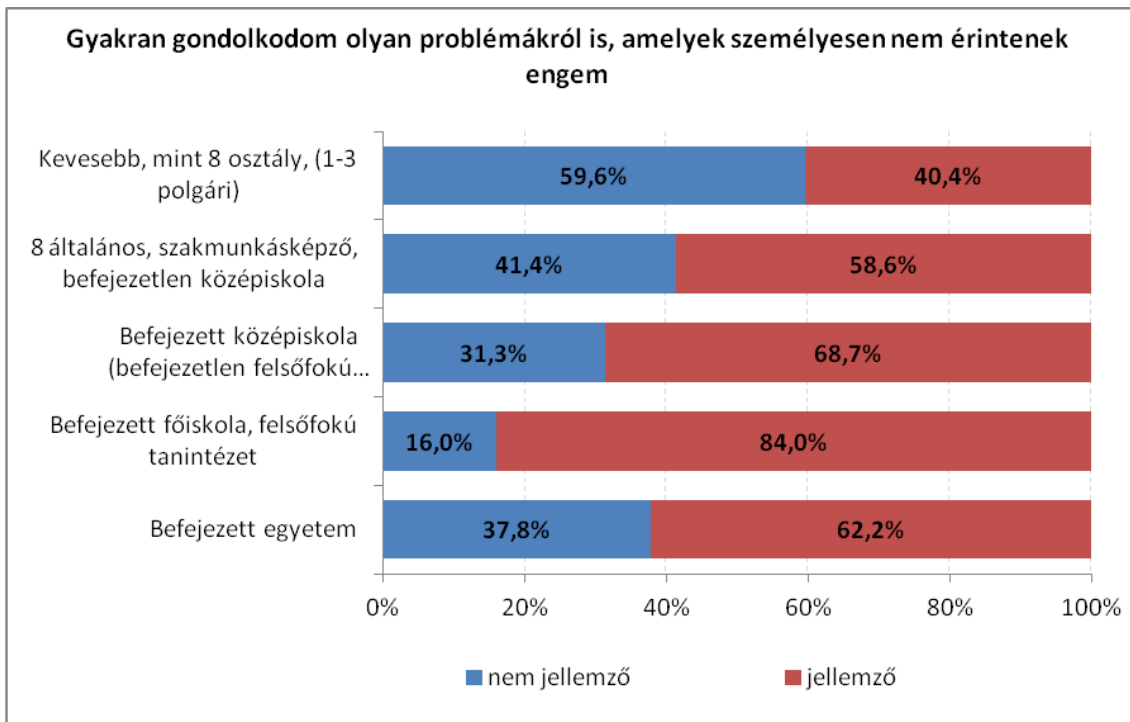
¹³⁸ $p = 0,000$; $k = 0,172$

114. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / pártpreferencia¹³⁹

A személyes érintettség hiányában való problémákról való gondolkodás az iskolai végzettség növekedésével egyre jellemzőbb az egyes csoportokban. A 8 általánosanál kevesebbet végzők körében még csak 40,4 % szokott ilyen problémákról gondolkodni, a főiskolások körében ez már 84 %. Az egyetemi végzettségűek ebben az esetben is megtörik a trendet, hiszen körükben ez az arány visszaesik 62,2 %-ra.

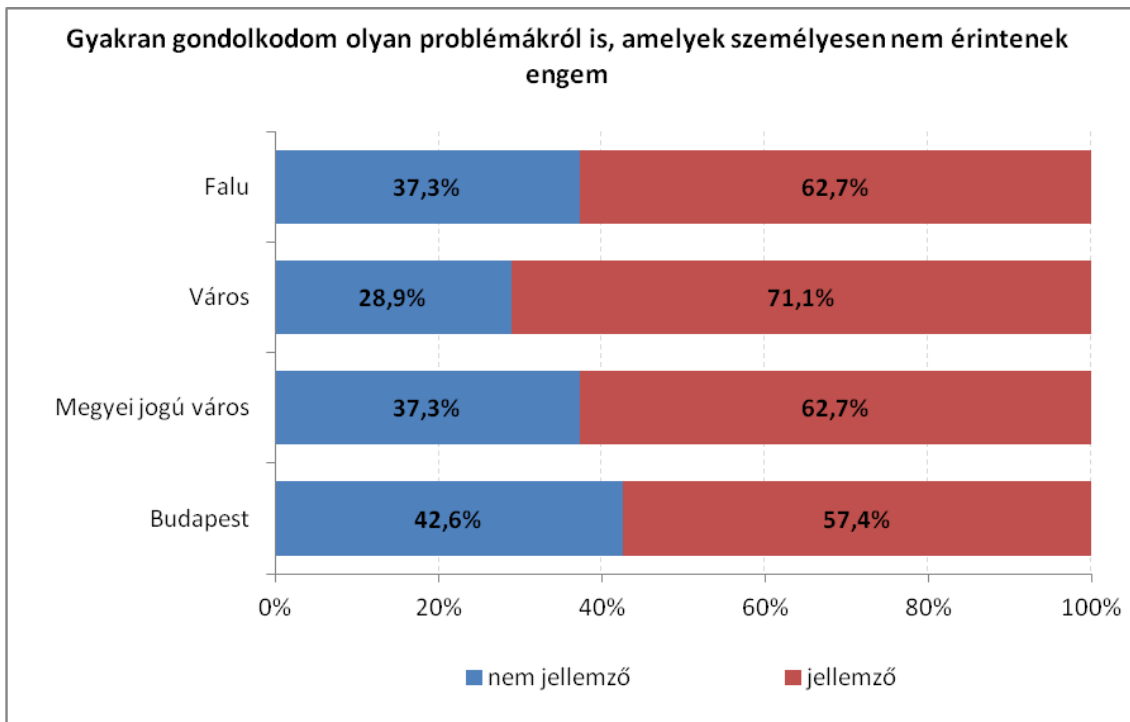
¹³⁹ $p = 0,014$; $k = 0,126$

115. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / iskolai végzettség¹⁴⁰

A településtípus szerinti eloszlás érdekes képet mutat. Az eddigiektől eltérően a falvakban élők között hasonló arányban oszlanak meg a válaszok, mint a megyei jogú városokban élők között (mindkettő esetben 62,7 %-nyian említik azt, hogy jellemző rájuk az őket nem érintő problémákon való gondolkodás). Legnagyobb arányban a városokban élők szoktak ilyen problémákkal foglalkozni, míg a fővárosiakra jellemző legkevesbé ez a fajta tevékenység.

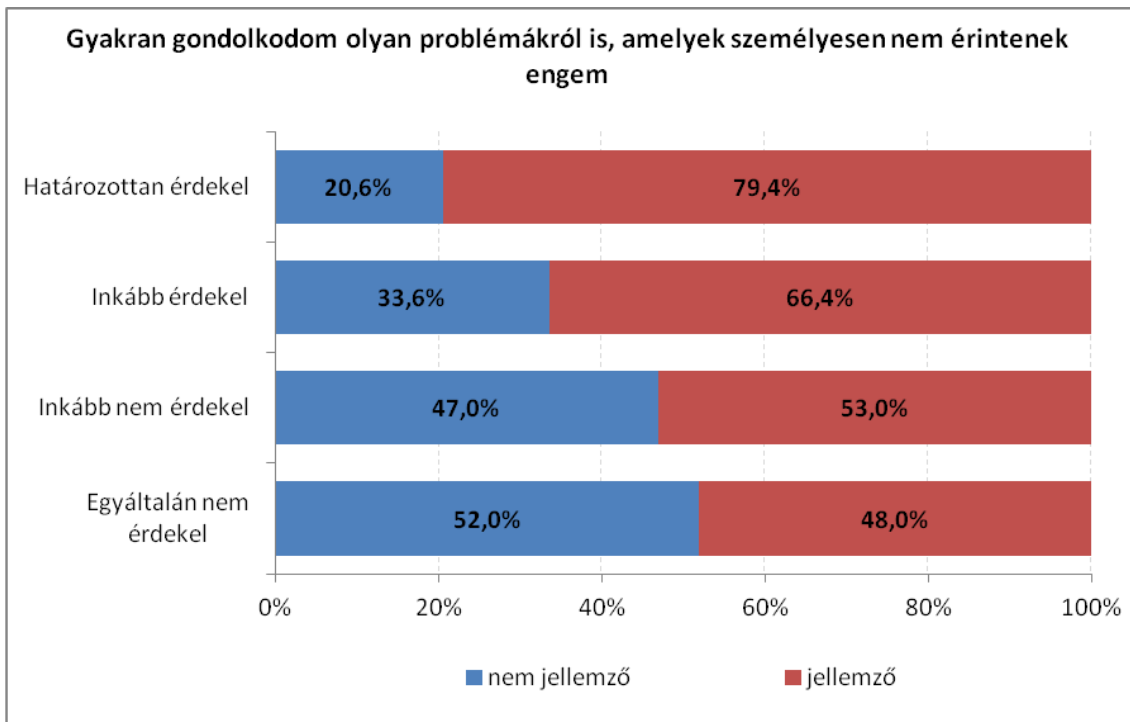
¹⁴⁰ $p = 0,000$; $k = 0,196$

116. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / településtípus¹⁴¹

A közélet iránti érdeklődés szoros összefüggésben áll az állításban megfogalmazottal, hiszen a közélet olyan témákkal dolgozik, amelyek az illetőt nem érintik közvetlenül. Ennek megfelelően, akiket érdekel a közélet, azok nagyobb arányban gondolkodnak őket nem érintő problémákról (79,4 %-uk). A közélet kérdéseit nem követők lényegesen kisebb arányban gondolkodnak személyes érintettségük hiányában (48 %).

¹⁴¹ p = 0,016 ; k = 0,101

117. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / közélet iránti érdeklődés¹⁴²

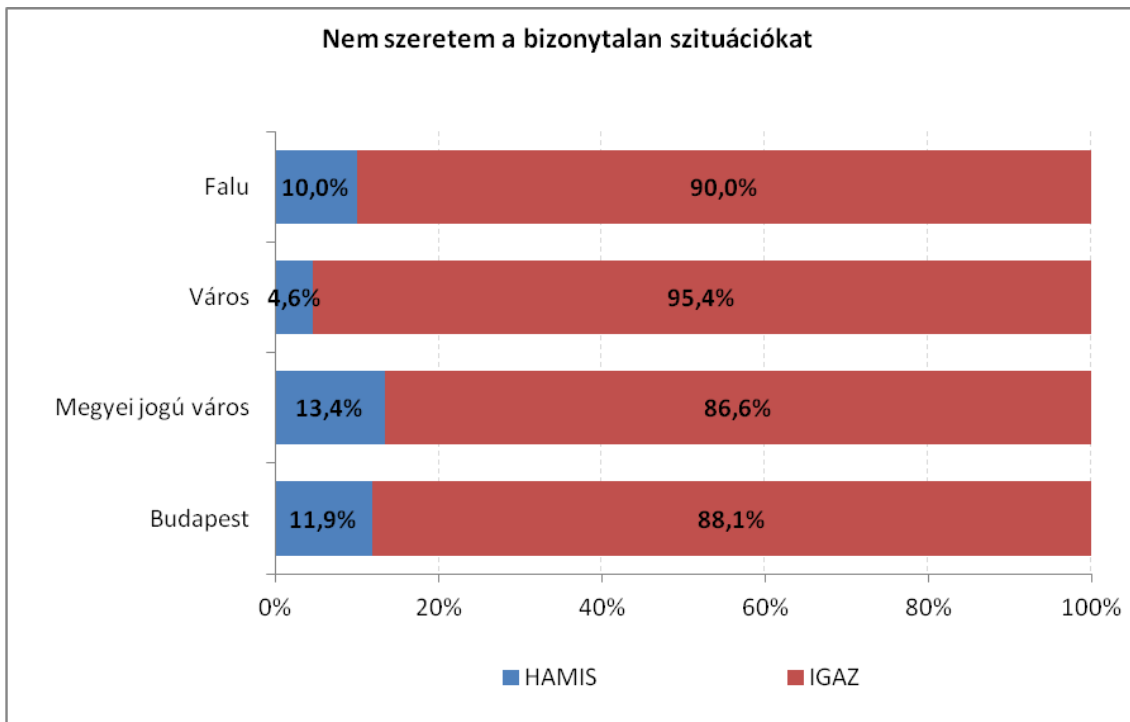
Össességében elmondható, hogy a megismerés iránti szükségletet mérő állítások esetében a magasabb iskolai végzettség, a jobb anyagi körülmények, a városi lét és a fiatalabb kor az, ami meghatározó, és ezek a jellemzők magasabb megismerés iránti szükségletet feltételeznek.

3.5.9 A lezárás iránti igény

A lezárás iránti igényt mérő állítások közül először a bizonytalan szituációkhoz való viszony összefüggéseit vizsgálom a szocio-demográfiai változók szerint.

A településtípus esetében nem látszik egyértelmű tendencia, de elmondható, hogy a megkérdezettek általában nem kedvelik a bizonytalan szituációkat, és ez különösen igaz a városokban élőkre, akik körében 95,4 %-nyian vannak azok, akik kifejezetten nem szeretik ezeket a helyzeteket.

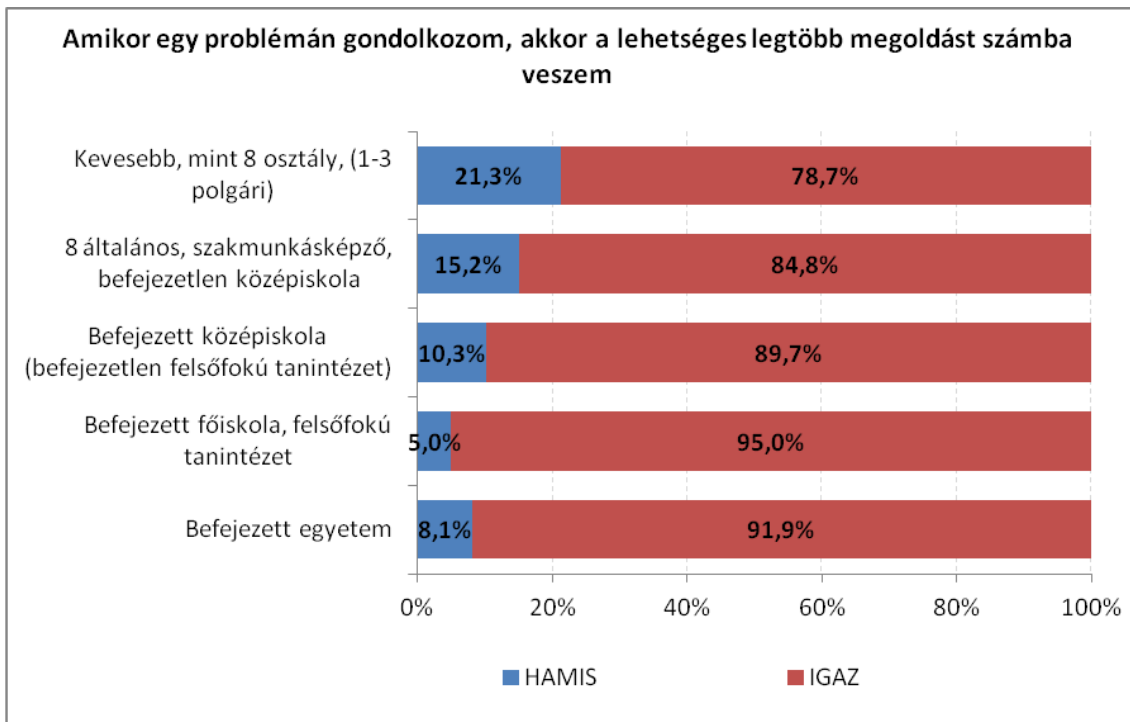
¹⁴² $p = 0,000$; $k = 0,201$

118. ábra Nem szeretem a bizonytalan szituációkat / településtípus¹⁴³

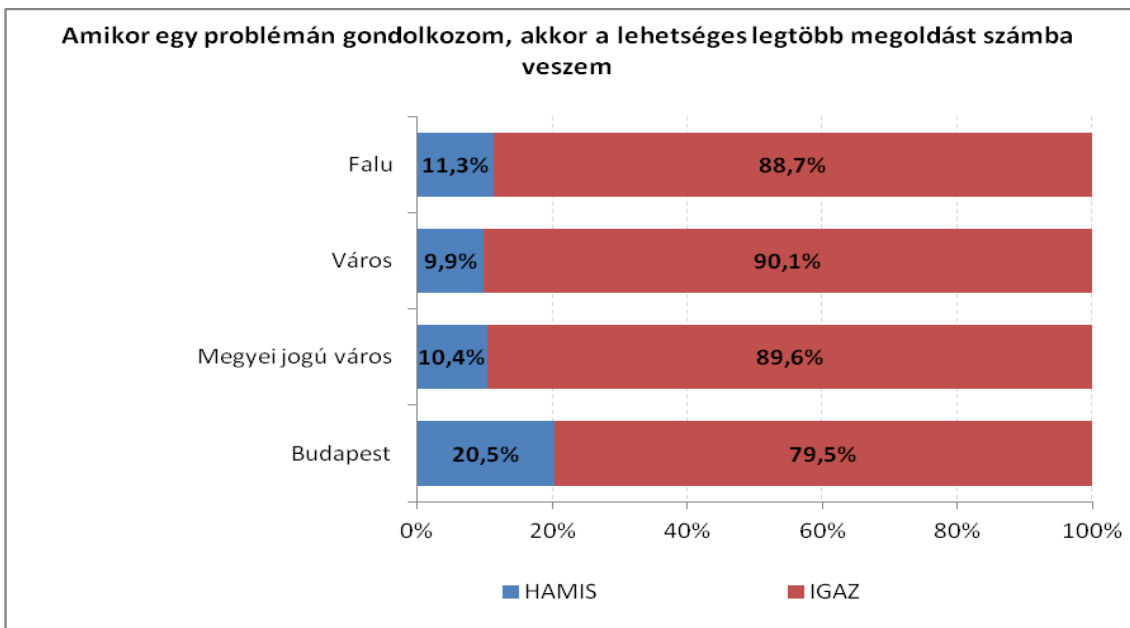
A következő szignifikáns különbséget mutató állítás azt vizsgálja, hogy a kérdézt megoldások összes lehetséges eshetőségét számba veszi-e. Az iskolai végzettség növekedésével nő azok aránya, akik minden eshetőséget számba vesznek, igaz az egyetem végzettek körében valamelyest csökken az arányuk a főiskolai végzettségűekhez képest. Az megjegyzendő, hogy a teljes mintára erősen jellemző, hogy problémamegoldáskor törekcszenek alternatívák meghatározására és értékeléseire.

¹⁴³ p = 0,004 ; k = 0,116

119. ábra Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / iskolai végzettség¹⁴⁴

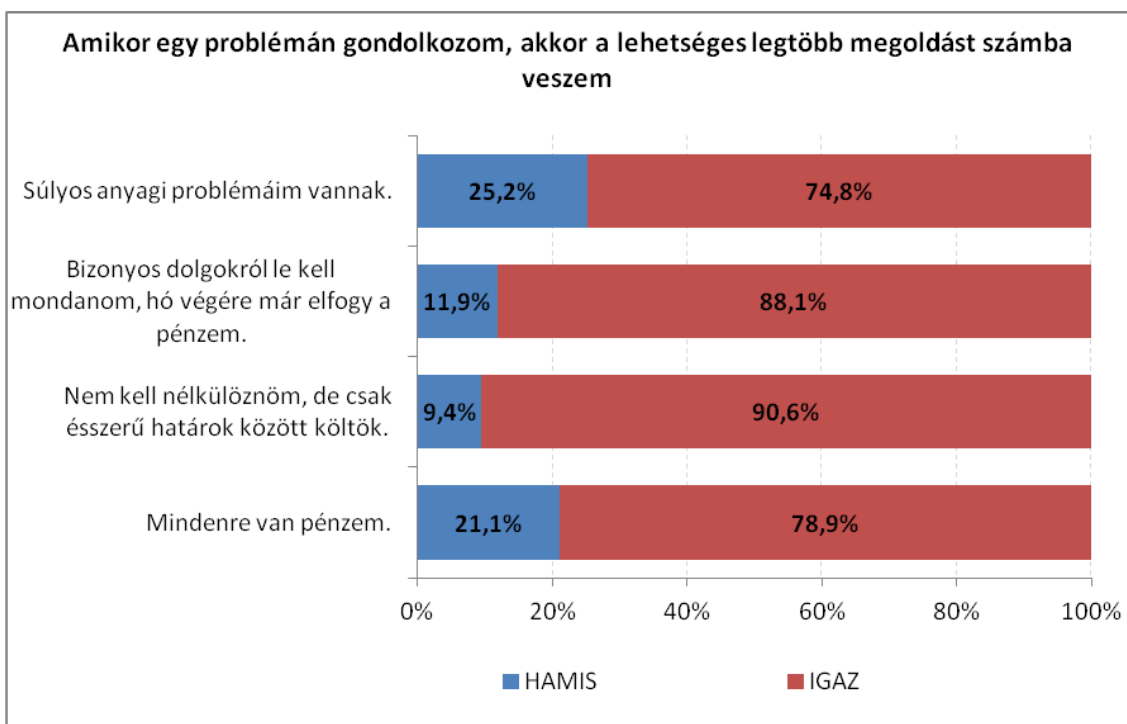
A településtípus esetében az derül ki, hogy kiegyenlített az eloszlás az egyes településeken, ez alól egyedül a fővárosban élők képeznek kivételt. Körülben mindössze 79,5 % azok aránya, akik a legtöbb megoldást mérlegelik, a többi csoportban ez az arány 90 % körüli.

120. ábra Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / településtípus¹⁴⁵

¹⁴⁴ $p = 0,016$; $k = 0,118$

Az anyagi helyzet esetében ismét figyelemfelkeltő képet kapunk. A legrosszabb és a legjobb anyagi helyzetben lévők mérlegelnek legkisebb arányban a lehetséges megoldások között. Egyik esetben magyarázhatja ezt a kényszer, azaz, akinek szűkösek az anyagi lehetőségei kevésbé válogathat megoldások között, míg a másik esetben pont az anyagi biztonság teremti meg annak lehetőségét, hogy ne kelljen mérlegelni a megoldási lehetőségek között.

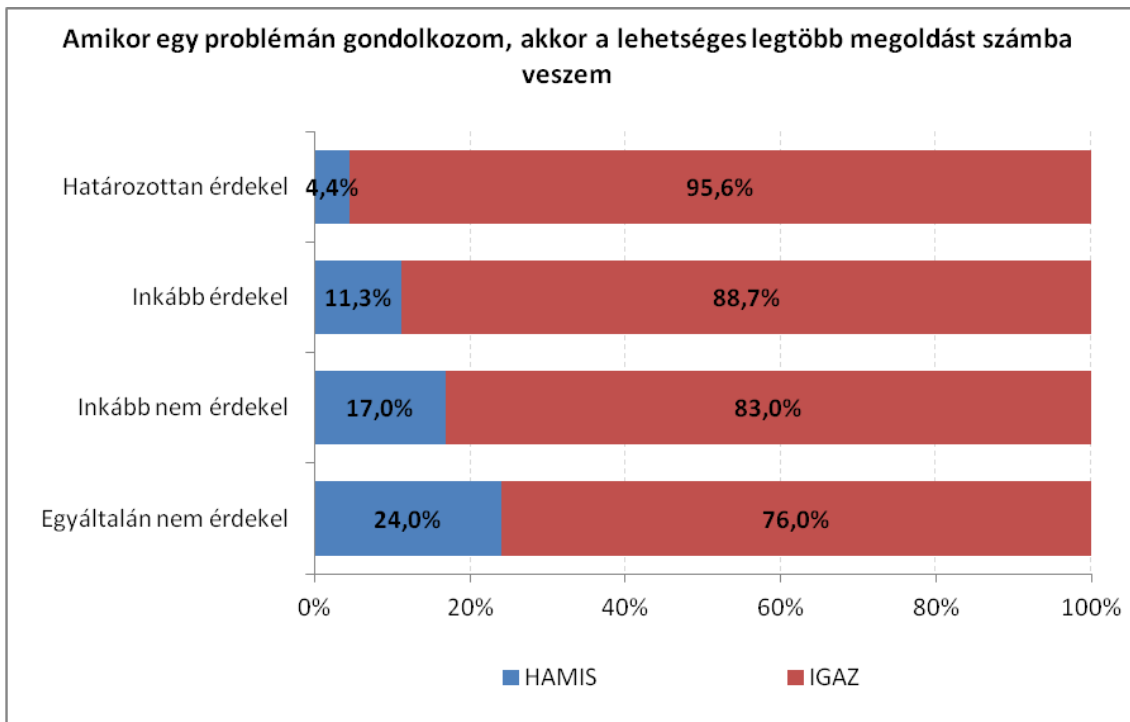

121. ábra Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / szubjektív anyagi helyzet¹⁴⁶

A tájékozottság esetében egyértelmű a trend. A közélet iránti érdeklődés együtt jár a megoldások számbavételével, míg a kevésbé tájékozottak kisebb arányban veszik számba az összes megoldási lehetőséget. Valószínűleg a tájékozottabbak számára hozzáférhetőbbek azok az információk, tudás, amelyek által alternatívákat lehet felállítani.

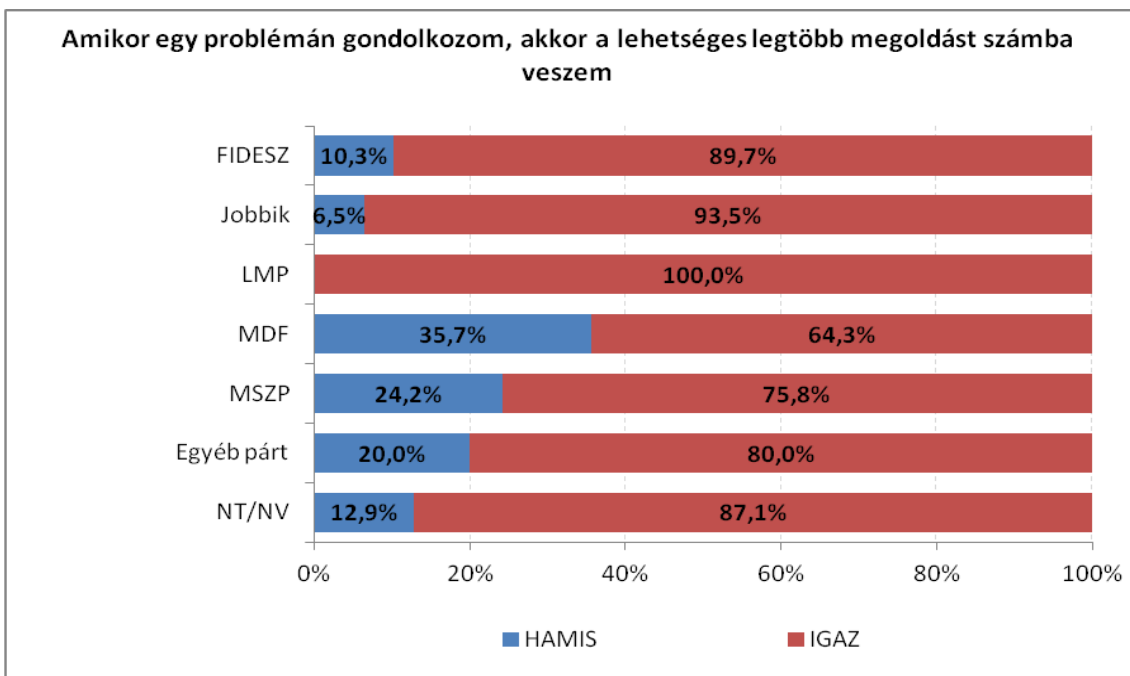
¹⁴⁵ $p = 0,004$; $k = 0,116$

¹⁴⁶ $p = 0,000$; $k = 0,145$

122. ábra Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / közélet iránti érdeklődés¹⁴⁷

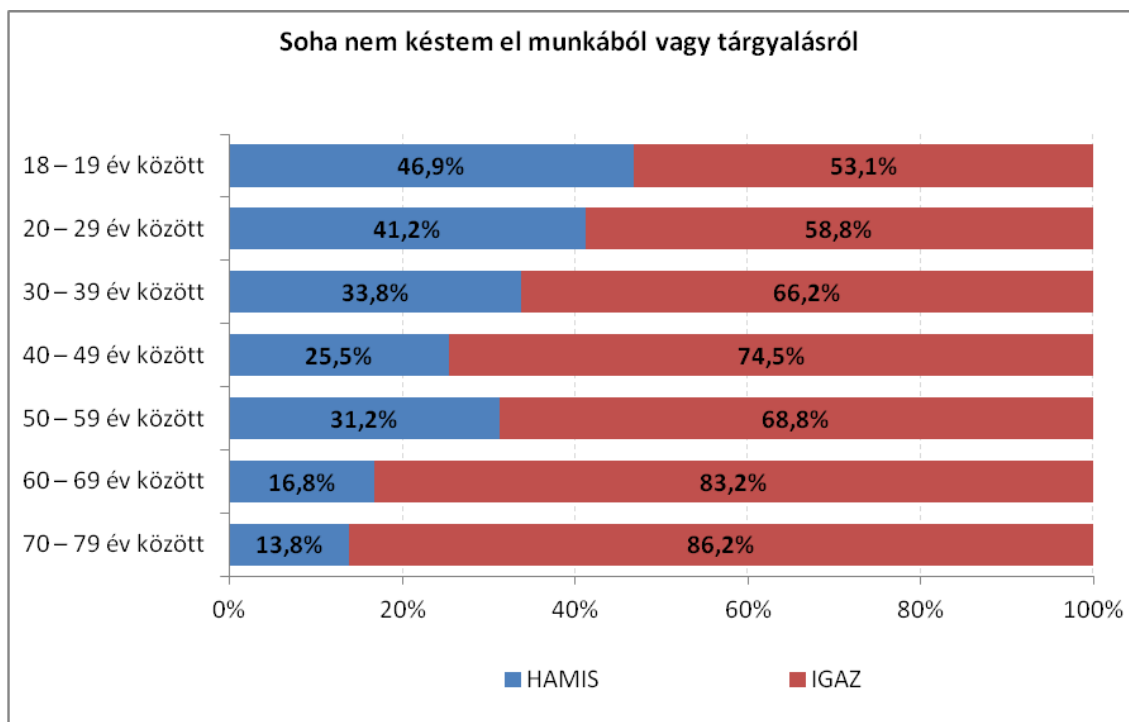
A pártpreferencia is szignifikáns különbséget mutat ebben a kérdésben. Az LMP, a Jobbik és a FIDESZ szavazói nagyobb arányban veszik számba az összes megoldási lehetőséget. Ez kevésbé jellemző az MDF és az MSZP szavazóira.

123. ábra Amikor egy problémán gondolkodom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / pártpreferencia¹⁴⁸

¹⁴⁷ p = 0,000 ; k = 0,158

A késés korosztályok szerint igen eltérő képet mutat. A kor előrehaladtával egyre jellemzőbb, hogy nem késnek el munkából a megkérdezettek. A legfiatalabb korosztály 53,1 %-a állítja, hogy soha nem késett el a munkából, ez az arány a legidősebbek között 86,2 %.

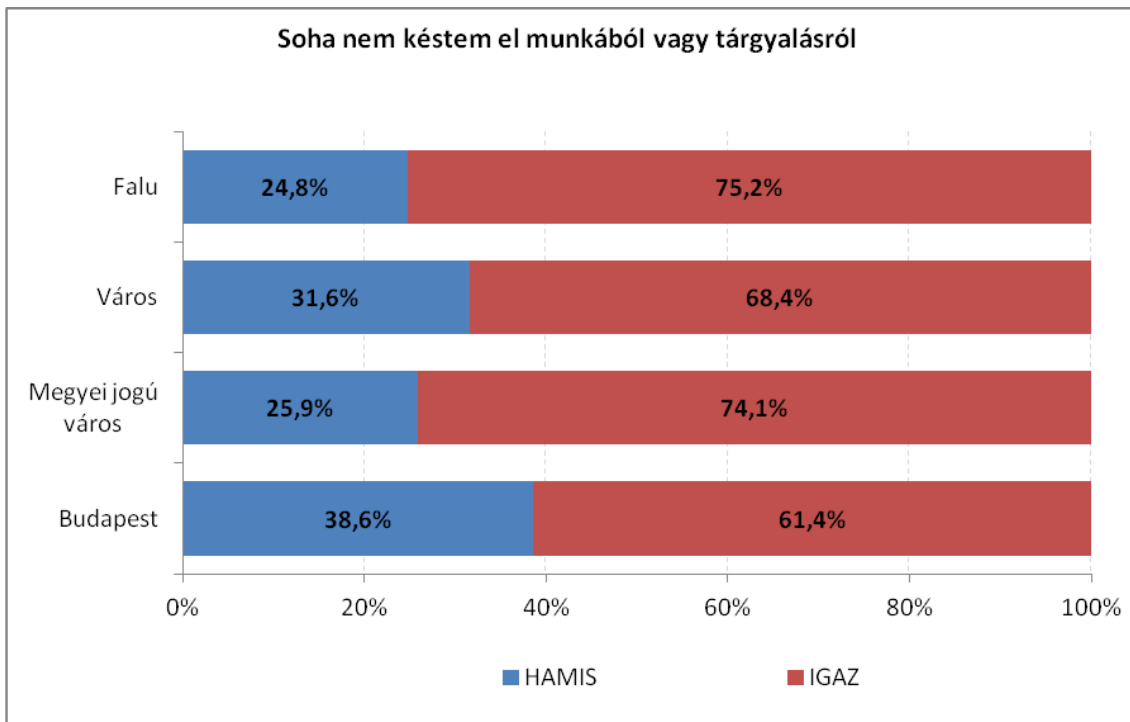
124. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / életkor¹⁴⁹

A településtípusok szerint azt láthatjuk, hogy a falvakban élők körében a legnagyobb erény a pontosság, míg a fővárosban élők között ez kevésbé jellemző.

Ezek az eredmények azért túl „szépek”. A „soha” kifejezés elfogadása erősen megkérdőjelezhető (a budapesti közlekedési helyzetet ismerve szinte lehetetlen) és egy szubjektív észlelésre enged következtetni. Ezt a percepciót befolyásolja valószínűleg, hogy milyen erősnek véli az ennek az elvárásnak való megfelelés pozitívását, az erre vonatkozó norma szigorúságát. Továbbá a válaszok mögött inkább a pontosságra való törekvés intenzitása húzódhat meg, mint a valóság értékelése.

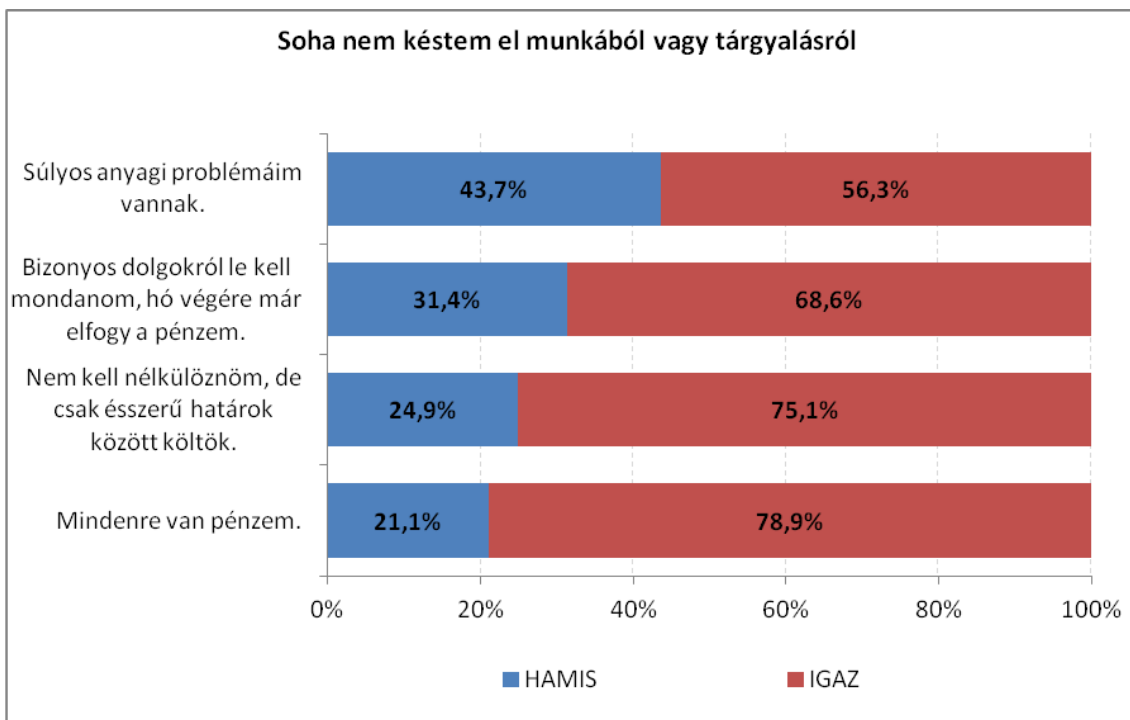
¹⁴⁸ p = 0,000 ; k = 0,171

¹⁴⁹ p = 0,000 ; k = 0,204

125. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / településtípus¹⁵⁰

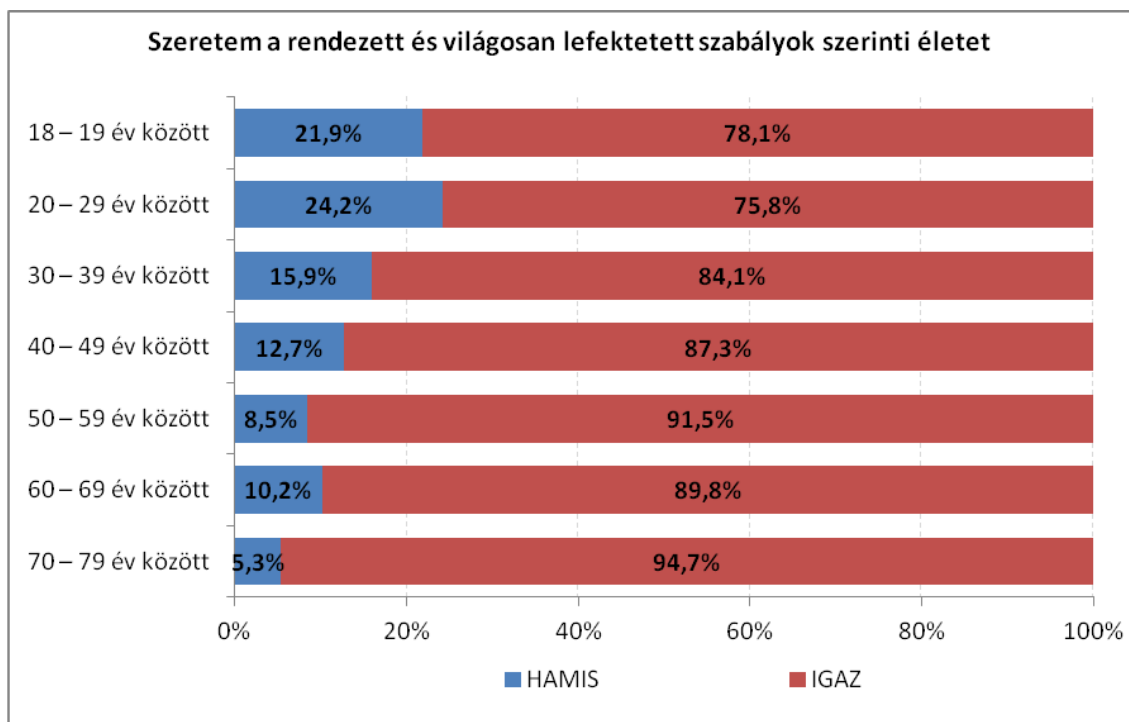
Az anyagi probléma is szignifikáns összefüggést mutat az elkéséssel. Ezt feltehetően nem az anyagi helyzet közvetlen hatásaként értelmezhetjük, hanem a státuszszal összefüggésben.

126. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / szubjektív anyagi helyzet¹⁵¹

¹⁵⁰ $p = 0,006$; $k = 0,111$

A rendezett, szabályok szerinti életet az életkor növekedésével egyre inkább preferálják az emberek. A 70-79 éves korosztály 94,7 %-a van így ezzel, a legfiatalabbak esetében 75 % körül mozog ez mindössze

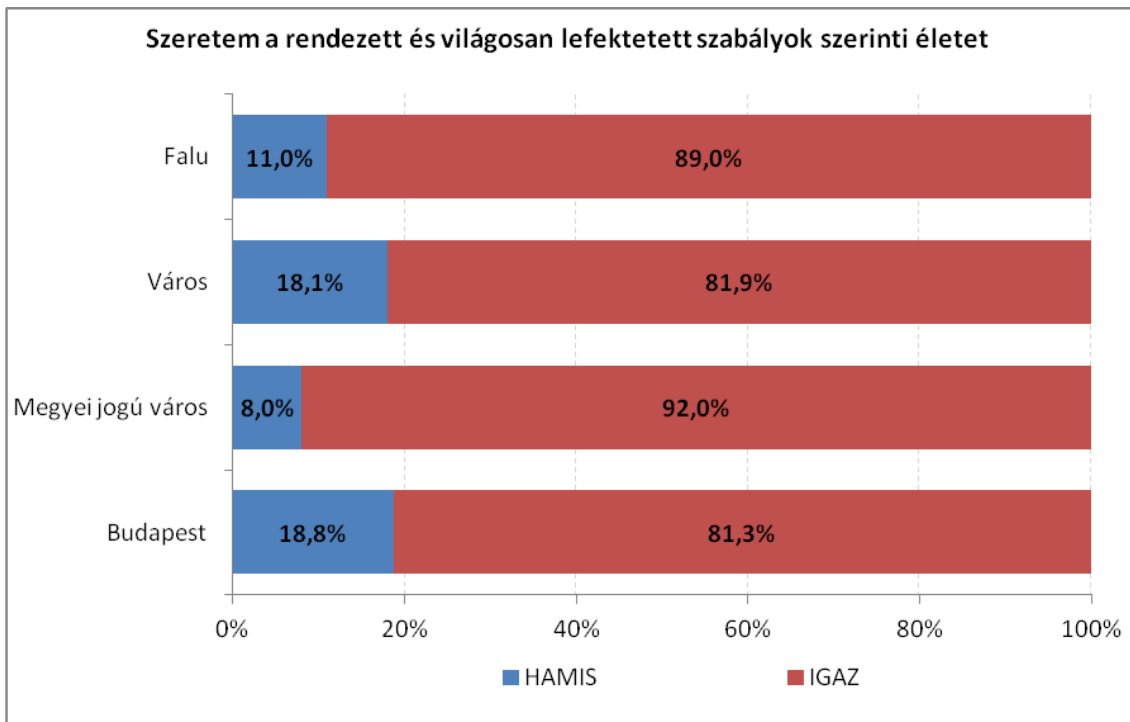

127. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / életkor¹⁵²

A rendezett életet a falvakban és talán némileg meglepően a megyei jogú városokban élők szeretik a leginkább. Körükben 90 % körüli az így nyilatkozók aránya. A falvakban és a fővárosban élők körében a 80 %-ot haladja meg az arányuk.

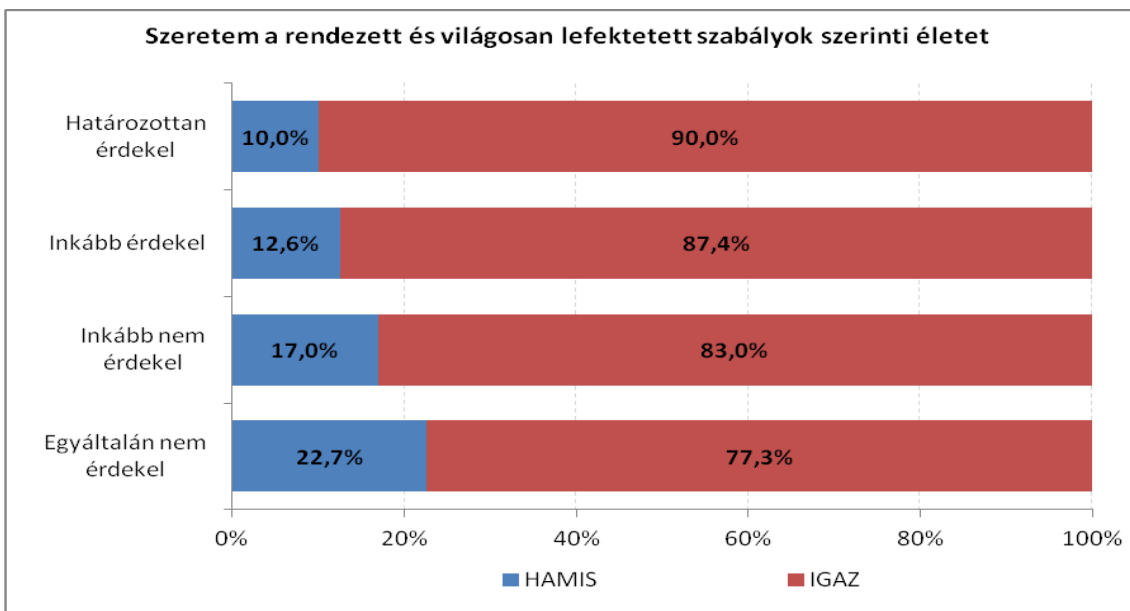
¹⁵¹ p = 0,001 ; k = 0,126

¹⁵² p = 0,000 ; k = 0,175

128. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / településtípus¹⁵³

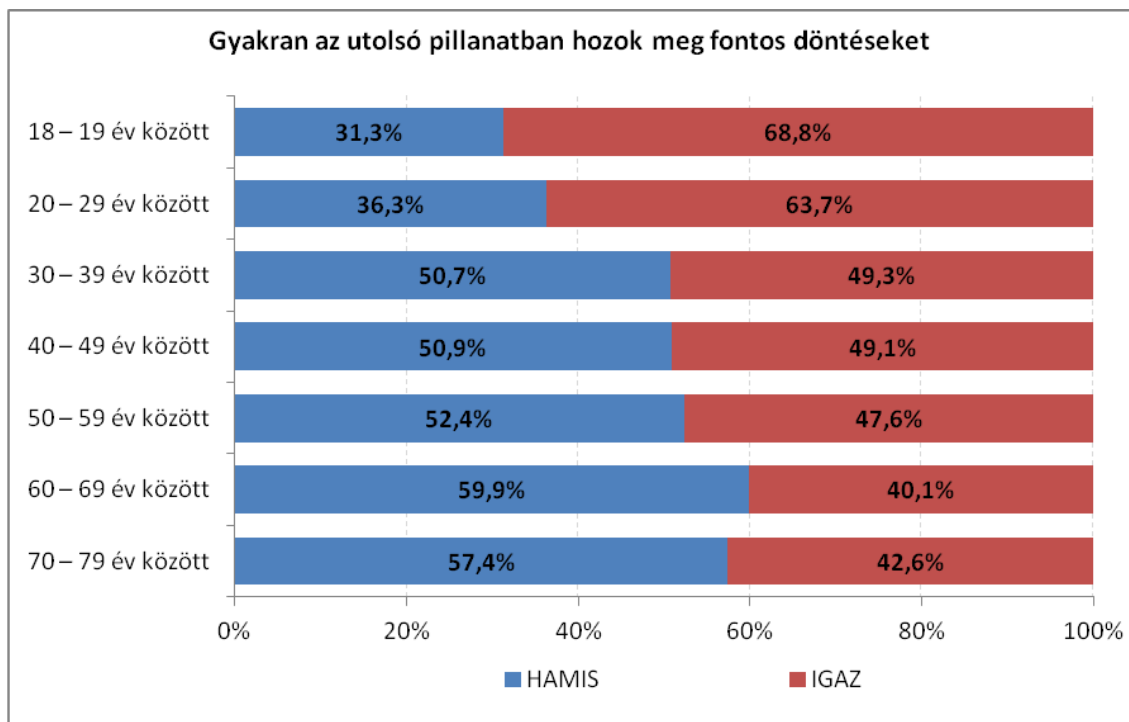
A közelet iránti érdeklődés is magával vonja a rendezett élet iránti vágyat: 90 %-uk szereti az ilyen életet. A közelet iránt nem érdeklődők körében ez az arány csak 77,3 %. Valószínűleg az érdeklődők a közeletben is szeretnék megtapasztalni egyfajta kiszámítható szabályosságot.

129. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / közelet iránti érdeklődés¹⁵⁴

¹⁵³ $p = 0,001$; $k = 0,127$

Az utolsó pillanatban meghozott döntések a fiatalabbakra jellemzők. Az idősebbek inkább megfontoltak, és ez egybevág az egyébként is létező tapasztalatokkal.

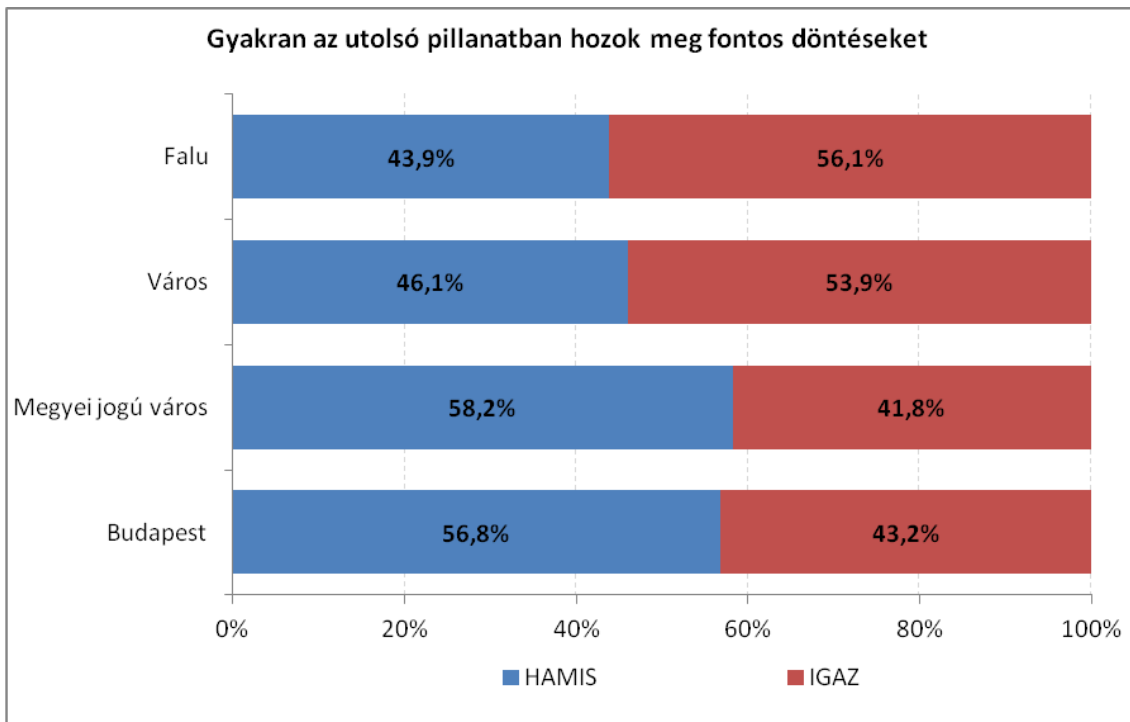

130. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / életkor¹⁵⁵

A településtípus esetében némileg a tapasztalatokkal ellenkező eredményeket láthatunk. A nagyobb településen élők megfontoltabb döntéseket hoznak, míg a falvakban és a városokban élők nagyobb arányban nyilatkoznak úgy, hogy az utolsó pillanatra halasztják a választást. Lehetséges, hogy a nagyobb urbanizációban felgyorsult élethez való alkalmazkodás ezt kívánja.

¹⁵⁴ $p = 0,022$; $k = 0,098$

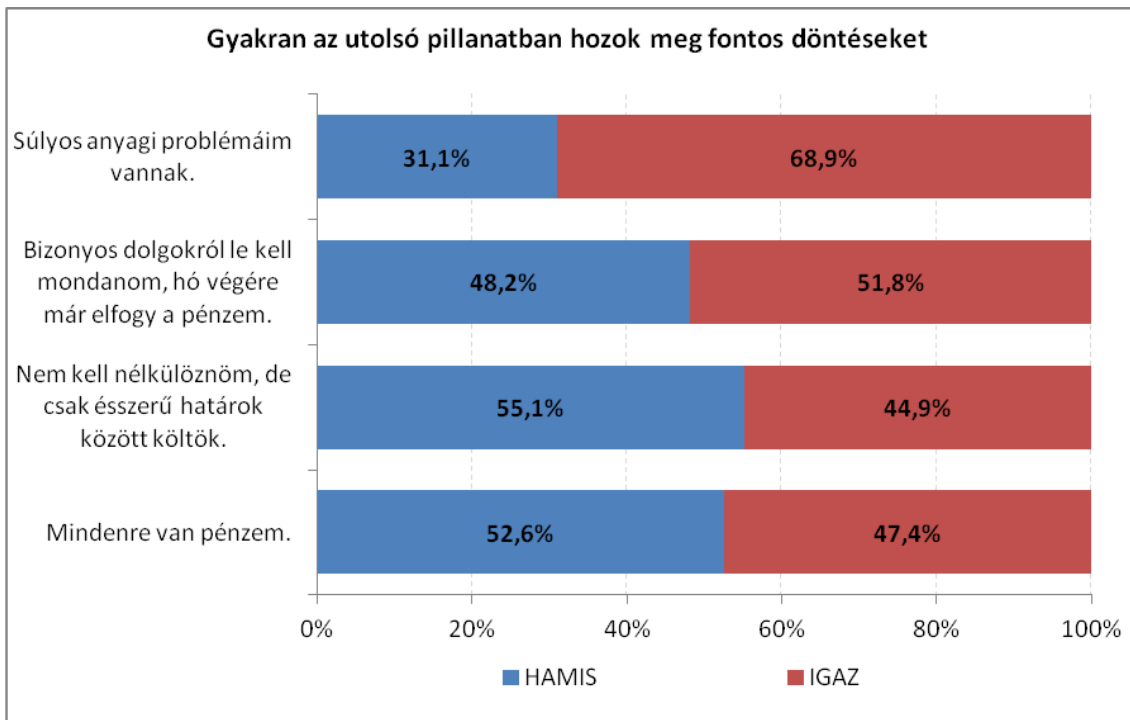
¹⁵⁵ $p = 0,000$; $k = 0,162$

131. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / településtípus¹⁵⁶

Az anyagi problémák előrevetítik, hogy nagy arányban mondják azt a megkérdezettek, hogy az utolsó pillanatban hoznak meg fontos döntéseket. Körükben 68,9 % azok aránya, akik az utolsó pillanatra hagyják a döntést, míg a többi csoportban 50 % körüli, vagy az alatti ez az arány. A súlyos anyagi problémák lehet, hogy egyfajta kapkodó „válságmenedzselést” valószínűsítenek. Továbbá az is plauzibilisen hangzik, hogy a nem megfontolt, improvizatív döntések gyakrabban rosszabb minőségűek és egzisztenciális nehézségekhez vezethetnek.

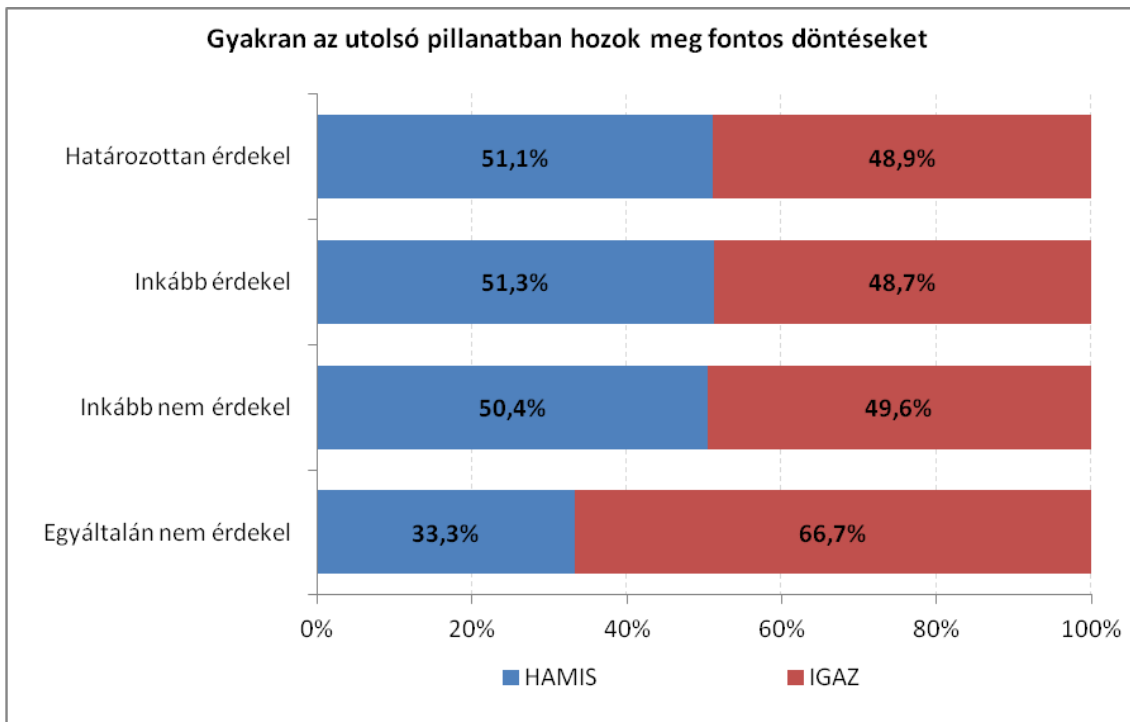
¹⁵⁶ p = 0,002 ; k = 0,124

132. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / szubjektív anyagi helyzet¹⁵⁷

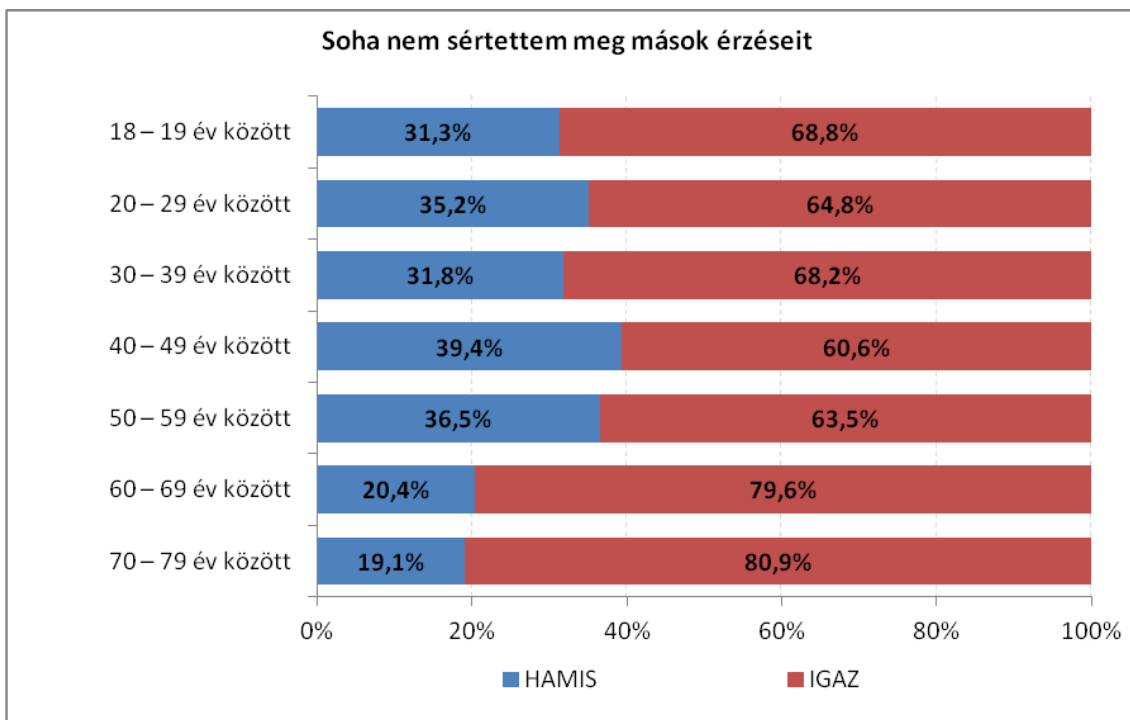
A közélet iránti érdeklődés esetében azt látjuk, hogy az egyáltalán nem érdeklődők csoportja „lóg ki” a többi csoport eloszlásából. Körükben kétharmados azoknak az aránya, akik az utolsó pillanatban döntenek, míg a többi csoportban ez az arány 50 % körüli. Úgy tűnik, hogy ők „saját sorsuk” kontrollálása tekintetében sem annyira involváltak, hogy a tervezés eszközével magasabb szinten éljenek.

¹⁵⁷ $p = 0,000$; $k = 0,142$

133. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / közélet iránti érdeklődés¹⁵⁸

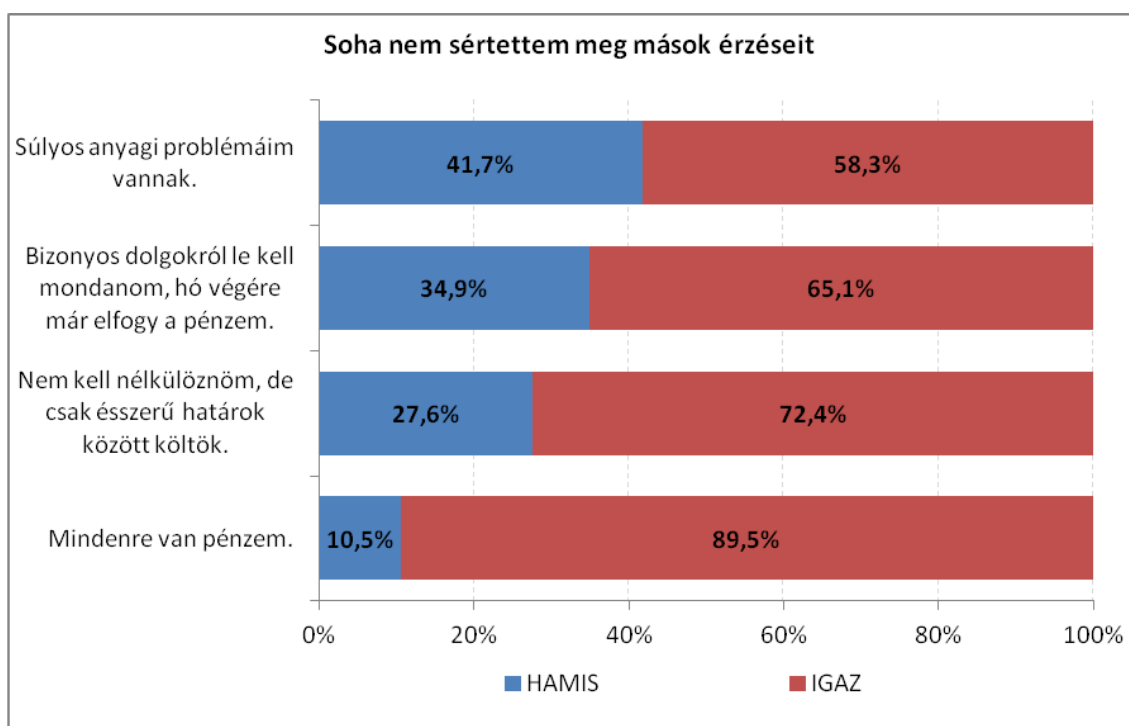
A mások érzéseinek megsértését a legidősebbek érzik magukra igaznak a legkevésbé, míg a 60 évnél fiatalabbak esetében ez kiegyenlített képet mutat. A soha kifejezés elfogadása itt is gyanús, és inkább egyfajta tapintatra való törekvésre utal.

134. ábra Soha nem sértettem meg mások érzéseit / közélet iránti érdeklődés¹⁵⁹

¹⁵⁸ $p = 0,033$; $k = 0,093$

Az anyagi probléma úgy tűnik azt is magával vonzza, hogy megsértik mások érzéseit az ezzel küzdők. Körükben mindössze 58,3 % nyilatkozott úgy, hogy soha nem fordult elő, hogy megsértette volna mások érzéseit. A jobb anyagi helyzetben lévők körében ez az arány eléri a 89,5 %-ot. Az egzisztenciális boldogulásban az érzelmi és társas intelligencia szerepét több szakirodalom is kiemeli (pl. Goleman, 2008).

135. ábra Soha nem sértettem meg mások érzéseit / közélet iránti érdeklődés¹⁶⁰

Egyértelmű trendek nem mutathatóak ki. A tájékozottság mindenképpen a lezárás iránti igény ellen hat, és a legtöbb esetben a magasabb státusz is a megoldások keresésével jár együtt.

3.5.10 A tekintélyelvűség

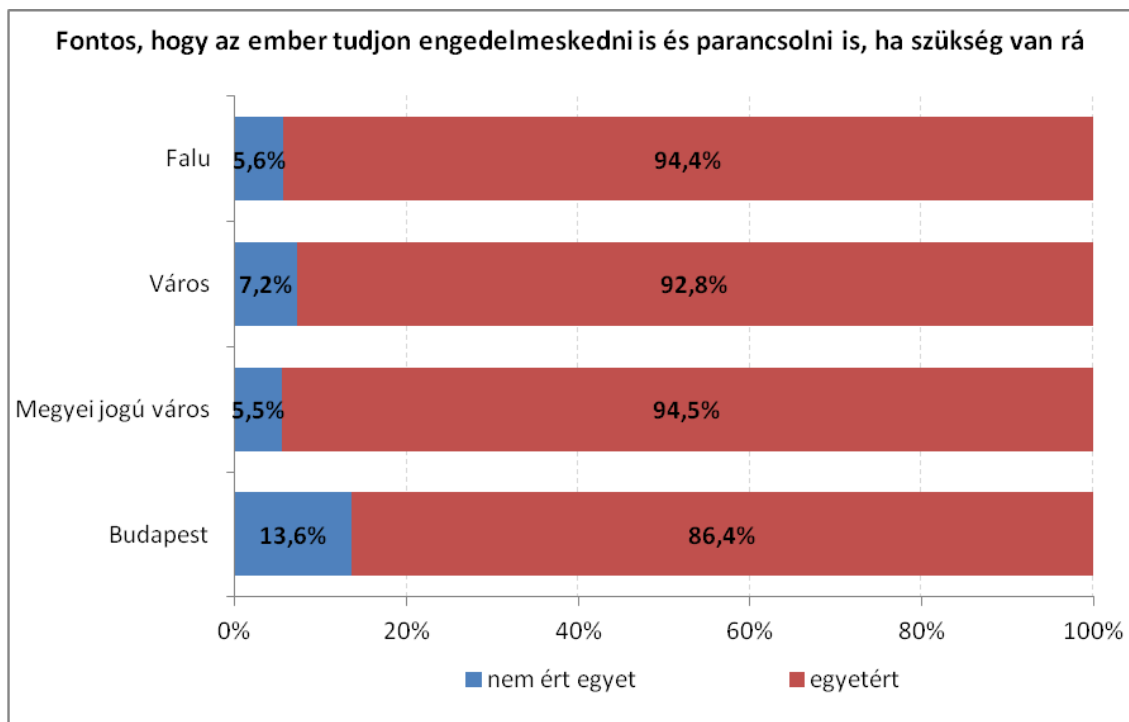
A tekintélyelvűséget vizsgáló állítások esetében a korábbiaknál kevesebb szignifikáns összefüggés mutatkozott.

A parancsolás és engedelmeskedés elfogadása a fővárosban a legkevésbé jellemző, hiszen körükben 86,4 % az állítást elfogadók aránya, a többi csoportban ez az arány 90 % feletti. Az urbanizáltabb, inkább társadalom mint közösség jellegű cso-

¹⁵⁹ $p = 0,001$; $k = 0,150$

¹⁶⁰ $p = 0,003$; $k = 0,120$

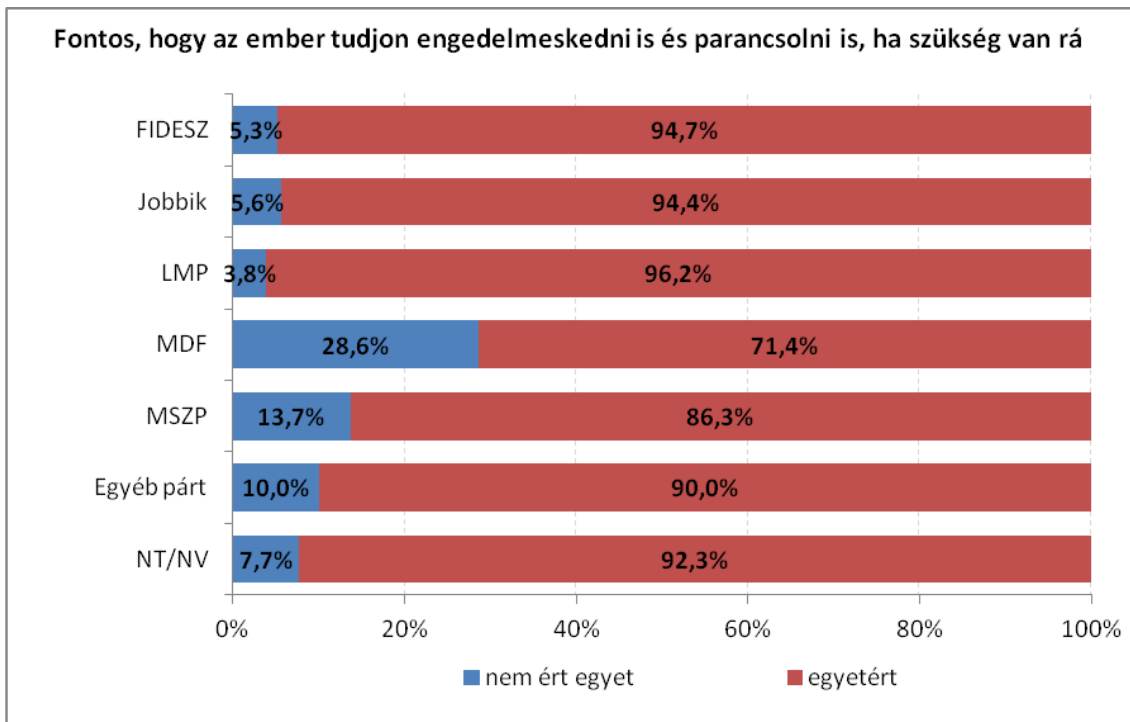
portokban a tagok közötti függések gyengébbek. Az ezekben a viszonyokban szocializálódó emberekre nézve eredményünk nem meglepő.

136. ábra Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá / településtípus¹⁶¹

Az állítást pártpreferenciák szerint leginkább az MDF szavazói utasítják el, majd őket az MSZP szavazói követik. A FIDESZ, a Jobbik és az LMP szavazói körében 90 % feletti az elfogadók aránya.

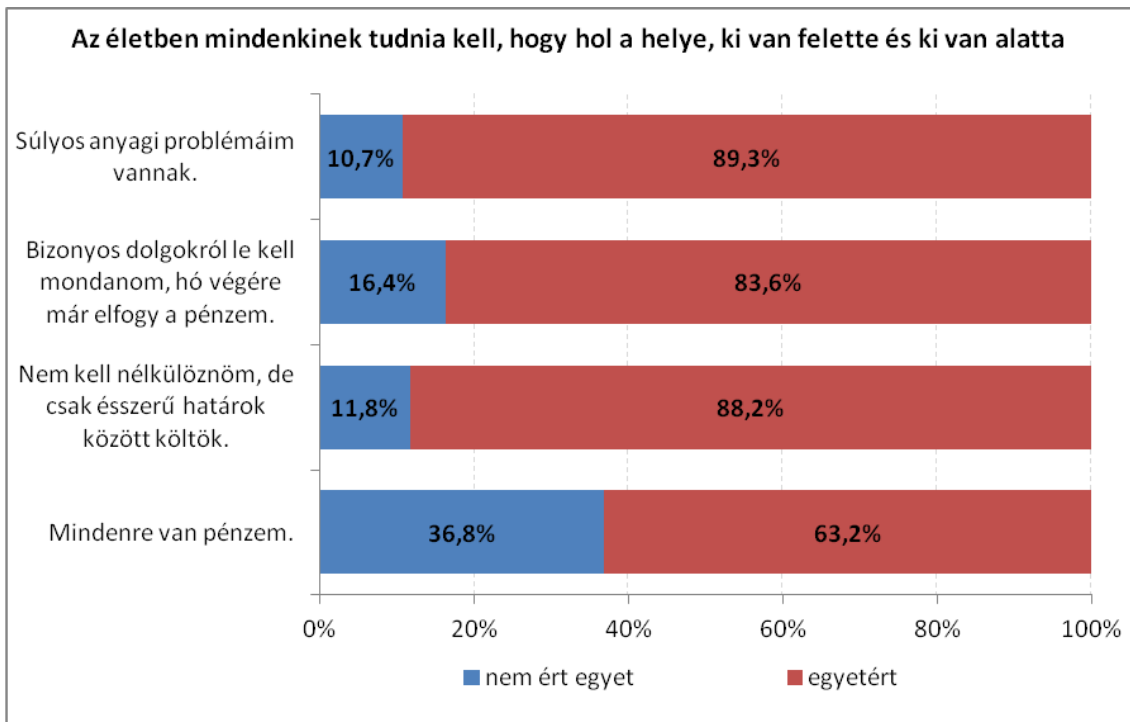
¹⁶¹ p = 0,006 ; k = 0,111

137. ábra Fontos, hogy az ember tudjon engedelmesskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá / pártpreferencia¹⁶²

A hierarchia elfogadása esetében az anyagi helyzet meghatározó, igaz jelentős különbséget csak a legjobb anyagi helyzetben élők mutatnak. Míg a rosszabb anyagi helyzetűek között 80 és 90 % közötti azok aránya, akik elfogadják a hierarchiát, addig a legjobb anyagi helyzetben lévők körében ez mindössze 63,2 %. A teljes anyagi függetlenség állapotában könnyebb megkérdőjelezni a hierarchikus rendszerek érvényességét, főleg ha az számunkra nem előnyös.

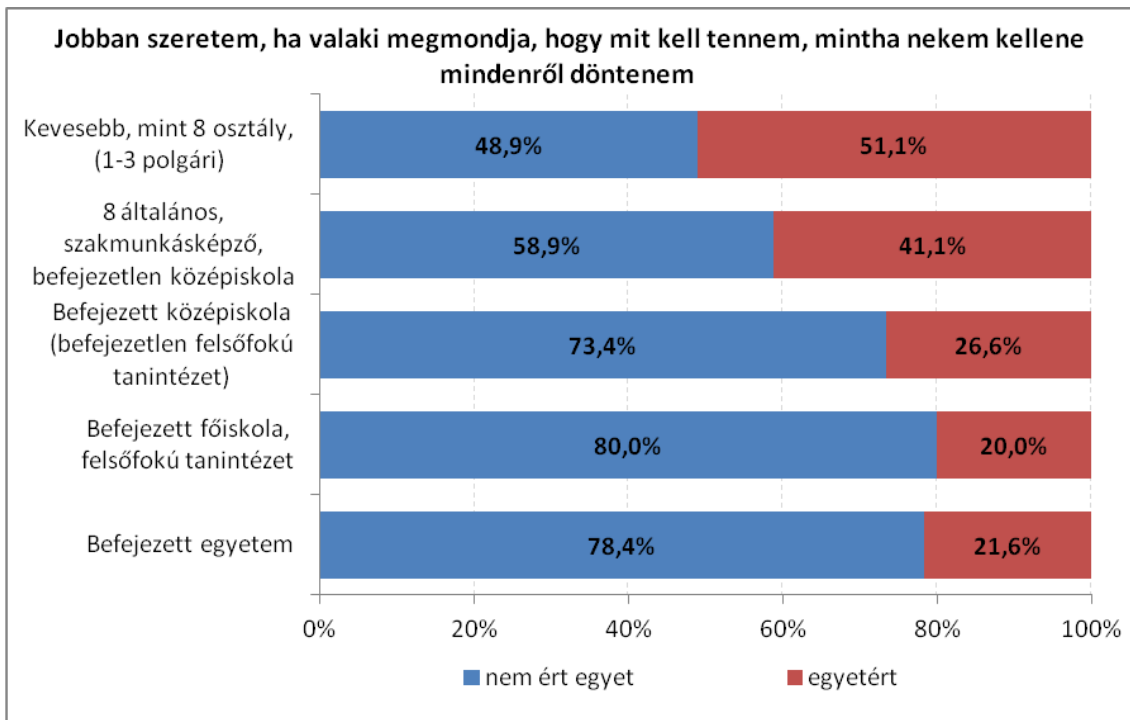
¹⁶² p = 0,006 ; k = 0,111

138. ábra Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta / szubjektív anyagi helyzet¹⁶³

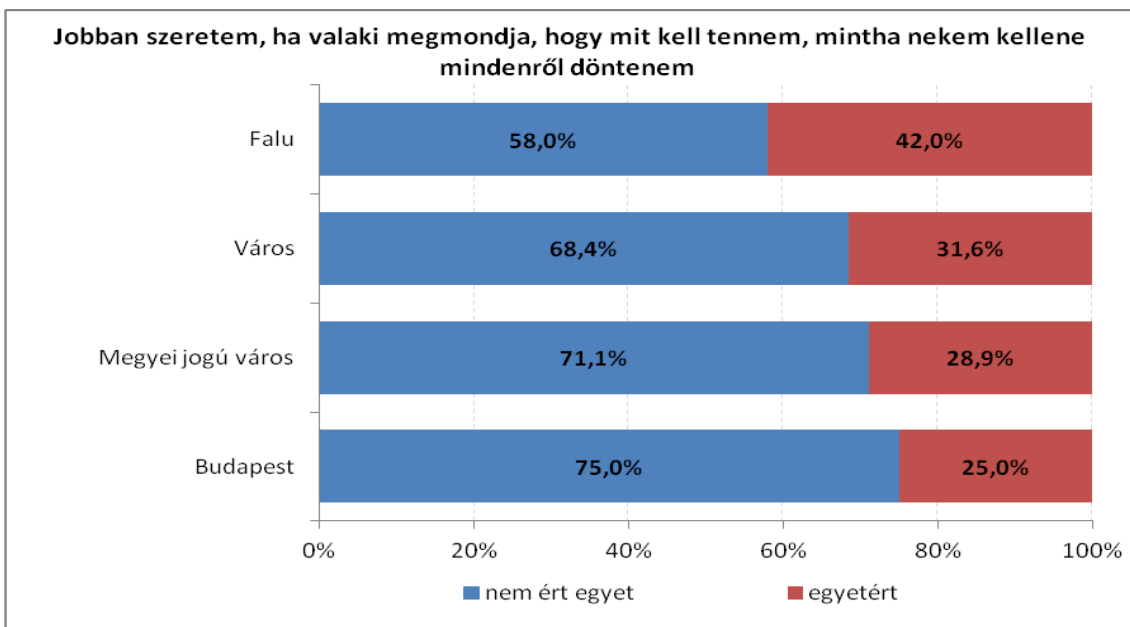
Az önállóan meghozott döntésekre, illetve önálló munkavégzésre vonatkozó állítás esetében az iskolai végzettség meghatározó. Minél magasabb valakinek a végzettsége, annál inkább szereti önállóan meghozni a döntéseit. A legmagasabb végzettségűek körében 78,4 % az önállóságot hangsúlyozók aránya, ez a 8 általánossal sem rendelkezők körében csak 48,9 %. A kompetenciák vélhetően magasabb szintje kitermeli a magasabb szintű autonómiára való igényt is. Ne felejtjük el, hogy ez a felelősségvállalás nagyobb mértékével is együttjár.

¹⁶³ $p = 0,005$; $k = 0,114$

139. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / iskolai végzettség¹⁶⁴

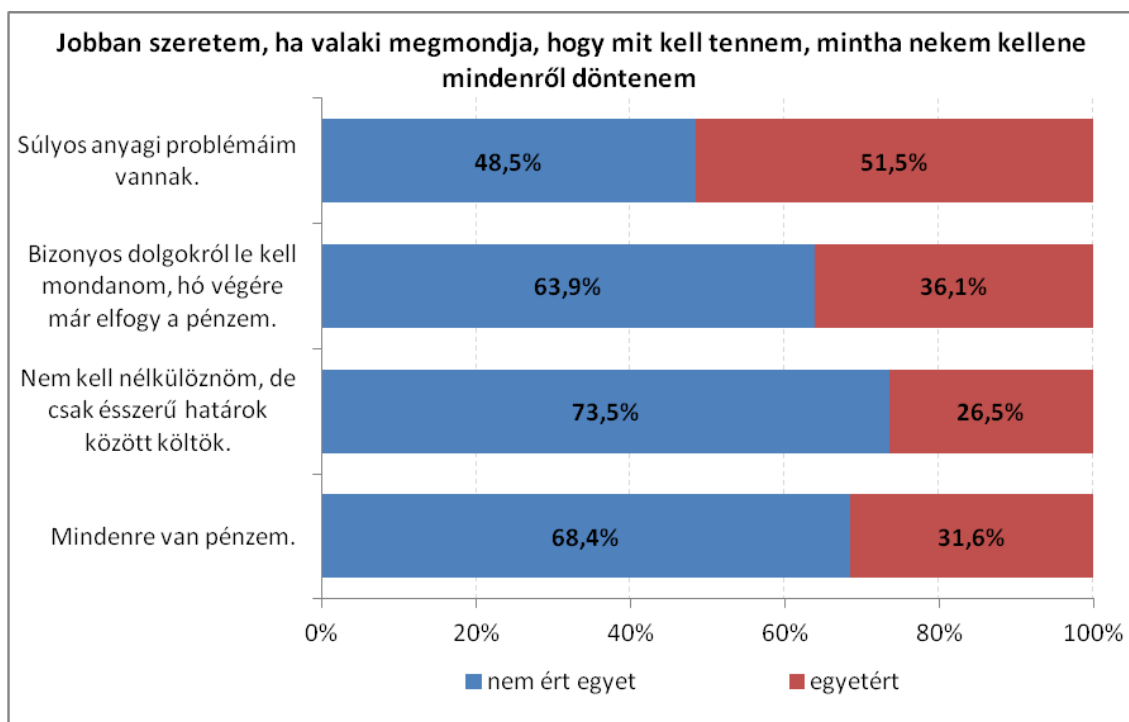
A településtípus esetében is egyértelmű trendeket látunk, hiszen a falvakban élők 58 %-a nem ért egyet az állítással, a fővárosiak körében ez az arány 75 %. A lehetőségek szélesebb skálája szintén támogathatja az önállóságra való törekvéseket.

140. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / településtípus¹⁶⁵

¹⁶⁴ p = 0,000 ; k = 0,193

Az anyagi problémák is meghatározzák, hogy valaki inkább szeresse azt, ha irányítják, hiszen kisebbségben vannak körükben azok, akik nem értnek egyet az állítással. A jobb anyagi helyzetben lévők körében ez az arány 70 % körül mozog.

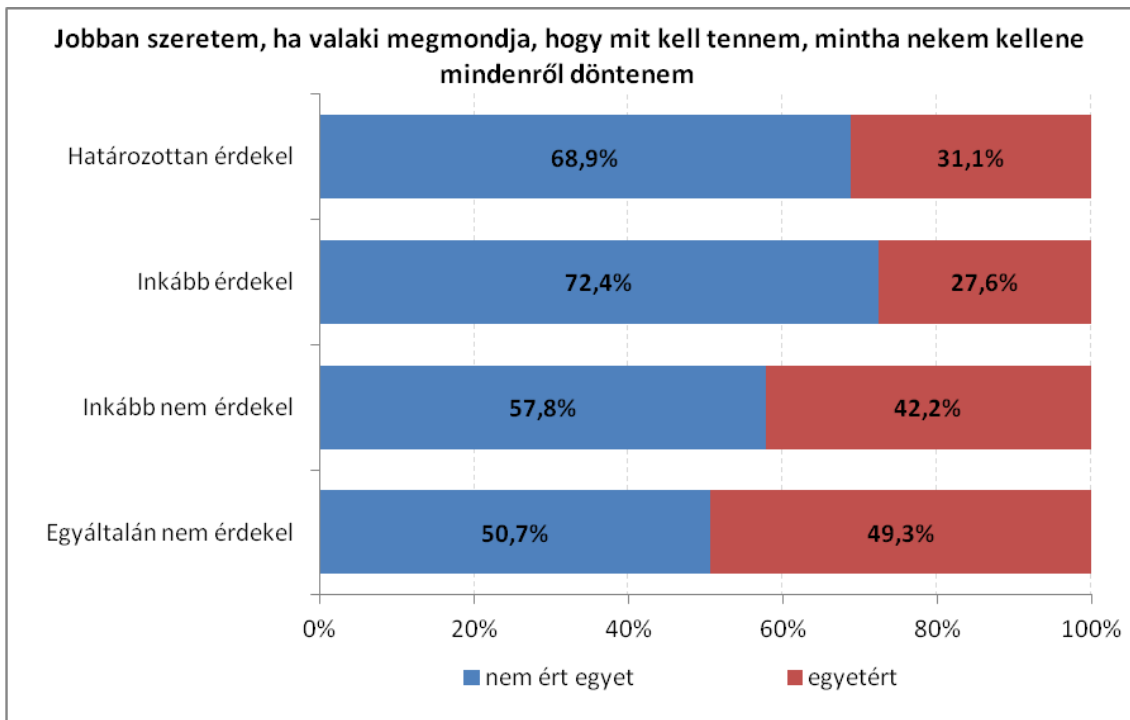

141. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / szubjektív anyagi helyzet¹⁶⁶

A közélet iránti érdeklődés is kapcsolatban van azzal, hogy valaki önállóan hozza-e meg döntéseit. A közélet iránt egyáltalán nem érdeklődők közel fele azt szereti, ha megmondják neki, hogy mit kell tennie. Az érdeklődők körében ez az arány mindössze 30 % körüli.

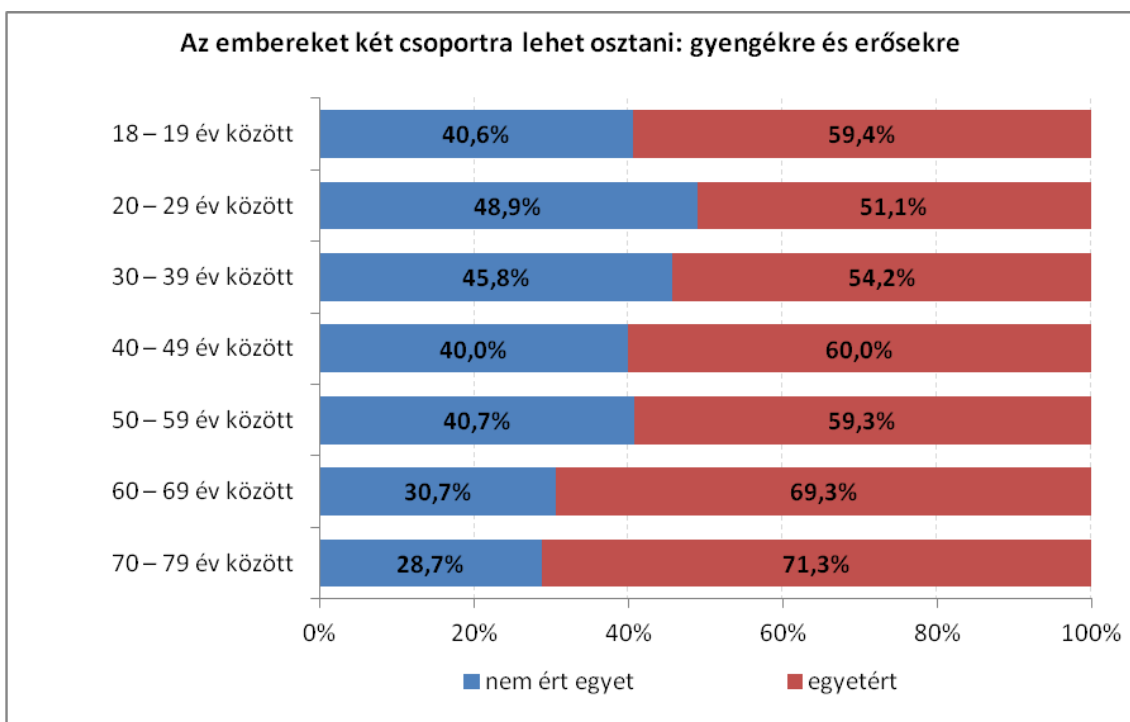
¹⁶⁵ $p = 0,000$; $k = 0,193$

¹⁶⁶ $p = 0,000$; $k = 0,193$

142. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / közélet iránti érdeklődés¹⁶⁷

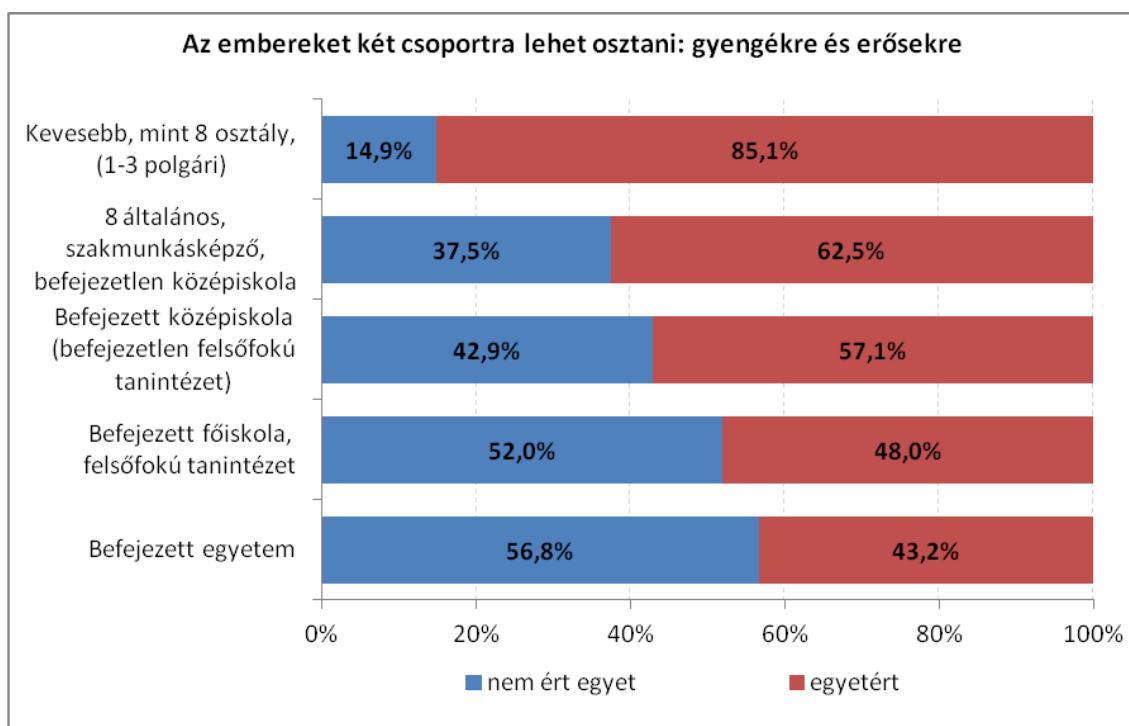
A gyengékre és erősekre való felosztása az embereknek az idősebbekre jellemző. A legfiatalabbak 60 % körül értenek egyet ezzel az állítással, a legidősebbek körében 71,3 %-ra nő ez az arány.

143. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / életkor¹⁶⁸

¹⁶⁷ $p = 0,000$; $k = 0,158$

Az iskolai végzettség is hasonlóképpen osztja meg a kérdésre adott válaszok eloszlását. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők nagyobb arányban fogadják el, hogy a világ felosztható gyengékre és erősekre. Körükben 85,1 % azoknak az aránya, akik elfogadják ezt, a legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében csak 43,2 % ez az arány.

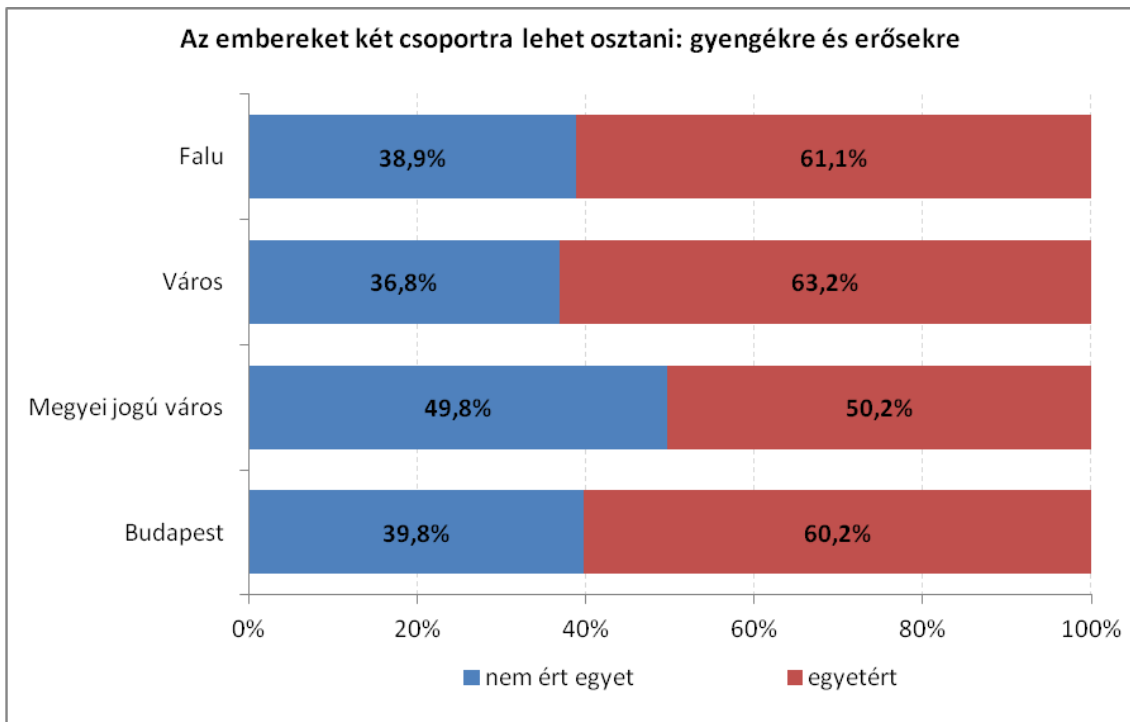

144. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / iskolai végzettség¹⁶⁹

A településtípus is szignifikáns különbséget mutat ebben a kérdésben. Igaz, az eltérést a megyei jogú városokban élők válasza okozza. Körükben a legalacsonyabb (50,2 %) az elfogadása az állításnak. A többi településtípuson 60 % fölötti arányt tapasztalhatunk.

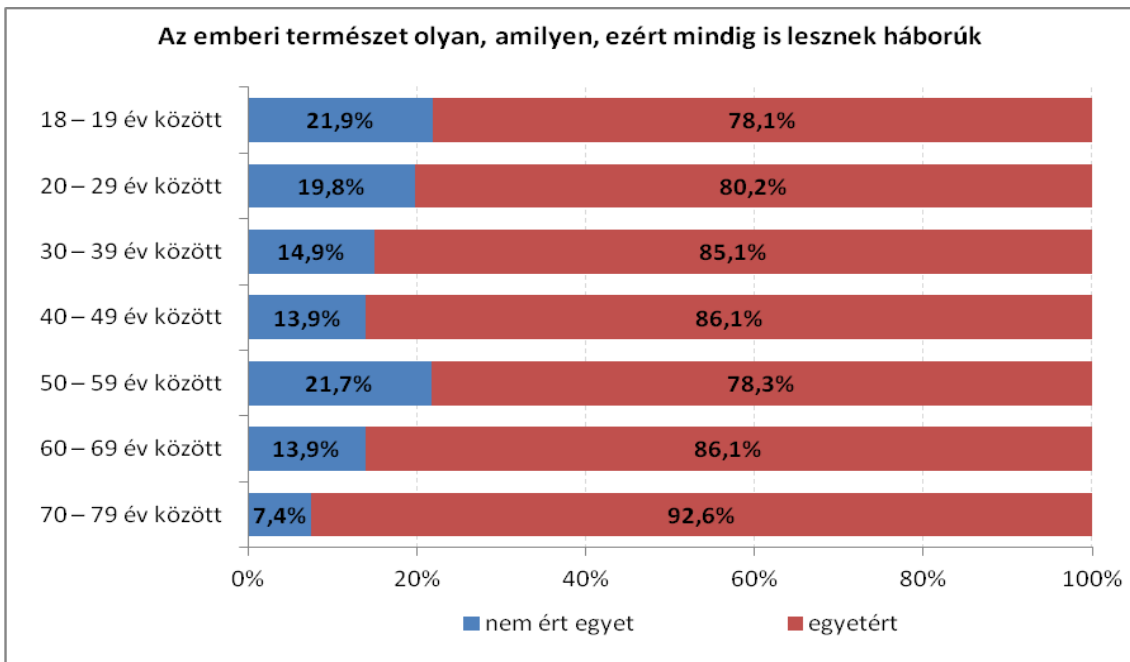
¹⁶⁸ p = 0,005 ; k = 0,136

¹⁶⁹ p = 0,000 ; k = 0,160

145. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / településtípus¹⁷⁰

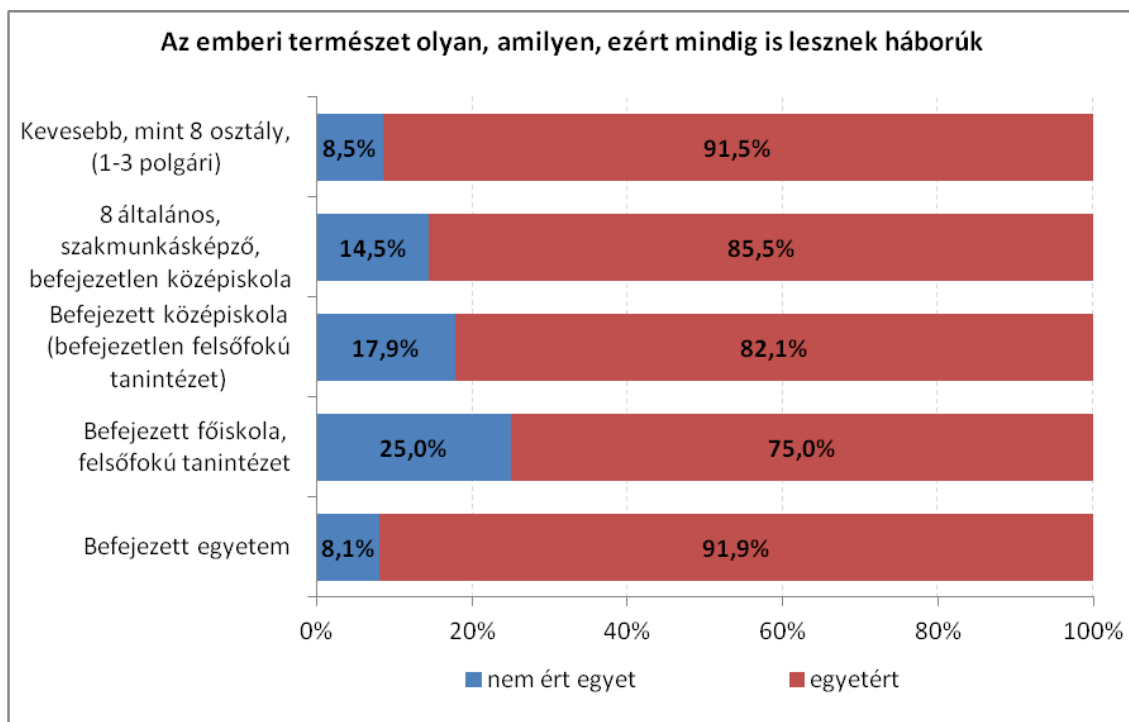
A háborúk elkerülhetetlennek észlelése a legidősebbek között a legmagasabb (93 %), ami feltehetően nem független attól, hogy sokan személyesen is tapasztalták a háború eseményeit, míg a fiatalabb korosztály számára ez már egy távolabbi, kevésbé életszerű esemény.

146. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / életkor¹⁷¹

¹⁷⁰ $p = 0,027$; $k = 0,096$

A legmagasabb iskolai végzettség érdekes képet mutat, hiszen ennek növekedésével csökken az állítás elfogadóinak aránya, azonban az egyetemi végzettségűek között ismét jelentősen visszaesik azoknak a száma, akik elutasítják a háborúk törvényszerűségét.

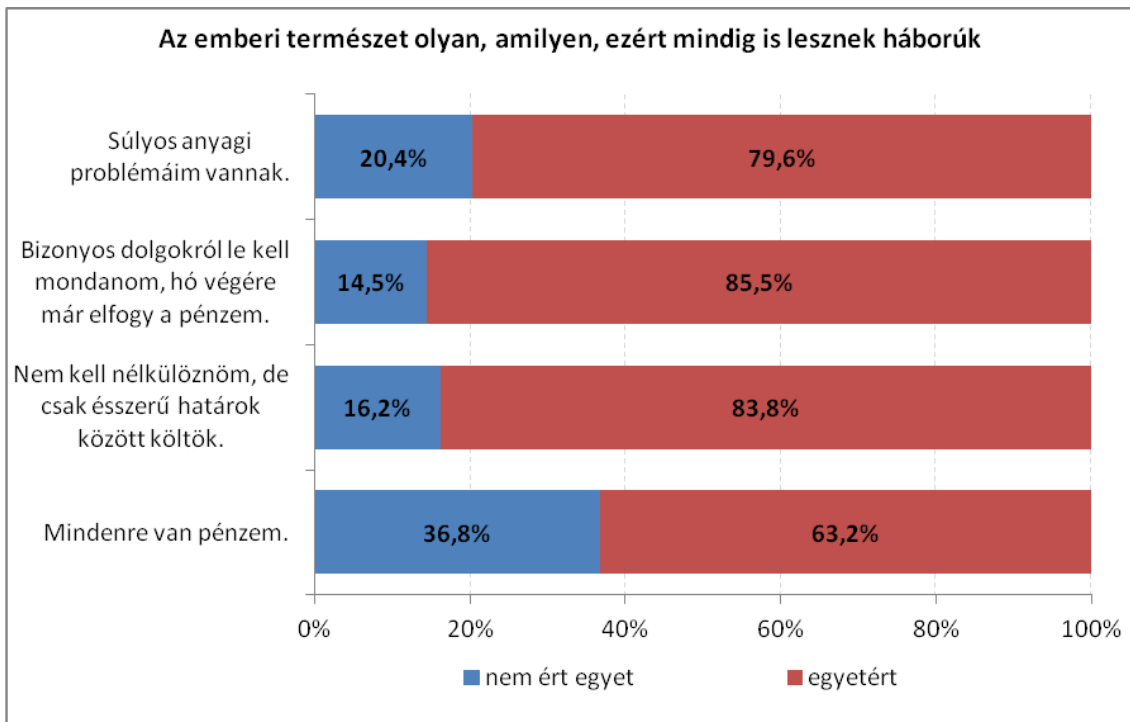

147. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / iskolai végzettség¹⁷²

Az anyagi helyzet az eddig megismert módon osztja meg a válaszokat. A státusz fontos szerepet játszik a gondolkodásban: a jobb anyagi helyzetben lévők kevésbé tudják elfogadni, hogy az emberi természet velejárója a háborúk generálása.

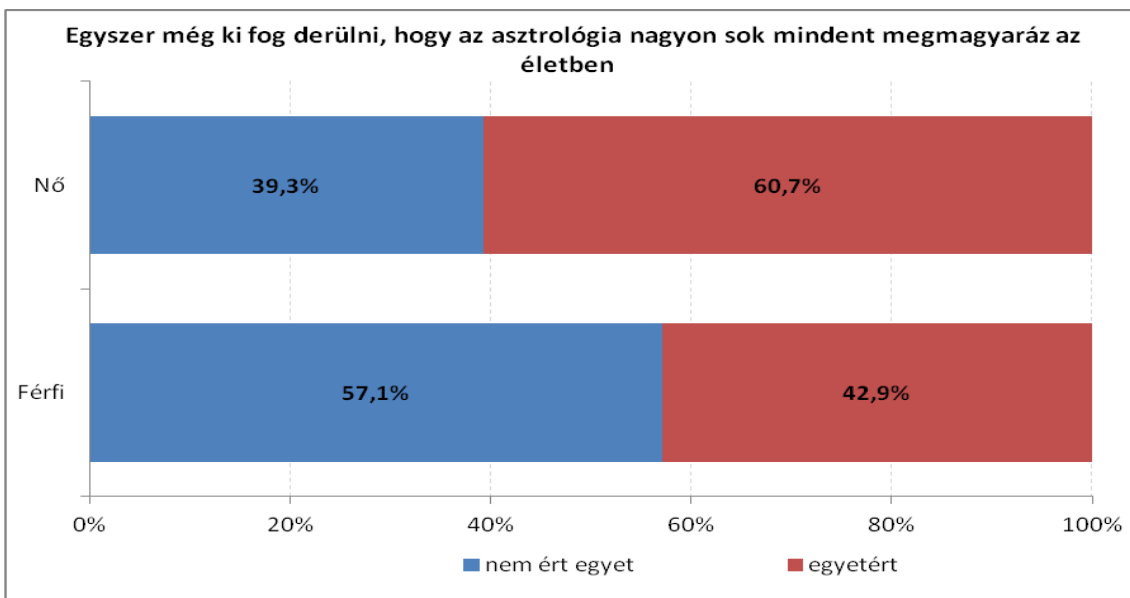
¹⁷¹ p = 0,038 ; k = 0,115

¹⁷² p = 0,044 ; k = 0,107

148. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / szubjektív anyagi helyzet¹⁷³

Az asztrológia fontos szerepét a nők nagyobb arányban fogadják el. Körükben 60,7 % azoknak az aránya, akik úgy gondolják, hogy ki fog derülni, hogy az asztrológia sok mindent megmagyaráz az életben. Ez az arány a férfiak körében mindössze 42,9 %.

149. ábra Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben / szubjektív anyagi helyzet¹⁷⁴

¹⁷³ p = 0,043 ; k = 0,090

A magyar társadalomra jellemző a tekintélyelvűség elfogadása, igaz, ennek vannak korlátai. Aki jelenleg is „alávettnek”, rosszabb helyzetűnek érzi magát, az könnyebben elfogadja ezt a nézetet, sőt bizonyos esetekben igényli is az irányítást.

3.6 A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák

3.6.1 A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák

többváltozós összefüggései

Ahogy az elméleti bevezetőben már említettem egy még meg nem jelent cikkben szerzőtársaimmal a szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket vizsgáltuk ugyanezen adatfelvétel eredményeit felhasználva (Kelemen, Szabó, Mészáros, Forgács és László [2013, *Journal of Social and Political Psychology*, közlésre benyújtva]). Ebben az alfejezetben e tanulmány főbb megállapításait foglalom össze, mivel szervesen kapcsolódik a mostani értékezéshez, és adatai szélesítik az eredmények alapján megvilágított összefüggések spektrumát.

3.6.1.1 A szociálpszichológiai jelenségek

Az igazságos világba vetett hit esetében a többszemponútú varianciaanalízis esetében minél magasabb a vizsgálati személy iskolai végzettsége, annál jobban hisz az igazságos világ létezésében. A modellbe bevont pártpreferencia változó segítségével elmondható, hogy a legmagasabb iskolai végzettség a radikális jobboldali szavazók körében nem növeli a világ igazságosságába vetett hitet, a konzervatív jobboldali szavazók esetében pedig kevésbé, mint a baloldali és liberális szavazók esetében.

A rendszerigazolás esetében a többszemponútú varianciaanalízis eredménye szerint a pártpreferencia az egyetlen változó, ami szignifikánsan meghatározza a rendszerigazolás skálán elért pontszámot. A szociáldemokratának mondható MSZP szavazói átlagosan 2,05-ös (szórás=,53), a liberális LMP-SZDSZ szavazói 2,03-as (szórás=,48), a konzervatív jobboldalinak számító FIDESZ-KDNP szavazói 1,93-as (szórás=,44), a radikális jobboldali Jobbik szavazói pedig 1,76-os (szórás=,45) pontszámot értek el a 4 fokú skálán mérő rendszerigazolás kérdőíven. Emellett regressziós modell segítségével megállapítható, hogy az anyagi helyzet és a bevétel szintén szignifi-

¹⁷⁴ $p = 0,000$; $k = 0,178$

káns, negatív prediktorai a rendszer elutasításának. A rossz anyagi helyzetben lévők és/vagy kevés bevétellel rendelkezők nem igazolják a rendszert.

3.6.1.2 A személyiségpszichológiai jelenségek

A megismerés iránti szükséglet a többszemponú varianciaanalízis eredménye szerint két független változóval van kapcsolatban: egyrészt a vizsgálati személy nemével, másrészt a vizsgálati személy iskolai végzettségével. A férfiak skálán elért átlagos pontszáma magasabb, mint a nőké. Minél magasabb a vizsgálati személy iskolai végzettsége, annál magasabb pontszámot ér el a megismerés iránti szükséglet skálán.

A többszemponú varianciaanalízis eredménye alapján a lezárás iránti igény a vizsgálati személy korával mutat kapcsolatot. Minél idősebb a vizsgálati személy, annál erősebb a lezárás iránti igénye.

A tekintélyelvűség esetében is többszemponú varianciaanalízis módszerével vizsgáltuk az összefüggéseket, ennek eredménye alapján elmondható, hogy a tekintélyelvűség a pártpreferenciával és a vizsgálati személy életkorával mutat kapcsolatot. A liberális pártok szavazóinak skálán elért átlaga 2,89 (szórás=,45), míg a többi párt szavazói 2,99-3,06 között mozognak. A kor egységnyi elmozdulása a tekintélyelvűség skálán való ,003 pontnyi elmozduláshoz vezet.

Összefoglalásként a cikk absztraktjában megfogalmazott állításokat tudom idézni: *„Adataink szerint a magyar mintára általánosságban jellemző a fennálló rendszer elutasítása, és nagyfokú pesszimizmus azzal kapcsolatban, hogy a rendszer az emberek érdekeit szolgálja. A magyar vizsgálati személyekre nem jellemző az, amit Marx „hamis tudatnak” nevez. A hátrányos helyzetű csoportok tagjai nem fogadnak el olyan nézeteket, amelyek saját érdekeikkel ellentétesek, sem a világ, sem a rendszer igazságosságában nem hisznek. Három tényezőt látunk annak hátterében, hogy a teljes minta, és főleg a hátrányos helyzetű csoportok tagjai a fennálló rendszerrel szemben kritikusak: egyrészt a rendszer változtatható állapotát –adatfelvételünk a választások előtt egy hónappal történt-, másrészt a szocializmus egyenlőségelvű társadalmának örökségét, harmadrészt a magyar történeti pálya sajátosságait. Eredményeink szerint a kognitív stílus független a pártpreferenciától, míg a tekintélyelvűség ugyanannyira jellemző a bal oldali szavazókra, mint a jobb oldali szavazókra.”*

3.6.2 A szociálpszichológiai és személyiségpszichológiai jelenségeket mérő skálák összefüggései

A szociálpszichológia és személyiségpszichológia skálák összefüggéseinek vizsgálatához létrehoztam főkomponens elemzés segítségével a már korábban említett állítások alapján:

- az igazságos világba vetett hit
- a rendszerigazolás, rendszerkritika 1.
- a rendszerigazolás, rendszerkritika 2.
- a megismerés iránti szükséglet
- a lezárás iránt igény
- a tekintélyelvűség

főkomponensét, amely így folytonos változóként méri az adott pszichológiai jelenségeket. A főkomponensek létrehozásáról a módszertani fejezetben részletesen szoltam, így itt csak az egyes főkomponensek interpretálását tartalmazó táblát közlöm, az ezekhez tartozó statisztikai adatokat a 11. Melléklet tartalmazza.

FŐKOMPONENS	A POZITÍV ÉRTÉK JELENTÉSE
az igazságos világba vetett hit	a világ igazságos
a rendszerigazolás, rendszerkritika 1.	a demokrácia pozitív értékkel bír
a rendszerigazolás, rendszerkritika 2.	a társadalomról kialakított kép pozitív
a megismerés iránti szükséglet	magas a megismerés iránti szükséglet
a lezárás iránt igény	magas a lezárás iránti szükséglet
a tekintélyelvűség	tekintélyelvű gondolkodásmód

12. táblázat a főkomponensek interpretálása

A létrejött főkomponensek alkalmasak arra, hogy az egyes jelenségeket vizsgáló skálák összefüggéseit korreláció segítségével vizsgáljam. Így kimutatható, hogy az egyes skálák között mutatkozik-e összefüggés, és ha igen, akkor az milyen irányú és milyen mértékű. A skálák korrelációs és szignifikancia értékét a 12. Melléklet tartalmazza.

Ezek alapján elmondható, hogy a szociálpszichológiai jelenségek mindegyike összefügg egymással, és az összefüggések iránya minden esetben pozitív. Ez azt jelenti, hogy az erősebb igazságos világba vetett hit együtt jár a rendszerről való pozi-

tív gondolkodással, mind a demokráciával, mind a társadalommal kapcsolatban. Így nem meglepő, hogy a két rendszerkritikus skála is korrelál egymással.

A személyiségpszichológiai jelenségek esetében is minden esetben szignifikánsnak mutatkozott az összefüggés. A magas lezárás iránti szükséglet együtt jár a magas megismerés iránti vágygal, valamint a tekintélyelvűséggel. A megismerés iránti igény is összefügg a tekintélyelvűséggel, azonban a korreláció iránya negatív, azaz a magas megismerés iránti igény a tekintélyelvűség kisebb mértékével jár együtt.

A két jelenség skálái között nem minden esetben tapasztaltam szignifikáns összefüggést. Az igazságos világba vetett hit összefügg a megismerés iránti igénnyel és a tekintélyelvűséggel. Mindkét összefüggés iránya pozitív, azaz az igazságos világba vetett hit együttjár a megismerés iránti vágygal és a tekintélyelvűséggel. Ugyanakkor nem mutatkozott kapcsolat a lezárás iránti szükséglet és az igazságos világba vetett hit között. A demokráciáról pozitívan gondolkodók esetében jellemző a lezárás iránti szükséglet és a megismerés iránti igény, azonban ez a tekintélyelvűséggel nem mutatott összefüggést. A társadalomról pozitívan gondolkodókról elmondható, hogy magasabb a lezárás iránti szükségletük, azonban a tekintélyelvű gondolkodás nem jellemző rájuk. Ez a skála a megismerés iránti igénnyel nem mutatott szignifikáns összefüggést.

3.7 A kutatási eredmények összefoglalása

Ebben a fejezetben összefoglalásra kerülnek a kutatás főbb eredményei, ennek könnyebb áttekintését egy összefoglaló táblázat is segíti. Ezen kívül választ adok arra a kérdésre, hogy a megfogalmazott feltételezések beigazolódtak-e. Összevetem az elméleti részben leírt korábbi kutatások, valamint az általam korábban, joghallgatók körében elvégzett kutatás eredményeit.

3.7.1 A két vizsgálati minta általános összevetése

A két minta alapvető eltérését szocioökonómiai státusz különbségeire vezethetjük vissza. A jogász csoport jelentős része a mai magyar társadalmi elithez tartozik. Anyagi helyzetük messze előnyösebb a lakosság átlagához képest. Lehetőségeik szélesebbek és a rendszerváltás óta inkább csak bővültek, szemben egyéb társadalmi csoportok esélyeivel. Az országos reprezentatív minta válaszaiból az is kiderült, hogy élethelyzetük nem csak az objektív mutatókban (pl. egy főre jutó családi jöve-

delem) rosszabbak, de ezt szubjektív módon meg is élik. A lemondások szülte depriváltság, mint általános hangulat nagymértékben meghatározza azt a pozíciót, amelyből a közéletet, a társadalmi folyamatokat szemlélik. Észleléseiket ez a nézőpont szkepticizmussal, gyanakvással színezi át. Ez valószínűleg kihat a társadalom alcsoportjaiban kialakuló, és folyamatosan újrakonstruálódó szociális reprezentációkra is.

Az információs csatornák használati módja szintén eltérő a két mintában. Az írott és elektronikus médiumok „fogyasztása” más jellegű. A reprezentatív mintánál a fogyasztás gyakorisága nem, vagy csak elenyésző mértékben függ össze az adott médiumnál észlelhető hitelességgel. Ők a tájékozódás céljával használják ezeket a csatornákat, míg az emberek többsége ezt egyfajta szabadidős tevékenységként, szórakozásként definiálja.

A legnépszerűbb párt a Fidesz, az MSZP és a Jobbik. A jogászok körében felülreprezentált a Fidesz, alulreprezentált az MSZP és a Jobbik. Mindkét mintában a legelutasítottabb párt az MSZP (ezt a pár héttel későbbi választások meg is erősítették), de a jogászok erős ellenszenvet éreznek a Jobbikkal szemben is.

A társadalom átlagához képest a jogászok liberálisabbnak (nem liberálisnak) bizonyultak. A halálbüntetés visszaállításával, az abortusszal vagy a könnyű drogok legalizálásával kapcsolatos kérdésekre adott válaszaik ezt támasztják alá.

3.7.2 Jogalkotás, jogalkalmazás, bűnelkövetés

A magyar társadalom a börtönbüntetést önmagában nem tartja visszatartó erőnek. Feltehetőleg úgy gondolják, hogy a börtönbüntetés fenyegetésével a bűnelkövetők tisztában vannak az elkövetés pillanatában, de ez önmagában nem elégséges visszatartó erő. Eredményeink azt mutatják, hogy a bűnözést a társadalom nem szociális problémaként érzékeli elsősorban. Úgy vélik, hogy a szociális segélyek növelése önmagában nem segít a probléma kezelésében. Itt érdemes megjegyezni, hogy az elmúlt években a szociális segélyek megítélése erősen romlott a magyar társadalomban.

A magyar társadalom - köztük a jogászok is - a bűnözés visszaszorításának legfőbb eszközét a megelőzésben látja. Elsősorban a szigorúbb iskolai neveléssel, valamint a szorosabb emberi közösségek kialakításával látják ezt megvalósíthatónak. Emellett a két minta között „konszenzus alakult ki” abban a tekintetben, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás területén szigorúbb eljárásokat várnak el. Ez az egység

azonban a halálbüntetés megítélésekor felbomlik. A társadalom többsége egyetért a halálbüntetés visszaállításával, a jogászoknál azonban az egyet nem értők voltak többségben. Fontos megjegyezni, hogy mindkét esetben többségbe kerültek a nem határozott véleményt megfogalmazók, így ezek véleménye érvek hatására feltehetőleg változhat bármelyik irányba. A halálbüntetéssel kapcsolatos, különböző színtereken folytatott diskurzusoknak ebből fakadóan nagy jelentősége és felelőssége van, ahol a szociális reprezentáció folyamatai kulcsszerepet játszhatnak.

A különböző társadalmi csoportok igen eltérően viszonyulnak a halálbüntetés visszaállításához. Láthatóan a hagyományosan konzervatív értékrenddel rendelkező csoportok között találjuk legnagyobb arányban a halálbüntetés visszaállításának támogatóit. Ilyen csoportok az idősek, a falvakban élők és a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők. A Jobbik szimpatizánsai is kiemelkedően magas arányban támogatják a korábban megszüntetett intézmény visszaállítását. A halálbüntetés visszaállításának ellenzői csak a Budapesten élők és a diplomások köréből kerülnek többségbe. Az 1977-es jogtudat vizsgálathoz képest jelentős változást tapasztalhatunk, hiszen akkor a megkérdezettek 2 %-a törölte volna el a halálbüntetést. Jelenleg ezzel szemben a társadalom egyharmada nem értene egyet annak visszaállításával. Fontos azonban megjegyezni, hogy a jogi környezet változott, hiszen 1977-ben a halálbüntetés intézménye létezett, napjainkban azonban csak a visszaállításáról beszélhetünk.

A különböző társadalmi csoportokban viszonylag kevés eltérést láthattunk a bűnözés visszaszorításának lehetőségeit vizsgálva. Leginkább az fogalmazható meg, hogy a nehezebb megélhetés, a rosszabb életkörülmények erősebb reakciókat váltanak ki az emberekből. Ezekben a csoportokban, ahol a bűncselekmény áldozatává válásától is erősebb a félelem, nagyobb arányban támogatják a radikális megoldásokat a bűnözés visszaszorításának érdekében.

Hipotézisem a büntetési tételek szigorításával kapcsolatban csak részben igazolódott, hiszen a korábbi áldozatok nem akarják nagyobb arányban szigorítani a büntetési tételeket, vagy visszaállítani a halálbüntetést, de a jövőbeli félelmek inkább befolyásolják ezeket a véleményeket.

3.7.3 Bűnelkövetés okai

A társadalom szereplői a bűnelkövetést távolítják maguktól. Belső okokra vezetik vissza, azaz aki bűnt követ el, azt saját hibájából teszi. A jogászok ezt kiegészítve fontos szerepet tulajdonítanak a külső tényezőknek is. Leginkább a nevelés hiányoságaiban, a család nem megfelelő működésében fedeznek fel okokat.

A különböző társadalmi csoportokról elmondható, hogy a legnagyobb eltérés az életkor mentén tapasztalható a bűnözést befolyásoló tényezők megítélésében. A fiatalok sokkal kisebb arányban gondolják úgy, hogy a környezet, a média hatása és a családi okok meghatározó szerepet játszanak a bűnözővé válás folyamatában.

Ahogy a korábbi joghallgatók körében elvégzett kutatás megállapítja, *„az ötödévesek nagyobb arányban jelölték meg a társadalmi okokat. Ennek hátterében az állhat, hogy tanulmányaik során ők már több konkrét jogesettel találkoztak, több magyarázó szempontot és társadalmi megközelítésű elméletet ismertek meg.”*¹⁷⁵ Ez ebben a kutatásban is igazolódik, hiszen a jogászok még fontosabb szerepet tulajdonítanak ezeknek a társadalmi okoknak.

¹⁷⁵ KELEMEN (2009) 117. o.

3.7.4 *Bűncselekmény, sértett, áldozat*

Miközben az eddig megkérdezettek sérelmére elkövetett bűncselekmények arányaiban nem találunk eltérést, azok típusában már megmutatkozik a két minta különbözősége. A magasabb státusz, a jobb életkörülmény kihatással van a félelmekre, igaz, azokat eltörölni nem tudja. Mindkét minta eredményei alapján elmondható, hogy jobban tartanak az emberek az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől, mint ahogy azok a valóságban megtörténnek.

A bűncselekmény áldozatává válásától való félelem összefügg az élethelyzettel. A környezet erősen meghatározza, hogy ki mennyire tart egy esetlegesen a sérelmére elkövetett bűncselekménytől. Az alacsonyan iskolázott, falvakban élő, rossz anyagi helyzetű emberek nagyobb arányban tartanak egy ilyen esemény bekövetkeztétől. Igaz, azt is észre kell venni, hogy a legnagyobb anyagi biztonságban élők között is magas arányban találunk bűncselekményektől tartókat. Talán úgy gondolhatják, hogy van miért elkövetni az ő sérelmükre ilyen tettet.

Több empirikus adatfelvétel is foglalkozott korábban a sértetté válás témakörével. Jelen kutatásunkban az eddig eredményeknél kisebb arányban említették a megkérdezettek, hogy voltak már bűncselekmény áldozatai. Azonban a korábbi vizsgálatokkal összecsengetve kutatásom azon megállapításai, hogy a jobb módban élők nagyobb biztonságban érzik magukat, kevésbé félnek attól, hogy bűncselekmény áldozatává válnak a későbbiek során.

3.7.5 *Igazságszolgáltatás*

A magyar bíróságok működésének megítélése a társadalomban igen negatív. Megkérdőjelezzük függetlenségét a politikától. Úgy gondolják, hogy nem biztosított a jogegyenlőség, és a bírósági eljárások többségét feleslegesnek ítélik. A jogászok természetesen homlokegyenest az ellenkező állásponton vannak, bár azt érdemes megemlíteni, hogy egy markáns csoportjuk esetenként kritikát fogalmaz meg a jogszolgáltatással kapcsolatban az állításokon keresztül.

A társadalom negatív kritikája az eredményekből egyértelműen úgy tűnik, hogy anyagi eredetű. A legrosszabb anyagi helyzetben élők szinte minden állítás esetében élesen kritizálták a bíróságokat, ahogy ezt láttuk az igazságos világba vetett hit és a rendszerkritika esetében is. A deprivált életmód negatívan hat a környezet, a

körülöttünk zajló események megítélésére is. Úgy tűnik különösen igaz ez az igazságszolgáltatás esetében, amelynek – már nevéből következően is – az igazság szolgáltatójának kéne lenni. Az életkörülményeik miatt a világgal, a saját életükkel egyáltalán nem elégedett emberek ebben az intézményben sem ismerik fel ennek lehetőségét.

Az igazságszolgáltatás megítélését a 2007-es joghallgatók körében végzett kutatásom is vizsgálta. Érdekes, hogy nem igazolódik az a hipotézis, hogy az elsőévesek véleménymintázata hasonlít a laikusokéra, míg az ötödéveseké a jogászokéra. Az ötödéves joghallgatók véleménye az igazságszolgáltatásról ugyan valamivel pozitívabb volt az elsőévesekénél, de közelebb áll a laikusok véleményéhez, mint a jogászokéhoz. Ezt az mutatja, hogy a szakma iránti elkötelezettség nem az egyetemen, hanem a munkába állást követően a jogász szakma gyakorlása közben alakul ki.

3.7.6 *Rendszerkritika, világkép, személyiségpszichológia és szociálpszichológiai jelenségek*

A jogászok magasabb státuszukból adódóan, jobb életkörülményeik miatt saját életüket és a világot igazságosabbnak látják. A magyar társadalom láthatóan igen pesszimista. Általában a világot tartják igazságtalannak, a saját életükkel kapcsolatban valamivel optimistábbak. Mindkét minta alapján elmondható, hogy a válaszadók saját életüket igazságosabbnak vélik a világnál, azaz a velük történt igazságtalanságokat külső körülményeknek, a környezet, a világ hibájának tulajdonítják, nem a saját hibájukként percipiálják.

Összességében elmondható, hogy a jelenlegi rendszer megítélését, a kívánt változások mértékét, az ideális politikai rendszer milyenségét, de még a szavazási hajlandóságot is leginkább az anyagi jólét, az iskolai végzettség és a lakóhely jellege határozza meg. Aki nehezebb életkörülmények között él, az a körülötte zajló eseményekkel, a múlt és jövő megítélésével kapcsolatban is pesszimistább véleményeket fogalmazott meg.

Az adatok azt mutatják, hogy előzetes feltételezésem beigazolódott, hiszen a rendszer értékelését leginkább az életkörülmények határozzák meg.

ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZAT

	JOGÁSZ MINTA	REPREZENTATÍV MINTA	A KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI CSOPORTOK VÉLEMÉNYKÜLÖNBŐSÉGEI
TÁJÉKOZÓDÁSI SZOKÁSOK	HVG, MTV, Hír TV, Index, Origo, HVG.hu A hitelesség fontos szerephez jut a választásban.	Bulvár lapok, hírműsorok és portálok a népszerűek. A hiteltelenség nem kizáró ok.	
PÁRTPREFERENCIA	Fidesz felülreprezentált, MSZP és Jobbik alulreprezentált.	Fidesz, Jobbik, MSZP a sorrend.	
JOGALKOTÁS, JOGALKALMAZÁS	Legfőbb eszköz a megelőzés, a büntetések szigorítása.		Az alacsonyabb státuszúak nagyobb arányban támogatják a szigorítást, a radikális megoldásokat.
HALÁLBÜNTETÉS	A többség ellenzi a halálbüntetés visszaállítását.	A többség támogatja a halálbüntetés visszaállítását.	Legfőbb támogatói: <ul style="list-style-type: none"> • idősek • falvakban élők • alacsony iskolai végzettségűek • Jobbik támogatói Legfőbb ellenzői: <ul style="list-style-type: none"> • budapestiek • diplomások
BŰNELKÖVETÉS OKAI	Hasonló a reprezentatív mintához, de megjelenik a külső ok is.	Belső okokkal, az emberi természettel, saját döntéssel, akarattal.	A fiatalok főleg az esetlegesen rájuk is érvényes okokat kevésbé tartják számon, mint a bűnözés lehetséges okaiként.
SÉRTETT, ÁLDOZAT	Jobban tartanak az emberek az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől, mint az a valóságban megtörténik velük.		A rossz életkörülmények előhívják a félelmet a bűncselekményektől, miközben úgy tűnik a valóságban nincs különbség ebben a tekintetben a különböző élethelyzetűek között.
AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ELFOGADOTTSÁGA	Az igazságszolgáltatás megítélése pozitív, de negyedük-harmaduk megfogalmaz kritikát vele szemben.	Az igazságszolgáltatás megítélése erősen negatív.	Az alacsony státusz felerősíti az igazságszolgáltatással szembeni ellenérzéseket.
IGAZSÁGOS VILÁGBA VETETT HIT	A magasabb státuszból adódóan a világ igazságosan működik, többségük szerint az emberek azt kapják, amit megérdemelnek.	A világot nem tartják igazságosnak, a társadalom a jelenlegi rossz „közérzetét” hajlamos külső körülményekkel magyarázni.	Az átlagosnál deprimáltabb csoportok világról alkotott képét is negatívan befolyásolja élethelyzetük: az alacsony státuszúak nem hisznek a világ igazságosságában.
RENDSZERIGAZOLÁS, RENDSZERKRITIKA	A magasabb státuszból fakadóan a rendszer megítélése pozitívabb, de többségben vannak körükben a kritikusok.	Erős a politikai pártokból való kiábrándultság, a jelenlegi rendszert rosszabbnak vélik a korábnál, de a választás lehetősége, a közéletben való részvétel fontos szerephez jut. Ebből következően a csalódottság inkább anyagi természetű, mint a teljes rendszer kritikája.	Az átlagosnál rosszabb életkörülmények között élők a jelenlegi rendszert rosszabbnak tartják, azon radikális átalakításokat végeznének, erős a múlt rendszer iránti nosztalgia ezekben a csoportokban.

<p>A MEGISMERÉS IRÁNTI SZÜKSÉGLET</p>	<p>A jogászokra jellemzőbb a megismerés iránti igény.</p>	<p>Az elvontabb gondolkodás nem jellemző a társadalomra, de megismerés iránti vágy a társadalom többségében él.</p>	<p>A magasabb iskolai végzettség, a jobb anyagi körülmények, a városi lét és a fiatalabb kor, ami meghatározó és ezek a jellemzők magasabb megismerés iránti szükségletet feltételeznek</p>
<p>A LEZÁRÁS IRÁNTI IGÉNY</p>	<p>Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.</p>	<p>Összességében elmondható, hogy ebben a kérdésben nem mutatkozik jelentős különbség a társadalom egésze és a jogászok között. Mindkét csoportban igény mutatkozik a rendezett, pontos, szabályok szerinti életre.</p>	<p>A tekintélyelvűség elfogadása jellemző a magyar társadalomra, igaz, ennek vannak korlátai. Aki jelenleg is „alávetettnek”, rosszabb helyzetűnek érzi magát, az könnyebben elfogadja ezt a nézetet, sőt bizonyos esetekben igényli is az irányítást.</p>
<p>TEKINTÉLYELVŰSÉG</p>	<p>A jogászok esetében a tekintély elfogadása kevésbé elismert.</p>	<p>Bizonyos keretek között a magyar társadalom nyitott a tekintélyelvűség elfogadására.</p>	<p>A magasabb státusz, iskolai végzettség magával vonzza, hogy kevésbé fogadja el valaki a tekintélyelvűséget.</p>

MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. sz. Melléklet: Ifjúság 2008 Gyorsjelentés és a Joghallgatók a jogról kutatás egyes eredményeinek ismertetése	220
2. sz. Melléklet: Kérdőív	223
3. sz. Melléklet: A tartalomelemzés módszere	234
4. sz. Melléklet: A sértetté válással kapcsolatos empirikus kutatások.....	236
5. sz. Melléklet: A halálbüntetéssel kapcsolatos magyarországi jogi szabályozás	240
6. sz. Melléklet: A képzett skálák kialakításának pontosítása	243
7. sz. Melléklet: Kivonat az egyes mutatók egymással való korrelációjáról.....	246
8. sz. Melléklet: Az egyedi rangok sorrendje a bűnözési okokat illetően	247
9. sz. Melléklet: Volt-e már bűncselekmény áldozata?	248
10. sz. Melléklet: Az áldozattá válás veszélyérzete	249
11. sz. Melléklet: A főkomponensek statisztikái	249
12. sz. Melléklet: A skálák korrelációi	250

1. sz. Melléklet: Ifjúság 2008 Gyorsjelentés és a Joghallgatók a jogról kutatás egyes eredményeinek ismertetése

	Ifjúság 2008 Gyorsjelentés	Joghallgatók a jogról
Közélet iránti érdeklődés	60 %-ukat nem vagy egyáltalán nem érdekli a politika, 30 %-uk közepes intenzitású érdeklődést mutat, és 9 %-uk kifejezett érdeklődést mutat a politika iránt.	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 91 %-uk kifejezetten érdeklődött iránta. 67 %-uk vallotta magát tájékozottnak a társadalmi problémákkal kapcsolatos ügyekben. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> 86 % a közélet iránt érdeklődők száma. 69 %-uk vallotta magát tájékozottnak a közügyek vonatkozásában.
Internethasználattal kapcsolatos szokások	2008-ban a fiatalok 84 %-a használt valamilyen formában számítógépet. A fiatalok 74 %-a rendszeresen küld és fogad e-maileket, 47 %-uk azonnali üzenetküldő programokat használ, szintén 47 %-uk rendszeresen olvas és ír fórumokon, blogokon hozzászólásokat, és a fiatalok 85 %-a regisztrált közösségi oldalakra.	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 85 %-uk naponta vagy hetente használja információ-szerzési szándékkal. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> 91 %-uk használja hasonló rendszerességgel.
Kedvelt sajtótermékek	Politikai napilapot a fiataloknak csak 4 %-a olvas. A legnépszerűbbek a megyei napilapok, illetve a bulvársajtó.	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 65 % naponta vagy hetente országos napilapokból tájékozódik, helyi napilapot 61 % heti gyakoriságnál ritkábban olvas. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> országos napilapokból 60 % tájékozódik.
Kedvelt televíziós csatornák	A legnézettebb televíziós csatornák a két országos kereskedelmi csatorna, a fiatalok két-	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 94 % naponta vagy hetente néz országos televíziós csatornát, 19 % helyi televíziós csator-

	harmada ezeket nézi a leggyakrabban.	nát is néz. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> országos televíziós csatornákból 88 % tájékozódik.
Az anyagi helyzet szubjektív megítélése	44 %-uk anyagi helyzetüket „a jövedelmeikből beosztással jól kijönnék” kijelentéssel írja le, míg csak 6 %-uk állítja, hogy „gond nélkül élnek”.	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 53 %-uk szerint anyagi helyzetük átlagos vagy jobb az ország lakosainak többségéhez viszonyítva. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> 55 %-uk szerint anyagi helyzetük átlagos vagy rosszabb, mint az ország lakosainak többségének.
Rendszerigazgatás, rendszerkritika, közintézmények hitelessége, igazságszolgáltatás	A fiatalok 14 %-a szerint bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia. Egyharmaduk számára gyakorlatilag lényegtelen, hogy demokratikus vagy diktatórikus körülmények között él-e. 14 %-uk nem tudja eldönteni, hogy melyik a megfelelőbb. A jelenlegi rendszert jobbnak tartók 55 %-a szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. Négy intézménynek negatív és hatnak pozitív a megítélése. A kormányzat megítélése romlott. Nem javult az egyházak és az Országgyűlés bizalmi indexe sem. Negatív a bankokhoz és a biztosítókhoz való hozzáállás. Egyedül a honvédség bizalmi indexe emelkedett. 2004-ben pozitív megítélés alá estek a bíró-	<i>Elsőéves joghallgatók:</i> 74 % szerint az igazságszolgáltatás függ a politikától, 77 % szerint a bírói jogalkalmazásra nagyban kihat a jogalkalmazó személye. 33 % szerint a „kisembert” ugyanúgy védi a jog, 73 % szerint a bíróságon az emberek nem teljes mértékben részesülnek egyenlő elbánásban, 68 % szerint az igazság megállapítása és a bírói igazságszolgáltatás elválnak egymástól, 32 % szerint az embereknek érdemes az igazukat a bíróságon keresni. 63 % szerint a jogos és jogtalan cselekedetek közötti határ sok esetben elmosódik. 60 % szerint a pereskedés nem csak az ügyvédeknek kedvez. <i>Ötödéves joghallgatók:</i> 69 % szerint az igazságszolgáltatás függ a politikától. 83 % szerint szubjektívül állódik a jogszabályok helyes alkalmazása. 16 % szerint a „kisembert” is ugyanaz a jog

	<p>ságok és a rendőrség, ez ma már negatív irányba mozdult el. Kedvező megítélés alá esnek az Alkotmánybíróság és a polgármesterek, ezt követi a köztársasági elnök.</p>	<p>védi. 64 % szerint a bíróságon az emberek nem teljes mértékben részesülnek egyenlő elbírálásban. 77 % szerint az igazság megállapítása és a bírói igazságszolgáltatás elválnak egymástól, 23 % szerint az embereknek érdemes az igazukat a bíróságon keresni, 59 % szerint a jogos és jogtalan cselekedet közötti határ sok esetben elmosódik, 54 % szerint a pereskedés nem csak az ügyvédeknek kedvez.</p>
<p>Politikai attitűd, pártpreferenciák</p>	<p>A bal és balközép pozícióba a fiatalok 8 %-a, míg a jobb és jobbközép oldalra a fiatalok 21 %-a sorolható. 17 %-a liberálisnak, 10 %-a konzervatívnak vallja magát, és 47 %-uk középen helyezkedik el. A most esedékes parlamenti választáson 34 %-uk venne biztosan részt, és 16 %-uk semmiképpen sem menne el szavazni. A pártot választók körében erre a kérdésre választ adók 66 %-a szavazna a legnagyobb ellenzéki pártra és 18 %-a a szocialistákra. Akik biztosan részt kívánnak venni egy most esedékes parlamenti választáson, azok közül a Fidesz támogatottsága 70 %, az MSZP 16 %, a Jobbik Magyarországért Mozgalom 5 %.</p>	

2. sz. Melléklet: Kérdőív

Kérdőív sorszáma:		Kérdező kódja:	
-------------------	--	----------------	--

1. Melyik megyében lakik?

Budapest	1	Csongrád	6	Jász-Nagykun-Szolnok	11	Somogy	16
Bács-Kiskun	2	Fejér	7	Komárom-Esztergom	12	Tolna	17
Baranya	3	Győr-Moson-Sopron	8	Nógrád	13	Vas	18
Békés	4	Hajdú- Bihar	9	Pest	14	Veszprém	19
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	Heves	10	Szabolcs-Szatmár-Bereg	15	Zala	20

2. A település jellege, ahol lakik?

Budapest	1
Megyei jogú város	2
Város	3
Falu	4

3. Az Ön neme:

Férfi	1
Nő	2

4. Az Ön életkora:

Pontos életkor: Éves

18 – 19 év között	1
20 – 29 év között	2
30 – 39 év között	3
40 – 49 év között	4
50 – 59 év között	5
60 – 69 év között	6
70 – 79 év között	7

5. Milyen iskolai végzettséggel rendelkezik?

kevesebb, mint 8 osztály (1-3 polgári)	1
8 általános, szakmunkásképző, befejezetlen középiskola	2
befejezett középiskola (befejezetlen felsőfokú tanintézet)	3
befejezett főiskola, felsőfokú tanintézet	4
befejezett egyetem	5
NT/NV	6

Ha egyetemi végzettséggel rendelkezik, milyen területen szerzett egyetemi diplomát? (Több válasz lehetséges!)

Műszaki	1
Természettudományi	2
Bölcsész	3
Jog	4
Közgazdaság	5
Orvos	6
Informatika	7
Agrár	8
Egyéb	9

7. Mennyire érdeklődik a társadalom aktuális kérdései iránt?

Egyáltalán <u>nem</u> érdekel	Inkább <u>nem</u> érdekel	Inkább <u>érdekel</u>	Határozot- tan <u>érdekel</u>
1	2	3	4

8.1 Melyik sajtóterméket olvassa rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

8.2 Melyiket tartja a leghitelesebbnek? (Egy válasz!)

8.3 Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? (Egy válasz!)

	Olvassa	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
Blikk	1	1	1
Figyelő	2	2	2
Heti Válasz	3	3	3
HVG (Heti Világgazdaság)	4	4	4
Magyar Hírlap	5	5	5
Magyar Nemzet	6	6	6
Napi Gazdaság	7	7	7
Népszabadság	8	8	8
Népszava	9	9	9
Story	10	10	10
Szabad Föld	11	11	11
Egyéb	12	12	12
Nem olvasok újsá- got/magazint	13	13	13

9.1 Hol néz híradót vagy politikai műsorokat rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

9.2 Melyiket tartja a leghitelesebbnek? (Egy válasz!)

9.3 Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? (Egy válasz!)

	Nézi	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
MTV1 / M1	1	1	1
MTV2 / M2	2	2	2
RTL Klub	3	3	3
TV2	4	4	4
Duna TV	5	5	5
ATV	6	6	6
CNN	7	7	7
BBC World	8	8	8

Echo TV	9	9	9
Hír TV	10	10	10
Egyéb	11	11	11
Ilyen célból nem tévézések	12	12	12

10.1 Melyik internetes portált olvassa rendszeresen? (Több válasz is lehetséges!)

10.2 Melyiket tartja a leghitelesebbnek? (Egy válasz!)

10.3 Melyiket tartja a legkevésbé hitelesnek? (Egy válasz!)

	Olvassa	Leghitelesebb	Legkevésbé hiteles
ATV.hu	1	1	1
Figyelő.hu	2	2	2
Heti válasz.hu	3	3	3
Hír Tv.hu	4	4	4
Híradó.hu	5	5	5
Hírstart.hu	6	6	6
Hírszerző.hu	7	7	7
HVG.hu	8	8	8
Index.hu	9	9	9
Kuruc.info	10	10	10
Mno.hu	11	11	11
Napi gazdaság.hu	12	12	12
Nol.hu	13	13	13
Origo.hu	14	14	14
Portfolio.hu	15	15	15
Stop.hu	16	16	16
Story online.hu	17	17	17
Egyéb	18	18	18
Nem olvasok hírportált	19	19	19

11. Mennyire ért egyet a magyar társadalommal kapcsolatos állításokkal?

	A magyar társadalommal kapcsolatos állítások:	Határozottan <u>nem</u> ért	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egy</u> ért	Határozottan <u>egy</u> ért
1.	Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene.	1	2	3	4
2.	Nem helyes, ha nem foglalkozunk a közélettel, hanem kizárólag saját családukkal és barátainkkal törődünk.	1	2	3	4
3.	Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt.	1	2	3	4
4.	Az átlagembernek ráhatása van a közéletre.	1	2	3	4
5.	A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit.	1	2	3	4
6.	Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre.	1	2	3	4
7.	Magyarországon szükséges a korrupció elleni harc, mert ez végül eredményhez vezet.	1	2	3	4
8.	Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit.	1	2	3	4

12. Mennyire ért egyet a következő jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állításokkal?

	A jogalkotással és jogalkalmazással kapcsolatos állítások:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1.	A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést.	1	2	3	4
2.	Az abortuszt be kellene tiltani.	1	2	3	4
3.	A halálbüntetést vissza kellene állítani.	1	2	3	4
4.	A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét.	1	2	3	4
5.	A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának.	1	2	3	4
6.	Az enyhe kábítószeresek, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene.	1	2	3	4

13. Mennyire ért egyet a következő igazságszolgáltatásra vonatkozó állításokkal?

	Az igazságszolgáltatással kapcsolatos állítások:	Határozot- tan <u>nem</u> ért	Inkább <u>nem</u> ért	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1.	A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre.	1	2	3	4
2.	A magyar igazságszolgáltatás független a politikától.	1	2	3	4
3.	Az ügyek kimenetele nagymértékben a bíró személyétől is függ.	1	2	3	4
4.	A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül.	1	2	3	4
5.	Ma Magyarországon mindig érdemes igazunkat a bíróságon keresni.	1	2	3	4
6.	Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez.	1	2	3	4
7.	A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom.	1	2	3	4
8.	A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválik egymástól.	1	2	3	4

14.1 Egy adott személy bűnözővé válása során mennyire számítanak az alábbi okok?

14.2 Jelölje meg az első három legfontosabb okot!

	Bűnözési okok:	Egyáltalán <u>nem</u> számít	Inkább <u>nem</u> számít	Inkább <u>számít</u>	Nagyon <u>számít</u>	Első há- rom ok
1.	nehéz gyerekkor, korai családi problémák	1	2	3	4	1
2.	mentális (pszichés) betegségek, személyiségzavarok	1	2	3	4	2
3.	szegénység, megélhetési nehézségek	1	2	3	4	3
4.	hirtelen felindultság, bosszú	1	2	3	4	4
5.	nevelési problémák	1	2	3	4	5
6.	agresszivitás, erőszakos természet	1	2	3	4	6
7.	nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya	1	2	3	4	7
8.	szenvedélybetegségek	1	2	3	4	8
9.	társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek	1	2	3	4	9
10.	gondatlanság, felelőtlenség	1	2	3	4	10
11.	csoport negatív befolyása	1	2	3	4	11
12.	az erőszak gyakori megjelenése a médiában	1	2	3	4	12

15.1 Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat?

Egyáltalán <u>nem</u> tartok	Inkább <u>nem</u> tartok	Inkább tartok	Határozot- tan tartok
1	2	3	4

15.2 Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekményektől tart?

testi sértés	1
rágalmazás	2
zaklatás	3
cserbenhagyás	4
nemi erőszak	5
lopás	6
rablás	7
csalás	8
számítógépes alapú (pl.: bankkár- tya, adatlopás, internet)	9
egyéb (vagy NV)	10

16. Mi vezethetne Ön szerint a bűnözés csökkenéséhez?

	Bűnözés csökkenéséhez vezetne:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egye- tért</u>
1.	munkanélküliség megszűnése	1	2	3	4
2.	szigorúbb iskolai nevelés	1	2	3	4
3.	szorosabb emberi közösségek	1	2	3	4
4.	megnövelt mértékű szociális támogatások	1	2	3	4
5.	súlyosabb bírósági ítéletek	1	2	3	4
6.	elrettentő büntetőtörvények	1	2	3	4

17. Mennyire ért egyet a következő – a világra vetett hitre vonatkozó kijelentésekkel?

	A világra vetett hitre vonatkozó kijelentések:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egye- tért</u>
1.	Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely.	1	2	3	4
2.	Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek.	1	2	3	4
3.	A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak.	1	2	3	4
4.	Általában azt kapom, amit megérdemlek.	1	2	3	4
5.	Szilárd meggyőződés, hogy az igazságtalanságok az élet <u>minden</u> területén (pl.: szakma, család, politika) inkább kivételesnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
6.	Biztos vagyok benne, hogy az igazság mindig győzedelmeskedik az igazságtalanság felett.	1	2	3	4

7.	Az életben <u>velem</u> történő igazságtalanságok inkább kivételnek, mintsem általánosnak számítanak.	1	2	3	4
8.	A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló.	1	2	3	4

18. Kérem, hogy a magyar társadalommal kapcsolatos kijelentéseket értékelje aszerint, hogy mennyire ért egyet velük!

	A magyar társadalomra vonatkozó kijelentések:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egye- tért</u>
1.	Úgy gondolom, hogy a magyar társadalom tisztességes.	1	2	3	4
2.	A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani.	1	2	3	4
3.	Számomra „... a világon legszebb hely, Magyarország.”	1	2	3	4
4.	A legtöbb hazai politikai döntés a közjót szolgálja.	1	2	3	4
5.	Magyarországon mindenkinek megvan a lehetősége a gazdagodásra és a boldogságra.	1	2	3	4
6.	Társadalmunk állapota minden évben egyre rosszabb.	1	2	3	4

19. Értékelje az alábbi elosztási elveket aszerint, hogy mennyire ért egyet velük!

	Elosztási elvek:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1.	Olyan társadalomban szeretnék élni, ahol a jövedelmek a teljesítményhez igazodnak.	1	2	3	4
2.	Az átalányadózást támogatom, amely során mindenki ugyanazt a százalékos mértékű adót fizeti.	1	2	3	4
3.	Egy igazságos társadalomban a javak egyenlő elosztását kell célul kitűzni, függetlenül az egyéni ráfordításától.	1	2	3	4
4.	A progresszív adózást támogatom, amely során az emberek nagyobb jövedelem esetén magasabb mértékű adót fizetnek.	1	2	3	4

20. Hogyan látja a világot – mennyire ért egyet a következőkkel?

	A világot így látja:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>egyetért</u>	Határozot- tan <u>egyetért</u>
1.	Az egyén úgysem tudja befolyásolni a világ dolgait.	1	2	3	4
2.	Az életnek valójában nincs értelme.	1	2	3	4
3.	„A cél szentesíti az eszközt.”	1	2	3	4
4.	Ha az ember igyekszik, mindig tud barátokat találni.	1	2	3	4
5.	Sokszor egyedül érzem magam a világban.	1	2	3	4

21. Mennyire súlyosak a következő környezeti és társadalmi problémák?

	Környezeti és társadalmi problémák:	Határozot- tan <u>nem</u> súlyos	Inkább <u>nem</u> súlyos	Inkább <u>súlyos</u>	Határozot- tan <u>súlyos</u>
1.	globális felmelegedés	1	2	3	4
2.	új fertőző betegségek terjedése	1	2	3	4
3.	terrorizmus	1	2	3	4
4.	környezetszennyezés	1	2	3	4
5.	a szegények és gazdagok közötti különbség növekedése	1	2	3	4
6.	háborús bűnösök felelősségre vonása	1	2	3	4

22. Mennyire fontosak a következő közösségek, illetve kapcsolatok az Ön számára?

	Közösségek:	Határozot- tan <u>nem</u> fontos	Inkább <u>nem</u> fontos	Inkább <u>fontos</u>	Határozot- tan <u>fontos</u>
1.	Család	1	2	3	4
2.	Lakóközösség	1	2	3	4
3.	Munkahelyi közös- ség	1	2	3	4
4.	Magyarország	1	2	3	4
5.	Európai Unió	1	2	3	4

23. Mennyire ért egyet a globalizáció életünkre gyakorolt hatásával kapcsolatos véleményekkel?

	Globalizációs hatások:	Határozot- tan <u>nem</u> ért egyét	Inkább <u>nem</u> ért egyét	Inkább <u>egyétért</u>	Határozot- tan <u>egyétért</u>
1.	Az életmódunkat meg kellene védeni az idegen behatá- soktól.	1	2	3	4
2.	Színesebbé teszi az életet, ha sok, különféle ember él egyemmel.	1	2	3	4
3.	Jobban kellene korlátozni az idegenek jogait, akik itt akarnak élni.	1	2	3	4
4.	Jó dolog, hogy a világ országai egyre inkább összefonód- nak.	1	2	3	4
5.	A külföldiek betelepülése nagymértékben növeli a bűn- cselekmények elkövetésének kockázatát.	1	2	3	4
6.	A szabadabb utazás és letelepedés mindenkinek hasznára válí.	1	2	3	4

24. Kérem, hogy mindegyik állítást értékelje aszerint, hogy az mennyire jellemzi Önt!

	Jellemző állítások:	Határozot- tan <u>nem</u> jellemző	Inkább <u>nem</u> jel- lemző	Inkább <u>jellemző</u>	Határozot- tan <u>jellem- ző</u>
1.	Összességében elégedett vagyok magammal.	1	2	3	4
2.	Úgy érzem, hogy nem sok mindenre lehetek büsz- ke.	1	2	3	4

3.	Olykor kimondottan haszontalannak érzem magam.	1	2	3	4
4.	Soha nem bántottam meg senkit szándékosan.	1	2	3	4
5.	Bárcsak többre értékelném magamat.	1	2	3	4
6.	Előfordul, hogy irigylek másokat.	1	2	3	4

25. Mennyire jellemzik Önt a következő gondolkodási módok?

	Gondolkodási módok:	Határozottan <u>nem</u> jellemző	Inkább <u>nem</u> jellemző	Inkább jellemző	Határozottan jellemző
1.	Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket.	1	2	3	4
2.	Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára.	1	2	3	4
3.	Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni.	1	2	3	4
4.	Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan.	1	2	3	4
5.	Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem.	1	2	3	4

26. Milyen embernek látja magát? Értékelje, hogy mennyire jellemzőek Önre az alábbi állítások!

	Milyen embernek látja magát?	Határozottan <u>nem</u> jellemző	Inkább <u>nem</u> jellemző	Inkább jellemző	Határozottan jellemző
1.	Nem szeretem a bizonytalan szituációkat.	1	2	3	4
2.	Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem.	1	2	3	4
3.	Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról.	1	2	3	4
4.	Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet.	1	2	3	4
5.	Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket.	1	2	3	4
6.	Soha nem sértettem meg mások érzéseit.	1	2	3	4

27. Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

	Emberek természetével kapcsolatos kijelentések:	Határozottan <u>nem</u> ért egyet	Inkább <u>nem</u> ért egyet	Inkább egyetért	Határozottan egyetért
1.	Fontos, hogy az ember tudjon engedelmessé válni is és parancsolni is, ha szükség van rá.	1	2	3	4
2.	Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta.	1	2	3	4
3.	Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem.	1	2	3	4
4.	Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre.	1	2	3	4
5.	Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk.	1	2	3	4
6.	Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben.	1	2	3	4

28. Mennyire jellemzik Önt az alábbi személyiségvonások?

	Olyannak látom magam, mint aki:	Határozot- tan <u>nem</u>	Inkább <u>nem</u> jel-	Inkább <u>jellemző</u>	Határozot- tan <u>jellemző</u>
1.	extrovertált, lelkes	1	2	3	4
2.	kritikus, civakodó	1	2	3	4
3.	megbízható, önfegyelmzett	1	2	3	4
4.	ideges, könnyen megbántódó	1	2	3	4
5.	nyitott az új élményekre, kiteljesedett szemé- lyiség	1	2	3	4
6.	visszafogott, csendes	1	2	3	4
7.	együttérző, melegszívű	1	2	3	4
8.	széteső, gondatlan	1	2	3	4
9.	nyugodt, érzelmileg stabil	1	2	3	4
10.	hagyománytisztelő, kevésbé kreatív	1	2	3	4

29. Az Ön családi állapota:

Egyedülálló	1
Házass	2
Élettárs	3
Elvált	4
Özvegy	5

30. Mi az Ön státusza, dolgozik-e, milyen formában?

	Kérdezett	Házastárs
Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 6 vagy több beosztottal	1	1
Felső vezetés, igazgató vagy top menedzsment 5 vagy kevesebb beosztottal	2	2
Önálló értelmiségi	3	3
Alkalmazott értelmiségi	4	4
Közép menedzsment, más menedzsment funkció 6 vagy több beosztottal	5	5
Közép menedzsment, más menedzsment funkció 5 vagy kevesebb beosztottal	6	6
Gazdasági társaság (rész)tulajdonosa, vállalkozó 6 vagy több beosztottal	7	7
Gazdasági társaság (rész)tulajdonosa, vállalkozó 5 vagy kevesebb beosztottal	8	8
Irodai alkalmazott	9	9
Utazó vagy szolgáltató jellegű munkát végző, nem fizikai vagy szellemi al- kalmazott	10	10
Mezőgazdasági termelő, halász	11	11
Képzett szakmunkás, munkafelügyelő	12	12
Szakképzetlen fizikai munkás, kiegészítő háztartási alkalmazott	13	13
Háztartásbeli	14	14
Tanuló	15	15
Nyugdíjas, életjáradékos	16	16
Munkanélküli	17	17

**31. Mennyi az Ön háztartásában az egy főre jutó nettó havi jövedelem - beleértve munkabért, tá-
mogatást, segélyt és egyéb juttatásokat is?**

Kevesebb, mint 50,000 Ft	1
50,001 – 75,000 Ft	2
75,001 – 100,000 Ft	3

100,001 – 125,000 Ft	4
125,001 – 150,000 Ft	5
150,001 – 175,000 Ft	6
175,001 – 200,000 Ft	7
200,000 felett	8
NT/NV	9

32. Az állítások közül melyik fejezi ki leginkább az Ön jelenlegi anyagi helyzetét! (Csak egy válasz lehetséges!)

Mindenre van pénzem.	1
Nem kell nélkülözni, de csak ésszerű határok között költök.	2
Bizonyos dolgokról le kell mondanom, hó végére már elfogy a pénzem.	3
Súlyos anyagi problémáim vannak.	4

33. Átlagosan hány órát tölt a számítógép előtt munkavégzés vagy más célból, miközben az internetet használja?

Internet használata	munkavégzés céljából	nem munkavégzés céljából
hétköznap (napi átlag)óra/napóra/nap
hétvégén (napi átlag)óra/napóra/nap

34.1 Volt-e már bűncselekmény áldozata?

igen	1
nem	2

34.2 Amennyiben igen, akkor milyen bűncselekményé?

testi sértés	1
rágalmazás	2
zaklatás	3
cserbenhagyás	4
nemi erőszak	5
lopás	6
rablás	7
csalás	8
számítógépes alapú (pl.: bankkártya, adatlopás, internet)	9
egyéb (vagy NV)	10

35.1 Ha a legközelebbi vasárnapon választás lenne, Ön melyik pártra szavazna?

35.2 És melyikre biztosan nem?

35.3 Melyik pártra szavazott legutóbb?

	Most erre szavazna	Most erre biztosan nem	Legutóbb erre szavazott
FIDESZ (Magyar Polgári Szövetség)	1	1	1
Jobbik	2	2	2
KDNP (Kereszténydemokrata Néppárt)	3	3	3

LMP (Lehet Más a Politika)	4	4	4
MDF (Magyar Demokrata Fórum)	5	5	5
MSZP (Magyar Szocialista Párt)	6	6	6
SZDSZ (Szabad Demokraták Szövetsége)	7	7	7
Egyéb párt	8	8	8
Nem mondja meg	9	9	9
Nem tudja	10	10	10

Köszönjük, hogy válaszaival elősegítette munkánkat!

Kérdőbiztos	
Dátum	

3. sz. Melléklet: A tartalomelemzés módszere

A következőkben a napjainkban használt tartalomelemző programok közül néhányat, illetve alkalmazásuk lehetséges területeit kívánom bemutatni:

1. *Szógyakoriság alapú elemzőprogram (LIWC – Linguistic Inquiry Word Count, J.W Pennebaker, és mtsai)*

A LIWC program egy szövegfeldolgozó főmodulból és egy angol nyelvű külső szótárfájlból áll. A szótár maga egy szólista, ahol a szavak után számok jelzik, hogy az adott szó mely alskálába lett besorolva. A program 61 alskála kezelésére képes, ezen belül 12 a negatív és pozitív érzelemkifejező szavakat tartalmazza, 10 skála a kognitív működésekre utaló szavak gyűjteménye, valamint további 12 skálalehetőség van a vizsgálathoz igazítható tartalmi kategóriák tárolására. A program megvizsgálja a szöveg minden egyes szavát, és összeveti azokat az előzetesen kialakított skálákkal, valamint besorolja őket. A végeredmény egy százalékos táblázat (a felismert szavak mely skálákba tartoznak). A gyakorisági értékek statisztikai programokba exportálhatóak (Excel, SPSS), amelyek lehetővé teszik longitudinális vizsgálatok lefolytatását, valamint több vizsgálati személy értékeinek összehasonlítását. A programmal egyebek között az önfeltárás egészségpszichológiai hatásaival kapcsolatban végeztek vizsgálatokat. (Pennebaker, 1990; idézi Ehmann, 2002).

2. *ATLAS/ti szoftver (Th. Muhr, és mtsai)*

A programot a Berliini Műszaki Egyetemen fejlesztették a kilencvenes évek elején. Első ránézésre a Word szövegszerkesztőhöz hasonlít, azzal a különbséggel, hogy a monitor bal oldalán látható az elemzett szöveg, a jobb oldalon pedig a megadott kódok, amely alapján az elemzés zajlik. Kétféle lehetőség van a kódolásra. Az első az Auto coding funkció, amely lehetővé teszi az összes dokumentumban az adott szó vagy kategória bejelölését. A másik lehetőség a Code-by-List, amely segítségével magunk jelölhetjük ki az egy témához tartozó előfordulásokat. Ez egy lassabb folyamat, viszont kvalitatív elemzéseket is lehetővé tesz. Egy adott kategóriába nem csak a ténylegesen előforduló szavak kerülhetnek, hanem rejtett vagy indirekt előfordulások is kódolhatók. A kódok formalizáltak, a hozzájuk tartozó idézetek viszont átfedhetik egymást. A kódolás után a program egy gombnyomásra összegyűjti a kódokat, és az eredményeket menthetővé teszi egy újabb fájlban, ahol még az előfordulásukra

utaló adatokat is megtekinthetjük. Ez nagy mennyiségű szövegek kódolással történő, igen jó hatásfokú tömörítését teszi lehetővé. A program képes a kódok közti viszonyok alapján is keresni, szövegrészeket kiemelni, ezeket táblázatba foglalni, és olyan fájlként exportálni, amely további elemzést vonhat maga után az SPSS program segítségével (EHMANN, 2002)

3. *Gráf alapú elemzőprogram (NARRCAT)*

A NARRCAT az MTA Pszichológiai Kutatóintézete és a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézete által kifejlesztett programcsomag, amely narratív szövegek kompozíciós tulajdonságait, például az elbeszélői perpektívát, az értékelés, az érzelmek vagy az ágencia eloszlását a szereplők között formálja tartalomelemzési kategóriákká. A NARRCAT fejlesztése a NooJ nyelvi fejlesztő környezetben történt, amit Max Silberztein francia nyelvész hozott létre, és számos egyetemen, illetve tudományos intézményben használják tucatnyi nyelv elemzésére. Létezik hozzá magyar nyelvű morfológiailag elemzett szótár kiegészítés is, amelyet a Nyelvtudományi Intézet készített. A szótármodulokat a kutatók folyamatosan fejlesztik azáltal, hogy a tartalmi kategóriának megfelelő nyelvi mintázatokat lokális nyelvtanok segítségével azonosítják. A program grafikus felülete lehetőséget ad a nyelvtanok gráfokként való megjelenítésére, valamint ezek utólagos szerkesztésére. A lokális nyelvtanokat szavak listájaként is meg lehet jeleníteni, ahol az adott pszichológiai jelentéskategóriába illeszkedő szavak szerepelnek, illetve a szintaktikai viszonyok feltérképezése is lehetséges a gráfok segítségével. Igen összetett programról van szó, amelynek segítségével komplett szövegek nyelvtani, felépítésbeli és jelentésbeli elemzése is megoldható. (lásd részletesebben <http://narrativpszichologia.pecs.hu>)

4. sz. Melléklet: A sértetté válással kapcsolatos empirikus kutatások

	Sértetté válás
ENSZ felmérés (2000)	<p>A megkérdezettek 67 %-a vált bűncselekmény áldozatává a kérdezést megelőző öt évben. A sértettek 46 %-a tett feljelentést. (KERTÉSZ, 2000)</p> <p>A viktimizáció aránya az egyes bűncselekményeknél eltérő, így a gépkocsi-lopásnál (a gépkocsival rendelkezők közül) 14 %, gépkocsiból lopásnál 36 %, gépkocsi megrongálásnál 30 %, lakásbetörésnél 10 % (+8 % kísérlet), rablásnál 1,8 %. A sértettek az autójuk megrongálása, illetve dolog abból való eltulajdonítása esetén 75, illetve 41 %-ban tettek feljelentést, míg gépkocsi-lopásnál 95 %-ban. Lakásbetörés esetén a feljelentési arány 80 %-os, míg a rablások háromnegyedét nem jelentették. (KERTÉSZ, 2000)</p>
OBT felmérés (1997)	<p>A megkérdezettek közül egész életében 41,7 % volt már bűncselekmény sértettje, 16,4 %-uk egy, 16,6 % kettő-négy, míg 8,8 % ötnél több esetben. Az elmúlt öt évben 33,1 %-uk ellen követtek el bűncselekményt, mégpedig 15,9 %-ban egy, illetve 17,2 %-ban két esetben. A megkérdezettek döntő többsége vagyon elleni bűncselekmény áldozatává vált. (KÓ, 1998) A férfiak nagyobb arányban váltak bűncselekmény áldozatává, és nagyobb volt az esélyük a többszöri áldozattá válásra. A magas iskolai végzettség is rizikótényező, hiszen az egyetemest végzettek körében 39 % nem volt áldozat, míg az általános iskolát végzettek között viszont 77,3 %. Ezen eltérés a kutatók szerint magyarázható a jobb vagyoni helyzettel, a jogérzék eltéréseivel, illetve a jobb emlékezőtehetséggel is. Érdekes, hogy a négyfős családok tagjai a legkevésbé veszélyeztetettek, míg az egyedül élők, a gyermektelenek, illetve a nagycsaládban élők jobban. (KÓ, 1998)</p>

<p>OKRI kutatás (2003)</p>	<p>A kutatás során 10000 megkérdezettből 4064-en váltak áldozattá egyszer vagy többször életükben, illetve 3326-an az előző öt és fél év alatt (8991 alkalommal), illetve 1205 személy pedig a kérdezést megelőző évben. (KÓ, 2004) A kutatási eredmények szerint – eltérően a hivatalos statisztikától – az áldozottá válás aránya nem mutat lényeges különbséget férfiak és nők között. Itt is megjelent viszont, hogy az áldozottá válás – feltehetőleg nagyobb aktivitásukra tekintettel – sokkal gyakrabban fordul elő fiatalabb (18-39 éves) személyek körében, mint pl. a 60 éven felülieknél. (IRK, 2004; BARABÁS, 2004) A sértettek csoportjában nagyobb volt a magasabb kvalifikáció, így pl. a sértettek között a felsőfokú végzettségűek aránya 20 %, míg az összes válaszadónál 14,1 %. A sértettek anyagi helyzete jobb, ami feltehetően komolyan összefügg azzal, hogy az elkövetett bűncselekmények tipikusan vagyon elleniek. (BARABÁS, 2004) A sértettek között kétszer nagyobb számban fordult elő, hogy korábban gyanúsítottak voltak, illetve gyakrabban voltak elítélve is. (IRK, 2004)</p>
<p>OBMB kutatás (2008)</p>	<p>A bíróság által elmarasztalt fiatalok több mint kétharmada (69,3 %-a) volt bűncselekmény vagy más cselekmény sértettje. Az elítéltek között tehát lényegesen nagyobb a sértettek aránya, mint a teljes fiatalok népességében. A vizsgált erőszakos cselekmények sértettjeinek aránya meghaladta a válaszadók felét (56,3 %). Nemcsak az erőszakos bűncselekmények sértettjeinek aránya jóval magasabb az elítéltek között, mint a teljes fiatalok népességénél, hanem az elítéltek körében az elszennvedett erőszak súlyosabb fajtáinak előfordulási aránya is nagyobb. A kutatók szerint az ilyen nagyarányú viktimizáció hátterében legalább részben a nemcsak bűnözéssel, hanem ezen belül erőszakkal is telített környezet vagy szubkultúra állhat, ahol a bűncselekmény elkövetőjévé vagy valamely erőszakos cselekmény áldozatává válás együttesen je-</p>

	<p>lentkeznek, így az aktuális "szereposztás" gyakran csak a véletlen műve. A sértetté válás jellemző száma cselekménytípusonként erősen eltérő, így az egyszeres viktimizáció jellemző testi sértés, rablás, lopás, illetve többszörös sértetté válás faji stb. erőszak vagy kiközösítés esetén. A többszörös áldozattá válás aránya egyébként nem alacsony azoknál a cselekményeknél sem, ahol az egyszeri viktimizáció jellemző (rablás, testi, lopás). (VÉGVÁRI, 2009)</p>
--	--

	A bűnözés visszatükrözése
ENSZ felmérés (2000)	<p>A válaszadókat nagyon érdekelte a bűnözés, 66 %-uk beszélt róla baráti vagy családi körben a megelőző két hétben. A fiatalok az időseknél kevésbé félnek a bűnözéstől. A magasabb képzettségűek és a magasabb jövedelműek biztonságosabbnak érzik a környezetüket, illetve lakóhelyüket, feltehetően részben azért, mert objektív körülményeik is jobbak. A válaszadók között a rendőrség munkáját a többség (49 %) nagyjából megfelelőnek, jelentős számban (29 %) gyengének ítéli. (Kertész, 2000)</p>

	Félelem a bűnözéstől
OBT felmérés (1997)	<p>Az ország legnagyobb problémájának - nyílt kérdésre válaszolva – a megkérdezettek döntő többsége a gazdasági bajokat, a szegénységet, illetve a munkanélküliséget tartotta (14-20 %), amihez képest a bűnözés említésének gyakorisága alacsony volt (4,8 %). A bűnözést legfontosabb problémaként definiálók tipikusan a budapesti vagyonos férfiak. A válaszadók 55,2 %-a rossznak vagy nagyon rossznak értékeli a közbiztonságot, 37 %-uk pedig közepesnek. A lakosság egyébként az általa gondolt számú bűncselekményt attól függetlenül magasnak tartja, hogy az a tényleges adatoknál alacsonyabb. A közbiztonság a válaszadók 70 %-a szerint romlott vagy sokat romlott a megelőző öt évben, mégpedig mi-</p>

nél nagyobb településen lakik valaki, annál jobban érezte azt romlónak. Az egyetemi végzettségűek válaszai az átlagosnál rosszabb helyzetet (és tendenciákat) tükröztek. Többen tartották a közbiztonság helyzetét rossznak, illetve sokat romlónak azok között, akik személyes környezetében az elmúlt öt évben öt vagy annál több bűncselekmény történt. A megkérdezettek 16,5 %-a nappal is fél lakóhelyének közelében, ezek általában nagyobb településen élő, idős, vallásos egyedül élő nők. Sötétedés után fél lakóhelye közelében a megkérdezettek 40 %-a, akik között a jobb anyagi helyzetben lévő nők csoportja is megjelenik. Akik nappal félnek, azok egyébként a bűncselekmények számát nagyobbak becsülték. A megkérdezettek fele szerint van olyan hely a településén, ahova a bűnözéstől félve nem megy szívesen. Ugyanakkor a tényleges áldozattá válást csak a megkérdezettek 14,3 %-a tartotta valószínűnek vagy nagyon valószínűnek. Ugyanakkor látszólag önellentmondóan 73 %-uk értett egyet azzal a megállapítással, hogy a bűnözés mindenkit veszélyeztet, senki sincs biztonságban. (KÓ, 1998)

5. sz. Melléklet: A halálbüntetéssel kapcsolatos magyarországi jogi szabályozás

A halálbüntetés Magyarországon az államalapítástól kezdve poena ordinariának számított. A mai értelemben vett humanitás megjelenése a felvilágosult abszolutizmus korszakára tehető, majd a reformkortól kezdődően a halálbüntetés, mint szankció a gyakorlatban ténylegesen is kivételes büntetési nemmé vált. SZEMERE szerint pl. *„...míg más műveltebb nemzeteknél évenként 10–50, Ausztriában [...] évenként 22 ember múlt ki vér-padon, mi, 1837-ben, ugyanazon szabadságot s békét bírtuk két ember' vére útján...”* (Szemere, 1984, 194. o.)

Az 1843. évi büntetőjogi javaslat a halálbüntetés abolíciója mellett foglalt állást. Az első magyar Btk. (a Csemegi-kódex) a felségsértés legsúlyosabb formái, nevezetesen a király meggyilkolása, szándékos megölése vagy ezek kísérlete, illetve a bevégzett gyilkosság esetére halálbüntetést írt elő. Halálra ítélese tilos azoknak, akik az elkövetéskor nem töltötték be 20. életévüket. A gyakorlatban a halálbüntetés alkalmazására csak kivételesen került sor, mégpedig a gyilkosságért elítéltek 5 %-ában (Angyal, 1929).

Az első világháború során és azt követően a halállal büntetendő deliktumok sora kibővült, például az 1934. évi XVIII. tc. alapján a hűtlenség bizonyos, halált nem okozó eseteinek büntetése is halál. Ezen felül megállapítható, hogy a XX. század húszas éveitől a halálbüntetés tényleges alkalmazása is egyre gyakoribb (Irk, 1928).

1945 utáni jogfejlődésünk első időszakában a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét kiterjesztették, mégpedig nem csupán az élet védelmét szolgáló tényállásokra, hanem a politikai, gazdasági, sőt tulajdon elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben is (Nagy, 2008). A halálbüntetés megjelenik pl. a népbíráskodásról szóló 81/1945., illetve 1.400/1945. számú rendeletekben a háborús és népellenes bűncselekményekre, a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. számú rendelet alapján bizonyos a közellátás érdekét veszélyeztető cselekményekre, ha ezen cselekmények valamelyikét büntetett előéletűként, üzletszerűen vagy jelentős értékre valósították meg, és az elkövető ezzel a gazdasági rend érdekének súlyos sérelmét idézte elő. Sőt, a 60/1946. M. E. számú rendeletben még az orgazdaság azon eseteire is, amelyet közforgalmú közlekedési vállalat birtokából (birlalatából) származó, avagy rablásból szerzett dologgal kapcsolatban követtek el.

Az ötvenes évek elején a köztörvényes bűncselekmények körében tovább növekedett a halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekmények száma. A tervgazdálkodás

büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 4. törvényerejű rendelet szerint akkor, ha a nép-gazdasági terv megvalósítását veszélyeztető cselekmény pl. különösen súlyos sérelmet okozott. A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. törvényerejű rendelet pedig pl. halállal rendelte büntetni, ha „*ugyanaz a személy ismételten követ el a társadalmi tulajdon ellen irányuló bűntettet*”.

A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Btá.) továbbra is ismerte a halálbüntetést, a törvény szerint azonban a tizennyolcadik évét már betöltött, de a huszadik évét még be nem töltött személlyel szemben az egyébként halállal büntetendő bűntett miatt is életfogytig tartó börtönt lehetett csak kiszabni, ha külön törvény ettől eltérően nem rendelkezett.

Nagyban hasonló szabályozást tartalmazott az 1961. évi V. törvény is. Az abban is szereplő halálbüntetés¹⁷⁶ létjogosultságát a miniszteri indokolás a következő módon kívánta igazolni: „*A szocialista büntetőjog perspektivikusan elvi okokból a halálbüntetés ellen száll síkra. Ámde mindaddig, amíg fennáll a kapitalista környezet közvetlen és közvetett káros hatása, a szocializmust építő állam nem nélkülözheti a büntetőjog e legszigorúbb eszközét.*”

Az 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet szűkítette a halállal pönalizált bűncselekmények körét, ugyanis mellőzte a halálbüntetést a vagyon elleni deliktumoknál, valamint a közveszély-okozás minősített eseténél. Viszont új – halállal fenyegetett – tényállás lett a légi jármű jogellenes hatalomba kerítésének halált okozó minősített esete.

Az 1978. évi IV. törvény hatályba lépésekor összesen 26 bűncselekményre írt elő (alternatív szankcióként) halálbüntetést, ezek közül 9 állam elleni, 4 emberiség elleni, 10 katonai és 3 köztörvényes bűntettre. Az általános indokolás III. része szerint „a szocialista jogfejlődés a halálbüntetés fokozatos háttérbe szorítása és – végső célként – annak megszüntetése felé tart, azonban jelenleg még nem időszerű e büntetés eltörlése”. Halálbüntetés e kódex szerint csak azzal szemben szabható ki, aki a bűncselekmény elkövetésekor huszadik életévét betöltötte. Halálos ítéletet általában szándékos emberölés minősített esetei miatt szabtak ki, viszonylag alacsony számban (pl. 1985-ben 2; 1986-ban 1; 1987-ben 5; 1988-ban 3; 1989-ben 1 vádlottal szemben). Az utolsó kivégzés hazánkban 1988 júliusában volt (Nagy, 2008).

Az 1989. évi XVI. törvény értelmében az állam elleni, azaz lényegében a politikai bűncselekmények miatt nem lehetett halálbüntetést kiszabni.

¹⁷⁶ 1961. évi V. törvény 35. § (1) bek. 1 pont.

A halálbüntetést hazánkban a 23/1990 (X. 31.) AB határozat törölte el, amelyet a Magyar Közlöny 1990. évi 107. számában, 89/B/1990 ügyszám alatt tettek közzé.

6. sz. Melléklet: A képzett skálák kialakításának pontosítása

A következőkben átlagolás és kategorizálás műveletekkel képzett mutatók képzése szerepel.

A 'k' betűvel kezdődő nevek egyértelműen utalnak a kérdőív eredeti kérdésére.

A 'q' kezdőbetűvel az egy kérdéscsoportból átlagolással keletkezett alskálák vannak jelölve.

A táblázatokban 'rq' kezdőbetűvel azok a változók vannak jelölve, amelyek az 'rq' után jelölt változók kvartilisei alapján négy kategóriára lettek átkódolva. Egy sorszámmal jelzett kérdéscsoportból több alskála is képződhet, ezek a fő kérdésszámtól alulvonással elkülönített számokkal vannak megkülönböztetve.

A satírozott kérdéssorszámok arra utalnak, hogy az a kérdés az aktuális skála képzésekor fordított skálával szerepel.

Minden mutató úgy lett elnevezve, hogy a magasabb érték erősebben vonatkozzon a mutató nevének tartalmára, mint az alacsonyabb érték.

q11 "Rendszer kritika"

átlag(k11_1, k11_2, k11_3, k11_4, k11_5, k11_6, k11_7, k11_8)

q12 "Jogalkotás kritika"

átlag(k12_1, k12_2, k12_3, k12_4, k12_5, k12_6)

q12_1 "Jogalkotás kritika - tiltani, büntetni kell"

átlag(k12_1, k12_4, k12_6)

q12_2 "Jogalkotás kritika - támogatni, legalizálni kell"

átlag(k12_2, k12_3, k12_5)

q13 "Igazságszolgáltatás elfogadása"

átlag(k13_1, k13_2, k13_3, k13_4, k13_5, k13_6, k13_7, k13_8)

q14_1 "Bűnözővé válási ok - Pszichés"

átlag(k14.1_2, k14.1_4, k14.1_6, k14.1_8)

q14_2 "Bűnözővé válási ok - Társadalmi"

átlag(k14.1_1, k14.1_3, k14.1_5, k14.1_9)

q14_3 "Bűnözővé válási ok - Külső kontroll"

átlag(k14.1_7, k14.1_10, k14.1_11, k14.1_12)

q16 "Bűnmegelőzés lehetősége"

átlag(k16_1, k16_2, k16_3, k16_4, k16_5, k16_6)

q16_1 "Bűnmegelőzés - körülmények javításával"

átlag(k16_1, k16_3, k16_4)
 q16_2 "Bűnmegelőzés - szigorítással, elrettentéssel"
 átlag(k16_2, k16_5, k16_6)
 q17 "Igazságos világba vetett hit"
 átlag(k17_1, k17_2, k17_3, k17_4, k17_5, k17_6, k17_7, k17_8)
 q17_1 "Igazságos világba vetett hit - Általános"
 átlag(k17_1, k17_2, k17_5, k17_6)
 q17_2 "Igazságos világba vetett hit - Személyes"
 átlag(k17_3, k17_4, k17_7, k17_8)
 q18 "Rendszerigazolás"
 átlag(k18_1, k18_2, k18_3, k18_4, k18_5, k18_6)
 q19 "Egyenlőség (kontra méltányosság)"
 átlag(k19_1, k19_2, k19_3, k19_4)
 q19_1 "Méltányosság"
 átlag(k19_1, k19_2)
 q19_2 "Egyenlőség"
 átlag(k19_3, k19_4)
 q19_3 "Egyenlőség az elosztásban"
 átlag(k19_1, k19_3)
 q19_4 "Egyenlőség az adózásban"
 átlag(k19_2, k19_4)
 q20 "Elidegenedés"
 átlag(k20_1, k20_2, k20_3, k20_4, k20_5)
 q20_1 "Elidegenedés - Kiszolgáltatottság"
 (k20_1)
 q20_2 "Elidegenedés - Normavesztés"
 átlag(k20_2, k20_3)
 q20_3 "Elidegenedés - Izoláció"
 átlag(k20_4, k20_5)
 q21 "Globalizációs problémák súlyossága"
 átlag(k21_1, k21_2, k21_3, k21_4, k21_5, k21_6)
 q21_1 "Globalizációs problémák - Környezeti"
 átlag(k21_1, k21_2, k21_4)
 q21_2 "Globalizációs problémák - Társadalmi"
 átlag(k21_3, k21_5, k21_6)

- q23 "Globalizációs hatások"
 átlag(k23_1, k23_2, k23_3, k23_4, k23_5, k23_6)
- q23_1 "Globalizációs hatások - antiparokialista"
 átlag(k23_1, k23_3, k23_5)
- q23_2 "Globalizációs hatások - színesebb, jobb, kedvezőbb"
 átlag(k23_2, k23_4, k23_6)
- q24 "Önbecsülés"
 átlag(k24_1, k24_2, k24_3, k24_5)
- q25 "Gondolkodás absztraktsága"
 átlag(k25_1, k25_2, k25_3, k25_4, k25_5)
- q26 "Gondolkodás zártsága"
 átlag(k26_1, k26_2, k26_4, k26_5)
- q27 "Tekintélyelvűség"
 átlag(k27_1, k27_2, k27_3, k27_4, k27_5, k27_6)
- q28 "TIPI Személyiségteszt összetett mutatója"
 átlag(k28_1, k28_2, k28_3, k28_4, k28_5, k28_6, k28_7, k28_8, k28_9, k28_10)
- q28_1 "Extraverzió"
 átlag(k28_1, k28_6)
- q28_2 "Érzelmi stabilitás"
 átlag(k28_4, k28_9)
- q28_3 "Lelkiismeretesség"
 átlag(k28_3, k28_8)
- q28_4 "Kellemesség"
 átlag(k28_2, k28_7)
- q28_5 "Élményekre nyitottság"
 átlag(k28_5, k28_10)
- t1 "Hazugság skála"
 átlag(k24_4, k24_6, k26_3, k26_6)

7. sz. Melléklet: Kivonat az egyes mutatók egymással való korrelációjáról

Correlations/ Reprezentatív minta N=1000	q/11 Rendszer- kritika	q/13 Igazság- szolgáلتási rendszer elfogadása	q/17 Igazsá- gos világba vetett hit	q/18 Rend- szer- igazolás	q/20 Elidegene- dés (anómia)	q/24 Önbecsülés	q/25 Gondolko- dás absztraktsá- ga
q/11 Rendszerkri- tika	1	-0,331	-0,291	-0,336	0,216	-0,182	-0,218
q/13 Igazság- szolgáلتási rendszer elfogadása	-0,331	1	0,467	0,469	-0,058	0,077	-0,033
q/17 Igazságos világba vetett hit	-0,291	0,467	1	0,492	-0,149	0,232	0,056
q/18 Rendszer- igazolás	-0,336	0,469	0,492	1	-0,169	0,184	-0,007
q/20 Elidegenedés (anómia)	0,216	-0,058	-0,149	-0,169	1	-0,467	-0,291
q/24 Önbecsülés	-0,182	0,077	0,232	0,184	-0,467	1	0,233
q/25 Gondolkodás absztraktsága	-0,218	-0,033	0,056	-0,007	-0,291	0,233	1

8. sz. Melléklet: Az egyedi rangok sorrendje a bűnözési okokat illetően

egyedi rangsorrend	4 fokú					1-3 hely				
	Rep.	Jog	F	J	M	Rep.	Jog	F	J	M
14_3 Szegénység, megélhetési nehézségek	8	10	4	8	10	1	9	1	2	2
14_6 Agresszivitás, erőszakos természet	1	1	1	2	1	2	1	2	3	3
14_7 Nyereségvágy, a gyors meggazdagodás vágya	2	2	2	1	2	3	2	3	1	1
14_4 Hirtelen felindultság, bosszú	4	7	6	7	5	4	4	6	7	4
14_5 Nevelési problémák	6	6	3	5	11	5	7	4	5	7
14_11 Csoport negatív befolyása	3	3	5	3	3	6	6	7	4	5
14_12 Az erőszak gyakori megjelenése a médiában	9	12	8	10	4	7	12	5	8	9
14_8 Szenvedélybetegségek	7	5	10	6	9	8	5	8	6	12
14_2 Mentális betegségek, személyiségzavarok	5	9	7	4	6	9	8	10	11	8
14_1 Nehéz gyerekkor, korai családi problémák	10	4	9	9	12	10	3	9	10	11
14_9 Társadalmi stabilitás hiánya, egyenlőtlenségek	11	8	11	11	8	11	11	11	9	10
14_10 Gondatlanság, felelőtlenség	12	11	12	12	7	12	10	12	12	6

A táblázat értelmezését megkönnyíti, hogy mind a két feldolgozásban (1-4 fokú skála és az első három ranghely szerinti feldolgozásban) a reprezentatív és jogász csoportok között dupla kerettel van jelölve, ha a jogász minta legalább három ranghellyel eltért a reprezentatív mintától. A pártok esetében azok a rangok kerültek besatírozásra, amelyek közül legalább az egyik három ranghellyel eltért a másiktól.

9. sz. Melléklet: Volt-e már bűncselekmény áldozata?

Kérdések	Válaszok	Rep. %	Jog %	Rep N=	Jog N=
k34.1 Volt-e már bűncselekmény áldozata	1 igen	18,6 %	21,0 %	186	21
	2 nem	81,4 %	79,0 %	814	79
	Total	100,0 %	100,0 %	1000	100
k34.2 Milyen bűncselekmény áldozata volt	1 Testi sértés	14,0 %	,0 %	26	0
	2 Rágalmazás	5,4 %	4,8 %	10	1
	3 Zaklatás	9,7 %	4,8 %	18	1
	4 Cserbenhagyás	2,2 %	,0 %	4	0
	5 Nemi erőszak	1,1 %	,0 %	2	0
	6 Lopás	70,4 %	90,5 %	131	19
	7 Rablás	12,4 %	4,8 %	23	1
	8 Csalás	9,1 %	,0 %	17	0
	9 Számítógépes alapú (pl.: bankkártya, adatlopás, internet)	1,6 %	,0 %	3	0
	10 Egyéb (vagy NV)	2,2 %	4,8 %	4	1
	Total	100,0 %	100,0 %	186	21

A kérdőív szerint több válasz is lehetséges volt, így a százalékos arányoknál erre tekintettel kell lenni.

10. sz. Melléklet: Az áldozattá válás veszélyérzete

Kérdések	Válaszok	Rep. %	Jog %	Rep. N=	Jog N=
k15.1 Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat	1 Egyáltalán nem tartok	13,6 %	17,0 %	136	17
	2 Inkább nem tartok	28,9 %	43,0 %	289	43
	3 Inkább tartok	42,2 %	38,0 %	422	38
	4 Határozottan tartok	15,3 %	2,0 %	153	2
	Total	100,0 %	100,0 %	1000	100
k15.2 Milyen bűncselekménytől tart	1 Testi sértés	44,2 %	32,5 %	254	13
	2 Rágalmazás	11,3 %	10,0 %	65	4
	3 Zaklatás	18,4 %	7,5 %	106	3
	4 Cserbenhagyás	9,0 %	2,5 %	52	1
	5 Nemi erőszak	11,3 %	7,5 %	65	3
	6 Lopás	71,7 %	82,5 %	412	33
	7 Rablás	63,7 %	65,0 %	366	26
	8 Csalás	23,5 %	7,5 %	135	3
	9 Számítógépes alapú	14,4 %	17,5 %	83	7
	10 Egyéb (vagy NV)	1,4 %	,0 %	8	0
	Total	100,0 %	100,0 %	575	40

11. sz. Melléklet: A főkomponensek statisztikái

FŐKOMPONENS	KMO-érték	Bartlett-teszt
az igazságos világba vetett hit	0,824	0,000
a rendszerigazolás, rendszerkritika 1.	0,607	0,000
a rendszerigazolás, rendszerkritika 2.	0,664	0,000
a megismerés iránti szükséglet	0,769	0,000
a lezárás iránt igény	0,590	0,000
a tekintélyelvűség	0,602	0,000

12. sz. Melléklet: A skálák korrelációi

		az igazságos világba vetett hit	rendszerkritika 1.	rendszerkritika 2.	lezárás	megismerés	tekintély
az igazságos világba vetett hit	Pearson Corr.	1	0,226	0,331	0,056	0,066	0,091
	Sig.	-	0,000	0,000	0,078	0,038	0,004
rendszerkritika 1.	Pearson Corr.	0,226	1	0,143	0,118	0,207	0,010
	Sig.	0,000	-	0,000	0,000	0,000	0,760
rendszerkritika 2.	Pearson Corr.	0,331	0,143	1	0,075	0,032	-0,076
	Sig.	0,000	0,000	-	0,017	0,309	0,016
lezárás	Pearson Corr.	0,056	0,118	0,075	1	0,141	0,129
	Sig.	0,078	0,000	0,017	-	0,000	0,000
megismerés	Pearson Corr.	0,066	0,207	0,032	0,141	1	-0,076
	Sig.	0,038	0,000	0,309	0,000	-	0,016
tekintély	Pearson Corr.	0,091	0,010	-0,076	0,129	-0,076	1
	Sig.	0,004	0,760	0,016	0,000	0,016	-

4. TÁBLÁZATOK ÉS ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra A vizsgálati minták nemek szerinti megoszlása	71
2. ábra A vizsgálati minták korcsoportok szerinti megoszlása	72
3. ábra A reprezentatív minta iskolai végzettség szerinti megoszlása	72
4. ábra Egy főre jutó családi jövedelem	74
5. ábra Szubjektív anyagi helyzet	74
6. ábra A közélet iránti érdeklődés	75
7. ábra Sajtótermékek olvasottsága	76
8. ábra Sajtótermékek hitelessége	77
9. ábra A legkevésbé hiteles sajtótermék	78
10. ábra Hitelességi mutató (sajtótermék)	79
11. ábra Híradók nézettsége (több válasz lehetséges)	79
12. ábra A leghitelesebb híradó	80
13. ábra A legkevésbé hiteles híradó	81
14. ábra Hitelességi mutató (híradók)	81
15. ábra Az internetes hírportálok látogatottsága (több válasz lehetséges)	83
16. ábra A leghitelesebb hírportál	84
17. ábra A legkevésbé hiteles hírportál	85
18. ábra Hitelességi mutató (internetes hírportálok)	85
19. ábra Pártpreferencia	86
20. ábra Pártok elutasítottsága	87
21. ábra Legutóbbi (2006-os) választás pártpreferenciái	87
22. ábra A pártpreferenciák változása	88
1. táblázat A bűnözés visszaszorításával kapcsolatos állítások	89
23. ábra A halálbüntetés visszaállításának megítélése	91
2. táblázat A bűnözés csökkenéséhez vezetne... ..	92
3. táblázat Az abortusz tiltása és a könnyűdrogok legalizálása	93
4. táblázat A bűnözés lehetséges okai	95
24. ábra A bűnözés lehetséges okai	96
25. ábra Volt-e már bűncselekmény áldozata?	97
26. ábra Tart-e attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhat?	98
27. ábra Milyen bűncselekmény áldozata volt?	99
28. ábra Milyen bűncselekménytől tart?	100
5. táblázat Az igazságszolgáltatás elfogadottsága	101
6. táblázat Rendszerkritika I.	105
7. táblázat Rendszerkritika II.	106
8. táblázat Az igazságos világba vetett hit	108
9. táblázat A megismerés iránti szükséglet	109
10. táblázat A lezárás iránti igény	111
11. táblázat A tekintélyelvűség	113

29. ábra A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét / kérdezett neme.....	114
30. ábra A szociális támogatások növelése nagymértékben csökkentené a bűnözés mértékét / szubjektív anyagi helyzet.....	115
31. ábra A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának / iskolai végzettség.....	116
32. ábra A börtönbüntetés önmagában nem csökkenti a bűnözést / településtípus..	117
33. ábra A súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnának/ Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?	118
34. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Munkanélküliség megszűnése / településtípus.....	119
35. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Szigorúbb iskolai nevelés / életkor..	119
36. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Szigorúbb iskolai nevelés / településtípus.....	120
37. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Súlyosabb bírósági ítéletek / településtípus.....	121
38. ábra Bűnözés csökkentéséhez vezethetne - Elrettentő büntetőtvények / településtípus.....	121
39. ábra Az abortuszt be kellene tiltani / életkor.....	122
40. ábra Az abortuszt be kellene tiltani / iskolai végzettség.....	123
41. ábra Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene / kérdezett neme	123
42. ábra Az enyhe kábítószeres, például a marihuána fogyasztását legalizálni kellene / életkor	124
43. ábra A halálbüntetés vissza kell állítani / életkor.....	125
44. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / településtípus	126
45. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / iskolai végzettség.....	126
46. ábra A halálbüntetés vissza kellene állítani / pártpreferencia	127
47. ábra A halálbüntetést vissza kellene állítani / Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik?	128
48. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nehéz gyerekkor, korai családi problémák / életkor.....	129
49. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nevelési problémák / szubjektív anyagi helyzet.....	130
50. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Nevelési problémák / településtípus	130
51. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Csoport negatív befolyása / életkor	131
52. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Az erőszak gyakori megjelenése a médiában / a kérdezett neme.....	132
53. ábra Lehetséges ok a bűnözővé válás során - Az erőszak gyakori megjelenése a médiában / életkor.....	132
54. ábra Volt már bűncselekmény áldozata? / Pártpreferencia	134

55. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / kérdezett neme	134
56. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / településtípus.....	135
57. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / iskolai végzettség	136
58. ábra Tart attól, hogy bűncselekmény áldozatává válik / szubjektív anyagi helyzet	137
59. ábra A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre / iskolai végzettség.....	138
60. ábra A befolyásos emberekre másképp alkalmazzák a jogot, mint az átlagemberekre / szubjektív anyagi helyzet	138
61. ábra A magyar igazságszolgáltatás független a politikától / szubjektív anyagi helyzet.....	139
62. ábra A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül / szubjektív anyagi helyzet.....	140
63. ábra A magyar bíróságok előtt minden ember egyenlő elbírálásban részesül / településtípus.....	140
64. ábra Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez / településtípus.....	141
65. ábra Nem érdemes pereskedni, mert ez csak az ügyvédeknek kedvez / szubjektív anyagi helyzet.....	142
66. ábra A bíróságok által hozott ítéleteket általában elfogadhatóknak tartom / szubjektív anyagi helyzet.....	142
67. ábra A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválik egymástól / szubjektív anyagi helyzet.....	143
68. ábra A bírósági ítéletekben a jog és az igazságosság gyakran elválik egymástól / településtípus.....	143
69. ábra Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely / iskolai végzettség.....	144
70. ábra Azt gondolom, hogy a világ alapvetően egy igazságos hely / szubjektív anyagi helyzet.....	145
71. ábra Az emberek az életben általában azt kapják, amit megérdemelnek / iskolai végzettség.....	146
72. ábra A velem kapcsolatban hozott fontos döntések általában igazságosak / szubjektív anyagi helyzet.....	147
73. ábra Általában azt kapom, amit megérdemlek / szubjektív anyagi helyzet.....	147
74. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / iskolai végzettség.....	148
75. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / szubjektív anyagi helyzet.....	149
76. ábra A legtöbb dolog, ami az életemben velem történik, helyénvaló / településtípus.....	149
77. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / a kérdezett neme	150
78. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / életkor.....	151
79. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / településtípus	152

80. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / iskolai végzettség	152
81. ábra Az emberek jobban éltek a rendszerváltás előtt / szubjektív anyagi helyzet	153
82. ábra Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene / életkor	154
83. ábra Magyarországon a demokrácia még évtizedek múlva sem fog úgy működni, ahogyan kellene / településtípus.....	154
84. ábra A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit / iskolai végzettség	155
85. ábra A politikai pártok nem igazán képviselik az ország érdekeit / szubjektív anyagi helyzet	156
86. ábra Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre / iskolai végzettség	157
87. ábra Érdemes elmenni szavazni, mert ezzel ráhatásunk van a politikai döntésekre / szubjektív anyagi helyzet.....	158
88. ábra Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit / iskolai végzettség	158
89. ábra Egy erőskezű politikai vezetőnek kellene átvenni a hatalmat, hogy megoldja az ország problémáit / pártpreferencia	159
90. ábra A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani / szubjektív anyagi helyzet	160
91. ábra A magyar gazdasági és társadalmi szerkezetet gyökeresen át kellene alakítani / településtípus	161
92. ábra Számomra „a világon legszebb hely, Magyarország” / életkor.....	162
93. ábra Számomra „a világon legszebb hely, Magyarország” / szubjektív anyagi helyzet	162
94. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / életkor	163
95. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / településtípus	164
96. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / szubjektív anyagi helyzet	165
97. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / közélet iránti érdeklődés	165
98. ábra Kerülöm a sok gondolkodást igénylő helyzeteket / pártpreferencia	166
99. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ életkor.....	167
100. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ iskolai végzettség	168
101. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ településtípus.....	169
102. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ szubjektív anyagi helyzet.....	170
103. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ közélet iránti érdeklődés	171

104. ábra Élvezem az olyan feladatokat, amelyekben új megoldásokat lehet találni egy problémára/ pártpreferencia	172
105. ábra Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni / életkor.....	172
106. ábra Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni / iskolai végzettség	173
107. ábra Szeretek elvont, absztrakt módon gondolkodni / közélet iránti érdeklődés	174
108. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / kérdézet neme	175
109. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / életkor	176
110. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / iskolai végzettség.....	177
111. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / településtípus	178
112. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / szubjektív anyagi helyzet	179
113. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / közélet iránti érdeklődés.....	180
114. ábra Számomra elég az, ha valami működik, nem igazán foglalkoztat, hogy miért és hogyan / pártpreferencia	181
115. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / iskolai végzettség.....	182
116. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / településtípus	183
117. ábra Gyakran gondolkodom olyan problémákról is, amelyek személyesen nem érintenek engem / közélet iránti érdeklődés	184
118. ábra Nem szeretem a bizonytalan szituációkat / településtípus	185
119. ábra Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / iskolai végzettség	186
120. ábra Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / településtípus.....	186
121. ábra Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / szubjektív anyagi helyzet.....	187
122. ábra Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / közélet iránti érdeklődés.....	188
123. ábra Amikor egy problémán gondolkozom, akkor a lehetséges legtöbb megoldást számba veszem / pártpreferencia	188
124. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / életkor.....	189
125. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / településtípus	190
126. ábra Soha nem késtem el munkából vagy tárgyalásról / szubjektív anyagi helyzet	190
127. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / életkor.....	191

128. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / településtípus	192
129. ábra Szeretem a rendezett és világosan lefektetett szabályok szerinti életet / közélet iránti érdeklődés	192
130. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / életkor	193
131. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / településtípus	194
132. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / szubjektív anyagi helyzet	195
133. ábra Gyakran az utolsó pillanatban hozok meg fontos döntéseket / közélet iránti érdeklődés	196
134. ábra Soha nem sértettem meg mások érzéseit / közélet iránti érdeklődés	196
135. ábra Soha nem sértettem meg mások érzéseit / közélet iránti érdeklődés	197
136. ábra Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá / településtípus	198
137. ábra Fontos, hogy az ember tudjon engedelmeskedni is és parancsolni is, ha szükség van rá / pártpreferencia	199
138. ábra Az életben mindenkinek tudnia kell, hogy hol a helye, ki van felette és ki van alatta / szubjektív anyagi helyzet	200
139. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / iskolai végzettség	201
140. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / településtípus.....	201
141. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / szubjektív anyagi helyzet.....	202
142. ábra Jobban szeretem, ha valaki megmondja, hogy mit kell tennem, mintha nekem kellene mindenről döntenem / közélet iránti érdeklődés.....	203
143. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / életkor	203
144. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / iskolai végzettség	204
145. ábra Az embereket két csoportra lehet osztani: gyengékre és erősekre / településtípus	205
146. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / életkor.....	205
147. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / iskolai végzettség.....	206
148. ábra Az emberi természet olyan, amilyen, ezért mindig is lesznek háborúk / szubjektív anyagi helyzet	207
149. ábra Egyszer még ki fog derülni, hogy az asztrológia nagyon sok mindent megmagyaráz az életben / szubjektív anyagi helyzet.....	207
12. táblázat a főkomponensek interpretálása	210

5. IRODALOMJEGYZÉK

1. Adams, J. S. (1963). Toward An Understanding of Inequity. *Journal of Abnormal Psychology*, 67, 422-436.
2. Adorno, T. W. et. al. (1950). *The Authoritarian Personality*. Harbor and Brothers, New York.
3. Allport, G. W. (1958). *The Nature of Prejudice*, Doubleday & Co., Garden City, New York.
4. Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian personality". In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 30,. San Diego: Academic Press. 47-92.
5. Anesi, Chuck (1997). *The F Scale*, [http:// www.anesi.com/fscale.htm](http://www.anesi.com/fscale.htm)
6. Angyal P. (1929). *A magyar büntetőjog tankönyve*, negyedik kiadás 1. kötet, Budapest.
7. Armstrong, K. G. (1971). *The Retributivist Hits Back, Theories of Punishment*, Indiana University Press, Bloomington, 35-36.
8. Babbie (1998). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Balassi Kiadó, Budapest.
9. Badó A. és Bóka J. (2003). *Ártatlanul halálra ítélték (Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései)*, Nyitott Könyvkiadó, Budapest.
10. Bakosi F. (2002). *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
11. Balogh I. (2004). Az igazságosságelméletek megalapozás problémája, *Társadalomkutatás* 22 (4), Akadémiai Kiadó, Budapest, 379-425.
12. Barabás T. (2004). Általános viktimológia, látencia, In Irk F. (szerk.), *Áldozatok és vélemények I. OKRI*, Budapest, 157-198.
13. Bárd K. (1984). Alkalmazott viktimológia Észak Amerikában, *Magyar Jog*, 1. szám, 20-29. o.
14. Beccaria, C. (1967). *Bűntett és büntetés*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

15. Beling, E. (1908). *Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht*, Leipzig, 9-135.
16. Bennett, A. K. (2008). Just world jurors, *American Society of Trial Consultants*, No. 11., 35-44.
17. Berelson, B. (1952/1971). *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Publishing Company, New York.
18. Berkics M. (2006). Az igazságtalan világba vetett hit, avagy a cinizmus a társadalmi kohézió és a társadalom-politikai részvétel szociálpszichológiájáról, előadás MPT XVII. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest.
19. Berkics M. és, Bíró B. (2006). Rendszerigazolás vagy rendszerkritika - A rendszerigazolási elmélet magyarországi alkalmazhatóságának vizsgálata a méltányosságra és egyenlőségre vonatkozó percepciók tükrében, előadás MPT XVII. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest.
20. Berkics M. (2008). *A társadalmi viszonyok és a társadalomban zajló versengés igazságosságának észlelése*. Kézirat (benyújtott doktori [PhD] disszertáció). ELTE PPK, Budapest
21. Berkics M. (2009). Kultúraközi összehasonlító pszichológiai kutatások Európán belül - A disztributív igazságosság észlelése és a rendszerigazolás: Kultúraközi összehasonlítás két volt szocialista országban, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64. 1., Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet, 229-252.
22. Berner, A. F. (1857). *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Leipzig, 29-34.
23. Bócz E. (2007). Passzív alany, áldozat, sértett, *Rendészeti Szemle*, 9. szám., 103-129.
24. Boer, C. G. *Alienation Test*, <http://web-spaceship.edu/cgboer/alientest.html>
25. Bower, G. H. (1976). Comprehending and recalling stories, *American Psychological Association, Division 3, Presidential Address*, Washington D. C.
26. Breakweil, G. M. (1993). Social representation and social identity, *Papers on Social Representations*, 2, 3, 198-217.
27. Brockner, J., Wiesenfeld, B. M. (1996). An integrative framework for explaining reactions to decisions: Interactive effects of outcomes and procedures, *Psychological Bulletin*, 120, 189-208.

28. Bruner, J. (1986/2005). *Valóságos elmék, lehetséges világok*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
29. Buchan, I. V. R., GRIMALDA, G., Wilson, R., Brewer, M., Fatas, E., Fodoly, M. (2009). Globalization and human cooperation, *Social Science*, Vol. 106. No. 11., 4138-4142.
30. Cacioppo, J. T., Petty, R. E. (1982). The need for cognition, *Journal of Personality and Social Psychology*, 42., 116-131.
31. Cacioppo, J. T., Petty, R. E. and Kao, Ch. F. (1984). The efficient Assessment of need for cognition, *Journal of Personality*, Vol. 48., No. 3., 306-307.
32. Chirumbolo, A. (2002). The relationship between need for cognitive closure and political orientation: The mediating role of authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32(4), 603-610.
33. Crowson, H. M., Thoma, S. J., & Hestevold, N. (2005). Is political conservatism synonymous with authoritarianism?. *The Journal of Social Psychology*, 145(5), 571-592.
34. Csanádi A., Harsányi Sz. G., Szabó É. (2009). Lezárási Igény Kérdőív: A Need for Closure Scale magyar verziójának tesztelése egyetemista mintán. The testing of the Hungarian version of Need for Closure Scale on a university student sample. *Alkalmazott pszichológia, Hungarian Applied Psychology* 11(1-2), pp 55-81.
35. Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the personal belief in a just world scale's validity. *Social Justice Research*, 12(2), 79-98.
36. Dalbert, C. (2000). Beliefs in a just world questionnaire, In Maltby, J., Lewis, C. A. and Hill, A. (eds.), *Commissioned reviews of 250 psychological Tests* 461-465.
37. Demker, M., Towns, A., Duus-Otterströmand, G., Sebring, J. (2008). Fear and punishment in Sweden: Exploring penal attitudes, *Punishment & Society* 2008 10. 319-333.
38. De Regt, S., Smits, T., & Mortelmans, D. (2011). Trends in authoritarianism: Evidence from 31 European countries. *The International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(1), 395-404.
39. Deutsch, M. (1982). A "méltányosság elmélet" kritikai áttekintése: Alternatív szempont az igazságosság szociálpszichológiájához, *Pszichológia*, 3., 411-437.

40. Doise, W. (1993). Debating Social Representations. In G. M. Breakwell and D. Canter (eds.): *Empirical Approaches to Social Representations*, Science Publications, Oxford, 157-170.
41. Doise, W., Clémence, A. and Lorenzi-Cioldi, F. (1993). *Représentations sociales et analyses de données*, Presses Universitaires de Grenoble.
42. Doliński, D. (1991). What is the source of the belief in an unjust Polish world?, *Polish Psychological Bulletin*.
43. Durkheim, É. (1894, 1978). *A társadalmi tények magyarázatához*, Közgazdasági Kiadó, Budapest.
44. Dwight, G. D. (1961). Alienation: It's Meaning and Measurement, *American Sociological Review*, Vol. 26., No. 5., 753-758.
45. Ehmann B. (2002). *A szöveg mélyén - Pszichológiai tartalomelemzés*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
46. Ehmann B. (2004). Tartalomelemzési módszerek a szubjektív időélmény vizsgálatára laikus beszélők szövegeiben, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 3., 345-362. o.
47. Ehmann B. (2007). Az énelbeszélés idői szerkezetei, In Demetrovics Zs., Kökönyei Gy., Oláh A. (szerk.), *Személyiséglélektantól az egészségpszichológiáig, Tanulmányok Kulcsár Zsuzsanna tiszteletére* Trefort Kiadó, Budapest, 309-324.
48. Farr, R. M. (1985). The social and collective nature of representations, *Social Beliefs Conference*, Cambridge.
49. Fayer L. (1905). *A magyar büntetőjog kézikönyve*, harmadik kiadás, Franklin Kiadó, Budapest.
50. Fehér L. (1997). Előszó, *Acta Humana*, Nr. 26., 3-4.
51. Festinger, L. (1963, 1973). A kognitív disszonancia elmélete, In Hunyady György (szerk.) *Szociálpszichológia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 73-83.
52. Finkey F. (1902). *A magyar büntetőjog tankönyve*, Politzer és Fia Könyvkereskedés, Budapest, 340.
53. Forgács J. (1995). *A társas érintkezés pszichológiája*, KAIROSZ, Budapest.

54. Forgas, J. P. (1979). Images of Crime: A multidimensional Analysis of individual differences in Crime, *International Journal of Psychology*, Vol. 15., 287-299.
55. Földi A., Hamza G. (1996). *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
56. Földvári J. (1970). *A büntetés tana*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
57. Fu, J. H. Y., Morris, M. W., Lee, S. L., Chao, M., Chiu, C. Y., & Hong, Y. Y. (2007). Epistemic motives and cultural conformity: Need for closure, culture, and context as determinants of conflict judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(2), 191.
58. Fülöp M. (2008). Educating the cooperative competitive citizen. K. Tirri (ed.): *Educating moral sensibilities in Urban Schools*. Rotterdam: Sense Publishers.
59. Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure, *Psychological Assessment*, 4., 26-42.
60. Golec, A. (2001, July). Need for cognitive closure and political conservatism: Studies on the nature of the relationship. *Paper presented at the annual meeting of the International Society of Political Psychology*, Cuernavaca, Mexico
61. Goleman, D. (2008). *A társas intelligencia*, Nyitott Könyvműhely, Budapest.
62. Görgényi I. (1993). A bűncselekmények áldozatainak okozott kár jóvátétele, *Jogtudományi Közlöny*, 6., 231-241.
63. Görgényi I. (2001). *A viktimológia alapkérdései*, Osiris Kiadó, Budapest.
64. Görgényi I. (2006). *A viktimológia*, In Gönczöl K. - Kerecsi K. - Korinek L. - Lévay M. (szerk.) *Kriminológia-szakkriminológia*, Complex Kiadó, Budapest, 271-296.
65. Gosling, S. D., Rentfrow, P. J. and Swann Jr., W. B. (2003). A very brief measure of the Big-Five personality domains, *Journal of Research in Personality*, Vol. 37., 504–528.
66. Grotius, H. (1999). *A háború és béke jogáról*, II. kötet, Pallas Stúdió, Budapest.
67. Györe I. (2001) Áldozatvédelem – sértettvédelem, *Magyar Jog*, 1. szám, 24-31. o
68. Györgyi K. (1984). *Büntetések és intézkedések*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

69. Hall, J. (1972). *Just v. Unjust Law, Contemporary punishment*, London, 53. o.
70. Harsányi Sz. G., Szabó B. (2005). A "színek" szerepe a véleményformálásban - A politikai ítéletalkotás néhány pszichodinamikai változója, *Politikai pszichológia II: Politikai attitűdök*, előadás MPT XVII. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Budapest.
71. Heller E. (1945). *A magyar büntetőjog általános tanai*, második kiadás, Grill Kiadó, Budapest.
72. Hewstone, M., Stroebe, W. (2007). *Szociálpszichológia*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
73. Hoppel, R. (1907). *Strafrechtsreform und Strafzwecke*, Berlin.
74. Homans, G. C. (1961). *Social Behavior: Its Elementary Forms*, Harcourt Brace and World, New York.
75. Horváth T. (1981). *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
76. Hunyady Gy. (1984). A megismerés szociálpszichológiája és a szociálpszichológiai megismerés, In Hunyady György (szerk.) *Szociálpszichológia*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 9-52.
77. Hunyady Gy. (1996). *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
78. Hunyady Gy. (2006). A kontraszelekció pszichológiája. In: Hunyady Gy.: *A szociálpszichológia történeti olvasatai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 233-268.
79. Irk A. (1928). *A magyar anyagi büntetőjog*, Dunántúl Kiadó, Pécs.
80. Irk F. (2004). Bevezető, In: Irk F. (szerk.) *Áldozatok és vélemények I.*. OKRI, Budapest, 7-24.
81. Jesuino, J. (1995). Mapping social representations, *Paper presented at the 2nd Summer School on Social Representations*, Helsinki.
82. Jodelet, D. (1984). Représentations sociales: phénomènes, concepts et théorie, In Moscovici, S. (ed.), *Psychologie sociale* Paris, Presses Universitaires de France, 101-124.

83. Jost, J. T., Banaji, M. (1999). *A sztereotipizálás szerepe a rendszer igazolásában, a hamis tudat képződése*, In Hunyadi Gy., Hamilton, D. L., Nguyen Luu, L. A. (szerk.), *A csoportok percepciója* Akadémiai Kiadó, Budapest, 489-518.
84. Jost, J. T., Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology, European Association of Experimental Social Psychology, *European Review of Social Psychology*, No. 13., 113-153.
85. Jost, J. T., GLASER, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition.. *Psychological bulletin*, 129(3), 339.
86. Jost, J. T. (2003). *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás kritikája*, Osiris Kiadó, Budapest.
87. Jost, J. T., Ledgerwood, A. and Hardin, C. D. (2007). Shared reality, system justification, and relational bases of ideological beliefs, *Social and Personality Psychology Compass*, No. 1., 1-16. o.
88. Jost, J. T., Kay, A. C. (2005). Exposure to Benevolent Sexism and Complementary Gender Stereotypes: Consequences for Specific and Diffuse Forms of System Justification, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 88. No. 3., Stanford University, 498-509.
89. Jost, J. T., Pelham, B. W., SHELDON, O., & Sullivan, B. N. (2003). Social inequality and the reduction of ideological dissonance on behalf of the system: Evidence of enhanced system justification among the disadvantaged. *European Journal of Social Psychology*, 33, 13-36.
90. Jugert, P., Cohrs, J. C., & Duckitt, J. (2009).. Inter and intrapersonal processes underlying authoritarianism: The role of social conformity and personal need for structure. *European Journal of Personality*, 23(7), 607-621.
91. Kant, I. (1991). *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése – A gyakorlati ész kritikája – Az erkölcsök metafizikája*, Gondolat Kiadó, Budapest.
92. Kay, A. C., & Jost, J. T. (2003). Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of personality and social psychology*, 85(5), 823-837.

93. Kay, A. C., Jost, J. T., Young, S. (2005). Victim Derogation and Victim Enhancement as Alternate Routes to System Justification, In: *Psychological Science*, Vol. 16., No. 3., 240-246.
94. Katz, D., Braly, K. W. (1979) Verbális sztereotípiák és faji előítélet, In Halász L., Hunyady Gy. és Marton L. M. (szerk.). *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 190-197.
95. Kádár M., Kálmán Gy. (1966). *A büntetőjog általános tanai*, KJK, Budapest.
96. Kelemen L. (2009). *Joghallgatók a jogról – Szociálpszichológiai kutatás*, Sprinter Kiadó Csoport, Budapest.
97. Kemmelmeier, M. (1997). Need for closure and political orientation among German university students. *The Journal of Social Psychology*, 137(6), 787-789.
98. KERTÉSZ Imre (2000) Áldozattá válási felmérés, *Belügyi Szemle*, 7-8. szám, Budapest, 72-99.
99. KIRÁLY Tibor (1988) *A büntetőhatalom korlátai*, Magyar Jog, 9. sz., 730-743.
100. KISS Anna (1997) *Emberi jogok - sértetti jogok*, Acta Humana, Nr. 26., 12-31.
101. KOLOSI T., RÓBERT P. (2004): *A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának fő folyamatai a rendszerváltás óta*. In: Kolosi T., Tóth I. Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2004*. Társadalmi Részlet, Budapest. 48-74.
102. Kolosi T., Tóth I. Gy. (2008). A rendszerváltás nyertesei és vesztesei – generációs oldalnézetből. Tíz állítás a gazdasági átalakulás társadalmi hatásairól. In Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2008*. Társadalmi Részlet, Budapest. 15-45.
103. Kó József (1998). Vélemények a bűnözésről, In: Irk F. (szerk.), *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 35*. OKRI, Budapest, 9-46.
104. Kó József (2004). A kutatás módszertani eredményei - A bűnözéstől való félelem. In Irk F. (szerk.), *Áldozatok és vélemények I*. OKRI, Budapest, 25-55., 57-84.
105. Krippendorff, K. (1980/1995). *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*, Balassi Kiadó, Budapest.
106. Kruglanski, A. W., Perle, N., & Zakai, D. (1991). Interactive effects of need for closure and initial confidence on social information seeking. *Social Cognition*, 9(2), 127-148.

107. Kruglanski, A. W., Pierro, A., Mannetti, L., & De Grada, E. (2006). Groups as epistemic providers: need for closure and the unfolding of group centrism. *Psychological Review*, 113(1), 84.
108. László, J., Farkas, A. (1997). Central-Eastern European Collective Experiences. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 7., 77-87.o.
109. László J. (1999). *Társas tudás, elbeszélés, identitás*, Scientia Humana-Kairosz, Budapest.
110. László J. (2005). *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába - Pszichológiai Horizont*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
111. László J. (2009). Felelősségtulajdonítás és nyelvi konstrukció, *In JURA*, 2. sz., 120-127.
112. László J. (2012). *Történelem-történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest: Akadémia Kiadó.
113. László J. és Fülöp É. (2010). A történelem érzelmi reprezentációja a történelemkönyvekben és naiv elbeszélésekben. In *Történelemtanítás - Online történelemdidaktikai folyóirat XLV. évfolyam*, 1/3.
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/laszlo-janos-%E2%80%93fulop-eva-a-tortenelem-erzelmi-reprezentacioja-tortenelemlkonyvekben-es-naiv-elbeszelesekben-01-03-02/>
114. Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*, Plenum Press, New York.
115. Lerner, M. J., Somers, D. G. (1992). Employees' reactions to an anticipated plant closure: the influence of positive illusions, In Montada, L., Filipp, S. H., Lerner, M. J. (eds.). *Life crises and experiences of loss in adulthood*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey, 229-254.
116. Ligeti K. (2006). Kriminálpolitika és pönológia, In Gönczöl K.; Kerezsi K.; Korinek L. és Lévy M. (szerk.) *Kriminológia-szakkriminológia*, Complex Kiadó, Budapest, 599-626.
117. Lipkus, I. M., Bissonette, V. L. (1996). Belief in a Just World Scales for Self and Others, In: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(10), 1043–1056.
118. Lippmann, W. (1922). *Public Opinion*, Harcourt-Brace, New York.

119. Magyar Gallup Intézet (1998). *A siker magyar útja. A Gallup vizsgálata arról, hogy az emberek szerint mitől függ a boldogulás Magyarországon.* <http://www.gallup.hu/Gallup/self/polls/nepszava/nepszava9.html>
120. Major, B., Townsend, S. S. M. (2009). *Psychological implications of attitudes and beliefs about status inequality*, University of California, Santa Barbara.
121. Mcadams, D. (2002). A történet jelentése az irodalomban és az életben, In László J., Thomka B. (szerk.) *Narratívák 5.*, Narratív pszichológia, Kijarat Kiadó, Budapest, 157-174.
122. Markova, J., Moodie, E., Farr, R.M, Drozda-Senkowska, E., Erős, F., Plichtová, J., GERVAIS, M-C., Hoffmannová, J., Mullerová, O. (1997). Social representations of the individual: a post – Communist perspective, *European Journal of Social Psychology*, 28., 797-829.
123. Meloen, J. D. (1993). The F scale as a predictor of fascism: An overview of 40 years of authoritarianism research. In *Strength and weakness*, Springer New York. 47-69.
124. Meloen, J. D., Hagendoorn, L., Raaijmakers, Q., & Visser, L. (1998). Authoritarianism and the Revival of Political Racism: Reassessments In The Netherlands of the Reliability and Validity of the Concept of Authoritarianism by Adorno et al. *Political Psychology* 9, 413-427.
125. Messick, S. (1976). Personality consistencies in cognition and creativity. *Individuality in learning*, 4, 22.
126. Moscovici, S. (1976). *La Psychoanalyse, son image et son public*, PUF, Paris.
127. Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of Social Representations, In Farr, R. and Moscovici, S. (eds.), *Social Representations* Cambridge University Press, 3-70.
128. Moscovici, S. (1988). Notes Towards a Description of Social Representations, *European Journal of Social Psychology*, 18., 211-250.
129. Moscovici, S., VIGNAUX, G. (2000). Le concept de thématas, In Guimelli, Ch. (ed.) *Structures et transformations des représentations sociales* Neuchatel: Delachaux et Niestlé, 25-72.
130. Moscovici, S. (2002). *Társadalom-lélektan*, Osiris Kiadó, Budapest.

131. Mous, A. Y. (2000). *Belief in a Just World, How our perceptions impact our judgments*, Valdosa State University.
132. NAGY F. (2008). *A magyar büntetőjog általános része*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest.
133. Neuberg, S. L., & Newsom, J. T. (1993). Personal need for structure: Individual differences in the desire for simple structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 113-113.
134. Nguyen, L. L. A. (2006). Az igazságosság, a nem és az önértékelés - Modellek, elméletek vitája a szociálpszichológiában II: A társadalmi igazságosságról, előadás MPT XVII. Országos Nagygyűlésén, Budapest.
135. Örkény, A. (1997). *Hétköznapok igazsága. Igazságossági felfogások egy nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Új Mandátum Könyvkiadó.
136. Örkény, A., Székelyi, M. (2000). Views on social inequality and the role of the state: Posttransformation trends in Eastern and Central Europe. *Social Justice Research*, 13, 199-218.
137. Oliveira, P. D., Dambrun, M. (2007). Maintaining the status quo and social inequalities is stereotype endorsement related to support for system justification?, *Current Research in Social Psychology*, Vol. 13., No. 9., 101-121.
138. Pataki F. (1993) *Rendszerváltás után: társadalomlélektani terepszemle*. Scientia Humana, Budapest.
139. Pennebaker, J. W. (2005). *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk - Az őszinte beszéd és írás gyógyító ereje*, Háttér Kiadó, Budapest.
140. Pentony, J. F., Petersen, K. S., Philips, O., Leong, C., Harper, P., Bakowski, A. & Gonzales, R. (2000). A comparison of authoritarianism in the United States, England, and Hungary with selected nonrandom samples. *European Psychologist*, 5(4), 259-268.
141. Pléh Cs. (1998). A narratívumok mint a pszichológiai koherenciateremtés eszközei, In *Hagyomány és újítás a pszichológiában, Tanulmányok*, Balassi Kiadó, Budapest, 365-384.
142. Purkhardt, C. (1993). *Transforming social representations*, Routledge, London.
143. Rácz J. (1989). *Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori devianciák*, Animula Kiadó, Budapest.

144. Rokeach, M. (1960). *The Open and Closed Mind: Investigations Into the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. New York. Basic Books.
145. Rosenberg, M. (1965). *Self-Esteem Scale*, University of Maryland.
146. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*, Princeton University Press, Princeton.
147. Roxin, C. (1966). Sinn und Grenzen staatlicher Strafe. *Juristische Schulung*, 6. Jahrgang, 378.
148. Sajó A., Székelyi M., Major P. (1977). *Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról*, MTA-ÁJI, Budapest.
149. Sajó A. (1981). *A jogtudat mikrokörnyezeti meghatározói*, MTA KIADVÁNYAI, Budapest.
150. Sajó A. (1989). *A jogosultság-tudat vizsgálata*, ELTE Szociológiai Intézet Kutatási Beszámolók, Budapest.
151. Sallay H., Dalbert C., Krotos H. (2006). Az implicit igazságosság motívum fejlődése: Kultúraközi összehasonlítása - Modellek, elméletek vitája a szociálpszichológiában II: A társadalmi igazságosságról, előadás MPT XVII. Országos Nagygyűlésén, Budapest.
152. Sallay H. (2003). A szülői nevelés hatása serdülők jövő-orientációjának alakulására, *Magyar Pedagógia* 103. évf. 3. szám, 389–404.
153. Sallay, H. & Krotos, H. (2004). Az igazságos világba vetett hit fejlődése: Japán–magyar kultúrközi összehasonlítás, [The development of just world beliefs: A cross-cultural comparison between Japan and Hungary]. *Pszichológia*, 24, 233–252.
154. Sallay H. (2005). Serdülők szubjektív jólléte: A családban és a baráti kapcsolatban észlelt igazságosság és az igazságos világba vetett hit szerepe, In *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, Vol. 6. No. 4., Akadémiai Kiadó, Budapest, 295-315.
155. Stone, W. F. & Smith, L. D. (1993). Authoritarianism: Left and right. In *Strength and Weakness*, Springer New York. 144-156.
156. Szabó É., Váriné Szilágyi I. (2007). Tanárok sikerképe a rendszerváltás után. *Alkalmazott Pszichológia*, 10, 123-145.

- 157.Szemere B. (1990). *A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről*, Halálbüntetést Ellenzők Ligája.
- 158.Székelyi M., Örkény A., Csepeli Gy., Barna I. (2005). *A siker fénytörései*, Sík Kiadó, Budapest.
- 159.Szokolszky Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*, Osiris Kiadó, Budapest.
- 160.Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*, Cambridge University Press, Cambridge.
- 161.Tóth J. Z. (2003). Halálbüntetés: pro és kontra, *Jogelméleti Szemle*, 2.
- 162.Váriné Szilágyi I. (2010). *Jogtudatról – alulnézetben - Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége*, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- 163.Végvári R. (2009). *Az áldozatiság vizsgálata*, In Ligeti Katalin és Hollán Miklós (szerk.), *A fiatalok elítéltek áldozati minősége - különös tekintettel a családon belüli erőszakra*, Országos Bűnmegelőzési Bizottság, Budapest, 60-72.
- 164.Wagner , W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Marková, I., Rose, D. (1999) Theory and Method of Social Representations. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 95-125.o.
- 165.Walker, M. E., Jr. Beauford, E. Y. (1977). *Alienation and Poverty: A Case Study*, Fort Valley State University, Fort Valley.
166. Walster, E., Berscheid, E., Walster, G. W. (1978). *Equity: Theory and research*. Allyn & Bacon, Boston.
- 167.Webster, D. M., Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049-1062.
- 168.Wiener A. Imre, Ligeti Katalin (2003). Jogszabálytan. In Wiener A. Imre (szerk.). *Büntetőjog, Általános rész*. KJK, Budapest, 13-51.
- 169.Wirth, J. U. (1841). *System der Spekultativen Ethik*, Heilbronn, 319-325. o.
- 170.Wojciszke, B., & Dowhyluk, M. (2006). Immorality Of Success: When Legitimization Does Not Work. *Polish Psychological Bulletin*, 37(4).

Programok honlapjai:

1. LIWC HONLAP:

<http://homepage.psy.utexas.edu/homepage/Faculty/Pennebaker/Home2000>

2. ATLAS.ti HONLAP:

<http://www.atlasti.com/>

3. NooJ HONLAPOK:

<http://www.nooj4nlp.net/>

<http://corpus.nytud.hu/nooj/>

http://www.mtapi.hu/WEB/Jedlik_6/